

**WOUT VERCAMMEN**



## WOUT VERCAMMEN

RONNY VAN DE VELDE

**M HKA**

## Voorwoord

Ronny Van de Velde toonde me een tijd geleden het allereerste werk dat hij ooit kocht, in 1970. Het was een werk van Wout Vercammen. Het is een doorzichtig plastic vel, opgespannen op een schilderijchassis. Het zegt in gestencilde blokletters: A WELL CONSIDERED IDEA OF AN ART WORK. Hij liet het lang geleden aan een vriend, in een tijd waarin hij het niet zelf kon ophangen. Hij zag het na vele jaren verschijnen op een veiling waar hij het een tweede keer kocht. De meest grandioze galerij die dit land eind twintigste eeuw heeft gekend, ligt dus in het verlengde van dat kleine doek. Het project waarvan u hier het boek vasthoudt, hebben wij ook in grote mate te danken aan die galerie, Galerie Ronny Van de Velde, en dat project lijkt me op zich opnieuw een dankbetuiging, aan de kunst en een kunstenaar.

Zo gaat kunst zijn gang, door beademing, door bezieling, door aantasting met immateriële bacteriën. Zo blijft kunst ook verder het verschil maken, over de tijden heen. Als we dat willen, hier aan de Noordzee, kunnen we ons nog altijd laven aan de bries van de Vlaamse Primitieven, met hun heldere beelden waarmee wij als mensen veel en veel beter en directer samenklinken dan met de mystiek waaruit zij voortkwamen.

Hetzelfde is het geval voor de avant-garde in de beeldende kunst, in het bijzonder in Antwerpen. Antwerpen is altijd een roerige stad geweest, in de zestiende eeuw een broeihaard van het protestantisme en van de vroege moderniteit, in de twintigste eeuw van de Vlaamse industrialisering en van de meeste nieuwe politieke bewegingen in het land – van anarchisme tot Agalev. Een havenstad heeft dat bij wijze van spreken in lijf en leden, om roerig te zijn, om durf te hebben, om geen angst te hebben voor het nieuwe. Antwerpen heeft geen kunst nodig maar het ademt kunst, rebelse, ambetantige kunst waar zelfs de politiek en het bedrijfsleven rekening mee houden.

In het begin van de twintigste eeuw kwamen Georges Van Tongerlo en Paul Joostens, Jules Schmalzigaug, Henry Van de Velde en Paul Van Ostaijen daar uit voort, vanaf de jaren 1960 werd Antwerpen er een draaischijf door van de internationale nieuwe kunst. Dat had te maken met allerlei plekken, met Wide White Space als legendarisch voorbeeld, maar het had natuurlijk om te beginnen vooral te maken met kunstenaars. Wide White Space bijvoorbeeld met Bernd Lohaus – we missen hem nog – maar ook met de hele bende van de happenings die toen met de politie kat en muis speelde. Een van hen, Panamarenko, schonk het M HKA het beeld waarmee ons hele museumproject kan worden samengevat. Op zijn kunstenaarswoning bouwde hij een helikopterplatform. Ja, kunst kan ons laten uitstijgen boven de middelmaat van de stad en boven de normalisering van de dingen zoals ze zijn. Dat is de grondstroom van Antwerpen.

We mogen ons de herinneringen niet laten ontglippen aan die tijd waarin Antwerpen via haar kunst zo wereldwijd internationaal en explosief innovatief was. M HKA schrijft daar stukje bij beetje aan. Het zijn voor ons marginalia zoals men die in middeleeuwse handschriften vindt, belangrijke beelden; de hoofdletters in het verhaal van kunst dat het museum schrijft. Het wordt daarbij gelukkig geholpen door velen in dit geval naast Ronny en Jessy ook Jef Lambrecht en Frank Hendrickx. Zij voegen hier een perspectief toe in de vele die samen dit verhaal uitmaken van een collectief momentum dat Antwerpen mee heeft gemaakt tot wat het nu is.

*Bart De Baere, 2014*

## TRING, TRING

... **Wout Vercammen**

### Inleiding

*Tempus fugit*, de tijd vliedt. De kunst trotseert echter het korte leven. *Vita brevis, ars longa*. De kunstenaar trekt een spoor dat de moordende tijd uitdaagt. Soms leidt het regelrecht naar instellingen en verzamelingen en wordt het de inzet van felle strijd in de veilinghuizen. Soms is het bochtig en grillig. Soms wordt het amper opgemerkt of ernstig genomen. De kunstgeschiedenis is gelijkelijk geplaveid met erkend en miskend talent. In zijn schaakspel met de tijd houdt de kunstenaar een oog gericht op het nu en de wereld waarin hij leeft. Het andere kijkt naar het verleden en naar wat nog komt. Een kunstenaar situeert zich in de geschiedenis.

In de geschiedenis van Wout Vercammen was vaders kwaliteitszaak, een progressieve boekhandel gespecialiseerd in kunst en politiek, een goudmijn. Kunst bood beschutting tegen de oorlog. Ook zijn opleiding tot typograaf liet blijvende sporen na. Een van zijn leraren, John Trouillard, bracht hem in contact met de meest recente Europese stromingen. Tegelijk raakte hij vertrouwd met het artistieke leven van de jaren '50 in Antwerpen. Zijn eerste tentoonstellingen bij Aksent en Dorekens, de weinige experimentele galeries van de stad, waren het begin van een loopbaan waarin zich de ene artistieke omwenteling na de andere voltrok. Hij maakte zijn entree in de kunst midden de jaren '50 toen het geweld van Cobra en de informele, lyrisch abstracte schilderkunst nog volop woedde en was pas twintig toen de volgende golf er aankwam met het minimalisme van G58. Op het moment dat de kunstenaars van het Hessenhuis aansloten bij gelijkaardige bewegingen in het buitenland als Zero, Nul en de Italiaanse *spatialisten*, reist Vercammen naar Milaan en leert er Manzoni en Fontana kennen. Als jongste van een nieuwe generatie exposeert hij in Duitsland, Zwitserland en Italië.

Midden de jaren '60 veroorzaakten de happenings een volgende revolutie. In België is Vercammen een hoofdfiguur naast Broodthaers, Panamarenko, Hugo Heyrman, Bernd Lohaus en Jacques Charlier. De happenings met hun sterke maatschappijkritische inslag kondigden provo en mei '68 aan. Ze leidden, meer dan voorgaande artistieke revoluties, tot een proliferatie van uitdrukingsvormen die enkel in hun oorsprong met elkaar verbonden zijn.

Eind de jaren '60 vond de beeldtaal van Wout Vercammen een definitieve, onmiskenbaar eigen bedding. Een aantal problemen werd opgelost door de keuze voor onwrikbare, nuchtere feitelijkheid. Onloochenbare toevalligheden zoals zijn Belgische identiteit, werden readymades. Zijn weerzin voor impliciete subjectiviteit deed hem kiezen voor de vierkante meter als standaardmaat. Hij bleef zich

koppig bedienen van verf en doek. Minder traditioneel is dat zijn klare, kritische en soms hinderlijke uitspraken de schilderkunst denatureren. De kalligraaf van het 'oosterse' experiment in de beginjaren wordt de typograaf van bitterzoete, afgemeten commentaren in woordschilderijen, waarin popart versmelt met agitprop.

Tegen eind de jaren '70 nam Wout Vercammen door zijn compromisloze opstelling die hem een schitterende internationale carrière had gekost, een unieke positie in. Op de Antwerpse kunstscene was hij een *artist's artist* geworden, meer door zijn houding, zijn oordeel en zijn verleden dan wegens zijn werk dat nauwelijks en alleen fragmentarisch en in kleine kring bekend was. Hij werd een referentie voor nieuwe generaties en uiteindelijk een levende legende die zelden exposeerde. Zijn verschillende gedaantes, zijn nachtelijke omzwervingen en dat hij daarbij drie keer overhoop was gereden met telkens een gebroken been tot gevolg, bepaalden de beeldvorming en waren meer bekend dan wat hij maakte. De ironie van het lot wilde dat de chauffeur bij zijn eerste ongeval de zoon was van de toenmalige minister van Cultuur. Dat paste bij de *artiste maudit*, een levend kunstwerk, door Ludo Mich, een van zijn oudste kunstvrienden, omschreven als de Doctor Jekyll and Mister Hyde van Antwerpen, een dandy, strak in het pak, die elke nacht uit de bol gaat om 's morgens weer kraaknet te verschijnen.

Wout Vercammen verenigt vele tegenstellingen. Hij is een einzelgänger maar op cruciale momenten ook een verbindingsfiguur. Hij is extrovert en gesloten, exuberant en flamboyant, precies en veeleisend meticuleus. Zijn ongezouten vrijpostigheid werd niet alom geprezen, leverde hem meer dan een vijand op en bracht zijn carrière schade toe. Een kunstenaar leeft echter niet voor de onmiddellijke roem.

Een dubbele vriendschap van veertig jaar maakte dit boek mogelijk, een vriendschap tussen Wout en Ronny Van de Velde in de eerste plaats en een tussen Wout en mij. Ik koos ervoor om hem zelf aan het woord te laten en zelfs te laten uitspreken. Het kostte minder moeite dan verwacht om bij de les te blijven. Waar wenselijk of nodig is zijn relaas aangevuld met context en de herinneringen van bevoorrechte getuigen. Mijn bijzondere dank gaat daarbij naar zijn zuster Carla Vercammen, Anny De Decker, Leonore Verheyen, Adriaan Raemdock, Chris Straetling en niet in het minst Ronny en Jessy Van de Velde.

*Jef Lambrecht,*

*Borgerhout, 21 september 2014*





Wout Vercammen, tekening keuken, 1953

### Een verstekeling

### Kind in de oorlog

*Vercammen houdt er niet van om uit te weiden over zijn kinderjaren al waren die ongewoon en van beslissend belang. Met mondjesmaat en verspreid over vele jaren vertelde hij daar af en toe iets over. Zijn zuster Carla bevestigde die verhalen in een ontroerende lijkrede bij de dood van hun moeder, Emma Chapelle (1917-2009). De tekst werd voor deze bijdrage zonder aarzelen door haar ter beschikking gesteld. Wat volgt is een samenvatting van de passages die Wout betreffen of voor zijn ontwikkeling van betekenis zijn.*

*Wouter Vercammen was de eerstgeborene in een rode en al generaties vrijzinnige familie. In het bijzonder zijn moeder, tot op hoge leeftijd Wouts rots in de branding, stamde uit een ongewoon geslacht. Zijn overgrootvader, Jan Melis, was medestichter van de Belgische Werkliedenpartij en zijn grootvader, Jan Chapelle (1879-1942), van de Belgische Transportarbeiderbond.’ Moeder Emma was een sterke persoonlijkheid met uitgesproken meningen. Samen met haar man, Gert Vercammen (1912-2000), opende ze in 1939, een jaar na de komst van hun eerstgeborene Wouter, boekhandel De Pioen aan de Kerkstraat in Antwerpen. Toen kort daarna de oorlog uitbrak koos het echtpaar zonder aarzelen voor het gewapend verzet en sloot zich aan bij het Onafhankelijkheidsfront. De boekhandel werd een ‘postbus’ van de sluipers waar de teksten voor de clandestiene verzetsbladen werden afgeleverd. Moeder, een pistool in de handtas, was koerier met gevaar voor haar leven. Soms nam ze de kleine Wouter mee om minder op te vallen bij haar geheime ontmoetingen met andere verzetslieden in de aquariumzaal van de zoo, bijvoorbeeld of, wat Wouter verkoos, het apenkot. Op een nacht in 1943 viel de Gestapo binnen in het huis aan de Kerkstraat. Vader, die intussen het Onafhankelijkheidsfront in Oost- en West-Vlaanderen leidde, was verraden en stond op de lijst van meest gezochte weerstanders. Hij vluchtte in pyjama door het dakraam de nacht in. De hele omgeving werd afgesloten en met schijnwerpers verlicht. De woedende agenten zetten een pistool op het hoofd van de doodsbange Wouter en bedreigden zijn moeder die uiteindelijk werd afgevoerd naar de gevangenis in de Begijnenstraat waar ze opgesloten bleef tot kort voor de bevrijding. Twee dagen later werd het kind, alleen in het grote huis, gevonden door zijn grootmoeder die niets vermoedend was langsgelkomen. Moeder Vercammen zat in de gevangenis, vader was ondergedoken. Wouter werd opgenomen door zijn grootmoeder.*

Het was 1943. Ik woonde met mijn ouders in een hoekhuis aan de Kerkstraat in Antwerpen waar ze een boekhandel hadden. Het was volop oorlog. Ik was vijf en totaal overweldigd door een boek met prenten van Bruegel. Het was een boek van vader die vertegenwoordiger was van uitgeverij De Sikkel. De afbeeldingen van de schilderijen zaten achter glaspapier waarop cijfers stonden die overeenstemden met de figuren en taferelen. Iemand die een mes trekt, bijvoorbeeld. Dat was hoogst raadselachtig. Later leerde ik de andere Breughels kennen en merkte ik dat de Oude, die van het boek, met kop en schouders boven hen uitstak.

Bij het einde van de oorlog bestookten de Duitsers de stad met V1 en V2 raketten. Ik zag er verschillende neerkomen in de Kerkstraat. Ze hielden plots stil in de lucht en vielen dan loodrecht naar beneden. Er viel er een op cinema Rex. Dat was een onwaarschijnlijk zicht. Iedereen was dood. Ik maakte zoiets voor het eerst mee en vergat het nooit meer. Mijn moeder werd gearresteerd bij een razzia toen ze mijn vader zochten die kon vluchten. Een jaar later, net voor het transport naar Mauthausen, kon ze ontsnappen. Tijdens de oorlog kwam ik regelmatig in de zoo omdat daar, in de schemering van het vissen- en slangenpaleis, de geheime ontmoetingen plaatsvonden tussen de mensen van het verzet. Er waren nog maar weinig dieren, een vos, een beer, een heel grote oerang-oetang met wie ik dikwijls hand in hand zat, een uitgemergelde leeuw... Ze waren graatmager. Dat was zeer indringend. Het is eigenaardig hoe dat beeld van dieren in nood daarna snel onwerkelijk werd. Na de oorlog werden collaborateurs opgesloten in de zoo en ben ik er amper nog geweest.

Ik zag de Canadezen binnenkomen in september 1944. Ik lag in het talud van de Boomse tram. De trams reden toen nog op een berm. De laan stond vol met kleine Canadese tanks waarvan ik de eerste door de Duitsers in de lucht zag blazen. Ik woonde toen bij mijn grootmoeder op het Kiel en de lucht zag zwart van duizenden bommenwerpers die naar Duitsland vlogen. Ze strooiden snippers zilverpapier uit om de radar te misleiden. Miljarden flikkeringen. Een beeld om nooit te vergeten. Daarbij het gebrom van die vloot in de lucht...

### De verloren zoon

We waren thuis niet onbemiddeld. Vader was begonnen als scheepshersteller op de ‘zaat’, de werf in Hoboken. Het was nog de tijd van de klinknagels. Door zelfstudie en via de uitgeverij had hij zich opgewerkt. We hadden voor de oorlog een Ford. De meubelen in strakke stijl waren ontworpen door Pieter De Bruyne. Mijn moeder kwam uit een rood nest. Haar vader, mijn grootvader, had voor de Eerste Wereldoorlog de Transportarbeidersbond opgericht en was in beide oorlogen moeten vluchten naar Engeland. Ze was een mooie vrouw, mijn moeder, en altijd opgewekt. En vader was een mooie man.

Tijdens de oorlogsjaren liep ik even school in de Constitutiestraat maar dat was tegen mijn zin en na verloop van tijd mocht ik thuis blijven. Bij het einde van de oorlog verhuisden we van de Kerkstraat naar Kalmthout in de natuur. Ik was zeven, maakte lange omzwervingen op de heide en zat in het eerste leerjaar op een katholieke plattelandsschool. Ik moest er bidden maar wist niet wat dat was en bleef zitten. Dan moest ik voor straf op mijn knieën en ook dat wilde ik niet. Na de oorlog keerden we terug naar Antwerpen en kwam ik terecht op een officiële school in de Pestalozzistraat op het Kiel. We woonden toen vlakbij, in Wilrijk.

Tot mijn vroegste herinneringen behoort ook dat vader mij op een hek zette om uit te kijken over een veldslag tussen de politie en dokwerkers toen een van hun leiders, Frans Van den Brande, gevangen zat. Vandaag dragen ze rode of groene hesjes. Toen was het hard tegen onzacht.

*In 1947 brak in Griekenland een burgeroorlog uit. Vader Vercammen smokkelde Griekse partizanen over de grens naar Frankrijk. In 1949 werd hij gevat en opgesloten in de gevangenis van Laon waar hij de cel deelde met een moordenaar en een dief. Moeder ging elk weekend op bezoek met mondvoorraad. Ze wist hem vrij te krijgen na betaling van een aanzienlijke som smeergeld aan een corrupte ambtenaar, ter beschikking gesteld door een rijk familielid, tante Angèle. Na zijn vrijlating wilde vader Vercammen opnieuw gaan werken voor de partij maar die betaalde een hongerloon. Moeder zette haar man voor het blok en in 1950 opende het paar een nieuwe boekhandel in de Abdijstraat 131, op het Kiel, een arbeiderswijk. Boekhandel Ulenspiegel werd een onverwacht succes en hield het gezin in leven. ‘Ze leerden waarachtig de arbeider lezen’, zei Carla op de begrafenis van haar moeder. De ontgoocheling was groot toen de wandaden van Stalin aan het licht kwamen. Na de Hongaarse opstand van 1956 brak het echtpaar Vercammen met de communistische partij. De inkomsten van de boekhandel veroorloofden geen luxe. Wouter en Carla sliepen onder de pannen en de keuken was onder een afdakje in de tuin. Moeder Vercammen kookte echter voortreffelijk. Haar 15-jarige zoon vereeuwigde het keukentje in een tekening. Uiteindelijk eisten de spanningen hun tol en scheidde het echtpaar in 1970. Vader bleef in de winkel actief tot zijn 78ste. Moeder nam haar intrek in het huis dat ze inmiddels hadden gebouwd in de Speerstraat, het huis waar Wout na haar dood ging wonen.*

In 1949 nam mijn vader in Parijs deel aan het Eerste Internationaal Vredescongres waar ook Picasso was en zijn fameuze vredesduif voor tekende. Vader was betrokken geraakt bij de Griekse burgeroorlog (1946-49) tussen de communisten en de door Amerika en Engeland gesteunde regering. Hij had geprobeerd een groep Griekse mijnwerkers die naar het front wilde, over de grens met Frankrijk te smokkelen. De Grieken begrepen geen Frans en mijn vader werd voor bijna een jaar opgesloten. Moeder bezocht hem regelmatig, bepakt en bezakt. Toen hij vrij kwam vond ze dat het welletjes was geweest en wilde dat vader opnieuw een boekhandel opende. Dat gebeurde ook. Je kon er ook tegen een kleine vergoeding lezen en dat was soms de hoofdbron van inkomsten. Een andere waren de bestellingen van de legendarische Ger Schmook die in 1945 directeur was geworden van de Antwerpse Stadsbibliotheken. Dankzij onder meer Schmook raakten we geleidelijk in betere doen en konden mijn ouders in Heide een villatje bouwen waar we ’s zondags heen trokken. Maar dat was niet echt iets voor mij. Ik was toen al erg op mezelf.

Het was moeilijk om me te ontworstelen aan het ouderlijk gezag. We waren kleinbehuisd. Ik had van nonkel Jan een grote doos pastels gekregen toen ik een jaar of tien was. Daarmee kopieerde ik de postkaarten met zichten van Parijs die mijn vader in de tijd van het congres had opgestuurd. Toen hij mijn tekeningen zag verscheurde hij ze. Ik moest naar de natuur werken, niet naar postkaartjes. Dat leidde tot spanningen die nooit zijn gestopt. Ik ging achterzichten schilderen van huizen en wat ik door het dakvenster zag. Vader was nors teruggekeerd uit zijn gewangenschap, nukkig omdat hij beroofd was van zijn grote opdracht, de verlossing van de arbeiders.

Op een dag, ik was een jaar of twaalf, moest ik met een slecht rapport naar huis. Ik had schrik voor een uitbrander van vader. Daarom maakte

ik van de nood een deugd en probeerde om als verstekeling naar de Stille Zuidzee te vluchten. Er lag een Franse pakketboot aan de kade en een Frans schip moest vroeg of laat daarheen. Door een boek was ik helemaal in de ban van de Stille Zuidzee en daar te geraken leek me het einde. Het was niet gemakkelijk want mijn droomboot lag naast een Amerikaanse destroyer maar het lukte en ik verstopte mij in de reddingssloep naast de kapiteinshut. Slapen op de houten ribben kon niet. Met roeispanen en touw improviseerde ik een hangmat. Op het dek had ik keiharde scheepsbeschuut gevonden maar na drie dagen werd de toestand onhoudbaar en kreeg ik honger. Ik had nog drie frank om op de Suikerrui de tram te nemen naar de ouderlijke woning waar ik op groot gejuich werd onthaald door de verzamelde bezorgde tantes.

*De hele stad had in rep en roer gestaan, herinnert zich zijn zuster Carla, er waren zoekacties georganiseerd om de vermiste jongen terug te vinden. Overigens was de school niets voor Wouter. Hij ging erg tegen zijn zin en spijbelde. Wouter was erg populair bij de meisjes die al snel in drommen voor de deur stonden. Hij was de Alain Delon van het Kiel, een hele knappe jongen. En hij was een moederskind. Zijn vader was een indringer. Liefst had hij zijn moeder voor zich alleen en toen ik, zeven jaar na hem, geboren werd, was ook ik voor hem een indringer. Dat werd er niet beter op toen bleek dat ik wél graag naar school ging, tot grote blijdschap van vader die niet alleen erg intelligent was en zichzelf had opgewerkt maar vooral ook wilde dat zijn kinderen vooruit zouden komen. Wouter was echter weerspannig en in alles een buitenbeentje.’*

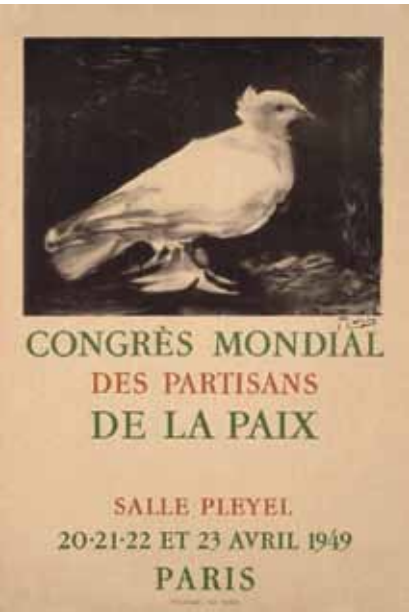
### De wijde wereld

Dankzij de boekhandel thuis deed ik mijn eerste kennis op van de kunst. Na de lagere school ging mijn vader praten met de beeldhouwer Mark Macken die les gaf aan de Academie en hem aanraade mij naar het Stedelijk Instituut voor Sierkunsten en Ambachten te sturen aan de Cadixstraat. Ik volgde sierkunsten en kwam in de klas van de schilder Lode Sebregts (1906-2002) met wie ik een discussie kreeg over welk been in rust is bij een staande figuur. Niet het been waarop wordt gesteund, zei ik, maar Sebregts dacht daar anders over en ik vloog buiten. Zo kwam ik van de sierkunsten terecht in de typografie. Als typograaf moet je drukinkt mengen op een steen van 1 meter op 80 centimeter. De mengsteen. Met een palet doe je dat. Typografie=letters=klassieke drukkunst sinds Plantijn. De letters, de zethaak, de zetkast, de leestekens... A is het grootste vak in de kast, samen met E. De eerste keer een zetkast zien. Een indeling die je niet kent. We kregen ook papierbehandeling. Machines van twee meter op anderhalf. Tienduizend vellen van 120 op 80-90 centimeter. Dat moest getast worden, toen nog met de hand. Je moest de wikkel wegnemen. Ik bewaarde die wikkels. Het was een handeling zoals groenten spoelen. Specifiek voor dat vak. Je wordt geïnitieerd en dat raak je nooit meer kwijt. Die riemen papier. Boven- en onderblad waren overschot. Ook die hield ik apart. Het kwam er niet op aan. Elke dag was er nieuw papier. Het was grats.

Mijn klaskameraad was de zoon van een glaskunstenaar die Blokhuys heette. Mijn ouders kregen het intussen steeds lastiger met de dampen



Abdijstraat, Antwerpen, Kiel



Pablo Picasso, Affiche Eerste Internationaal Vredescongres Parijs, 1949



SISA, Cadixstraat, Antwerpen





Jacqueline Reydams en John Trouillard in Galerie Ad Libitum, Antwerpen, 1962

van de synthetische, industriële verf die ik gebruikte voor een soort drippings. Rond '54-'55 kreeg ik een plekje boven het atelier van vader Blokhuis die in een groot huis woonde aan de Paleisstraat waar hij glasramen maakte voor kerken en scholen. Ze lagen op schragen in het grote atelier. Het was op zich bijzonder dat ik die grote werken, bedoeld om verticaal te worden bekeken, horizontaal kon zien. Bovendien ging het om religieuze kunst en dat lag, door mijn achtergrond, niet in de lijn van de verwachtingen. Mijn nieuwsgierigheid werd erdoor geprikkeld. Sommige mensen willen nu eenmaal het avontuur van het moment aangaan. Op dat grote atelier heb ik niet veel uitgericht maar ik heb er wel mijn eerste informele abstracte werken gemaakt. We wisten nauwelijks wat in Amerika gebeurde maar Cobra was wel bekend. Ik vond de Belgen interessanter dan de Nederlanders. Appel en Corneille waren anekdotisch, terwijl Dotremont en voor hem Henri Michaux veel fundamenteler waren.

Wout, 1959

Ik kreeg les van John Trouillard die als een van de eersten met Cobra bezig was geweest. Ik zie hem nog voor me met zijn armen open terwijl de meisjes van de afdeling haarkappen hem een manicure gaven. Eind de jaren '50 opende hij de galerie *Ad libitum* waar kunstenaars exposeerden van G58, Zero, de Nul-beweging en het nouveau réalisme. Achter in de klas catalogeerde ik voor hem de fotodocumentatie van Fontana, Armando, Georges Mathieu, Dubuffet, Soulages... Mijn ogen gingen open voor de abstracte kunst. Ik maakte de school in de Cadixstraat af maar op de allerlaatste dag liep het mis. In plaats van mee te gaan op een schooluitstap naar Middelheim, ging ik met mijn liefde naar de foor op de Italiëlei wafels en ijsjes eten. Toen ik thuiskwam sloeg mijn vader me bont en blauw. Er werd niet gevierd op het schoolresultaat. Trouillard had me verlinkt en werd bijgevolg nooit mijn beste vriend.

Wout, 1959

*De school voor sierkunsten in de Cadixstraat is voor de kunstgeschiedenis interessant omdat na Vercammen ook Jan Fabre, Ronny Van de Velde en Ferre Grignard er op de banken zaten. De interesse van John Trouillard voor de nieuwe kunst bleek in 1952 uit de publicatie van een monografie over de Antwerpse abstracte schilder Antoon Marstboom (1905-1960). Hij deed een mislukte poging om voorzitter te worden van G58 en maakte tentoonstellingen bij het Comité voor Artistieke Werking C.A.W. voor hij in 1960 met een eigen galerie begon, Ad libitum, gespecialiseerd in kunstenaars van de Zero-groep, de Nul-beweging en het nouveau réalisme. 'Door hun werk te verkopen wist hij er een stevige greep op te krijgen, zodat in 1962 figuren als Günter Uecker, Heinz Mack en Otto Piene aan G58 lieten weten dat ze toestemming van Trouillard nodig hadden eer ze konden meedoen aan een tentoonstelling in het Hessenhuis – toestemming die Trouillard niet gaf.'*<sup>3</sup> *Vercammen zou nooit bij Trouillard exposeren.*

In 1956 moest ik onder de wapens. Eerst Lombardsijde. Daarna kreeg ik een opleiding tot kanonnier in Keulen en dan terug naar Lombardsijde. Ik heb nooit moeten schieten en ben oneervol afgezwaaid nadat ik geweigerd had een bevel uit te voeren. Mijn laatste maanden als soldaat werd ik geïsoleerd en kon ik eigenlijk min of meer doen wat ik wilde. Kort daarna had ik een lief uit de buurt. We trouwden. Twee jaar later was ik gescheiden en woonde

ik boven de Casa Rocca, een sjiem oud bruin kunstenaarscafé op de hoek van de Kolveniersstraat en de Meir waar ik ook een atelier had. Tegenwoordig is de C&A er gevestigd. Ik werkte op verschillende drukkerijen, ondermeer die van de *Volksgazet* met zijn grote pers, maar dat duurde nooit lang. Ik verdiepte mij in het zenboeddhisme en was vooral in het tachisme en de informele kunst geïnteresseerd.

Het moet in '57 of '58 zijn geweest, rond de tijd van mijn huwelijk, dat ik mijn debuut maakte bij galerie Aksent van Hugo Hellemans aan de Lange Nieuwstraat. Ik toonde er draadsculpturen. Ze bestonden uit een rol draad die ik in alle richtingen uiteen trok en neerzette bij het begin en het einde. De draad was in verschillende kleuren geschilderd. De sculpturen waren zo'n anderhalve meter hoog. Jef Verheyen (1932-1984) kende ik van toen hij in de Rubensstraat woonde, de verdwenen straat van de bouquinisten die nu de Wapper is.

*Aksent was de eerste avant-garde galerie in het Antwerpen van die jaren, de opstap voor G58. Jef Verheyen stelde er tentoon in 1957 en ook Paul Van Hoeydonck en Dan van Severen hadden er hun eerste expositie. Het was een incubatieplaats voor de kunst die op handen was. 1956-57 was volgens Jef Verheyen een bijzondere tijd voor nogal wat Antwerpse kunstenaars. 'De indrukken kwamen echt van overal en het kan zijn dat wij werkelijk “er midden in” zaten, schreef hij ruim twintig jaar later.'*<sup>4</sup>

In 1959 kreeg ik een tentoonstelling bij galerie Dorekens, toen de belangrijkste galerie voor het surrealisme in de stad. Leo Dohmen (1929-1999) kwam er en ook de dadaïstische collagekunstenaar en jazzkenner Gilbert Senecaut (1925-1997). Ik toonde bij Dorekens monochrome werken. Ik had contact met Jef Verheyen die ook monochroom werkte maar anders dan ik een textuur toevoegde wat voor mij niet consequent was. Verheyen was geïnspireerd door *Das bildnerische Denken* van Paul Klee dat in 1956 was verschenen. Een van de eerste lessen daarin is 'die Schwarzdarstellung'. Verheyen was daarvan in de ban ('*alleen zwart voorstellen – dat is o voild, ik vind dat voor die tijd formidabel'*<sup>5</sup>) maar ik dacht dat het ook met andere kleuren kon dan zwart. Zo ben ik tot de monochromie gekomen. Ik was de figuratie beu.

Met Verheyen, die er veel contacten had, reisde ik naar Italië. Na die eerste monochromen en nog voor ik in '59 naar Italië vertrok, begon ik gestueel te werken. Dat hing samen met mijn scheiding. Er moest beweging komen. In Milaan ontmoette ik Piero Manzoni (1933-1963)en Lucio Fontana (1899-1968) die toen zo'n gestueel werk heeft gekocht.

Wout, 1959

### Het grote leven

### De abstracten en de Chinezen

*Wout Vercammen was twintig toen een aantal Antwerpse kunstenaars zich verenigden in de groep G58. Ze voelden zich genegeerd door de wereldtentoonstelling Expo 58 in Brussel en kregen van burgemeester Lode*

*Crazybecks de grote zolder ter beschikking van het Hessenhuis, een leegstaand pakhuis uit de 16de eeuw aan het Falconplein in Antwerpen. Van 1958 tot 1962 werden er geruchtmakende en grensverleggende tentoonstellingen gehouden.*

Wout, 1959

*De vraag naar een expositieruimte was uitgegaan van vijf kunstenaars, onder wie Jef Verheyen.<sup>6</sup> Tegenover het stadsbestuur argumenteerden ze dat Expo 58 veel bezoekers naar Antwerpen zou lokken maar dat de stad geen platform had voor hedendaagse kunst. Na een aanvankelijk onderkomen in het kasteel Middelheim, vlakbij het beeldenpark dat in 1950 was geopend, kregen ze op voorspraak van burgemeester Crazybecks de zolder van het historische Hessenhuis. Daar opende in november '58 de eerste groepstentoonstelling van G58. 26 namen stonden op de affiche, onder wie Vic Gentils, Walter Leblanc, Cel Overberghe, Jan Dries, Paul Van Hoeydonck en Dan Van Severen. Een van de drijvende krachten was de kunstcriticus Marc Callewaert, die voorzitter was van de groep. Pioniers van de Antwerpse avant-garde als René Guiette, Renaat Braem en Jozef Peeters waren ereleden. Al snel werd aansluiting gezocht bij gelijkgezinde kunstenaars in andere Europese landen. Tentoonstellingen als Vision in Motion/Motion in Vision (1959), Zero (1959), De Nederlandse Informele Groep – De Nieuwe Europese School (1960-61) en Anti-Peinture (1962) (1960) brachten onder meer Yves Klein, Manzoni, Spoerri en Tinguely naar Antwerpen. G58 was in de woorden van Callewaert 'de enige plaats in België, naast het PSK te Brussel, waar het mogelijk was contact te krijgen met de artistieke actualiteit op internationaal vlak'.*

Wout, 1959

*Het ontbreken van een manifest of programma veroorzaakte al snel dissidentie. In 1960 stichtte Verheyen met Gentils, Van Anderlecht, Guy Mees en anderen de Nieuwe Vlaamse School en organiseerde in het C.A.W. aan de Meir een regenmanifestatie. In 1962 ging G58 op non-actief, in hoofdzaak wegens de slinkende aandacht van de pers. Het Hessenhuis sloot zijn deuren. De popart maakte zijn opwachting.*

Wout, 1959

*Wout Vercammen, die in die tijd twee keer exposeerde in galerie Dorekens, volgde als jong, aankomend kunstenaar aandachtig wat zich afspeelde bij de avant-garde maar bleef in de periferie. Hij kende de protagonisten persoonlijk maar was iets jonger dan Verheyen en de generatie van G58. Bovendien was hij gebrouilleerd met Trouillard, die de radicale abstractie verdedigde, en ingelijfd bij Dorekens, een ontmoetingsplaats van de neosurrealisten. Toch evolueerde Vercammen niet in surrealistische richting maar naar een gestuele abstractie onder de dubbele invloed van Zero en de hedendaagse Chinese kalligrafie.*

*Zijn galerist, Guy Dorekens, bracht de nationale en internationale actualiteit, Vic Gentils, Leonor Fini, Lucio Fontana, Gérard Altmann en de Japanse monochromiste, schrijfster en Zero-kunstenares Yayoi Kusama (\*1929). In 1961 toonde hij de Chinees Hsiao Chin (\*1935) die op Vercammen een bijzondere indruk maakte. Hsiao Chin was in Shanghai geboren als zoon van een eminent musicoloog, tevens secretaris van Sun Yat-sen, de eerste president van China. Hij beoefende een summiere lyrische abstractie en was na een korte maar bewogen loopbaan in eigen land via Spanje en Italië, Zwitserland en Duitsland, neergestreken in Antwerpen.<sup>7</sup> Hij kwam aan de kost als verslaggever over de Europese avant-garde voor een blad in Taiwan en exposeerde waar hij toevallig was. Tijdens zijn zwerftocht ontmoette hij Yves Klein, Fontana, Crippa,*

*Castellani en Manzoni. De kennismaking met de Chinese kunstenaar liet sporen na in Vercammens 'bewegingen' of 'lavages' die onmiskenbaar verwant zijn aan een groep schilderijen van Hsiao Chin uit de periode 1960-1962.*

Wout, 1959

Ik ben nooit bij G58 geweest. Het begon al met het opruimen van die grote zolder. Dat zag ik helemaal niet zitten. Bij de eerste tentoonstelling werd Jozef Peeters ingehuurd als zaalwachter. Ook dat vond ik niet te doen. Uiteindelijk was G58 entertainment en een beetje kinderachtig. Ook bij de Vlaamse School van Verheyen was ik niet. Die was me te rechts. Ze flirtte teveel met het opkomend flamingantisme, al had ik in die tijd een nauwe band met Jef Verheyen.

Wout, 1959

Kort na mijn tentoonstelling van grote monochromen bij Dorekens in 1958, leerde ik een Chinees kennen, Hsiao Chin. Ik was wat ik deed beu en sloeg een nieuwe richting in. Onder invloed van de Japanners en de Chinezen heb ik na mijn monochrome periode veel 'bewegingen' of 'lavages' geschilderd in een snelle penseelstreek. Dat deed ik tot ongeveer midden de jaren '60.

Wout, 1959

### Jef Verheyen, Piero Manzoni, Lucio Fontana en anderen

Wout, 1959

*Zoals met Hsiao Chin was er een aantoonbare verwantschap met Jef Verheyen (1938-1984). De afwezigheid van figuratie, de interesse voor zen en het zoeken naar verlichting en pure vorm was wat hen verbond.*

Wout, 1959

*Verheyen was een spijfiguur in de Antwerpse avant-garde. Hij was bevriend met jonge schrijvers en dichters en met vernieuwende kunstenaars in het buitenland. Of, zoals Henri-Floris Jaspers schreef, 'Sneller dan welke Vlaamse schilder van zijn generatie had hij internationale contacten gelegd die niet zonder gevolgen zijn gebleven voor de ontwikkeling, de dynamiek en de positionering van de Vlaamse avant-garde. Hij mocht Crippa, Lucio Fontana, Herman Goepfert, Yves Klein, Heinz Mack, Piero Manzoni, Christian Megert, Otto Piene en Günther Uecker tot zijn kunstvrienden rekenen. Bijgestaan door zijn literaire vrienden Ivo Michiels, Guy Vaes en Paul de Vree, heeft hij er sterk toe bijgedragen dat Antwerpen aan het einde van de jaren vijftig en in het begin van de jaren zestig voor een korte tijd opnieuw een internationaal gewaardeerd centrum van avant-gardekunst werd.'<sup>8</sup> Verheyen, die via Yves Klein sterk beïnvloed was door het Japanse zenboeddhisme, kwam tot een meditatieve monochromie. Vercammen ging monochroom schilderen onder meer door wat Verheyen hem vertelde over de Schwarzdarstellung en de theorieën van Paul Klee. Jaspers vermeldt ook dat de Zwitserse hotelier Hans Liechti de ontdekker was van Verheyen. Minder bekend is dat Liechti rond dezelfde tijd ook Vercammen ontdekte. Naast onenigheid over de monochromie had Vercammen problemen met Verheyens nationalisme. Verheyen was Vlaamsgezind en een stamgast van een café in de Nationalestraat dat een verzamelplaats was van de militanten van de Volksunie.<sup>9</sup> Toen hij in 1959 de Nieuwe Vlaamse School oprichtte, zette hij zich nadrukkelijk af tegen de gedachte dat een 'Belgische' school mogelijk was omdat 'Belgisch niet met het Vlaams autochtone samenvalt.'<sup>10</sup> De eerste tentoonstelling van de Nieuwe Vlaamse School met uitsluitend abstracte schilders, opende op 15 oktober 1960 in het*



Yves Klein, Vision in Motion, Hessenhuis, Antwerpen, 1959, foto Frank Philippi

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959

Wout, 1959



Leo Dohmen (1929-1999)





Lucio Fontana &amp; Jef Verheyen, 1962

De vernissages van de tentoonstelling van de Nieuwe Vlaamse School namen eraan deel en ook Vercammen die tot geen van beide groepen behoorde. In 1963 is hij er opnieuw bij op de tentoonstelling Europäische Avantgarde in Frankfurt. Verheyen was het jaar tevoren toetgetreden tot de Zero-beweging die in 1958 was opgericht door Heinz Mack en Otto Piene in Düsseldorf en waar in 1961 Günther Uecker zich bij had aangesloten.<sup>11</sup> De zwanenzang van Verheyens Nieuwe Vlaamse School was volgens Jespers de tentoonstelling van april 1965 in het Musée Rath van Genève, Nouvelles Recherches Flamandes, waar Vercammen een van de tien deelnemende kunstenaars was naast onder meer Vic Gentils, Verheyen, Van Hoeydonck en Van Anderlecht. Enkele maanden later vond in Antwerpen de eerste 'happening' plaats en kwam er een nieuw keerpunt in de avant-garde. Voor Vercammen was de happening ‘een kunstzinnige revolte, niet zo rechtstreeks tegen de maatschappij maar tegen de waarden die door de huidige maatschappij worden vooropgezet. Happening is geleide spontaneïteit, het is volgens mij de meest interessante avant-gardistische tendens op het ogenblik.’ De echo van Zero en Nul is hoorbaar wanneer hij zich bij de happenings ‘nihil’ laat noemen.



Jef Verheyen en Piero Manzoni, Milaan

C.A.W. (Comité voor Artistieke Werking) op de Meir. Diezelfde avond was er de derde vernissage van G58 in het Hessenhuis waar de School zich van had afgescheurd. Het was een open conflict. Daar was echter weinig van te merken in 1963 op de tentoonstelling Profile II –Belgische Kunst Heute in Bochum. Zowel G58 als de Nieuwe Vlaamse School namen eraan deel en ook Vercammen die tot geen van beide groepen behoorde. In 1963 is hij er opnieuw bij op de tentoonstelling Europäische Avantgarde in Frankfurt. Verheyen was het jaar tevoren toetgetreden tot de Zero-beweging die in 1958 was opgericht door Heinz Mack en Otto Piene in Düsseldorf en waar in 1961 Günther Uecker zich bij had aangesloten.<sup>11</sup> De zwanenzang van Verheyens Nieuwe Vlaamse School was volgens Jespers de tentoonstelling van april 1965 in het Musée Rath van Genève, Nouvelles Recherches Flamandes, waar Vercammen een van de tien deelnemende kunstenaars was naast onder meer Vic Gentils, Verheyen, Van Hoeydonck en Van Anderlecht. Enkele maanden later vond in Antwerpen de eerste 'happening' plaats en kwam er een nieuw keerpunt in de avant-garde. Voor Vercammen was de happening ‘een kunstzinnige revolte, niet zo rechtstreeks tegen de maatschappij maar tegen de waarden die door de huidige maatschappij worden vooropgezet. Happening is geleide spontaneïteit, het is volgens mij de meest interessante avant-gardistische tendens op het ogenblik.’ De echo van Zero en Nul is hoorbaar wanneer hij zich bij de happenings ‘nihil’ laat noemen.

Vercammen en Verheyen

Vercammen en Verheyen

Vercammen en Verheyen

Op 17 maart 1980 blikt Jef Verheyen in een lange en soms bittere brief aan Jean Buyck, conservator van het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten in Antwerpen, terug op de periode dat hij en Vercammen elkaar goed kenden.<sup>12</sup> Verheyen herinnert aan zijn marihuanagebruik ('marijaune') met Jan Christiaens, aan de nachten in de Zaziko bar, zijn fascinatie voor Chinees monochroom porselein en de Chinese monochrome schilderkunst, zijn eerste contact, in 1957, met de Italiaanse Spazialismo beweging van Fontana via Gianni Dova (1925-1991) die toen in Antwerpen woonde, de vriendschap die kort daarvoor was ontstaan met Ivo Michiels, zijn eerste reis naar Milaan, zijn kennismaking met Manzoni en Fontana en zijn eerste tentoonstelling, korte tijd later, in februari 1958, in de Milanese Galleria Pater aan de Via Borgonuovo. 'Ik was iemand die van een vergeten boek kwam en een nieuwe wereld ontdekte. Ik werd er trouwens overal als een prins ontvangen en ik ben dat in zekere zin ook, intussen werd ik dan de koning van de Vlaamse schilderkunst (...) Pater vroeg me ook namen van andere jonge Vlaamse schilders om die twee per twee te exposeren. Het was in feite zijn bedoeling (van)zijn galerij een Vlaams hoofkwartier te maken'. Verheyen maakte toen naar eigen zeggen 'fluorescerende structuren' naast 'spacialistische'(sic) en witte monochrome schilderijen. Datzelfde jaar 1958 stelt hij rode monochromen tentoon met G58 in het Antwerpse Hessenhuis en exposeerde hij een tweede keer bij Pater in Milaan waar hij na gesprekken met Manzoni en Fontana in het hotel Ideal aan de Via San Spirito zijn 'Essentialistisch manifest' schreef. Hij stond op het punt om naar Milaan te verhuizen maar woonde nog steeds in de Rubensstraat en huurde daarnaast met Guy Mees een grote boerderij, 'het Tempeliershof' in Weert, waar hij 'zwarte schilderijen' maakte. Wout Vercammen ging er regelmatig langs.

'Door mijn literaire interesse had ik ook met drukkers te doen en het is zo dat Wout Vercammen bij mij kwam in de Rubensstraat. Hij was toen drukker van beroep – en woonde boven de Casa Rocca. Hij kwam me ook bezoeken in De Weert. Zondags af en toe, hij schilderde prompt mijn doeken na die in die tijd een gloeiende zone hadden. Ik vond dat erg vervelend en begon met nylon zones te werken. In augustus wilde ik naar Albisola Mare rijden, waar alle Milanese schilders verbleven. Een zekere Maurice? had een witte opel en wij zouden met Wout Vercammen naar ginder rijden.'

Wie 'Maurice' was is niet te achterhalen. Het werd 'een zatte geschiedenis', schrijft Verheyen, omdat Manzoni, die onderdak verleende, elke kroeg kende. Vercammen en Verheyen die elkaars pad kort tevoren hadden gekruist waren geen boezemvrienden. Toch reisden ze samen naar Milaan en exposeerde Vercammen daar in het spoor van Verheyen. Volgens Vercammen reed het gezelschap eerst naar Milaan en dan naar Albisola, waar de moeder van Manzoni woonde. Vercammen logeerde naar eigen zeggen met 'Maurice' in een communistische jeugdherberg. Jef overnamchte elders.

'Voordien ttz voor augustus 1959 schreef ik in het Tempeliers hofPour une peinture non plastique. Guy Vaes maakte de vertaling in het Frans. Het werd gedrukt en uitgegeven door mijzelf–lay-out Wout Vercammen – Totte – in 1960.'

Het gezin Verheyen verwachtte een eerste kind, Olaf, en verkeerde in geldnood. 'Ik verpandde mijn Fontana aan Wout Vercammen voor 5000 BF en kon met dat geld de nodige kosten betalen van de dokter-ziekenhuis enzomeer. Wout Vercammen heeft dat schilderij verkocht aan Perodin,<sup>13</sup> in Brussel, voor 16.000 BF, zonder mij iets te zeggen, maar ik vond dat enige jaren later terug bij Mevrouw M. Krebs die het verwisselde voor een van mijn grote schilderijen. Ik bezit dat schilderij nog.'

Deze passus in Verheyens brief werpt een licht op hun betrekkingen, ook die van Vercammen met Perraudin, een belangrijke figuur in de Brusselse kunstscene van begin de jaren '60. Hij suggereert ook dat Vercammen er financieel beter voorstond dan Verheyen. Vercammen herinnert zich de feiten en betreurt alleen dat hij de Fontana heeft doorverkocht. 'Had ik dat niet gedaan dan hoefde ik niet meer te werken'.

Verheyen schrijft ook dat hij door de Italiaanse spatialist Roberto Crippa wordt geïntroduceerd bij zijn toekomstige mecenas, de Zwitser Hans Liechti die ook het werk van Vercammen zou gaan verzamelen. Liechti was genereus. Bij de vernissage van Verheyens eerste tentoonstelling kocht hij alle werken en bood een contract aan. 'Liechti gaf mij een voorschot van 60.000 BF en ik zou gedurende vijf jaren maandelijkse betalingen krijgen, mits het maken van een schilderij per maand. Ik kon het niet geloven en was helemaal de kluts kwijt...' Verheyen bracht naar eigen zeggen verschillende landgenoten met Liechti in contact, 'Pol Bury, Vic Gentils, Paul Van Hoeydonck en Engelbert Van Anderlecht'. Vercammen laat hij onvermeld.

Met goede contacten in Milaan en werk dat aanleunde bij Zero, Nul en G58, stond Vercammen begin de jaren '60 op de rand van een

internationale doorbraak. In de zomer van 1963 werd hij met onder meer Jef Verheyen in Frankfurt uitgenodigd door de Vereniging voor moderne beeldende kunst, voor de tentoonstelling Europäische Avantgarde in de Schwanenhalle im Römer. Er was werk te zien van een vijftigtal kunstenaars onder wie Arnulf Rainer, Dieter Roth, de Duitsers van Zero, Italiaanse proto-conceptuelen als Manzoni en Fontana, Tinguely, Yves Klein en Nederlandse en Belgische abstracte kunstenaars.<sup>14</sup> Dat het om een spraakmakend evenement ging en de Vlamingen niet onopgemerkt bleven, blijkt uit een recensie in Die Zeit. 'Zero, Nul, Niets', schreef de krant, zijn 'een radicale aanval tegen het "beeld", ook tegen het abstracte, informele, tachistische beeld, tegen de schilderkunst die verf en kleur in het meervoud aanwendt. In plaats daarvan monochromie, achromie, kinetische kunst, machinale kunst, combinatie van licht en beweging'. Die Zeit citeerde Jef Verheyen, 'de grondlegger van het 'Essentialisme'. 'In 1959 vond ik de synthese afnemend licht is toenemend donker waarvan ik de wezenlijke schilderkunstige waarde sindsdien heb ontwikkeld.'<sup>15</sup> Wout Vercammen, 25 op dat ogenblik, was een van de jongste deelnemers aan de geruchtmakende manifestatie.

In 1964 stelde hij in Milaan tentoon in Bar La Parete, de galerie waar Manzoni in '59 zijn 'achromes' of 'kleurloze opperlaktes' had getoond. Het volgende jaar nam hij deel aan de zwanenzang van Verheyens Nieuwe Vlaamse School in het Musée Rath van Genève.

Die tentoonstelling in Genève kwam door Jef Verheyen en Walter Leblanc die de Nieuwe Vlaamse School hadden opgericht (met Engelbert Van Anderlecht en Paul De Vree nvdr<sup>16</sup>). Verheyen had mij voorgesteld aan Hans Liechti in Brussel. Liechti was mijn atelier komen bezoeken op de Eiermarkt en had meteen een paar werken besteld. Hij was een hotelier die ook ijsjes verkocht in zijn recreatiepark. Achteraf zijn problemen gerezen rond zijn erfenis. Ik bleef enkele maanden in Genève wonen bij Claire Finaz, dochter van een bekend psychiater die voor de Zwitserse omroep werkte. Uiteindelijk kwam ze zelf in een inrichting terecht. Liechti ben ik nog verschillende keren met schilderijen gaan bezoeken. Crippa, die Verheyen in contact bracht met Liechti, was beslist geen vriend van Manzoni die een anarchist was met klasse uit een rijke Milanese familie.

Vercammen en Verheyen

Vercammen en Verheyen

Vercammen en Verheyen

In die tijd, begin de jaren '60, woonde ik in de Blindenstraat maar ik was veel in Brussel waar mijn leven zich afspeelde op en rond de Place Saint Jean met het beeld voor Gabrielle Petit, tussen de Grote Markt en het Centraal station. Dat was toen een bekende artistieke uitgaansbuurt. Er was de Galerie de la Madeleine, waar ik tentoonstelde en op de Place Gabrielle Petit waren er cafés zoals *Le débit de vin*, een vermaarde kunstenaarskroeg.

De beide galeries waar Vercammen exposeerde, Galerie de la Madeleine in Brussel en Dorekens, tegenpool van Trouillards *Ad libitum* in Antwerpen, visten in dezelfde vijver. Allebei hadden ze in 1959 een gelijknamige tentoonstelling gebracht, 'Fantasmagie', een nieuwe

stroming die zich afzette tegen de dominantie van G58 en de macht van Trouillard en aansloot bij het surrealisme en de fantastische figuratie. Ze vertegenwoordigden dezelfde kunstenaars. Naast buitenbeen Wout Vercammen waren dat ondermeer de Franse surrealist en collagist Max Bucaille (1906-1992), de Brusselse 'surimpressionist' Jean-Jacques Gaillard (1890-1976) en de Antwerpse surrealist Roger Van de Wouwer (1933-2005), een goede vriend van Leo Dohmen (1929-1999). Aan Fantasmagie, 'de zoektocht naar het wonderbaarlijke' was in avant-première, nog voor de gelijknamige tentoonstellingen openden, een speciaal nummer gewijd van De Tafelronde,<sup>17</sup> het experimenteel kunstblad van Paul De Vree.<sup>18</sup> Pas na dit uitgebreid signalement verscheen het eerste nummer van het blad 'Fantasmagie' dat twintig jaar zou bestaan en waarvan 51 nummers verschenen. Duidelijke banden tussen Vercammen en de beweging zijn er niet. Hij kende wel verschillende kunstenaars van de groep en ook De Vree die werk van hem kocht. Overigens ontpopte Paul De Vree zich begin de jaren '60 tot een voorvechter van de nieuwe abstracte kunst en een pionier van de visuele of concrete poëzie die experimenteerde met het woord als beeld. Dat laatste had volgens Wout Vercammen geen invloed op zijn wordschilderijen die pas eind de jaren '60 ontstonden. Wel koesterde hij toen al een belangstelling voor het woord.

Vercammen en Verheyen

Vercammen en Verheyen

De Brusselse Galerie de la Madeleine lag aan de Sint-Jansstraat die uitgeeft op het gelijknamige plein waarvan de horecazaken het epicentrum waren van de artistieke avant-garde, waar de Antwerpse en Brusselse vleugel van Fantasmagie bijeen kwamen en dat het trefpunt was van een schare andere jonge en minder jonge kunstenaars.<sup>19</sup> Henri-Floris Jespers (\*1944) die van 1964 tot 1981 De Tafelronde uitgaf en veel in Brussel vertoefde was een van de stamgasten van Le Petit Rouge, 'centre d'Art Vivant à Bruxelles'.

'Het ging er inderdaad levendig aan toe in dit ouderwetse café met bordeauxkleurige namaaklederen bankstellen, waar Aubin Pasque en Henri. Eemans, twee gewichtige leden van de generale staf van het Centre International de l'Actualité Fantastique et Magique, geregeld bijeenkwamen. Wanneer hij tussen zoveel reizen in, even in Brussel verbleef, zorgde "le flamingant de Londres", de beminnelijke, onweerstaanbare, en plechtig hoffelijke Mesens steevast voor ambiance. Le Petit Rouge was ook een vaste halte in het dagelijkse itinerarium van Marcel Lecomte, die nergens bij hoorde maar overal als vanzelfsprekend thuis was en met passende égards behandeld werd. Stamgasten waren ook Pol Le Roy, Jan d'Haese en André van Wassenhove, de discrete archivaris van de Fantasmagic-beweging. Henri Ronse, Patrick Conrad en ik vormden de jongste garde daar, in Le Petit Rouge. Stamgast Marc. Eemans heette Marcel, maar wanneer eerbiedig geroddeld werd over "de twee Marcells", dan werden uiteraard Broodthaers en Van Maele bedoeld, twee flamboyante verschijningen. De sterke drank vloeyde overvloedig in de kroeg, en wanneer de avond viel, werd niet zelden uitgezwermd naar minder burgerlijke oorden, vooral dan naar Le Petit Lénine ofte Chez Florio, waar de reeds verhitte discussies veelal hoog oplaiden. (...) Dat was de tijd dat Panamarenko, Wout Vercammen, Hugo Heyrman en Wilfried Pas een gezamenlijke tentoonstelling hadden in de Galerie de la Madeleine'.

Marcel Broodthaers kwam vrijwel dagelijks in Le Petit rouge en ook Vercammen kwam er vaak. Misschien was het daar dat ze elkaar voor



Hans Liechti (1924-2009)





Marcel Broodthaers (1924-1976)

*het eerst ontmoetten. Broodthaers, zo herinnert Jespers zich, kwam weldra ook geregeld naar Antwerpen ‘waar hij o.m. De (oude) Muze langdurig bezocht’. Het kunstzinnige café was vanzelfsprekend ook Vercammen niet onbekend.’*<sup>20</sup>

Ik denk dat ik Broodthaers leerde kennen via Raf Opstaele (\*1934). Ik had verschillende klussen voor hem gedaan. Hij werkte met iemand uit Leuven aan wat enkele jaren later Mass Moving (1969-1976) zou worden. Het kan ook via Albert Perraudin geweest zijn of een boekhandelaar die een zaak had vlakbij het plein of in een café waar de surrealisten kwamen. Of in café ‘De Welkom’ of in een van de kroegen in de rue des Bouchers waar ook Deroll Adams kwam. Het kan ook zijn dat ik hem ontmoette via Marcel van Maele die daar in de buurt woonde, net als Jean Schwind (1935-1985) trouwens. Wat ik me herinner is dat hij eigenaardig gekleed was, sjofel maar met een zekere chic. Hij had stijl. En een goede kop. We hadden een goed contact en een soort collegiale sympathie voor elkaar. Maar ik herinner mij niet in die jaren een tentoonstelling van hem te hebben gezien. Ik herinner me wel een ontmoeting met E.L.T. Mesens op straat. Hij was benieuwd naar het schilderij dat ik bij had. Mag ik het eens zien? Hoeveel? Hij kocht het en stapte met het schilderij onder zijn arm binnen in het café.

*De vriendschap tussen Van Maele en Broodthaers was eind de jaren ‘50 ontstaan. ‘We frequenteerden dezelfde stamcafé’s’, zei Van Maele.’ Ze waren allebei dichter én schilder, kwamen niet aan de bak, voelden zich miskend, apprecieerden op zijn tijd een glas en konden het uitstekend met elkaar vinden. Allebei maakten ze hun ongelezen poëzie onzichtbaar. De ene door zijn teksten te bottelen of in polyester te verpakken, de andere door ze in het gips te gieten en met dat afscheid van het dichterschap de kunstwereld te onderwerpen. Van Maele was met ‘Mosselen op en top pop’ dat in 1965 verscheen in het decembernummer van het Amsterdamse kunstblad Kunst van Nu, Broodthaers’ eerste recensent. Beiden behoorden tot wat Van Maele noemde het ‘niemandslan tussen literatuur en beeldende kunsten’. Een zone waar ook Vercammen toe behoorde.*

*Een van de personages van het Sint-Jansplein was Philippe-Edouard Toussaint van de galerie Saint-Laurent, een smal huis van drie verdiepingen in de Duquesnoystraat, vlakbij het plein, waar Broodthaers in 1964 debuteerde met naar eigen zeggen ‘onoprecht’ werk, onder meer de laatste vijftig in gips gegoten exemplaren van zijn bundel Pense-Bête (1963). Toussaint, in de wandeling ‘Toussy’, was een man van vele oorlogen. Paul Joostens had bij hem geëxposeerd in 1957 en hij had als eerste de Belgische abstracte schilders getoond.’ En in 1950 had hij een podium geboden voor Les développements de l’oeil, een fototentoonstelling van Cobrakunstenaars, georganiseerd door Christian Dotremont (1922-1979).’<sup>21</sup> De artistieke bohème van het Sint-Jansplein bestond naast linkse en rechtse post- en neosurrealisten, uit dichters en schilders die in de geest van Cobra en Magritte de grenzen wilden slopen tussen woord en beeld en tussen kunst en leven.*

*Op 23 juli 1964, drie maanden na zijn tentoonstelling bij Saint-Laurent hield Broodthaers bij galerie Smith A Sophisticated Happening, met de voordracht van een krantenartikel over kunst en geld. Net als in*

*zijn debuuttentoonstelling contesteerde hij de commercialisering van de kunst. Zoals de uitnodiging voor zijn debuut gedrukt was op de publiciteitspagina’s van magazines, was het telefoonboek van Brussel gebruikt om het evenement aan te kondigen: Sophisticated Happening By Marcel Broodthaers Peinture Sculpture Musique Nature Critique Poésie Instinct Clarté Dada Pop Trap op Participation aux frais 50 fr. b. Wout Vercammen heeft naar eigen zeggen noch de tentoonstelling bij St.-Laurent, noch de happening bij Smith gezien. Misschien zag hij wel de uitnodiging want een echo van Broodthaers’ opsomming van kunstdisciplines en de suggestie van een totaalspektakel klinkt een klein jaar later door in Vercammens aankondiging van de eerste Antwerpse happening: NU HAPPENING! Van een bezette stad III dancing-music-photography-movies-pantomime and other action. Een belangrijk verschil met Sophisticated Happening was dat de Antwerpse happening niet plaatsvond in een galerie maar op het bekendste plein van de stad.*

*Broodthaers onthulde bij Smith op de tonen van de Brabançonne een stoel waarvan de zitting was bedekt met eierschalen die zwart geel en rood waren geschilderd.’<sup>24</sup> Datzelfde jaar maakte hij Valise Belge, een in de driekleur geschilderde reiskoffer en vervolgens Fémur d’homme belge een in zwart geel rood geschilderd bot. In het voorjaar van 1965 nam hij deel aan publieke debatten in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel over popart in België. Tegenover de Amerikaanse popart plaatste Broodthaers een Belgische versie die zich bedient van nationale emblemen als de mosselen en de vlag. Voor het decennium om is duiken de Belgische referenties en het gebruik van de driekleur zo mogelijk nog nadrukkelijker op in het werk van Vercammen. Vercammen en Broodthaers kennen een hoofdrol toe aan het woord dat ironisch-kritisch reflecteert over de verhouding tussen kunst, markt en maatschappij. Ze delen dezelfde radicale visie maar het is de dichter die Broodthaers onderscheidt. Ze thematiseren België maar Vercammen doet dat bewust zonder poëzie, zo rechtstreeks en confronterend mogelijk. Broodthaers kiest voor indirecte Belgische verwijzingen als eierschalen, mosselen en dagelijkse gebruiksvoorwerpen. Dat verruimt de interpreteerbaarheid van zijn werk, iets wat Vercammen tot elke prijs wil vermijden.*

*Vercammen en Broodthaers leerden omstreeks dezelfde tijd maar los van elkaar de wegbereider van de conceptuele kunst Piero Manzoni kennen, die letterlijk alles tot kunst verklaarde. Broodthaers zag hem op 23 februari 1962 bij een bezoek van de Italiaan aan Brussel ter gelegenheid van zijn tentoonstelling in de Galerie d’Aujourd’hui van het Paleis voor Schone Kunsten. ‘Nous nous sommes rencontrés comme si nous étions des comédiens’, zei Broodthaers vijftien jaar later. Manzoni schreef een certificaat waarbij hij Broodthaers erkende als ‘authentiek en waarachtig kunstwerk voor alle bedoelingen en doeleinden’ en signeerde een certificaat dat hem verklaart tot Scultura vivente, levend beeldhouwwerk. Het was voor Broodthaers een belangrijk moment. ‘Manzoni deed mij de afstand zien tussen een gedicht en een materieel werk’, zei hij.’<sup>25</sup>*

*In de kroegen waar de armlastige Brusselse bohème confereerde, wachtte Vercammen op een nieuwe verzamelaar van zijn werk die overigens ook Broodthaers collectioneerde, Albert Perraudin, uitbater van een vlakbij gelegen florissant restaurant. Perraudin met zijn kale ronde*

*schedel en zijn vinnige oogjes was een opvallende verschijning. Hij sprak uitsluitend Frans, had geld en contacten met de Galerie de la Madeleine en E.L.T.Mesens maar ging niet bepaald respectvol om met kunstenaars. Met Vercammen liep het na enige tijd mis. De verzameling Perraudin met onder meer een twintigtal werken van Broodthaers en enkele Vercammens werd in 1987 geveild bij Galerie Moderne in Brussel.*

Perraudin kocht mijn schilderijen maar hij was een zeer slechte betaler. Dat was ook de reden waarom ik zo vaak in Brussel was. Hij had een goed beklant restaurant, waar ministers kwamen, recht tegenover de galerie de la Madeleine. Ik wachtte dan in Le petit rouge, het surrealistencafé op de hoek. Ik ging niet naar tentoonstellingen, ik kwam mijn geld halen en moest daarvoor geregeld terug naar Brussel.

#### Dichters en schilders

*Tijdens zijn Brusselse jaren groeien de contacten van Vercammen met het literaire milieu, ook in Antwerpen. In Brussel is hij bevriend met Marcel van Maele, in Antwerpen met Lucienne Stassaert, allebei neo-experimentele dichters in de geest van de Franse poésie maudite van Jarry, Lautréamont en Artaud en de Amerikaanse beatniks Kerouac, Ginsberg, Corso en Ferlinghetti. Vercammen illustreerde Baal en Stuiip (1963-1965), de kortlevende bladen van de dichters Tony Rombouts (\*1941) en Bobb Bern (\*1940). In 1963 sneed hij lino’s voor de bundel Stella Magnola van Rombouts. In het vijfde nummer van Stuiip dat tegelijk het derde was van Baal schreef Lucienne Stassaert (1936) ‘...dit is een teken van alle bezit, een studie over Wout Vercammen’.<sup>26</sup> In haar poëtische beschouwing citeert ze de schilder:*

*“ik wil de beweging in de ruimte inschakelen zonder onderbreking, de vorm is alleen zuiver wanneer hij zonder gepicturaliseerde symboliek-mystiek dus naakt uit zich zelf bestaat. God is een soort rommelkast waar wij proberen in te stoppen wat wij half tot beleemaal niet kennen.” Dit zijn woorden van nozem Wout met de absolute weg-code hier ga ik links hier ga ik rechts.’*

*Op de pagina die aan Stassaerts tekst voorafgaat staat een golvende ‘lavage’ van Vercammen met de titel ‘relatief X’63’. Het citaat verklaart het werk, een beweging zonder onderbreking. Stassaert verwijst naar zen en spreekt van een ‘wiselwerking: het oplossen van het relatieve door “act of painting” en het terugkeren tot het relatieve als het schilderij een zelfstandig geheel geworden is’. Ze portretteert de schilder in actie: ‘Feodaal is Wout wanneer penseeltocht begint/ de ruimte een zijden lap waarin hij stukken losscheurt een geweldige bevrijding is het deze van het dronken op zichzelf schoonheidsbestaan welk handig niet te herkennen spel met stijl levert hij acuut aandachtig sensueel zingt zangeres licht de moeilijke begrenzing van het doek aan stukken wat zal er gebeuren als de laatste kronkeldanseres haar voet verstuikt zullen de veilige kaders het geweer hanteren?’ Deze in ‘één beweging’ en zonder interpunctie geschreven vroege tekst van Lucienne Stassaert gaat haar debuut vooraf, het volgende jaar, ‘Verhalen van de jonkvrouw met de spade’. Afwijzing van gangbare leef- en denkpatronen en zoeken naar authenticiteit in een marginaal artistiek bestaan heeft de dichteres gemeen met de schilder,*

*die zich overigens in het confidentieel literair magazine ook waagt aan poëzie.’<sup>27</sup> Het nummer met Stassaerts tekst is verder opmerkelijk omdat het ook een bijdrage bevat van Günter Uecker die begint met de woorden ‘projectionen von heute sind verhältnisse von morgen’. De wederzijdse interesse van schilders en schrijvers in Antwerpen en in Brussel en de contacten met buitenlandse kunstenaars waren een vorm van camaraderie in het nacht- en uitgaansleven.*

*Zoals Jaglust, de Gooise villa van de dichteres Fritzen Harmsen ten Beek (1927-2009), in de jaren ‘50 het trefpunt van een aankomende onstuimige generatie auteurs (Remco Campert, Gerard Reve, Cees Nooteboom...) en andere kunstenaars onder wie Robert Jasper Grootveld, de couveuse was van de happenings in Nederland, waren de schrijvers en dichters van het blad Gard Sivik (1954-1960) op datzelfde moment de voorlopers in Antwerpen. Ze pleegden als eersten artistieke ingrepen op de publieke ruimte. In 1956 bewerkten Gust Gils (1924-2002), René Gysen (1927-1969), Hugues Pernath (1931-1975) en Paul Snoek (1933-1981) de gevel van Gils’ huis met teksten, tijdens een happening avant-la-lettre.’<sup>28</sup> Negen jaar later, kort voor de eerste als zodanig betitelde ‘happening’, palmde een jongere generatie auteurs, onder wie Rombouts<sup>29</sup>, de straten van Antwerpen in met teksten op muren, schuttingen, publiciteitsborden, etalages en daken onder de noemer Bezette Stad II. Het was een protest tegen de afbraak van de historische Bloedberg, de buurt achter het stadhuis. Volgens Tony Rombouts was dat idee afkomstig van Vercammen en Hugo Heyrman die ook foto’s namen van de artistieke bezetting van de stad. Die manifestatie was de prelude voor de happening die volgde onder de noemer Bezette Stad III.*

Een voorloper van de happenings waren de protesten van dichters en kunstenaars tegen de afbraak van de historische Bloedberg achter het stadhuis. Panamarenko en Heyrman waren daar niet bij. Ze zaten aan de academie en experimenteerden. Ik was bevriend met de dichter Tony Rombouts met wie ik in 1962 bij Dorekens had deelgenomen aan de tentoonstelling *Onderaards* en van wie ik het jaar daarop de dichtbundel *Stella Magnola* illustreerde. Panamarenko en Heyrman hadden een atelier in hetzelfde huis als ik aan de Blindenstraat. Met zijn drieën gingen we in Nederland de Amsterdamse rookmagiër Robert Jasper Grootveld opzoeken. Via de Parijzenaar Jean Jacques Lebel,<sup>30</sup> die ik in Brussel had ontmoet, had ik notie van ‘happenings’ maar geen directe ervaring. Grootveld was daar al een tijd mee bezig. Hij verkleedde zich en tutte zich helemaal op voor zijn magische rituelen. We bezochten Bart Huges die in januari 1965, op een van die happenings met een tandartsboor zijn schedel had getrepaneerd om zich een permanente bewustzijnsverruiming te bezorgen.

#### Het voorspel

*Bij de happenings van Grootveld in Amsterdam speelden de ‘geestverruimende middelen’ en meer specifiek marihuana, een centrale rol. Grootvelds publiek bestond uit de eerste gebruikers ervan in het kunstenaarsmilieu van het Leidseplein en bekenden van villa Jaglust. Ook in artistiek Antwerpen waren de ‘middelen’ ontdekt. Door de bevoorrading uit Congo was Antwerpen zelf een centraal*



Lucienne Stassaert (1936)



Marcel Van Maele (1931-2009)



Robert Jasper Grootveld (1932-2009)



Marcel Broodthaers Fémur d’homme Belge, 1964



Marcel Broodthaers Sophisticated Happening, 1964





6e Congres van de Internationale Situationniste Antwerpen, 1962. Foto Leo Dohmen



Wout Vercammen en Jeroen Henneman



Affiche Happening, Antwerpen, 1965

*distributiecentrum in de Lage Landen en een eldorado voor de liefhebber. 'Toen (maribhuana) op het eind van de jaren '50 in kringen van Surinaamse immigranten te krijgen was, was Grootveld er meteen bij. In die periode gold Antwerpen als een aards paradijs waar 'wiet' nagenoeg vrijelijk werd verhandeld en in grote hoeveelheden voorradig was. '31*

Eind de jaren '50 had marihuana zijn intrede gedaan in het Schipperskwartier. Hele zakken zware Kongo werden verkocht in de Zaziko bar aan de Veemarkt. Men kwam zich vanuit Amsterdam bevoorraden. Zaziko was de basketbalploeg van de legendarische Willy Steveniers die een aangeboren Amerikaanse stijl had. Steveniers, een leeftijdgenoot, was een fenomeen, een gast van de straat die uiteindelijk eigenaar is geworden van restaurant De Nachtegal aan de Middelheimlaan. De Zaziko bar was geen clublokaal maar een van de cafés op het plein dat toen een uitgaansbuurt was van matrozen, jazzliefhebbers, dichters en supporters van de club. De uitbater was Jef de Mep, ook een gast ‘van de kant’ met allure en stijl. Hij had in het Engels leger gezeten en heeft nog songs geschreven voor Ferre Grignard.<sup>32</sup> De bar was het rendez-vous van Paul Snoeck en Hugues Pernath voor ze later van de VECU<sup>33</sup> hun hoofdkwartier zouden maken. Ze maten zich een ergerlijk sérieux aan. Ik zag Pernath, die beroepsmilitair was, geregeld van het station komen, uniform onberispelijk in de plooi voor hij zijn dichterskleren aantrok. Al mijn kennismakingen speelden zich af in de twilight zone. Ze waren snel en intuïtief.

In 1965 stelde ik tentoon in Brussel bij de Galerie de la Madeleine samen met Panamarenko en Hugo Heyrman<sup>34</sup> die nog op de academie zaten en met wie ik dat jaar happenings begon. Bij een tweede expositie, samen met Jeroen Henneman, toonde ik er een groot luchtkussen op hetzelfde moment als Warhol dat deed in New York.<sup>35</sup> Ik maakte toen ook collages die bijna allemaal verloren zijn gegaan. In Brussel, waar ik veel was, heersten de Marcelen Van Maele en Broodthaers maar het epicentrum lag in Antwerpen. Het waren gescheiden werelden.

*Vlaanderen, en vooral Antwerpen, situeerde zich op de as Nederland-Duitsland die gericht was op de internationale avant-garde, Franstalig België oriënteerde zich op de Ecole de Paris, het surrealisme en Cobra. De nieuwste tendensen in Frankrijk, zoals het nouveau réalisme, passeerden echter via Vlaanderen.<sup>36</sup> Sinds G58 was Antwerpen inderdaad een draaischijf geworden. In 1962 vond er het 6de congres van de Internationale situationniste plaats, wat had geleid tot een herontdekking van Paul Van Ostaijen, Paul Joostens en het dadaïstisch verleden van de stad maar ook tot een breuk toen de andere leden hun handtekening weigerden te zetten onder het pamflet Haut les mains! van de neosurrealisten Gilbert Senecaut en Tom Gutt. Het centraal comité van de IS publiceerde een tegenpamflet Geen dialoog met gliuipers.<sup>37</sup> Deze en andere controverses speelden zich af in de onmiddellijke omgeving van Vercammen die pendelde tussen beide polen, Brussel en Antwerpen en stuifmeel overbracht.*

*In een interview voor de catalogus van de retrospectieve tentoonstelling Wide White Space (1994) in het Paleis voor Schone Kunsten in Brussel,*

*zegt Anny De Decker dat ze Marcel Broodthaers leerde kennen via Wout en Bernd Lohaus. In een e-mail van 23 april 2014 schrijft Anny over Wout: ‘Met Bernd, die vanaf 1965 regelmatig in Antwerpen was, klikte het onmiddellijk. En het is waarschijnlijk Wout die hem Marcel Broodthaers heeft voorgesteld’. In een latere mail, dd 25.9.2014, is ze affirmatief: ‘het is door hem dat Bernd Broodthaers leerde kennen’.*

#### De eerste Antwerpse happening

*In Amsterdam experimenteerde Robert Jasper Grootveld met happenings sinds 1962 in een pand aan de Korte Leidse Dwarstraat, vlakbij het Leidseplein. Nadat die 'antirooktempel' op 17 april 1964 bij een happening was afgebrand verlegde Grootveld zijn wekelijkse activiteiten naar het Lieverdje, standbeeld van een Amsterdamse volksjongen op het Spui, in het hart van de grachtengordel. Eind mei 1965 ente zich een groepje anarchistische jongeren op de happenings van Grootveld en ontstond 'provo'. De fusie van politiek en artistiek activisme, onvervulde droom van de avant-garde, was plots een feit. 'Magisch centrum' Amsterdam zaaide internationaal uit en bezorgde het uiteindelijk wereldwijd het imago van vrijevochten stad. Tijdens de incubatieweken van provo had een Japanse kunstenaar, Yoshio Nakajima, een spectaculaire happening gehouden op het Spui. Eens provo in Amsterdam begon, dook hij in Antwerpen op als de centrale figuur in de eerste happening. Hij was de missing link die wat giste in de havenstad verbond met een wereldomspannende beweging.*

*Yoshio Nakajima* (°1940) had in Japan de Nederlandse kunstenaar Daan van Golden (°1936) leren kennen die hem had uitgenodigd om aan de Rotterdamse kunstacademie te komen studeren.<sup>38</sup> Daar was Nakajima in 1964 op ingegaan. Beide kunstenaars interesseerden zich voor action painting. Voor zijn komst naar het westen had Nakajima in Tokio als levend kunstwerk geëxperimenteerd met straattheater en body painting en contacten gelegd met Fluxus kunstenaars als Georges Mathieu, John Cage, Yoko Ono en Robert Rauschenberg en met de radicale avant-garde van de Japanse Gutai beweging (1954-1972). Met dichters, schilders, acteurs en muzikanten had hij de Tokyo Unbeat Group opgericht, een verwijzing naar de Amerikaanse Beat Generation. Daarna was hij, dwars door Azië lifsend, naar de Lage Landen afgezakt, levend van de opbrengst van schetsen en vertolkingen van traditionele Japanse liederen. In Europa ontmoette hij Asger Jorn, Joseph Beuys, Wolf Vostell, Jean-Jacques Lebel, Allan Kaprow, Tajiri, Lucio Fontana en Simon Vinkenoog. Hij was een figuur zoals de Chinees Hsiao Chin. Vooral zijn oponthoud in Nederland was gedenkwaardig, al duurde het amper een jaar. Midden 1965 werd hij uit het land gezet na geruchtmakende publieke optredens in Rotterdam en bij Robert Jasper Grootveld, op het Spui. In Antwerpen schreef hij zich in aan de Academie en nam zijn intrek in het voormalige huis van Paul van Ostaijen. Op zijn website vermeldt Nakajima dat hij medestichter was van het blad Happening News.<sup>39</sup> Na het Antwerps intermezzo wordt de band vaag. Naar eigen zeggen lifte hij naar Zweden, waar hij vrienden had, zich in 1966 vestigde en een van de belangrijkste Fluxus kunstenaars in Scandinavië werd. Sporadisch exposeerde hij nog in de Nederlanden.

Nakajima's contact in Antwerpen was de fotograaf John Huybrechts die een winkel had aan de Wolstraat. Ik zag Yoshio voor het eerst in

het café Pannenhuis aan het Conscienceplein waar voor die eerste happening, op 9 juli 1965, verzameling was geblazen met Hugo Heyrman en Panamarenko, mijn huisgenoten in de Blindenstraat. Yoshio vertrok van het Pannenhuis in een Japans gewaad en een strop rond de hals naar de Groenplaats, waar hij werd 'aangevallen' door Hugo in een soort battledress. Het was 1965 en Vietnam was nog maar pas aan de orde. Mijn aandeel bestond uit een oerschreeuw. Na een hoop kabaal werd Yoshio door de politie onder het oog van de toevallige, verbijsterde voorbijgangers afgevoerd en naderhand over de grens gezet. Uiteindelijk is hij in Zweden terechtgekomen. Enkele jaren geleden vroeg hij me om hem in contact te brengen met Panamarenko die intussen een grote meneer was geworden. Dat vond ik nogal onjapans. 's Avonds, na Yoshio's happening op de Groenplaats, projecteerde Panamarenko ter plaatse gemaakte polaroid foto's in het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven. Dat was spectaculair.

*De happening verschilde van deze summiere herinnering. De Japanner werd door Vercammen aan een strop van het Pannenhuis naar de Groenplaats geleid, omgeven door een stoet artistiekelingen. Nakajima, die zich had gewikkeld in kleurrijke repen, strikken en slingers, was gemaskerd en stootte onverstaanbare kreten uit, burkte neer, ging liggen, sprong weer recht, danste en cirkelde terwijl Heyrman in een legerjas de woorden 'atoom' en 'leger' op de grond schreef op de plaats waar zich volgens hem een atoomschuikelder bevond. Nadat de 'gevangen' Nakajima zichzelf wist te 'bevrijden' ging hij in de 'regenaanval' en probeerde de legerjas te bemachtigen. Hoe de performance eindigde is onduidelijk al was er vermoedelijk enig trek- en duwwerk tot Nakajima kaarsen aanstak en wierook begon te branden die hij uitdeelde aan het publiek. De rol van Panamarenko is duister. Volgens Vercammen trad hij pas 's avonds op, tijdens het tweede luik van de happening in het Archief en Museum van het Vlaams Cultuurleven AMVC. Volgens Panamarenko wachtte Vercammen het einde van de Nakajima's happening niet af en trok hij zich terug in een café uit vrees voor de politie. Vietnam, zen, kabuki en protest waren de ingrediënten van de actie, al sprak Panamarenko tegen dat die of andere referenties een rol speelden. Nakajima had vooral artistieke bedoelingen. Hij wilde zijn kunst tonen via de wantoestanden. Vercammen en Heyrman leken het meest politiek geïnspireerd. Vietnam was om de hoek. Op de foto's van deze eerste 'happening' is een heterogeen publiek te zien van vrienden, kunstenaars, passanten en ook een geüniformeerde groep van de Volksunie. Het was niet voor het laatst dat kunstenaars, Antwerpse provo's en Vlaams nationalisten elkaar vonden. Een hoogtepunt in die verrassende verstandhouding was de tentoonstelling Matrakkensabbat (1966), georganiseerd door de dichter Nic Van Bruggen en provo Koen Calliauw in de Antwerpse privéclub VECU, een protest tegen het optreden van de Rijkswacht.<sup>40</sup>*

*Nakajima hield zich niet aan de rolverdeling en 's avonds, na zijn happening, tijdens Panamarenko's instant Beeldprojectie van een bezette stad II en het optreden van een half dozijn dichters in het AMVC, begon hij een nieuwe solo, gehuld in zilverpapier dat met linten werd samengehouden. Het was ongewoon dat de Antwerpse happenings geen enmansacties waren maar het werk van verschillende kunstenaars*

*met vage afspraken en intenties waardoor de samenwerking niet zonder spanningen was.*

#### De dode dichter en de nieuwe media

*De aankondiging van de happening met Nakajima, ontworpen door Vercammen, geeft de vier deelnemers een toenaam. Voor Vercammen, tweede in de rij na 'unbeat' Nakajima, is dat 'nihil', voor Heyrman 'eye' en voor Panamarenko was dat 'poval', naar het Japans synthetisch hars kurakishi poval waarmee hij (en Heyrman) levensgrote vrouwenpoppen maakten. 'Multimillionair' werd hij pas bij de tweede happening (KYRPWWAWAX op 9 augustus 1965 in Oostende). Voor Vercammen waren de happenings een nihilistische vorm, 'een vernietiging die weer opbouwt'. De Nul-beweging en Zero waren nog geen geschiedenis.*

*Typografisch en inhoudelijk verwijst de affiche naar Bezette Stad (1921) van Paul van Ostaijen. Er is sprake van bezette stad III', een verwijzing naar 'II', de recente actie van de bevriende auteurs, en vanzelfsprekend is I de beroemde dichtbundel. Ook naar de vorm is de aankondiging schatplichtig aan de experimentele woordbeelden in van Ostaijens meesterwerk.*

*De projectie van instant beelden door Panamarenko in het AMVC was mogelijk dankzij een polaroid camera, een medium dat de kinderschoenen begon te ontgroeien. In september 1965 bracht het eerste nummer van Happening News een geïllustreerd verslag van wat op de Groenplaats was 'opgevoerd voor een verbluft publiek'. Het blad kwam tot stand met een ander nieuw hulpmiddel dat, zoals de polaroid camera, onmiddellijk resultaat opleverde, de fotokopieermachine.*

De fotokopie was toen iets nieuws maar door mijn opleiding als typograaf had ik er kennis van. Rank Xerox had een vestiging in de Bisschopstraat met een van de eerste kopieerapparaten. Ik ging er wat experimenteren met plasticen zakken en mijn hoofd en nam daarna Hugo en Panamarenko mee. Zo is *Happening News* geboren. Het blad verscheen op om en bij de honderd exemplaren en werd verkocht in de artistieke cafés. Vandaag is het onvindbaar. Typografie betekende iets sinds Gutenberg. De typografie van *Happening News* was revolutionair en ik maakte er gebruik van voor geëngageerde teksten als 'U bent vermoed. U bent stereotiep'. Ook Hugo Heyrman en Panamarenko leverden materiaal.

*De mogelijkheden van de collage werden gretig benut. Het woord moest zich voegen naar de wetten van het beeld. Het relaas van de eerste happening is een puzzel die niet zonder moeite wordt gelegd.*

*'Even later verscheen de politie op de plaats van de "happening". Hugo Heyrman van de World Science Association, zei toen "We zijn hier niet in een debating-club". Naarmate zijn toespraak vorderde nam het tumult af en werd de aandacht meer geboeid van (sic) de politie. Verscheidene malen werd hij zelfs met applaus onderbroken. Op de Groenplaats stonden nog steeds talrijke kijklustigen die een hartelijk afscheid toeriepen aan de Japanse beroemdheid die in de "happening" auto*



Yoshio Nakajima (°1940)



Unbeat Nakajima met Hugo Heyrman, Happening op Groenplaats, Antwerpen, 1965



Happening News nr. 6, 1966









Marcel Broodthaers, Catalogus, Moules, Œufs, Frites, Pots, Charbon, Perroquets, Wide White Space Gallery, 1966

haar galerie zou varen. Vercammen behoorde, ondanks de happenings en Happening News, tot een vorige generatie. ‘Het werk dat ik kende was vooral monochroom, maar met toch een beweging erin, zoals luchten... (Daarom vond ik het minder nieuw dan dat van Panamarenko en Hugo, of dan de sculpturen van Bernd).’<sup>58</sup> Elders zegt De Decker: ‘Het werk van Wout was toen veel zen-achtiger, zoals dat van René Guiette. Heel eenvoudige tekeningen en monochromen. Bruin (...) Het was eerder in de stijl van G58, zoals Jef Verheyen en zo. Hij is in die richting verdergegaan. Terwijl Panamarenko precies uit het niets kwam. Niet dat het werk van Vercammen slecht was of zo, integendeel, maar dat was meer een evolutie.’<sup>56</sup>

*Evolutie of revolutie, de nieuwe galerie moest haar weg nog zoeken maar wist wat ze wilde en legde de lat meteen hoog. ‘We vroegen ons voortdurend af wat we de volgende maand zouden kunnen exposeren. Ons idee was de beste Belgische kunstenaar te tonen’, zei Bernd Lohaus. Aanvankelijk werd voor de derde expositie gedacht aan Magritte en toen dat niet mogelijk bleek, heel even ook aan Delvaux. Toen dacht Anny De Decker aan Marcel Broodthaers. ‘Bernd had hem al ontmoet en ook Wout Vercammen had mij over hem gesproken.’<sup>57</sup> Het werd Moules Œufs Frites Pots Charbon, in mei-juni 1966, de derde tentoonstelling van Broodthaers was ook de derde van de galerie die hij tot zijn vroegtijdige dood trouw zou blijven.*

Wide White Space zag ik niet als een gemiste kans. Was dat wel geweest, dan had ik aangedrongen. Men kende mijn werk maar fragmentarisch. Ik ben nooit rancuneus geweest. Ik heb me nooit betrokken gevoeld bij een groep. Ik ben geen groepsmens. Met Jeroen Henneman had ik in 1966 tentoongesteld in de galerie de la Madeleine in Brussel. Ik had mijn groot kussen opgeblazen met een stofzuiger. Bij de opening liet ik het bewegen. Toen sprong Jeroen Henneman erop. Ik volgde en hij ontplofte. Ik heb toen het zwart witte vel om me heen gedrapeerd. Dat was het einde van de ballon. Het was van een Hollandse lulligheid.

*Toen Wide White Space opende zonder hem, vertrok een bootje waarvoor hij een ticket had en was het nog jaren wachten voor Vercammen in de inmiddels internationaal spraakmakende ruimte exposeerde. Zijn verdienste was echter niet gering, bevestigt Anny De Decker. ‘Zonder Wout was mijn leven misschien heel anders verlopen.’<sup>58</sup>*

#### Artworker Star

*In 1971, vijf jaar na Happening News, stond Vercammen aan de zeefdrukkers van een tweede kunstenaarsblad, Artworker Star (1971-1972). De naam was geïnspireerd door de Art Workers’ Coalition (1969-1971) die in New York was opgericht door ondermeer Carl Andre, Hans Haacke en Vassilakis Takis en de kunst confronteerde met haar sociale en politieke verantwoordelijkheden. Andre had in mei ’68 de laatste tentoonstelling voor Wide White Space verhuisde naar het belendende Bootje, op de hoek van de Schilderstraat, achter het museum. Het was tevens de eerste van zijn vier eenmansexposities bij de galerie. Het toevoegsel ‘star’ benadrukte de revolutionaire bedoelingen van het blad.*

*Het eerste nummer, ‘Common Medium’ bevatte bijdragen van tien kunstenaars, Carl Andre, Marcel Broodthaers, Carl Bungert, Jacques Charlier, Luc Deleu, Filip Francis, Hugo Heyrman, Bernd Lohaus, Mon Pladijs en Wout Vercammen. Voor het tweede nummer, ‘Brainwashing Medium’, leverden vijf van hen, Vercammen, Broodthaers, Heyrman, Pladijs en Charlier, een tweede keer. Er waren acht nieuwkomers, onder wie James Lee Byars, Hans Magnus Enzensberger en Bernd Urban. Het derde en laatste nummer van Artworker Star, ‘Art at Work’ telt vijftien inzendingen maar geen Vercammen, Pladijs of Broodthaers meer, wel Ben Vautier, Panamarenko en Tony Morgan.*

1968 was voor mij een kantelmoment. Ik trouwde en werd vader. We woonden boven het Fakkeltheater in de Mutsaertstraat, daarna in de Lange Lozanastraat. Met de woordschilderijen en mijn zeefdrukken kwam er homogeniteit in mijn productie. Ik raakte als typograaf en medewerker betrokken bij een nieuw tijdschrift, *Artworker Star*. Vermenigvuldiging is een sociaal interessant gegeven. Je bereikt er meer mensen mee dan met een schilderij. Carl André sprak in die tijd van *artworkers* en dat was de inspiratie voor de naam van het blad. Panamarenko en Hugo Heyrman verkozen echter *Happy Space Maker*. Zij kwamen op voor het autovrij maken van het Conscienceplein maar daar was ik niet meer bij. Ik was samen met Hugo Heyrman uitgever van *Artworker Star*. Hugo bracht Jacques Charlier (\*1939) aan.<sup>59</sup> Roger Vandaele heeft toen een zeefdrukmachine met automatische zuigtafel voor mijn neus weggekaapt.<sup>60</sup> Er moest dus worden gedrukt op de zolder van de Lange Lozanastraat met een geïmproviseerde pers. Ik moest er uiteindelijk mee stoppen omdat het technisch onmogelijk werd om het blad voort te zetten.

Er was een onrechtstreekse band met *Wide White Space*. Veel kunstenaars die er tentoon stelden leverden ook bijdragen aan de *Artworker Star*. Bij hen Marcel Broodthaers, Charlier en Heyrman... Vanaf 1969 begon ik monochrome doeken te schilderen met gesjabloneerde teksten. Twee jaar later exposeerde ik er een paar van in Wide White Space op een groepstentoonstelling met Robert Filliou, Panamarenko en Kopcke.<sup>61</sup> Ik geraakte gebrouilleerd met Hugo Heyrman die altijd de neiging had het laken naar zich toe te halen.

*In 1971 zou Hugo Heyrman in het Antwerps Museum voor Schone Kunsten drie grote bladvormige plasticen schijven exposeren met de opschriften ‘helder rood’, ‘vuil groen’ en ‘verblindend wit’. Heyrman wilde de muren kaal laten en met de schijven een ruimtelijke spanning oproepen die het museum moest doen vergeten. De expositie werd in extremis geweigerd omdat ze niet beantwoordde aan de ‘artistieke kwaliteitsnormen’. Dat leidde tot een protesthappening en een kortstondige bezetting van het museum. Op een filmpje gaat Vercammen in de clinch met de toenmalige conservator Walter Van Beselaere. De werken van Heyrman vonden uiteindelijk een onderkomen in drie galeries: Wide White Space, Vacuum en X-one. Kunstinstellingen lagen onder vuur en het museum was de focus van veel kritiek. Zo wilde Jef Geys het datzelfde jaar opblazen bij wijze van happening. Broodthaers had in 1968 het voortouw genomen door in zijn huis in Brussel met kratten, postkaarten en opschriften het Musée d’Art Moderne, Département des Aigles in te richten. Via Carl Andre werd de contestatie ook gevoed door de New Yorkse Art Workers’ Coalition.*

#### Een eigen taal

*Ondanks de gemiste start van Wide White Space stond Vercammen niet aan de kant. Hij kende veel mensen, was een gevestigde naam, had invloedrijke beschermers en kapitaalcrachtige verzamelaars. Hij was echter een aartsrebel die bleef kiezen voor de avant-garde en de confrontatie. Zijn werk moest de uitdrukking zijn van een houding. Stilistisch beschreef het scherpe bochten. Na de monochromie, de snelle, beheerste zen-bewegingen, de collages en occasionele sculpturen in de tijd van de happenings, ging zijn werk alweer een nieuwe richting uit.*

Men verbaast er zich over dat ik voortdurend andere stijlen bespeel. Nog sneller dan ik van stijl veranderde, veranderde ik van werk. In ’68 begon ik als fitter in de dokken. Dat was niet de plezierigste periode maar ik heb het twee jaar volgehouden.

*Kalligrafie werd typografie, naar de vorm droog, strak en radicaal, ook wegens zijn stekelige boodschappen en uitroepen. Tegelijk drukt hij op de vroege Panterpers een reeks visuele politieke pamfletten op basis van persfoto’s die herinneren aan Warhols zeefdrukken van de elektrische stoel. Voor Adriaan Raemdonck, de galerist van De Zwarte Panter was die periode een keerpunt. ‘Op 2 oktober 1970 was de eerste tentoonstelling waar Wout Vercammen deel aan nam en dat was voor mij tevens de start om als galerist verder door het leven te gaan. Het was ook in die beginperiode dat we aan de overkant, in de Hoogstraat 69 (het voormalig atelier van Ferre Grignard) een ets- en zeefdrukatelier begonnen samen met Roger Vandaele en Roger Van Akelijen. Wout heeft daar zijn fameuze reeks zeefdrukken gemaakt op de pers die ik gekocht had van Mon Pladijs die naar Milaan uitweek.’<sup>62</sup> Die zeefdrukken waren de politiek kritische vellen met telkens twee uitgevergrote krantenfoto’s, de Griekse kolonels, de paus en zijn zetel in de voorloper van de pausmobiel, een slachtpartij in Angola...*

*Er waren geregeld intriges en (café-)ruzies tussen de kunstenaars ‘wegens de complexiteit van de drukkunst’, herinnert Raemdonck zich. Ze inspireerden Fred Bervoets in de jaren ’80 tot zijn topwerk ‘Ruzie in de galerij’. De Zwarte Panter was jong en rumoerig en met zijn vrije pers revolutionair maar de nieuwkomer wilde en kon geen kopie zijn van Wide White Space.*

In 1970 nam ik met drie gouaches deel aan de eerste tentoonstelling van De Zwarte Panter in de Sint-Julianuskapel in Antwerpen.<sup>63</sup> Daar leerde ik via Willy Juwet<sup>64</sup> een nieuwe koper van mijn werk kennen, Jan Pincket. Hij had een groot domein op een heuvel in Grimbergen van waar je Brussel en Mechelen kon zien en kocht alles van de Jeune Peinture. Hij was naar de Lange Lozanastraat gekomen en had meteen vier constructivistische werken gekocht, strakke, strenge, netjes afgelijnde doeken. Hij bood me een vaste maandwedde in ruil voor vier schilderijen per maand. Op een keer kwam ik daar een groot werk afleveren met Luc Deleu die instond voor het transport en over een legerambulance beschikte waar het perfect in paste. Toen we aankwamen zag ik in een gang iets van mij dat ik niet herkende. Meteen stopte ik het contract dat intussen ongeveer een jaar had geduurd en was er weer een periode afgesloten.

*Vercammen schilderde voor Pincket een aantal abstracte constructivistische doeken. Al herneemt hij later sporadisch het onderzoek van de geometrie, de kubus bijvoorbeeld, toch lijkt een stilistisch hoofdstuk afgesloten bij het einde van de overeenkomst met de verzamelaar. Het is niet voor het laatst dat Vercammen een zijweg verkenet. Luc Deleu herinnert zich het bezoek aan Grimbergen en vooral de bewogen terugtocht. De ambulance begaf het op de autoweg, waarop Wout midden op een rijstrook ging liggen en het duo uiteindelijk per taxi is teruggekeerd naar Antwerpen.*

Na het einde van het contract met Pincket was er meteen een opvolger, een Duitser, Jacques von Hoerde, en zijn Italiaanse vriend Antonio. Ze hadden in de Lamoriniërestraat de Antwerp Gallery waar Uecker en zo nog hadden tentoongesteld. Het was een vruchtbare tijd met veel tekstschilderijen, een genre dat ik ben blijven beoefenen. Antonio was er dol op en kocht ze allemaal maar zijn vriend, die meer van Uecker hield, zag die werken niet zitten. Toen het koppel scheidde na een expositie van zes schilderijen van Rothko, ontstonden financiële problemen en kwam er ook een eind aan dat contract. Antonio ging een nachtkroeg uitbaten en zijn vriend verdween met de noorderzon. Het was het einde van een voorspoedige periode met een verzekerde afzetmarkt. Soms, als daar vraag naar was, schilderde ik kopieën van eerder werk, maar altijd met een variatie.

*Luc Deleu kende Wout Vercammen via Vacuum, een experimentele galerie die begin 1970 was geopend in zijn huis aan de Cogels Osylei 42 door zijn huisgenoot Filip Francis (\*1944), een veteraan van de Brusselse happenings van 1966 met wie Deleu in 1970 T.O.P. Office oprichtte. Tussen januari 1970 en april 1971 vonden bij Vacuum 14 tentoonstellingen plaats, ondermeer een van Vercammen, Resultaten van de links draaiende aminozuren. Vacuum smeedde sterke vriendschappen. Het drietal werkte samen aan Artworker Star. Francis’ Een oneindige beperking, 7 schema’s in een vlakke verhouding (1973), zeven kalligrafieën van de formule ruimte=tijd in steeds kleinere letters, is verwant aan Vercammens Woutisme, een dyptiek uit 1987 met enkele honderden -ismen in alfabetische volgorde. Beide kalligrafieën zijn een parodie van het schoon schoolschrift en de schoolse kennis. Uit deze periode dateert ook de kennismaking met een andere trouwe vriend, de latere galerist, Ronny Van de Velde die bij Vacuum exposeerde met Garden Objects, tuinobjecten en vruchten van kunststof als ‘kietsch-ervangende items’.<sup>65</sup>*

*Tegen de tijd dat Vacuum begon had Vercammen een specifieke en duurzame beeldtaal ontwikkeld. Het woord kreeg een hoofdrol. Korte teksten met dubbele bodems en verwijzingen, slogans en uitroepen, soms een enkel woord, vervangen het klassieke beeld. Hij kiest voor een vast en handig formaat, een vierkante meter. Tegelijk produceert hij ‘non-verbaal’ werk, vaak in de nationale driekleur die overigens ook het palet levert voor veel woordschilderijen. Niet toevallig zet het land op dat ogenblik met de splitsing van de politieke partijen en de culturele autonomie (1970) de eerste stappen naar het federalisme en begint de vereniging van België. Voor een groeiende groep werd het land een grap. L’union fait la farce. De vergelijking met de schilderijen van de Amerikaanse vlag door Jasper Johns in de jaren ’50, dringt zich op. Het verschil is dat de Belgische driekleur de complexe gelaagdheid van het*



Adriaan Van Raemdonck, Galerie De Zwarte Panter, 1970



Wout Vercammen en Ronny Van de Velde



Jasper Johns, Three Flags, 1958





Wout Vercammen, *Made in Belgium*

*land eerder signaleert dan toedekt. Ze stelt het identiteitsvraagstuk en het communicatieprobleem van zijn bewoners. Hoe reëel het land nog was, het hield na Leuven '68 voor zijn bewoners geleidelijk op te bestaan en werd een fictie, een metafoor, een al dan niet nostalgische herinnering en niettemin een feit. Dat intrigeerde ook Marcel Broodthaers. Wout Vercammen beschouwde 'België' als de onloochenbare essentie van zijn officiële ik, een ready-made, een 'gegeven'. De keuzes die hij in die enkele jaren maakt voor het woordschilderij, de vierkante meter en 'België' als favoriete onderwerp, zijn oplossingen waarin pragmatisme en 'ideologie' elkaar ontmoeten.*

Om te beginnen hangt de vlag achterstevoren, met zwart aan de stok en hadden de banen horizontaal moeten zijn. Er is ook een onvermijdelijkheid. Het is mijn vlag. Ik kon moeilijk de Franse vlag gebruiken. Aan de vlag hang je vast, of je dat nu wil of niet.

De allereerste MADE IN BELGIUM was voor de helft zwart, de rest was voor driekwart geel. Er bleef een smalle strook voor rood omdat er van 'rood' nog maar weinig restte toen, in het begin van de jaren '70. Vandaag is dat nog minder. Vandaag is er geen 'rood' meer in Vlaanderen. De Wever wil van de vlag niet weten maar wegens de voetbalgekte hangen zelfs N-VA-ers de driekleur uit het raam. Het kan niet anders, hoe zou je zelf zijn? In het begin ergerde ik mij aan de Belgische toestand, politiek maar ook op alle andere vlakken. Vandaar 'Toujours'. De ergernis is nu razernij over dit stupide land, inzonderheid Vlaanderen, maar met zwart en geel kan je weinig aanvangen. Het is begonnen in 1971 en het heeft me niet meer losgelaten omdat de tegenstelling tussen Vlamingen en Walen steeds erger en absurder werd. Ik ben de enige die de plattegrond van België als readymade beschouwt, zoals Duchamp dat deed met zijn flessendroger.

De Belgische reeks voerde ik uit op een vierkante meter. Daar had ik geen esthetische bedoelingen mee. Het verlost mij van het nadenken over het formaat. Een vierkante meter is een vierkante meter, er past een cirkel in. Als het niet op een vierkante meter kan, kan het ook niet op een ander formaat. Het was gemakkelijk in de aankoop en het transport. Het past in elke auto. In de kunstgeschiedenis is het nochtans allerm minst courant. Er zijn mij geen andere voorbeelden bekend. In de schilderkunst domineert het Italiaans formaat, 80x100 maar ik vind dat een vierkante meter kracht uitstraalt. Het is een vreemd zicht. Het doet iets met het oog. Het leidt ook tot een stilistische eenheid. Een vierkant is niet horizontaal of verticaal. Het is 'af'. Ik kocht mijn doeken opgespannen. Aangezien ik nog onder contract stond kon ik me dat veroorloven. Mijn eerste vierkant werk was LA BELGIQUE TOUJOURS EN RETARD. Ik vroeg me af of 'toujours' met een -s werd geschreven tot iemand me zei 'altijd'. Dat ben ik als autodidact nooit vergeten.

In diezelfde tijd zijn mijn woordschilderijen ontstaan, te beginnen met 'GLITCH'. Ik toonde het in galerie Vacuum, bij Luc Deleu en Filip Francis. Wanneer dat woord op het scherm verscheen van de controlekamer van de NASA werd het aftellen voor de lancering van een raket meteen stilgelegd. Zo'n simpel woord en zo'n fascinerende werking,

Het kan niet directer dan met tekst. Aan een geschreven boodschap valt niet te ontkomen, tenzij je niet kan lezen. Het esthetische was niet mijn zaak. Ik wilde het zo 'sec' mogelijk. BELGIAN LANDSCAPE, bijvoorbeeld. Er staat niets op. Het kan alles zijn. Wat er bij Broodthaers het dichtste bij komt is het filmpje met zijn initialen. Meestal was hij echter poëtisch en dat is niet iets waar je mij van kan verdenken. Ik wil mij niet laten betrappen op poëzie of lyriek. De kater is zoveel groter wanneer je jezelf betrapt op een inconsequentie. Zoiets geef je niet graag toe. Om dat te vermijden probeer ik zo consequent mogelijk te zijn. Alles moest ondergeschikt blijven aan een heldere, duidelijke boodschap. Ik slaap graag gerust. De vergelijking met Jasper Johns' vlaggen en woorden kan ik wel pruimen. Hij heeft me een duwtje gegeven. BELGIAN STARS AND STRIPES was een soort antwoord op hem. Ik voelde me gerechtigd tot een Belgische 'vertaling'. Het ging niet om plagiaat maar om de universele geldigheid van een idioom. Dat er in de 20ste eeuw een traditie was om woord en beeld te fuseren speelde geen rol. Het lag in de lijn van mijn opleiding als typograaf om tot woordschilderijen te komen.

Vretende twijfel maakt deel uit van het proces. Je kan een schilderij blijven verbeteren maar een woordschilderij moet het gevoel geven dat er niets toe te voegen valt en niets overbodig is. Dat raakt aan de fundamentele vraag wanneer een werk 'af' is.

*Er zijn grofweg drie groepen in de woordschilderijen. In een eerste vervangt de tekst het beeld, in een tweede groep is er een combinatie van woord met beeld, veelal afkomstig uit de volkscultuur. Er is echter ook een betrekkelijk onbekende verzameling 'superposities' die hij in 1973 tentoonstelde in galerie Spectrum van Bernard Blondeel, achter een van de antiekzaken in de Leopoldstraat. Alweer nam Vercammen even een zijweg. Hij schilderde van een woord de letters over elkaar zodat het een amper leesbaar logo werd. Het woord vervangt het beeld niet langer als leesbaar woord maar is tot beeld verdicht.*

Die superposities waren een gevolg van mijn typografieopleiding. Ik ben altijd aan de letter blijven hangen. Ik wilde weten hoe leesbaar een woord bleef bij superpositie van de letters. Bij de opening was er een directeur van de Kredietbank. Hij vond het mooi en precies afgelijnd en zo maar hij wist niet wat er stond want hij kon het niet lezen. Hij wilde het boven zijn stoel hangen in de directeurskamer. Toen hij echter hoorde dat het woord op het schilderij 'stress' was zei hij dat zelfs indien hij het zou kopen, hij het toch niet boven zijn bureau kon hangen. Terwijl het juist daar zeer op zijn plaats zou zijn geweest. Sommige werken bevatten een tekst op een gekraste, zeer emotionele achtergrond. Dat was technisch niet eenvoudig. Ik was als een schooljongen die iets probeert.

De dingen ontstaan op een onverklaarbare manier, bijna zonder medeweten. De dingen maken zichzelf. Achteraf kan ik nauwelijks geloven dat die schilderijen van mij zijn. Ik deed er niet verder mee wegens een soort breuk. De schilderijen kwamen nooit terug. Ze werden beschouwd als een compensatie voor het aandeel van de galerie, hoewel daar geen afspraken over bestonden. Dan denk je, ok,

ik kan procederen maar die rompslomp wil ik niet. Ik wilde het achter me laten. Dus ging ik weer iets anders doen.

In diezelfde periode begon ik Mickey Mouse te schilderen met een tekst. De voorlopers waren bij de gouaches in De Zwarte Panter in '70. Een tijd later kwam ook Donald Duck. Ik liet hen scheel kijken. Zo had ik er iets aan veranderd.

Als je intuïtief werkt is er een kans dat je vergeet waarom je iets maakt. Donald Duck kwam voort uit een goedaardige nijdigheid. Er was ruzie en na-ijver in de Panter tussen de kunstenaars. Achteraf idioot. Donald Duck was daarop een commentaar. Moeten we dit ernstig nemen? Je kan niet kwaad blijven. Het had met die ruzie verder niets te maken. Ik amuseerde mij ermee.

I.C.C.

*Het voormalig Koninklijk Paleis aan de Meir was in 1970 het Internationaal Cultureel Centrum geworden. In 1972 werd Flor Bex er directeur. In de zomer van 1974 organiseerde hij de tentoonstelling Aspecten van de actuele kunst in België. Wout Vercammen nam eraan deel met twintig andere kunstenaars onder wie Hugo Heyrman, Jacques Charlier, Luc Deleu, Filip Francis, Jef Geys, Loe Copers, Jacques Lizène, Hugo Duchateau en Schwind. Ze kregen in de catalogus elk tien pagina's ter beschikking. Het was een ongewoon boek dat niet de geëxposeerde werken reproduceerde. Het bevatte geen essay noch een curriculum van de deelnemers. Er was enkel een inleidende pagina van directeur Bex die overigens zelf onder het pseudoniem Hubert Van Es met videowerk deelnam aan de expositie, om 'aan te tonen dat er in België een potentieel aan creatieve en vernieuwende krachten' aanwezig was. Wat de kunstenaars in hun verscheidenheid verbond was het 'onderzoek naar het wezen van het fenomeen kunst en creativiteit, naar de functie van kunst in de zich nu vormende maatschappij en naar de situatie van de kunstenaar.' Sommige kunstenaars weigerden deel te nemen. Opvallende afwezigen waren Panamarenko en Marcel Broodthaers, die bij leven nooit in het ICC heeft geëxposeerd. Toch was vooral hun generatie in Aspecten vertegenwoordigd. De tentoonstelling was een onvolledige staalkaart van de kunst na G58. Er was geen stilistische eenheid en geen 'schilderkunst'. Gemeenschappelijk was wel een maatschappijkritische opstelling die haast vanzelf leidde tot nieuwe uitdrukkingsvormen. 'In haar rol van communicatiemiddel staat de kunst tegenover een overdosis van niet meer assimileerbare en onkritische informatie, welke als nieuwe macht de huidige maatschappij beheerst. Duidelijk hierbij is dat slechts weinigen het houden bij de traditionele uitdrukkingsmedia. Nieuwe inhoud en betekenis uiteten zich in nieuwe vormen: de actie wordt soms als vertrekpunt genomen'. Vercammens tekst in het eerste nummer van Happening News is niet veraf.<sup>66</sup>*

*Conceptuele kunst was aan de orde maar Wout Vercammen bleef verf en doek gebruiken. In de pagina's die hem zijn voorbehouden toont hij een overzicht van de voorbije vijf jaar te beginnen met zeven woordschilderijen. THIS IS A WELL CONSIDERED IDEA OF AN ARTWORK., het weloverwogen idee is in kapitaaltes gesjabloneerd op*

*een opgespannen vel doorschijnend plastic. Dan volgt OIL & MIXED MEDIA ON CANVAS met dezelfde letter op doek. Het derde schilderij betreft de toeschouwer en de tijd. Op een eerste foto is het werk verborgen achter een bijna dichtgeschoven gordijn dat enkel de letters 'O' en 'N' laat zien. Op de volgende is het gordijn open en staat er GOOD MORNING. In het vierde schilderij staan LEFT en RIGHT, beladen begrippen in Vercammens gedachtewereld, in spiegelbeeld, respectievelijk bij de rechse en de linkse rand van het doek. Verder zijn er twee 'Belgische' werken. Op het eerste staat ART in de driekleur diagonaal over het doek met de toevoeging van het bekende geregistered trademark symbool. De toe-eigening van de bekende 'R' in een cirkel, op zich een eigendomsmerk, is een nieuw element dat preludeert op de grote granieten stempel die Dominique Stroobant (\*1947) twee jaar later voor Vercammen maakte in Carrara. Een tweede schilderij stelt de plattegrond van België voor met het gesjabloneerde onderschrift BELGIAN READYMADE. Beide 'Belgische' werken zijn vierkant. In allebei eigent hij zich voor het eerst overbekende tekens toe, de Belgische plattegrond en het trademark-teken. Dan volgen drie pagina's met ontwerpen van achttien andere woordschilderijen waarvan een aantal is uitgevoerd. Het meest bekende is MADE IN BELGIUM TOUJOURS EN RETARD waar hij vaak mee wordt vereenzelvigd en waar verschillende varianten van bestaan. De laatste pagina's bevatten achttien stills van televisiebeelden uit een video van 1973. Er zijn vooral storings en vervormingen te zien naast enkele 'gave' beelden zoals dat van een man die blijkens de ondertiteling zegt: 'Ik beschouw die "agrarische revolutie"...' Opmerkelijk zijn twee onherkenbare beelden waarover in leesbaar Frans en Nederlands de ondertitels rollen: 'Peut-être je l'ignorais moi-même/Misschien wist ik het zelf niet' en 'J'ai vu les indiens... alors.../Ik zag de indianen... zodus...' Vercammen zinnetjes. De laatste still is een helder beeld van de nieuws-presentator, wijlen Jan Van Nuffel, met in de linkerbovenhoek van het scherm de plattegrond van België.*

Dat moest ik hebben, dat kaartje. De video was gemaakt bij Felix Tirry en ging over het onvermijdelijke van de overdracht van informatie via televisie. De absolute waarheid die werd afgekondigd. En dat de kijker rechtstreeks wordt aangesproken. Verder was Jan Van Nuffel een zeer gedegen en voortreffelijk journalist. De jaren '60 gaven een draai. Je voelde dat wat toen gebeurde verder zou gaan en mogelijkheden opende. Begin de jaren '70 kwam het digitale tijdperk. Aanvankelijk was dat nog erg primitief. Felix Tirry woonde achter mijn hoek in de tijd van de Lozannastraat. Hij wist veel van fotografie en van allerlei dingen waar ik weinig of niets van kende maar die me interesseerden. Hij was technisch zeer onderlegd en had me geholpen bij de video voor het ICC. Met hem reed ik naar Carara voor een stempel die Dominique Stroobant daar in 1975 voor mij had gemaakt uit het hardste graniet. Het geregistered trademark symbool, 450 kilo zwaar, 1 meter 20 hoog, hing in een takel, klaar voor gebruik. Trademark staat symbool voor de vrije consumerende wereld die naar haar einde snelt.<sup>67</sup>

*Vercammen was gebiologeerd door informatieoverdracht en de functie ervan in de autoritaire staat. Dat was sinds Happening News bekend. Ook zijn illusieeloosheid. De tentoonstelling in het ICC was zijn eerste optreden in het officiële kunstcircuit en zijn laatste tot hij in 1995 een retrospectieve*



Wout Vercammen  
*A well considered idea of an artwork, 1970*



Wout Vercammen  
*Oil & mixed media on canvas, 1970*



Wout Vercammen, *LEFT - RIGHT*, 1969



Wout Vercammen, *Glitch*, 1969



Wout Vercammen, *Stress*, 1974





Dominique Stroobant en Wout Vercammen Trade Mark Stempel

kreeg in het Provinciaal Museum van Hasselt. In de tussentijd, leed zijn vlaggenproject voor het museum van Antwerpen schipbreuk door administratieve onwil. Vercammen vond echter, tien jaar na Vacuum, aansluiting bij alweer een nieuwe generatie die via nieuwe, al dan niet commerciële galeries op de voorgrond trad.

Zijn vriend, de Antwerpse beeldhouwer Dominique Stroobant, was naar Carrara verhuisd nadat hij in 1970 een beurs had gekregen om er te werken. In 1973 had hij Jef Verbeyen leren kennen en ook met hem samengewerkt. In 1975 maakte hij voor Vercammen de 'grootste stempel ter wereld'. Tien jaar later, in 1985, bestelde de oliemaatschappij Standard Oil een vergelijkbaar werk bij Claes Oldenburg. Het werd een rechthoekige stalen stempel van 8,5 op 14,5 meter met het woord FREE, sinds 1991 een landmark in het hart van Cleveland, Ohio.

Rond 1976-77 verhuisde ik van de Lange Lozannastraat naar de hoek van de Broedermin- en de Brederodestraat en vandaar uiteindelijk naar de Kammenstraat waar ik het langst heb gewoond. Dat vele verhuizen kwam altijd door de achterstallige huur. In de jaren '70 maakte ik een grote reeks werken in de Belgische kleuren. Het was een vrij korte periode. Daarna maakte ik een reeks op het formaat van een vierkante meter. Frank Demaeght van Zeno X vroeg me een werk te maken. Dat was in de begintijd van de galerie, midden de jaren '80. Ik stelde voor om drie vlaggen te hijsen op het Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, tegenover zijn galerie. Grote vlaggen, een zwarte, een gele en een rode. Het project strandde toen het Museum liet weten dat de vlaggenmasten op de voorgevel niet onder hun bevoegdheid vielen. Het werk is nooit uitgevoerd. Exit Frank Demaeght. Ik kwam wel in zijn galerie waar ik ondermeer Guy Rombouts en Anne-Mie Van Kerckhoven leerde kennen en Guillaume Bijl die in 1979 in Ruimte Z debuteerde met zijn *Autorijschool*.

## De instigator

### inexistent en Factor44

*Het moet omstreeks 1986 zijn geweest dat Wout Vercammen het pad kruiste van Chris Straetling, een Duitse diplomatenzoon en kunstenaar die in de verste uithoeken van de wereld had gewoond en met een oude bestelwagen onderweg van Portugal naar Amsterdam was gestrand in Antwerpen en er was blijven plakken. In een voormalig wassalon aan de Volkstraat opende hij de meest ongewone galerie van de stad, 'inexistent', op een moment dat de kunsthandel het 'Zuid' nog moest ontdekken. Er werden veertiendaagse bijeenkomsten belegd onder de noemer 'fifty-fifty' en voor een klein publiek tentoonstellingen georganiseerd met al wat naam en faam had of op het punt stond die te verwerven. Er werd zelden of nooit iets verkocht en de galerie werd door het kunstestablishment en de kunstcritiek eendrachtig genegeerd. Het was een bekend artistiek rendez-vous en een plaats van experiment voor Guillaume Bijl, Ria Pacquée, Wout Vercammen, Frans Van Roosmaelen, Guy Rombouts, Monica Droste, An-Veronica Janssens, Michel François, Jessica Lens, Dialogist Cantor, Angel Vergara, het Belgian Institute for World Affairs... Zelfs Panamarenko werd er gesignaleerd. Over zijn eerste contact met Vercammen schrijft Straetling in zijn kroniek van 'inexistent':*



Chris Straetling

*'De ontmoeting vond 's avonds laat plaats in café de (nieuwe) Linde op het Zuid...het was weer Guy Rombouts die ons introduceerde. Ik strekte op Duitse wijze mijn hand uit ter begroeting en kreeg als antwoord een luid en lang schatergelach... HahahaHaaHaaHahah...en wat atonale fragmenten van een mij onbekend luisterspel... Dit was dus de beroemde VW. Ik moet toegeven dat de ontmoeting iets bijzonders had en ook zo'n indruk op mij heeft achtergelaten. Met deze ontvangst heeft hij ook eerlijk ter kennis gegeven dat een mogelijke samenwerking niet op een gewone lineaire opvolging van afspraken en overeenkomsten zou berusten, maar veeleer een avontuur met voortdurende onderbrekingen, omzwingingen en hilarische hiaten zou worden... Het was ondenkbaar zonder deze onrustwekkende verschijning aan de inter-locale kunsten-bemel wat dan ook in de zin van 'fifty-fifty' te ondernemen. Had hij toch niet al jarenlang zijn "registered trademark" overal te pas en onpas en in alle maten opgestempeld, tot aan het plafond toe?'<sup>88</sup>*

Met Dominique Grégoire had ik 'fifty-fifty' opgericht, een logo met een filosofie. Elk de helft. Eerlijke verdeling. Is er geen fifty-fifty, dan is er onevenwicht. Er kon over gediscussieerd worden, maar niet te lang. Het vertaalde zich artistiek door dingen te doen en niet te praten over wat de inbreng was van wie. Het was de hoeksteen en het programma van de gelijknamige bijeenkomsten in galerie *inexistent* die een soort salons waren, altijd geïmproviseerd maar altijd leidend tot tastbare resultaten. Niemand maakte zich druk over auteursrecht. Dat was essentieel. Het was een lange periode met ups en downs maar zonder ruzies. Gelijk hebben was niet aan de orde. Het heeft geduurd tot de 'spin' eruit was.

*Hoewel Vercammen een centrale figuur was in inexistent heeft hij er, eigenaardig genoeg, nooit tentoongesteld. Straetling schrijft: 'Na de Schwitters-achtige eerste ontmoeting had ik de indruk dat het nog interessant zou worden en vond dat hij zeker een tentoonstelling moest hebben in "inexistent" – het is er nooit van gekomen... of ten minste niet de klassieke éénmantentoonstelling die mij voor ogen stond... want VW was een voortdurende one-man-show en klassieke formaten waren niet echt aan hem besteed zo leek... hoewel een project tamelijk ver vorderde: een diagonale muur die de galerij in twee zou splitsen... de discussie ging alleen nog over de constructie - hout & panelen of celbeton-stenen... het moest een "echte" muur zijn... hoe en wanneer... Intussen namen de activiteiten rond de mogelijke revue "fifty-fifty" de overhand en begonnen een eigen leven te leiden... oorspronkelijk als redactievergadering geconcipieerd was het vanaf het begin open en bijgevolg niet in te dijken... het formaat van het blad bleek een voortdurend probleem, 50 op 50 cm was een vaste optie met inslagen als een paar schoenen, uitvouw-kubussen à la Necker, box-sets, cabaret-ogende theaterstukken en atonale new muziek... Wout zelf kwam ook in verschillende gedaantes – van losgeslagen en vicieuze hoge-snelheids-kabouter (of trol) met sterke tendensen in de richting van Hydropathie Incohérente, over ijle zen-verschijning en enigmatisch orakel tot gladgestreken en beleefde mijnheer in keurig pak. Het enige wat men kon verwachten was het onverwachte... dit deed mijn hele idee over de mogelijkheden van welk operatie dan ook wankelen... voortdurend opties openhouden bleek een manier om al dan niet voorwaarts de geraken... afhankelijk van het gezichtspunt en wat men als voorwaarts kan interpreteren. Zo & Zo en Zo & zo en zo dus, wat de procedure tot een drukrijp iets sterk vertraagde, en zoals dikwijls*

*met trage processen, voedsel vormde voor andere creatieve bacteriën... uit de eerste fifty-fifty presentatie groeide een spin-off reeks die zijn naam ontleende aan de witte duif die deel uitmaakte van de tentoonstelling – La Jeune Avrill (sic) – dat aanvankelijk als een soort berichtenblad en klankbord van de eigenlijke activiteiten verscheen. Van op een zekere afstand was de periode van de almaar verder op verplaatsing gebeurende "redactievergaderingen" (droogdok, veer hemiksem-bazel; eben ezer...) en zelfs de mede-creatie van een volledig nieuw tentoonstellingsproject, Factor 44, (met zijn jour fixes als afgeleide ledenvergadering en wakend op de consequente inconsistentie ervan) in feite niets anders dan een verder zetting van de algemene praktijk van VW sinds altijd. Acties en publicaties, optredens en verschijningen, eierschil, schilderij of strak ogende grafiek, – het is allemaal net niet op tijd en vooral de voorsteven vermijndend – en zo altijd enkele passen vooruit op de anderen. Een zeer provocatief agent instigateur in feite...'*

Na verloop van tijd was het idee uitgewoond. Je kan niet met hetzelfde bezig blijven zonder te vervallen in fascisme of in collaboratie met een 'aanvaardbare evolutie'. Het belang van de veranderlijkheid bleek uit de feiten. Het volgde uit wat de Chinezen *wu wei* noemen, het niet-doen wat niet betekent 'niets doen', een taoïstische gedachte die aan de oorsprong ligt van zen. Het was een houding die toen leefde. Het was een tijd zonder hoogtepunten. Voorkeur impliceert keuze en daar heb ik me altijd ver van gehouden. De wereld zit vol afspraken. Die waren in inexistent en Factor 44 vrijwel onbestaande. Er werd geen beslag gelegd. Het was een toestand, een sfeer. Wat zijn afspraken tenzij overeenkomsten? Die waren er eigenlijk niet tenzij je werd uitgenodigd tot participatie. Dan kon je nog doen wat je wilde. Niet alles beviel me. Soms wel, soms niet, fifty-fifty, wu wei, niet doen/ doen. 'inexistent' was een sfeer die me lag. Ik exposeerde wel in Factor 44, de opvolger van inexistent, als Mr. Zanzuela, een antropomorfe figuur waar ik niets op kon plakken. Het waren grote fotokopieën, ondermeer van de Venus van Willendorf en een Neanderthaler en op de uitnodiging stond een vrouw met het bijschrift 'No, Mr. Zanzuela, it's not my style anymore.....good night, Mr. Zanzuela.'<sup>69</sup>

In diezelfde periode, ik woonde in de Kammenstraat, leerde ik Frank Hendrickx kennen van het kunstcentrum Il Ventuno in Hasselt waar ik exposeerde in 1991 en die vier jaar later mijn tentoonstelling in het Provinciaal Museum van Hasselt coproduceerde. Frank overtuigde een tandarts om veel werk van mij te kopen. Verzamelaars waren belangrijker dan galeries want ze brachten zaad in het bakje.

*Het kunstcentrum Il Ventuno in Hasselt exposeerde Vercammen vanaf 1988 vrijwel jaarlijks. De passage via inexistent en Factor 44 leverde in 2009 een langspeelplaat op, samengesteld door Dennis Tyfus met medewerking van Chris Straetling, Jack Smeets, Lieven Segers en Vaast Colson. De release viel samen met een zeldzame solo tentoonstelling, 'La moutarde de Kandinsky', in het Designcenter De Winkelhaak in Antwerpen. Wout Vercammen is de vocalist, de howling wolf, in opnames die waren gemaakt in inexistent en Factor 44 over een periode van 13 jaar. De begeleidende tekst presenteert hem als 'non-stop performer since the early '50's'.*

*'Wout Vercammen (...) has been inspiring the Belgian underground art scene for more than fifty years. He was the youngest artist making real paintings at the end of the fifties. Abstractionism reduced to one gesture. One sweep. One movement of the sword. One twirling horizon... Pulling Hokusai into space and time, Vercammen organised and executed the very first happenings in Belgium in the early sixties. Great collages, the only real pop artist in Belgium, latex word paintings, pneumatic forms before someone else got bigger with it. Always on the move. The way Wout Vercammen acts, performs, talks and moves is perfectly captured on this LP! When living in Antwerp, chances are you witnessed a Wout Vercammen performance without even realizing it, this is possible at any given moment. Smuggling jenever into prison, painting the copper dome of the Carolus Borromeus church white, filling blue garbage bags with air, and especially howling like a wolf, primitive throat singing and using the whole bar as a percussive instrument!!! Wout Vercammen changes reality, and makes it a tiny bit better.'*<sup>70</sup>

## Kinderspelen

### Priksels

*Poëzie is kinderspel, zei Lucebert. Die uitspraak is op de kunst in het algemeen van toepassing. Ze houdt in dat geen medium te min is omdat elk medium ondergeschikt is aan wie het gebruikt. Olieverf en doek volstaan niet voor een kunstwerk maar een potloodstomp en een gebruikte briefomslag kunnen genoeg zijn. Toevallige omstandigheden zetten Vercammen op het spoor van 'kinderspelen' en sturen zijn oeuvre in de jaren '90 en '10 nieuwe, onverwachte richtingen uit.*

Van mijn toenmalige dealer Guy Couvreur vernam ik begin de jaren '90 dat een pak op mij wachtte bij Michel Marcy, een van de eerste brocanteurs in de Hoogstraat. Marcy zei dat 'Blauwe Pol' het voor mij was komen afgeven. Het lag in zijn grote opslagplaats. Het was een riem van 500 vellen, een meter op zeventig centimeter, bedrukt met brede banen, zwart, geel, rood, voor en achter. Het waren oude steendrukken, misschien anderhalve eeuw oud. Houhoudend papier. Wat moest ik ermee beginnen? Ik nam de riem mee naar de Kammenstraat, legde het pak op mijn tafel en vroeg me af waartoe het kon hebben gediend. Na enkele weken kwam ik erachter dat het vlaggetjespapier was. Met lithografisch papier moet je voorzichtig zijn. Voor je het weet heb je een kreuk. Plots viel mij het beeld in van het prikken op een prikmatje in de papschool. Elke geprikte figuur kon worden uitgescheurd en liet tegelijk een negatief achter. Elk beeld leverde er twee op. De eerste priksels waren *rough*. Toen begon het spelen. Alle 'priksels' die ik maakte waren figuratief op een logogram na: de ampersand. Waarom die moeite? Omdat je het teken uitspreekt als 'en', zoals in ZO&ZO/&ZO&ZO&ZO de partituur van een kinderrijmpje. Ik had de ampersand ook al geschilderd op een vierkante meter. Het teken heeft verschillende connotaties. Na een tijd legde ik het opzij en vergat het papier en de priksels voor lange tijd. Ik had de negatieve bladen bijgehouden en zo ontstond uit het afval van de eerste periode, in de jaren '90, een tweede, rond 2005. De figuren waren dezelfde, Mickey en silhouetten in



Frank Hendrickx



Uitnodiging, Provinciaal Museum Hasselt, 1995



Catalogus, *La Moutarde de Kandinsky*, 2009





Affiche, Wout Vercammen, *LOCUS SOLUS*, 2012



*Pepto Mix*, 2012



*Suicide landscape*, 2012

een gestileerde kantoorstijl. Het was met Mickey begonnen. Ik heb aardig wat geprikt. Dat geeft tijd om na te denken maar dat je dat doet zie je niet. Soms besef je op een verloren moment dat je veel geprikt hebt maar op het moment zelf voel je dat niet. Ik probeerde soms mijn gedachten te laten gaan maar dan was het prijs, zoals een schrijnwerker die uitschiet met zijn beitel.

## Lego

*In de zomer van 2009 overleed Emma Chapelle, zijn moeder voor wie Wout Vercammen levenslang een grote affectie koesterde. Een jaar later betrok hij haar huis aan de Speerstraat op het Kiel, een flink eind buiten het stadscentrum. Voor het eerst woonde hij in een huis. Met een tuintje. Het huis waar hij tientallen jaren thuis was geweest. Voor het eerst sinds zijn jeugd leefde hij niet meer in de oude stad maar in de buurt van zijn kinderjaren. Hij verkende het huis behoedzaam en vond in een kast een doos met legoblokjes. Korte tijd later, in 2012, verraste hij met een tentoonstelling bij Locus Solus, een keldergalerie aan de Pourbusstraat in het hart van het artistieke zuid van Antwerpen. Naast enkele oudere werken toonde hij er broze, kleine en middelgrote sculpturen met lego blokjes.*

In 2010 woonde ik op 32 vierkante meter in de Almoezenierstraat. Dat was niet te doen. Het was veel te klein. Het huis van moeder stond leeg. Ik nam mijn matras, mijn stoel en mijn grote tafel en in de zomer van 2010 trok ik er in. Het huis was vol herinneringen. Het was een terugkeer naar de omgeving van mijn kinderjaren. Ooit woonden we in de Leliënstraat die tegenwoordig Zonnedaauwstraat heet en daarna in de Abdijstraat. Ik had altijd in de stad gewoond maar tijdens de oorlog, toen moeder in de gevangenis zat, woonde ik bij mijn grootmoeder, hier op het Kiel... Het huis leefde nog. Dat was een vreemde gewaarwording. Moeder was er als het ware nog. In het begin had ik geen schroom. Die voelde ik pas achteraf. De kasten die nodig waren gingen open. Dat waren er hooguit twee. Ik sliep boven en soms op de canapé. Boven was er een kastje dat ik me herinnerde uit mijn kinderjaren. Het was een kast met zomerkleren. Onderin lag speelgoed. Een ganzenbord, een schoolbordje en kartonnen dozen en zakken met lego. Na een half jaar wilde ik meer weten van dat speelgoed en raakte ik geïntrigeerd want lego is een goede vondst, zowel tactiel als visueel. Ik begon te knutselen. Ik zag schepsels. Van het ene kwam het andere. Het zag er goed uit. Beeldhouwen was me altijd wat te omslachtig maar ik had ooit draadsculpturen gemaakt en kon het aan. In 2012 begon ik legosculpturen te maken. Er zijn slechte amateurfoto's van. Enkele beeldjes zijn tentoongesteld maar ze waren broos en vrijwel alles is vernietigd.

## Nabeschouwingen

Mijn belangrijkste werken zijn misschien mijn monochromen wegens wat ik daar zelf aan gehad heb en dat is uiteindelijk wat telt. De monochromie was een stap van het 'niets' naar het 'gevulde' werk. Ze toont een doorgedreven houding tegenover het oppervlak en een

optimalisering van het gebruik ervan, bijna op een esthetische manier. Er kon niets bij en niets af. Dat verwonderde mij telkens. Was dat een esthetische reactie of gewoon consequentie?

Consequentie is de kern van mijn artistieke demarche, al is dat moeilijk thuis te brengen. Jef Verheyen had daar geen invloed op. Ik luisterde naar zijn exposé over Klee en het zwart maar zelf had ik dat niet gelezen. Wel vond ik dat ik er iets mee kon beginnen. Door echter een nylonkous in zijn schilderijen te kleven was hij inconsequent. Het gaf me voldoening om het hele oppervlak een enkele kleur te geven en dat te tonen bij Dorekens waar een groot exemplaar werd aangekocht door dr. Bogart van het Bungen Instituut in Mortsel.

Bij Dorekens was er ook de allerlaatste tentoonstelling van Paul Joostens voor hij stierf in 1960. Met hem is op het einde nogal gesold. Hij woonde in de Kolveniersstraat maar moest dan verhuizen en is zonder boe of ba in een krot in de Venusstraat geduwd. Ik heb hem nog wel gezien maar er nooit mee gesproken. Joostens was miskend wegens zijn koppigheid. Misschien ben ik ook wel koppig. Ik deed alleen maar wat zonder na te denken over hoe en waar het werk zich situeerde.

Weinig figuren zijn belangrijk voor mijn evolutie. Ik was niet up to date en zag geen verband tussen andere schilders en mezelf. Ik heb nooit last gehad van plagiaat. Wel ben ik een tijd lang weg geweest van Nicolas de Staël.<sup>7</sup> Tijdens mijn ontdekkingsstocht was ook Chaim Soutine (1893-1943) van belang met zijn kadavers. Ik had interesse voor de futuristen en de abstracte kunst vanaf Cézanne. Matisse was een fenomeen. De manier waarop hij schilderde uit de losse pols, zijn *m'en foutisme*, sprak me zeer aan. Matisse is louter plezier. Bij hem zijn er geen drama's. Bij Picasso is dat anders. Je moet het maar kunnen. Matisse was, hoewel hij uit het donkere noorden kwam, de meest mediterrane schilder.

Het plezier dat een kunstenaar beleeft aan het maken is doorslaggevend omdat het altijd voelbaar is. Wie het niet ziet wanneer het er is, ziet niets. Ach, er zijn veel grote figuren als je denkt aan het genot van het schilderen, zelfs wanneer het werk sociaal bewogen is zoals bij Goya. De geniale manier waarop die zijn woede vastlegt roept vragen op die zich moeilijk laten formuleren. Ze dwingen naar verre, vreemde uithoeken die je niet zou kennen zonder het werk te hebben gezien. Ze brengen iets bij. Je wil de gevolgen niet ontlopen. Je wil zien wat je niet wil zien. Dat is een vorm van appreciatie. Uit eigen beweging vaststellen dat de werkelijkheid volstaat, dat is fantastisch.

De idiotie in dit land greep me zo naar de keel dat alleen een clowneske benadering mogelijk was. *Toujours en retard*, bijvoorbeeld. Daar werd ik dan op vastgepind. Ander werk kenden ze niet. Het leverde weinig op. Ik deed niet altijd spottend over België. Soms was ik (te) ernstig, *ceci n'est pas cela*, maar altijd was ik kritisch.

Mijn kennis van de kunstgeschiedenis is niet encyclopedisch. Het meeste heb ik geleerd van reproducties. Neem de flessendroger die van Marcel Duchamp een nieuwe betekenis kreeg die los staat van de oorspronkelijke.

De manier waarop iets voor zich spreekt en iets inhoudt dat niet in de oorspronkelijke bedoeling ligt. Duchamp had in zijn appartement in New York een deur die tegelijk dicht en open staat. Hoe krijg je dat voor mekaar? Die twijfel en de schijnbaarheid zijn boeiend. CECI N'EST PAS CELA. Magritte, voor wie ik een grote bewondering heb, was er de inspiratie voor. *Ceci n'est pas une pipe*, zag ik helemaal abstract, zonder verdere duiding. De enige groep die me een aantal dingen duidelijk heeft gemaakt waren trouwens de surrealisten. Ik ben geneigd het surrealisme en dada op hetzelfde niveau te plaatsen. Het ene kwam voort uit het andere. Max Ernst die de Madonna billenkoek laat geven aan de kleine Jezus. Prachtig! Komt daarbij dat dada en het surrealisme politiek geëngageerd waren. Dorekens was daarmee bezig. En de man achter hem, Senecaut. Leo Dohmen is ook zo'n krachtige figuur. Hij hield van mijn werk. Het gaat om mensen die alleen bekend waren binnen een bepaald circuit. *Ze* zochten niet om beroemd te worden of veel geld te verdienen. Het ging *ze* om de *act* en dat is eigenlijk het belangrijkste. Dat er daarna poen van wordt gemaakt, tot daar...

Het egocentrisme in de kunst is alleen nog maar toegenomen. Je kan het maken in no time terwijl je vroeger wel een tijd moest wachten. Het ging allemaal veel trager. Vandaar ook de groepsvorming. Dat was steun zoeken bij elkaar en verwantschap. Vandaag is iedereen concurrentieel. En er gaat steeds meer geld om in de kunst. Het zakelijke krijgt de bovenhand. We beleven het afscheid van een periode waarin dat anders was. Men zette zich af. Marcel Mariën bijvoorbeeld tegen Magritte. Dat gebeurt niet meer want het brengt niets op. Als er poen mee gemoeid is moeten onvermijdelijk andere dingen wijken. Succes is altijd tijdsgebonden.

Ik zie verschillende interpretaties bij de promotie van kunst en er is een verband tussen kunstenaars die zichzelf niet kunnen promoten. Verzet heeft altijd een reden. Wie zich verzette tegen de nazi's belandde in een concentratiekamp. In Çatal Hüyük, in de prehistorie, was er verzet tegen onderbetaling. Dat leidde tot onderdrukking. Het gaat over oude systemen en het verzet wordt ingecalculeerd. Hoe kan je mensen het best liggen hebben? Geen werk betekent geen verzet. Waarschijnlijk is verzet mijn belangrijkste motivatie. Het heeft altijd meegespeeld. Het was altijd een drijfveer. Verzet en ongenoegen.

Ook spelen was belangrijk. Wanneer het spel wordt verboden rest alleen nog verzet. Gasboetes. Bij het spel zijn er minder vragen. Het is spontaan. Als er spontaneïteit is zijn er minder vragen, anders is het geen spontaneïteit. Mijn informele periode was spelen en voortdurend verwonderd zijn over mijn eigen flexibiliteit. Ik wilde niets te maken hebben met het formalisme van de rigoureuze G58 of Zero. Het ging mij om de zen-boogschutter die schoot zonder pijl. Om het eenmalige, die ene keer die geen keer is en toch een keer. Sinds mijn informele periode is er minder spel.

Ik zag het 'progressieve' van sommige vrienden-kunstenaars verduren en hoe ze bleven steken in herkenbaarheid zonder evolutie. Als je niet evolueert ben je eigenlijk gestopt. Dan gebeurt er niets meer. Er is geen wisselwerking meer. De wisselwerking maakt het spel uit en omgekeerd. Bij kunst gaat het niet om het ding. Het gaat om de 'tring'.

Dat ik zelf geen werk meer bezit betekent dat het het huis uit is. Hoe? Dat is me een raadsel. Op een bepaald moment was een werk van mij verdwenen. Dat was niet de diepste kerf in mijn artistieke ziel maar toch... De verwondering. Dit soort zinnen die enkel zin hebben als je erover babbelt. Dat geeft hen een sérieux met een saus?

Er is nog altijd iets te ontdekken. De wereldidiotie, bijvoorbeeld. Dat is langs geen kanten geruststellend maar je kan de hoop op beterschap niet laten varen. Maar dat het zo'n vaart zou lopen had ik niet kunnen gissen. Het meest verontrustend is het egocentrisme. Daar kom je eigenlijk niet graag en snel mee naar buiten. En ook de acceleratie. Iets wordt in gang gezet en kan onomkeerbare gevolgen hebben. Onomkeerbaarheid is een vreemd begrip. Nog zo een is 'sans égards', dat je op je schenen wordt geschopt. Ik kan de littekens laten zien.

Stijlgeloofsbelijdenissen? Ik kom uit linkse hoek. Wij hadden thuis alle boeken van uitgeverij Pegasus. Ik had geen last van geloof. Pas later heb ik beseft hoe bevrijdend het moet zijn om sommige gedachtegangen te volgen. Er stond niets vast. Dat was voorspelbaar gevaarlijk. Je mag niet onvoorwaardelijk geloven maar moet de dingen begrijpen zonder druk op je denken of een bezwarende factor die het determineert. Het beste lijkt me te spelen met de twijfel, al is dat nog zo gevaarlijk, en de verwondering te kennen over de rondom geëtaleerde ernst. De mens is intelligent maar doortrapt.



Marcel Mariën, *Belgique* ...

- ↑ Over de loopbaan van de onvermoeibare activist Jan Chapelle: http://www.odis.be/pls/odis/opacuwv.toon\_uwv\_2?CHK=PS\_456or
- ↑ Gesprek met Carla Vercammen op 23 april 2014.
- ↑ http://theartserver.org/artikels/2012/02/10/nieuwe-kunst-in-antwerpen-1958-1962-g-58-in-het-m-hka/
- ↑ http://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/3397
- ↑ Ibid.
- ↑ De anderen waren André Comhaire, Walter Vanermen en Jef Kersting. Zie het essay van Johan Pas. http://www.erfgoedcelantwerpen.be/item.php?itemno=19\_124\_129\_141&clang=NL
- ↑ Hsiao Chin had in 1955 met zeven andere 'outlaws' de eerste Chinese avant-garde beweging gesticht, Ton-Fan, en Taipei geschokt met abstracte kunst.
- ↑ http://mededelingen.over-blog.com/article-26645698.html
- ↑ Ibid.
- ↑ http://mededelingen.over-blog.com/article-26645488.html
- ↑ De beweging werd in 1966 ontbonden. http://www.zerofoundation.de/foundation.html
- ↑ http://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/3397
- ↑ Albert Perraudin, zie verder.
- ↑ Dit is de volledige lijst: B. Aubertin, Marianne Aue, Hermann Bartels, Kilian Breier, Pol Bury, Enrico Castellani, Piero Dorazio, Jan Dries, Lucio Fontana, Wybrand Ganzevoort, Gerulio (Alviani), Raimund Girke, Hermann Goepfert, Gotthard Graubner, Jochen Hiltmann, Paul van Hoyendonck, Oskar Holwec, Ed Klünder, Yves Klein, Harry Kramer, Walter Leblanc, Wolfgang Ludwig, Adolf Luther, Heinz Mack, Piero Manzoni, Guy Mees, Christian Megert, Bruno Munari, Herbert Oehm, Henk Peeters, Otto Piene, Uli Pohl, Arnulf Rainer, Diter Rot, Hans Salentin, Wolfgang Schmidt, Johannes Jacobus Schoonhoven, Jesús Raphael Soto, Traugott Spiess, Paul Talman, Filip J. Tas, Jean Tinguely, Günther Uecker, Victor Vasarely, Wout Vercammen, Jef Verheyen, Herman de Vries. Cfr. http://primo.getty.edu/primo\_library/libweb/action/dlDisplay.do?vid=GRI&afterPDS=true&institution=otGRI&docId=GETTY\_ALMA21142121670001551
- ↑ http://www.zeit.de/1963/31/zero-nullpunkt-nichts
- ↑ http://www.axel-vervoordt.com/en/gallery/artists/jef-verheyen/bio
- ↑ Jaangang 5, nummer 3 / 4.
- ↑ *Fantasmagie, bulletin trimestriel du Centre international de l'Actualité fantastique et magique.* (1958-1979) Het blad, opgericht door de Luikse esoterische schilder Aubin Pasque (1903-1981), bood een podium aan een bot gezelschap van dadaïsten, surrealisten en (post-)symbolisten. De naam van de groep was bedacht door De Vree in een brief aan de surrealist Marc Eemans (1907-1998), aanhanger van de Groot-Nederlandse gedachte, vriend van Wies Moens, collaborateur 'om den brode' en medestichter van Fantasmagie. De Vree was toen, in 1958, volgens Eemans 'nog niet de ultra-modernist en ontdekte dan pas dat Paul van Ostajnen bestaan had. Tot dan toe was hij dus een zeer braaf dichtertje geweest. hé. Ook kollaborateur! Naar ik meen heeft hij meegewerkt aan De Vlag, Welnu, om onze groep te promoten beloofde hij een speciaal nummer van *Tafelronde* aan ons te wijden. En op zekere dag schreef hij mij een brief: "Hoe staat het nu met uw Fantasmagie?". Hij heeft het woord uitgevonden en wij hebben het behouden". http://marceemans.wordpress.com/2013/02/11/1115/
- ↑ http://mededelingen.over-blog.com/150-categorie-10424620.html
- ↑ http://mededelingen.over-blog.com/article-marcel-broodthaers-38-jaar-geleden-overleden-en-en-blunder-van-formaat-122291306.html
- ↑ Uit een lang gesprek van Kris Kenis met Marcel Van Maele. http://mededelingen.over-blog.com/article-34237294.html
- ↑ GEIRLANDT,K.J., e.a., *Kunst in België* na 45, Mercatorfonds, 1983, p.46.
- ↑ De galerie Saint-Laurent, genoemd naar de straat waar ze aanvankelijk was gevestigd in de buurt van de Kruidtuin, hield op te bestaan in 1972. Uit alles blijkt dat ze een belangrijke rol heeft gespeeld in de jaren '50 en '60. Op de uitnodiging tot de vernissage van Dotremonts fototentoonstelling stond vermeld: 'LES DÉVELOPPEMENTS DE L'ŒUUIL/ Exposition de photographies/ DE DAGUERRE à UBAC/ Organisée par M. COBRA'. Er werd aan deelgenomen door onder meer Serge Vandercam (1924-2001) die pas het volgende jaar zou debuteren als schilder. Over deze belangrijke maar lange tijd onderbelichte COBRA manifestatie zie http://hicsa.univ-paris.fr/documents/pdf/CIRHAC/DebrocqWEB\_1.pdf
- ↑ Schulz, D., Marcel Broodthaers: *Strategy and Dialogue*, Peter Lang, 2007, p.110. Over het gebruik van Belgische emblemata door Broodthaers is veel inkt gevloeid. Zie bijvoorbeeld ook Haidu, R., The Absence of Work: Marcel Broodthaers, 1964-1976, MIT Press, 2010.
- ↑ Haidu, p.15.
- ↑ Stuip 5 Baal 3, augustus 1963, p. 6.
- ↑ Stuip 6 Baal 4, mei 1964, p. 25
- ↑ http://www.artandeducation.net/paper/in-search-of-belgium%E2%80%99s-first-happening/
- ↑ Samen met Rudy Witse, Frans Neels, Adriaan Peel (1927-2009) Jan Diels en Lucienne Stassaert (\*1936).
- ↑ 1936, dichter, beeldend kunstenaar, activist en initiatiefnemer van de eerste Europese Happening, *L'enterrement de la Chose* (Venetië, 1960), auteur van het eerste Franse essay over Happenings en van zo'n 70 happenings in verschillende werelddelen.
- ↑ Lambrecht, o.c., p.186-187.
- ↑ Jef de Mep, alias Jozef Hermans was de belangrijkste songschrijver van Ferre Grignard. Hij schreef ook voor Kris De Bruyne en Roland Van Campenhout.
- ↑ Vereniging voor Europese Culturele Uitwisseling (1972-1982), gevestigd in de Moriaanstraat.
- ↑ Volgens Henri-Floris Jaspers deed ook Wilfried Pas mee aan die groepstentoonstelling.
- ↑ Warhol toonde zijn zwevende met helium gevulde *pillows* die hij *Silver Clouds* noemde in de Leo Castelli Gallery in april 1966.
- ↑ http://www.cegosoma.be/docs/media/chtp\_bcp/chtp\_18/chtp18\_002\_Devillez.pdf
- ↑ http://caira.over-blog.com/article-surrealisme-et-dada-a-anvers-belgique-gilbert-senecaut-1925-1997-97773598.html
- ↑ Het is onduidelijk wanneer beide kunstenaars elkaar precies ontmoetten. Volgens Nakajima was dat in 1958 maar van Golden reisde pas in 1963 naar Japan, een beslissende reis voor zijn artistieke ontwikkeling.
- ↑ http://www.yoshionakajima.net/profile.html

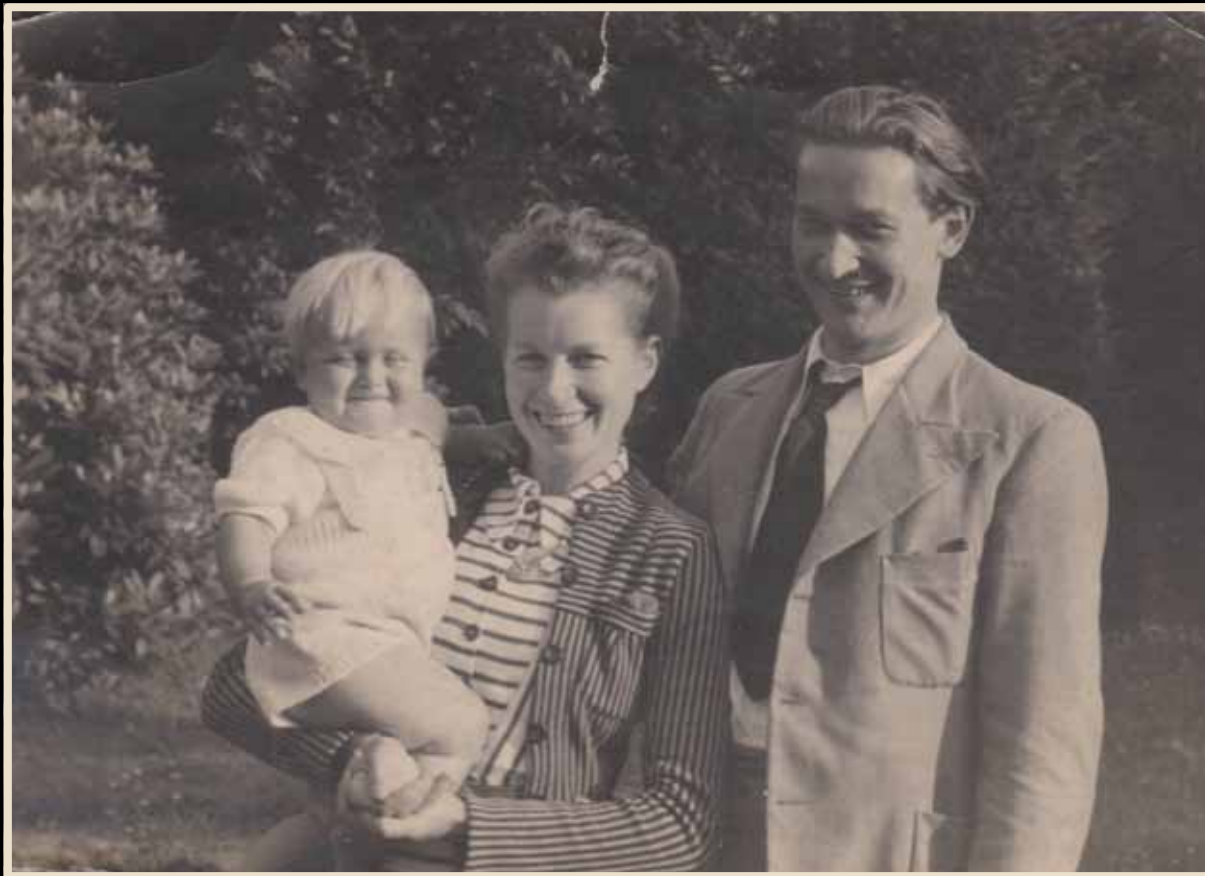
- ↑ In *Anar* 2, het blad van de Antwerpse provo's verantwoordt Koen Calliauw de samenwerking met de Volksunie als volgt: 'Het is de Volksunie die de laatste tijd het meest het gezagsapparaat tegen zich te keer zag gaan (zoals de socialistische groeperingen dit in '60-'61 ondervonden). Dit is dan ook de enige reden waarom de Antwerpse provo's en enkele mensen van de Volksunie tijdelijk samenwerken om deze tentoonstelling, "Matrakkensabbar", mogelijk te maken'.
- ↑ Op af en toe een punt na is de tekst zonder interpunctie in hoofdletters geschreven. Het manifest is gestuurd met twee woordcollages: 'Soll Dir ein langes Leben winken, Vergiss nicht Milch zu trinken' en 'TV. Absolute beweging is de verplaatsing van een lichaam'.
- ↑ http://bernaerts.be/Page\_catalogue.asp?sale=191&page\_nbr=12
- ↑ Alle nummers zijn beschreven door Hugo Heyrman op zijn site. De datering van de latere nummers is gebaseerd op die bron. http://www.doctorhugo.org/happening\_news.html
- ↑ De plastic kussens in Galerie de la Madeleine.
- ↑ In werkelijkheid waren het er zes, cfr. supra.
- ↑ *Wide White Space*, catalogus van de gelijknamige tentoonstelling in het Palais voor Schone Kunsten, Brussel, 1994, p.20.
- ↑ Volgens Vercammen was dat vermoedelijk via Claus die hij beter kende dan Servaes.
- ↑ Elisabeth Rona (1906-1985) had in 1953 de galerie Les Contemporains geopend in Brussel. Ze weigerde zich kunsthandelaar te noemen en stelde de artistieke uitdrukkingsvrijheid voorop. Als weduwe van een kunstenaar streefde ze naar een meer humane behandeling van kunstenaar door de galerist. Met haar twee kinderen stichtte ze het blad +-o (1973-1993).
- ↑ E-mail 21.4.2014.
- ↑ Catalogus WWS, p.21.
- ↑ Ibid. p.21-22 volgens Jacqueline Reydam's, die de galerie Ad Libitum leidde en echtgenote van John Trouillard, werd de kunst bij haar 'al jaren in een ruimte met witte muren gepresenteerd'. Cfr. Bracke, E., 'Met of zonder ijs, juist is juist', De Morgen, 16.12.1994.
- ↑ E-mail 21.4.2014.
- ↑ Catalogus WWS, p.22.
- ↑ http://www.belgiumishappening.net/home/interviews/anny-de-decker-wouters-2010 Anny De Decker herhaalde dat nog eens in 2013. "Wout was al een vriend van verschillende jaren tevoren, maar ik vond het werk van Panamarenko en Heyrman interessanter dan dat van Wout. En zij zeiden: "Wout mag niet meer meedoen", een beetje kinderachtig, maar zo was dat. Dan kon ik niet anders dan ermee akkoordt gaan. Anders had ik de twee anderen moeten buitengooien." http://www.belgiumishappening.net/home/interviews/anny-de-decker-a-bert-en-k-lindemans-2013
- ↑ E-mail 21.4.2014.
- ↑ http://www.belgiumishappening.net/home/interviews/anny-de-decker-wouters-2010
- ↑ Cat. WWS, p.26 In 2013 zegt Anny De Decker in een interview: "Toen Marcel Broodthaers, ik denk via Wout Vercammen, ook eens een happening meedeed, kwamen we op het idee om hem ook uit te nodigen." http://www.belgiumishappening.net/home/interviews/anny-de-decker-a-bert-en-k-lindemans-2013
- ↑ E-mail van 21 april 2014.
- ↑ Die in 1966 in Luik het door Provo geïnspireerde blad *Total* had uitgegeven en in dat jaar ook happenings organiseerde. "Total est le spectacle de la vie et de notre propre vie."
- ↑ Van Daele gebruikte de 'Panter Pers' onder meer voor de zeeafdrukken van de galerie de Zwarte Panter maar ook Vercammen maakte er gebruik van voor een reeks zeeafdrukken.
- ↑ Vercammen toonde twee woordschilderijen: *This is a 100x80 cm Honest Artwork* en *Now is already gone*. Cfr. *Achter het museum, Wide White Space 1966-1976*, Palais voor Schone Kunsten, Brussel, 1994, p.275.
- ↑ E-mail van Adriaan Raemdonck aan de auteur, 23.9.2014.
- ↑ De Zwarte Panter opende in 1968 in de Wisselstraat, hoek Oude Beurs. Toen het gebouw werd gesloopt verhuisde de galerie naar de kapel in de Hoogstraat.
- ↑ Willy Juwet, een invloedrijk ambtenaar, was medewerker van toenmalig directeur-generaal van de administratie Culturele Zaken van het ministerie van Nationale Opvoeding en Cultuur. Toen 'cultuur' als eerste een Vlaamse bevoegdheid werd was Juwet oppermachtig in de sector beeddende kunst. 'Onder meer dankzij (deze) politieke desinteresse bleef het Vlaamse beeddende kunstbeleid zeker tot het midden van de jaren negentig een speelduin voor de administratie Cultuur. Daar nam in feite slechts één leidinggevend ambtenaar, Willy Juwet, de beeddende kunst onder zijn hoede', schrijft *De Witte Raaf*. Juwet had goede contacten in de kunstwereld, recenseerde voor *Knackmagazine*, was prominent aanwezig op kunstmanifestaties en stond dicht bij de 'kunstwereld'. http://www.dewitteraaf.be/artikel/detail/nl/2652
- ↑ Voor een uitvoeriger beschouwing over Vacuum zie http://www.hanstheys.be/about\_theyss/essays/johan\_pas\_een\_hippe\_kunstgalerij\_2006.htm
- ↑ Flor Bex in *Aspecten van de actuele kunst in België/Aspects de l'art actuel en Belgique*, ICC, Antwerpen, 1974.
- ↑ *Art is a trick*, Wout Vercammen, Provinciaal Museum, Hasselt, 1995, p. 34
- ↑ Straetling, C., *Redactionele Machinaties rondom een INEXISTENT revue FIFTY/FIFTY tot & met AK-37*, Bureau Gruzemayer, 2008, p. 14.
- ↑ Straetling, C., *Factor 44, 1996-2006, Les jours fixes, Fact Or*, Borgerhout, 20.
- ↑ http://ultraeczema.com/releases/
- ↑ Nicolas de Staël (1914-1955), de Franse tachist en abstracte schilder van Russische afkomst die na een korte en zeer succesvolle carrière uit het naam sprong van zijn atelier op de elfde verdieping in Antibes.

# WOUT VERCAMMEN





Hove, 1939



Hove, met vader en moeder, 1939



Fotostudio Abdijstraat, Antwerpen, 1943





Op de Keyzerlei met moeder, 1944



Met moeder en zus, Wilrijk, 1947





Schoolreis, Ardennen, 1953

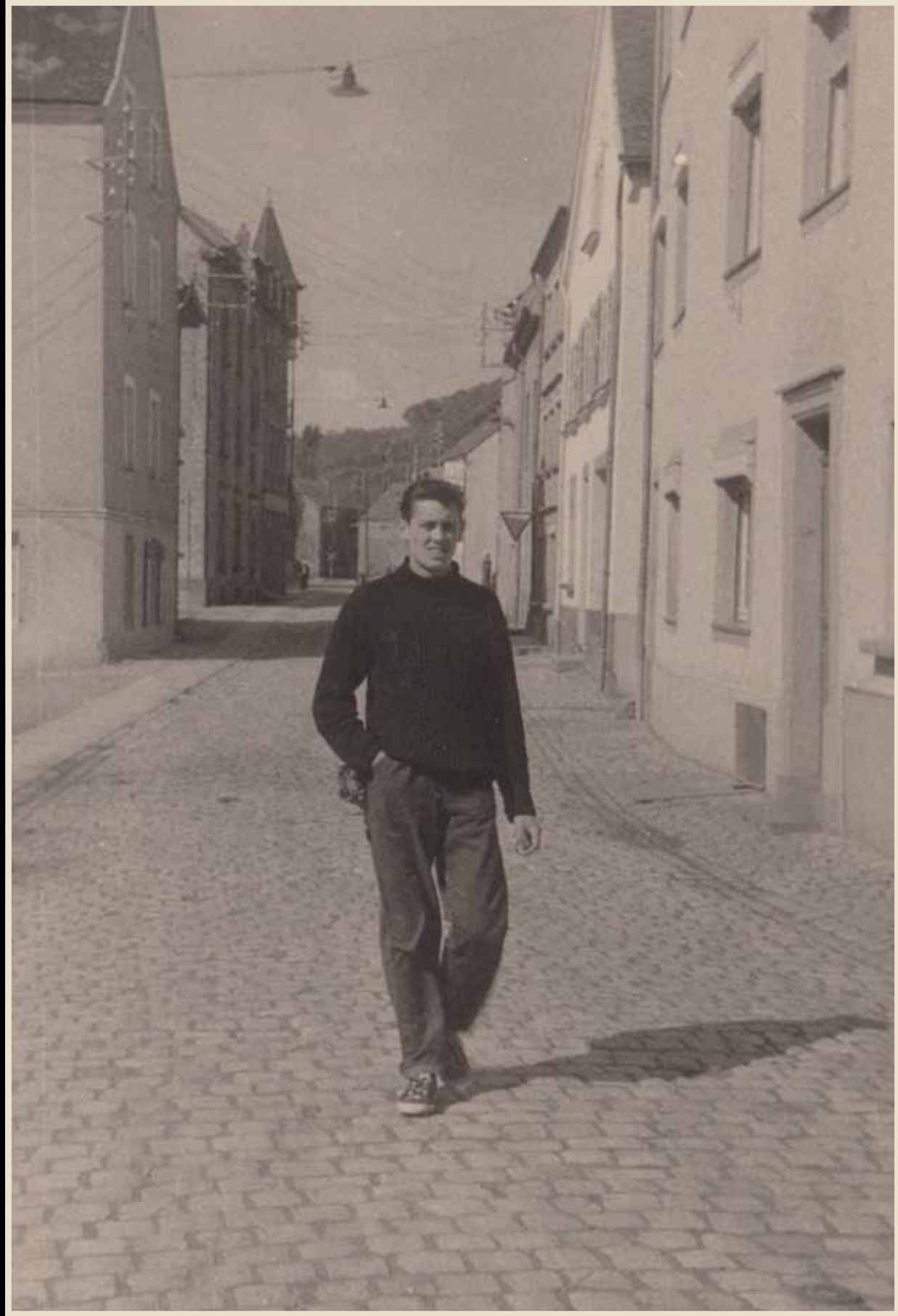


Zoo, Antwerpen, 1953



Schoolreis, Ardennen, 1953





Schoolreis, Ardennen, 1953



SISA, Cadixstraat, Antwerpen, 1953





Wout Vercammen in atelier Blockhuys, Justitiestraat, 1955

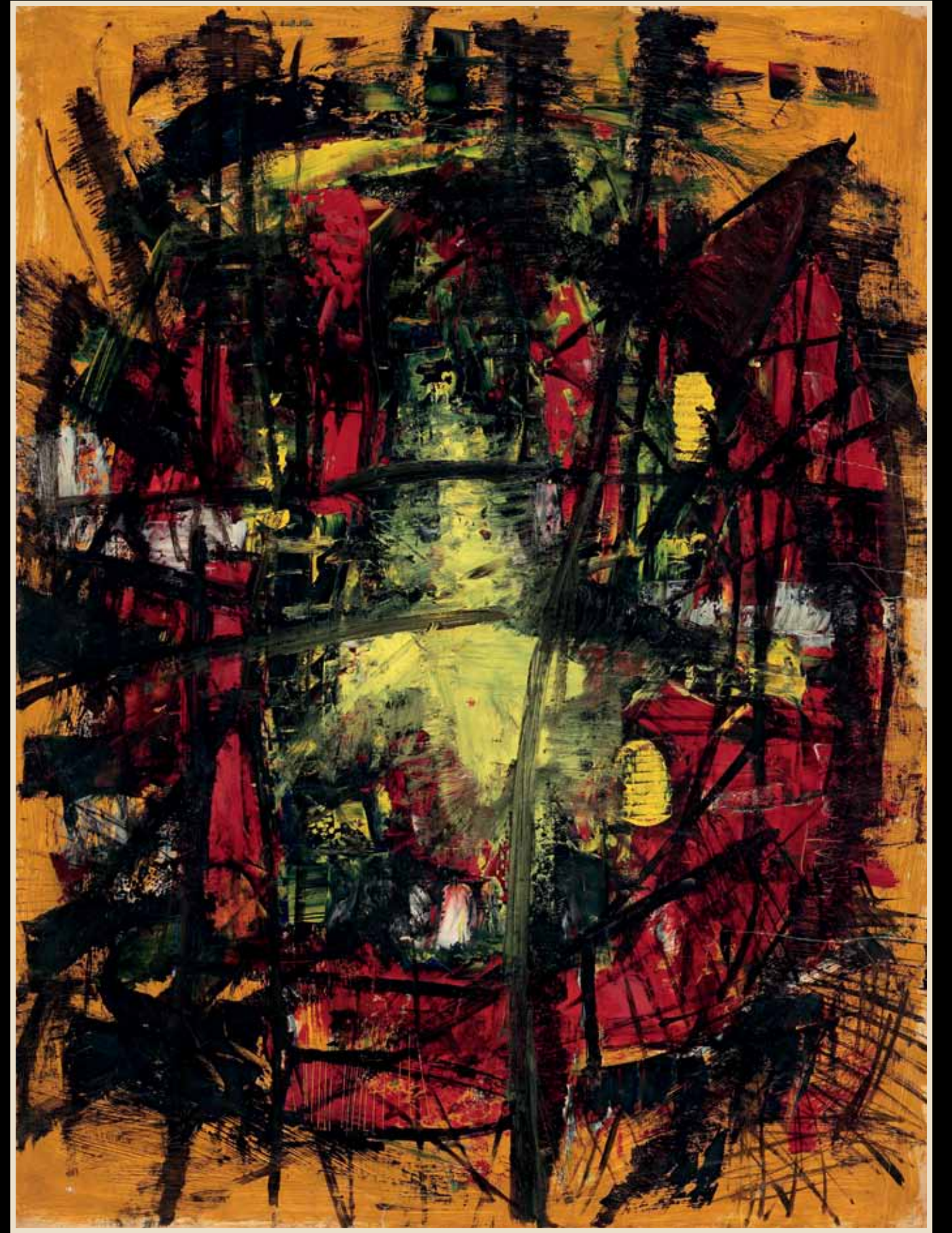


Compositie, 1956





Wout Vercammen naast werk *Last Key* in atelier Blockhuys, Justitiestraat, Antwerpen

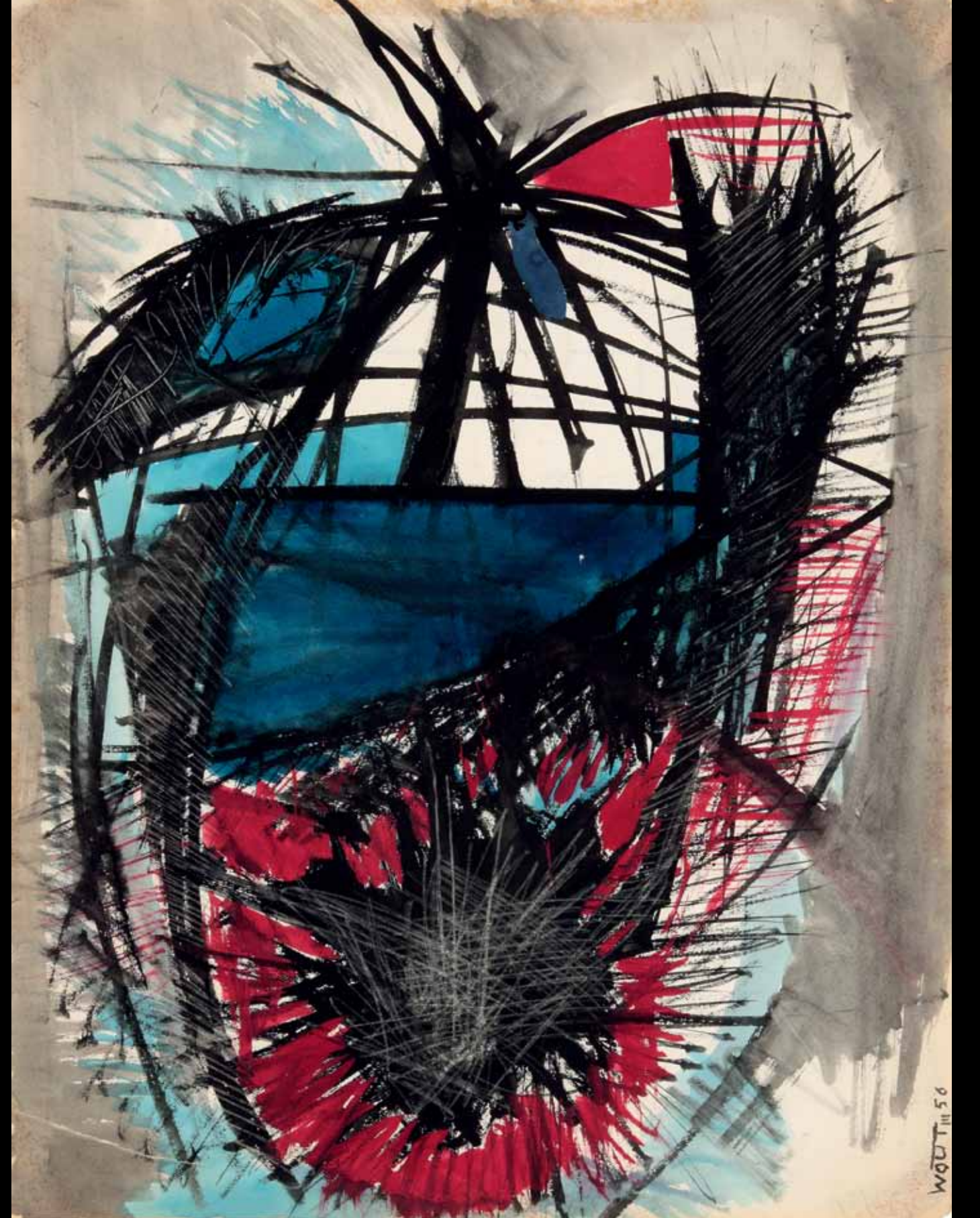


*Compositie*, 1956



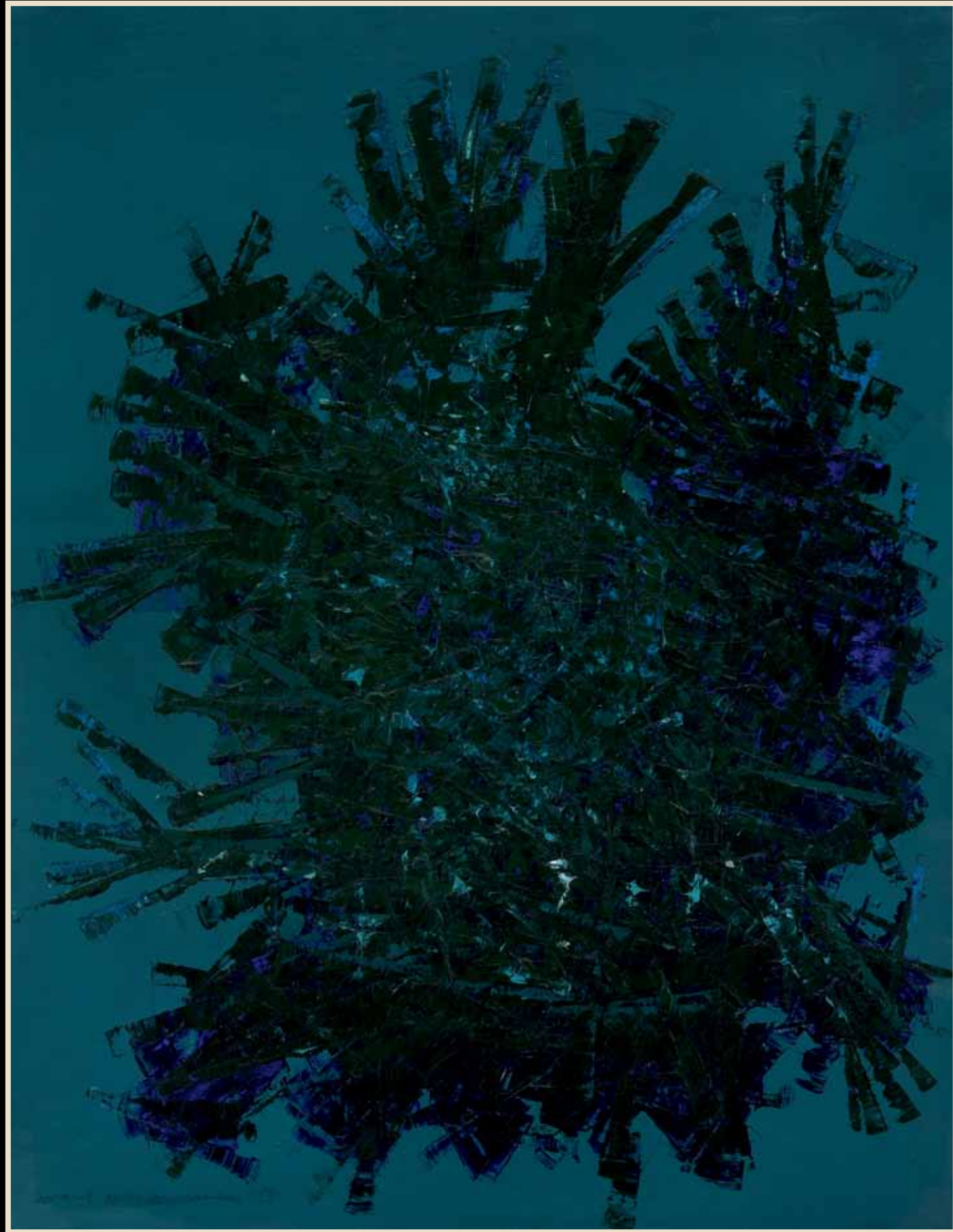


Compositie, 1956



Compositie, 1956





*Compositie, 1958*



*Compositie, 1959*





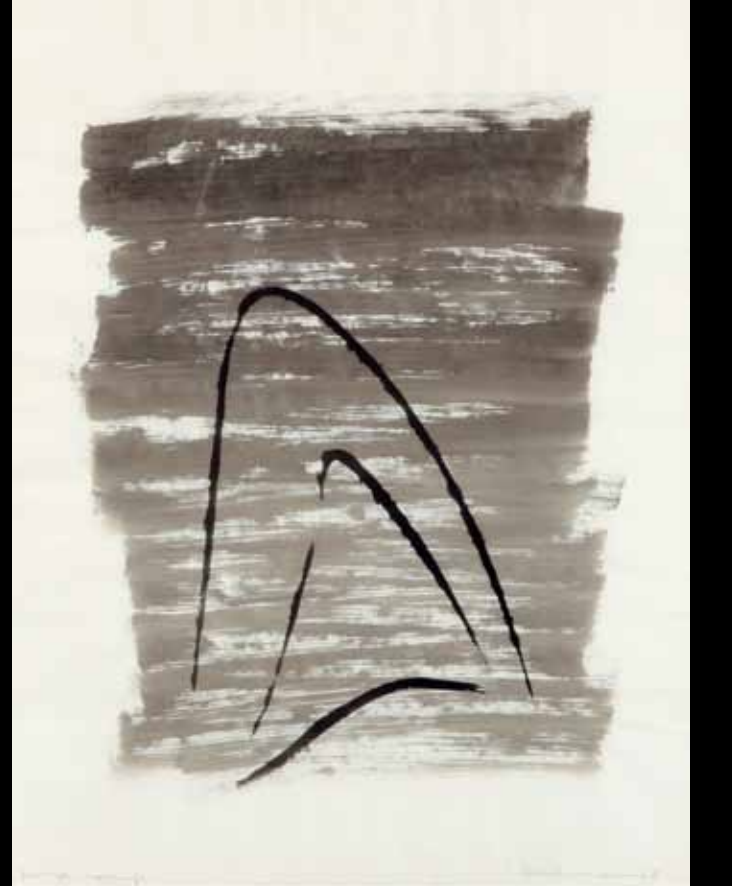
Montagne Scapa, 1958



Reis n°2, 1958



Kuang, 1958



Passage morning, 1958



Wei, 1958



Zonder titel, 1959

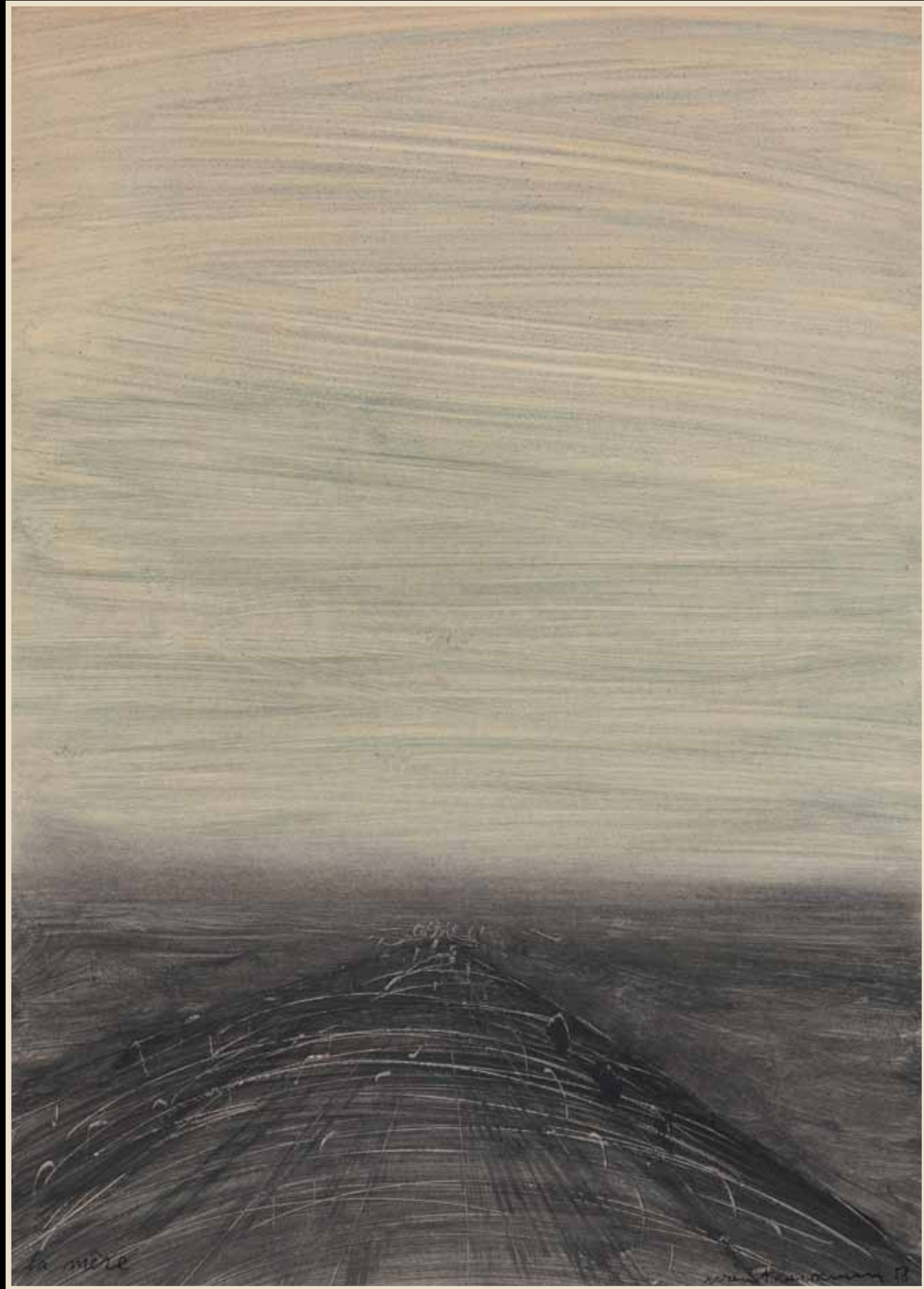


Autonuit, 1958



Zoem, 1958





*La mère, 1958*



*Zonder titel, 1960*



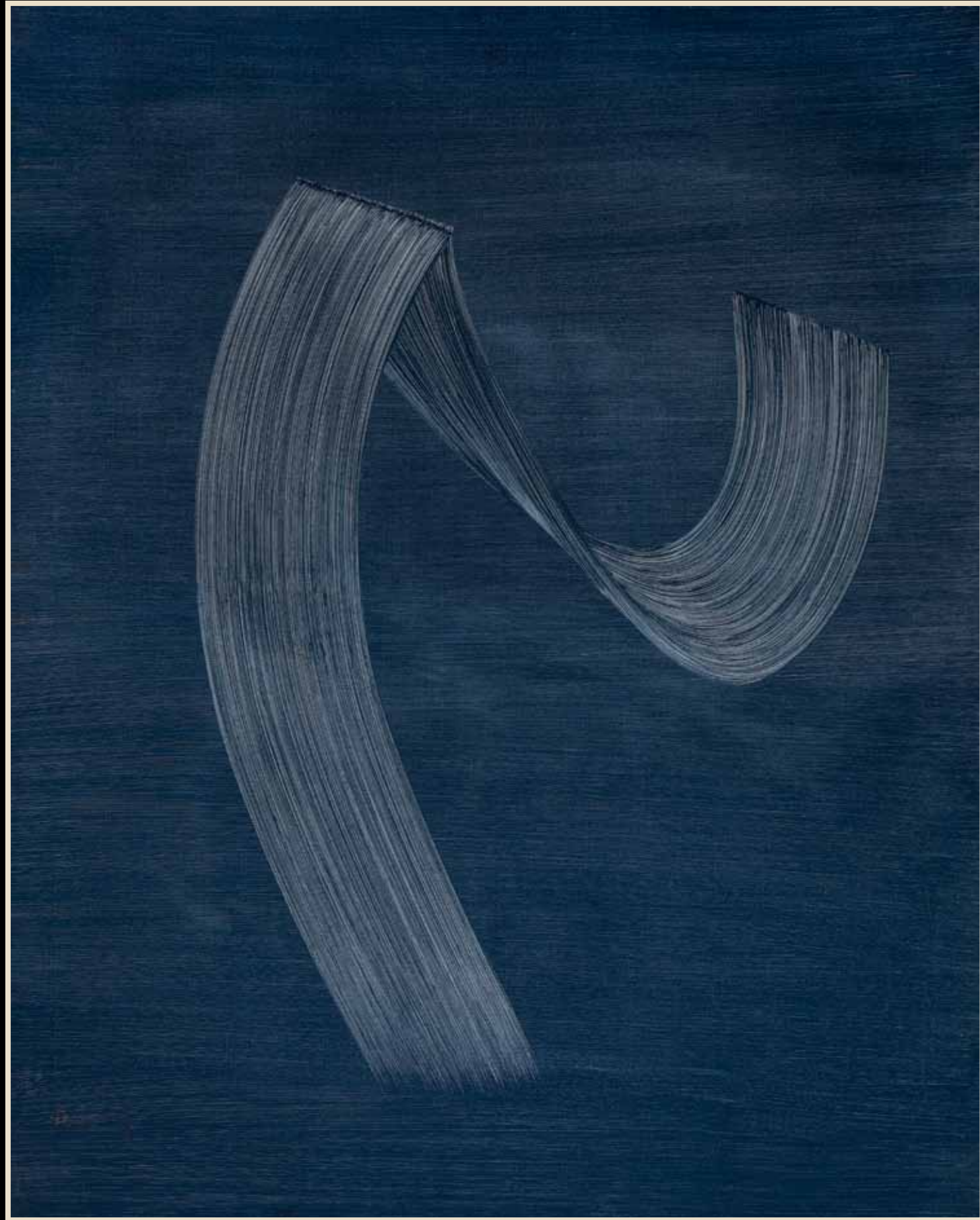


Zonder titel, 1962

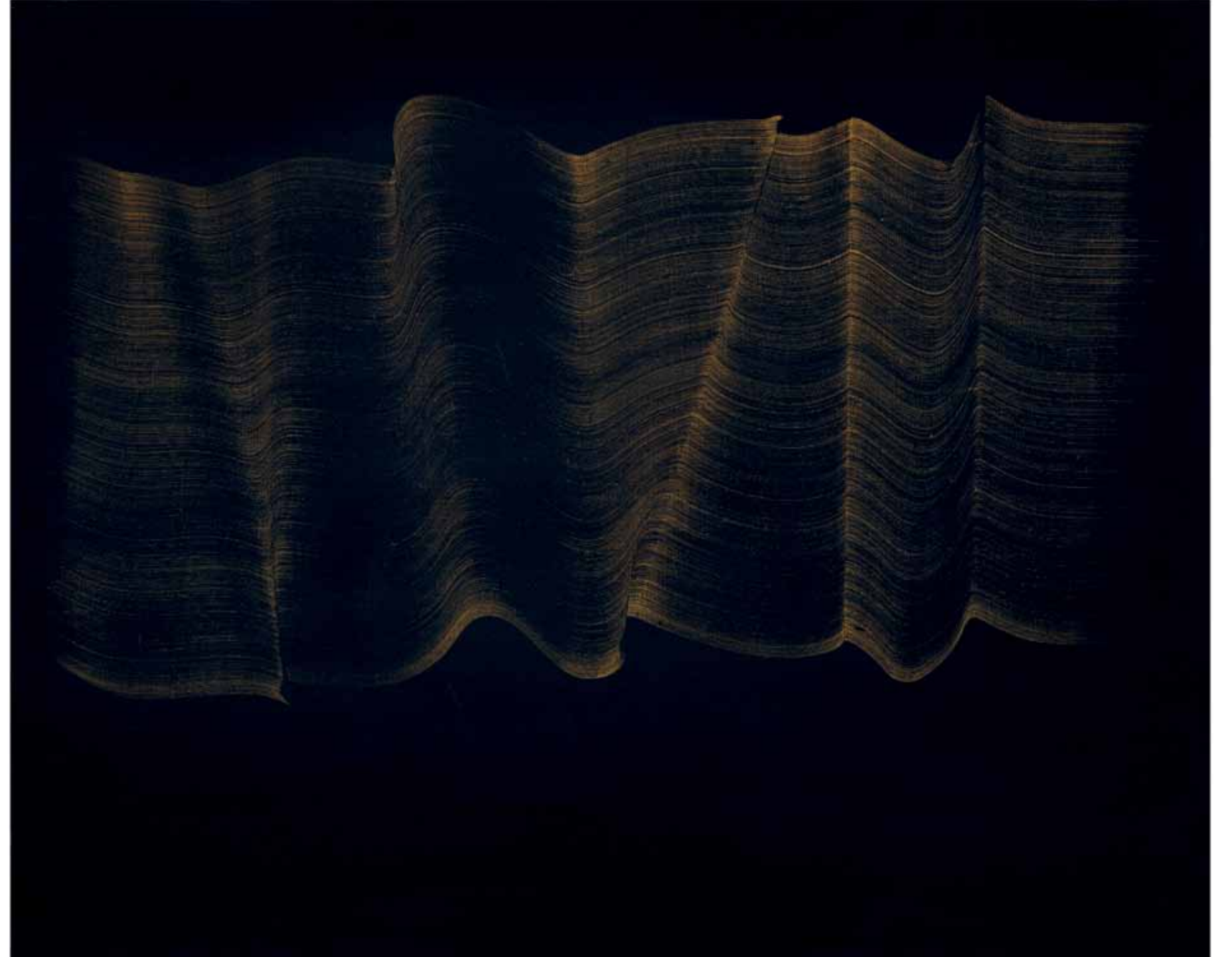


Zonder titel, 1962





*Zonder titel, 1960*

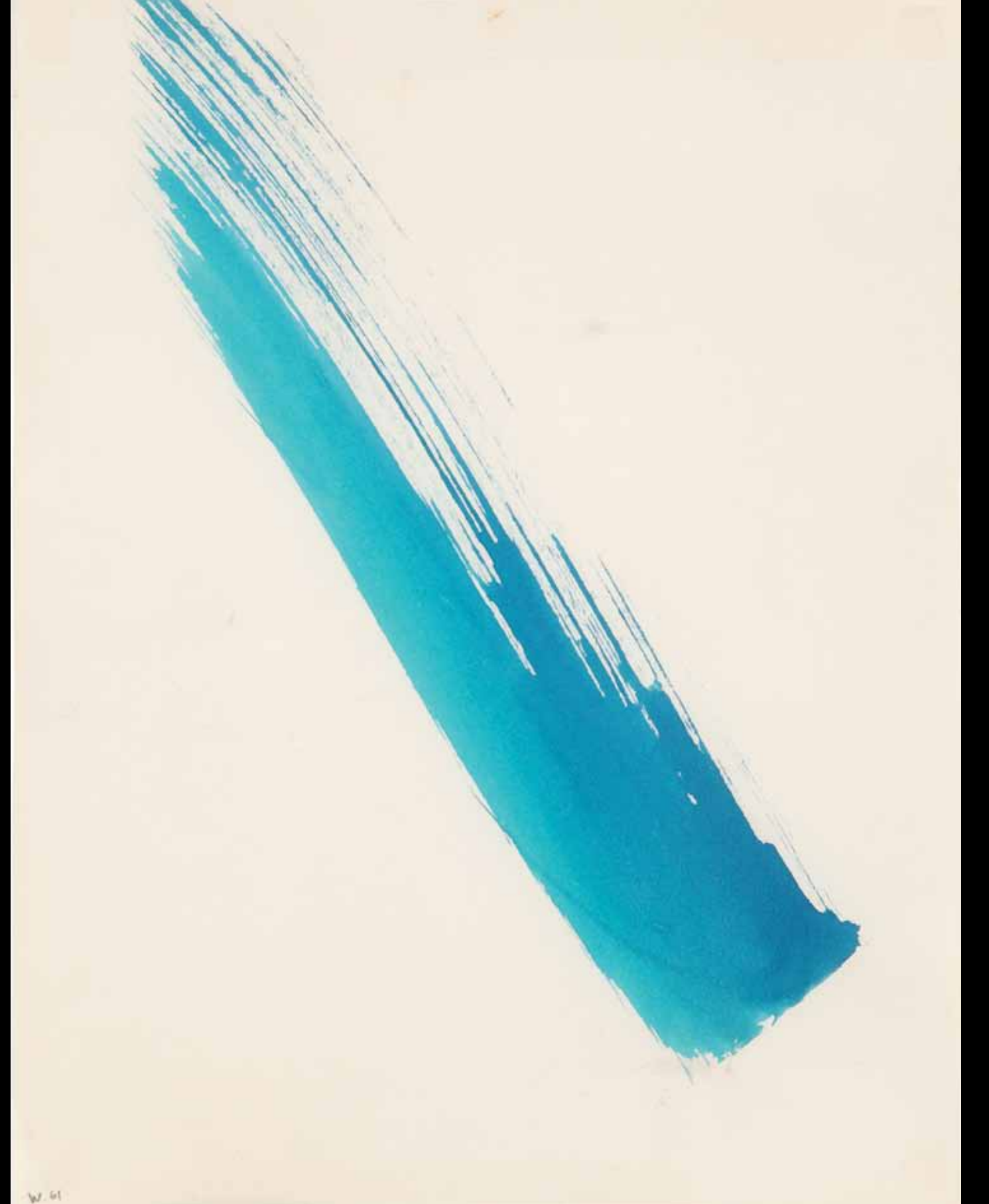


*Zonder titel, 1962*





Zonder titel, 1961



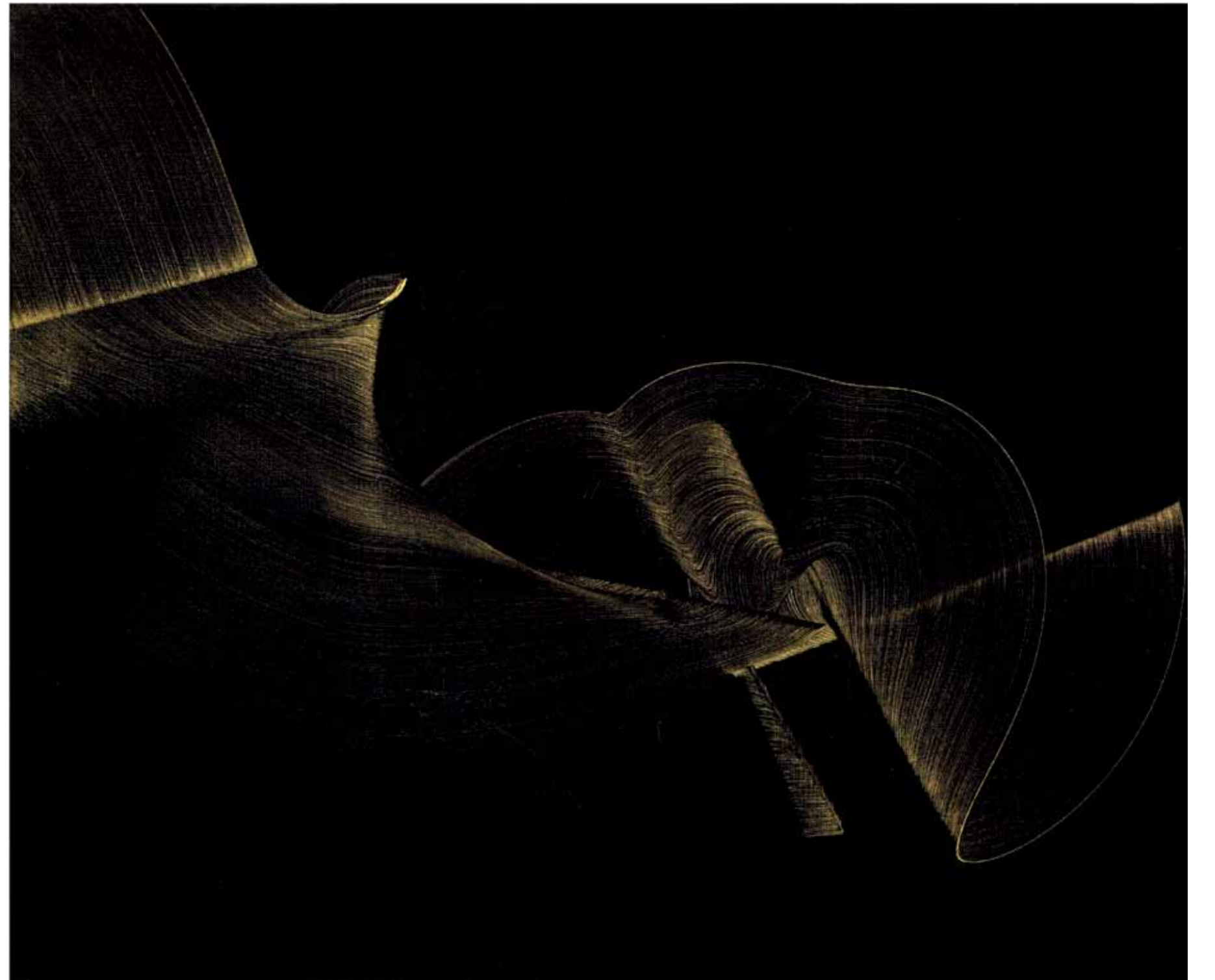
DZJUNG, 1961







*Tao, 1961*



*Dragon, 1961*



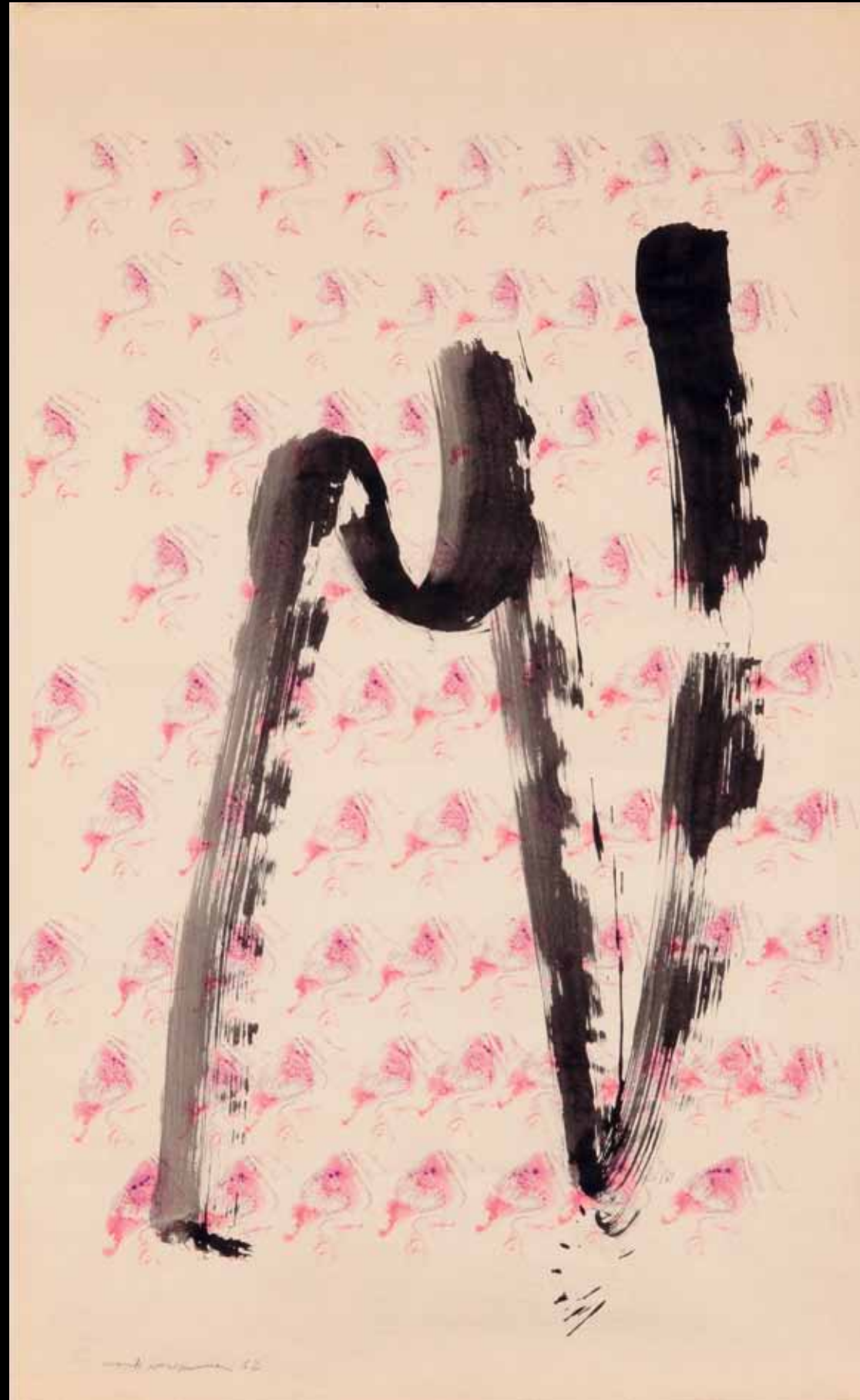


*Sunny Dragon, 1962*



*Zonder titel, 1961*



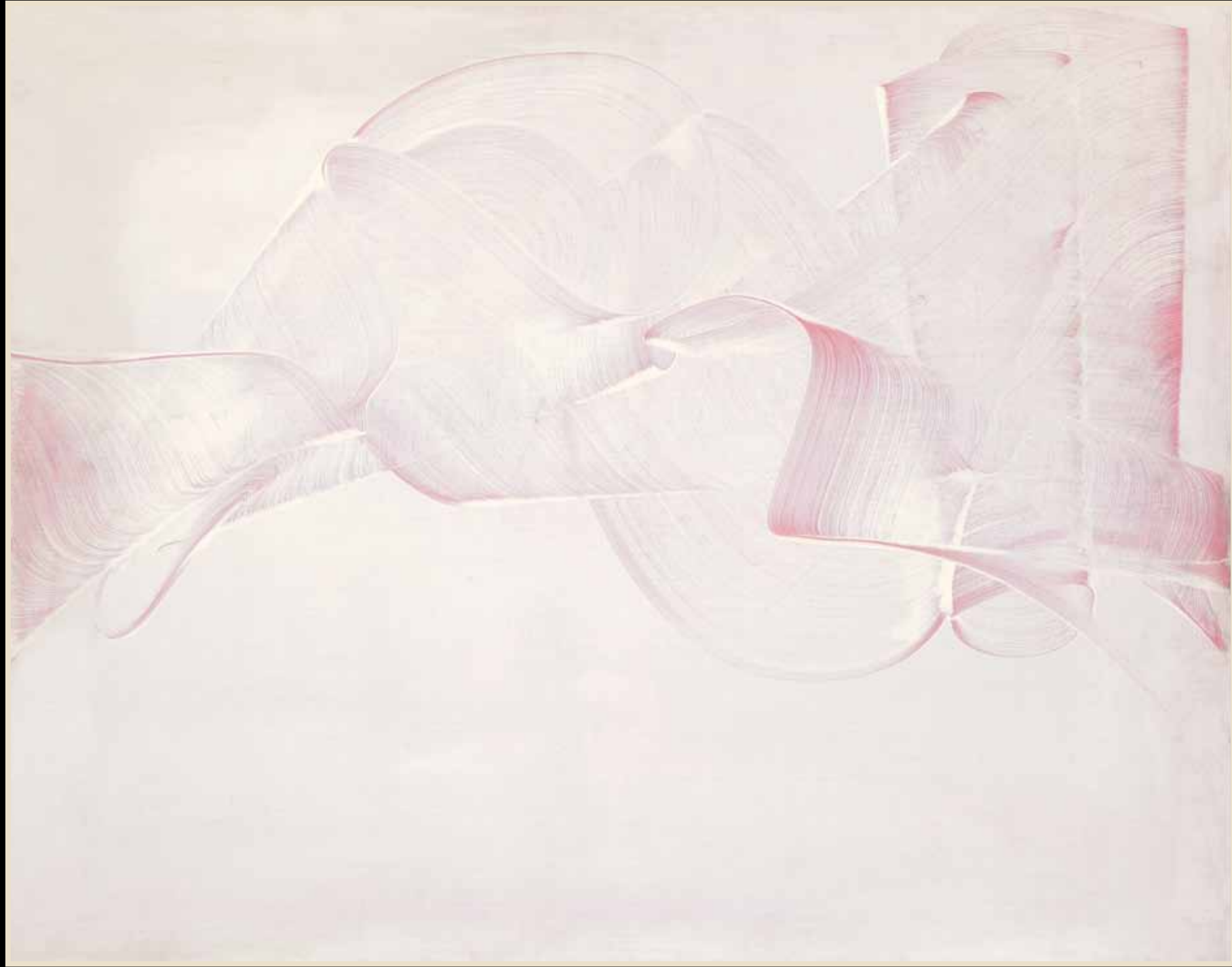


Zonder titel, 1962



Water-Dragon, 1962





Zonder titel, 1962



Zonder titel, 1962



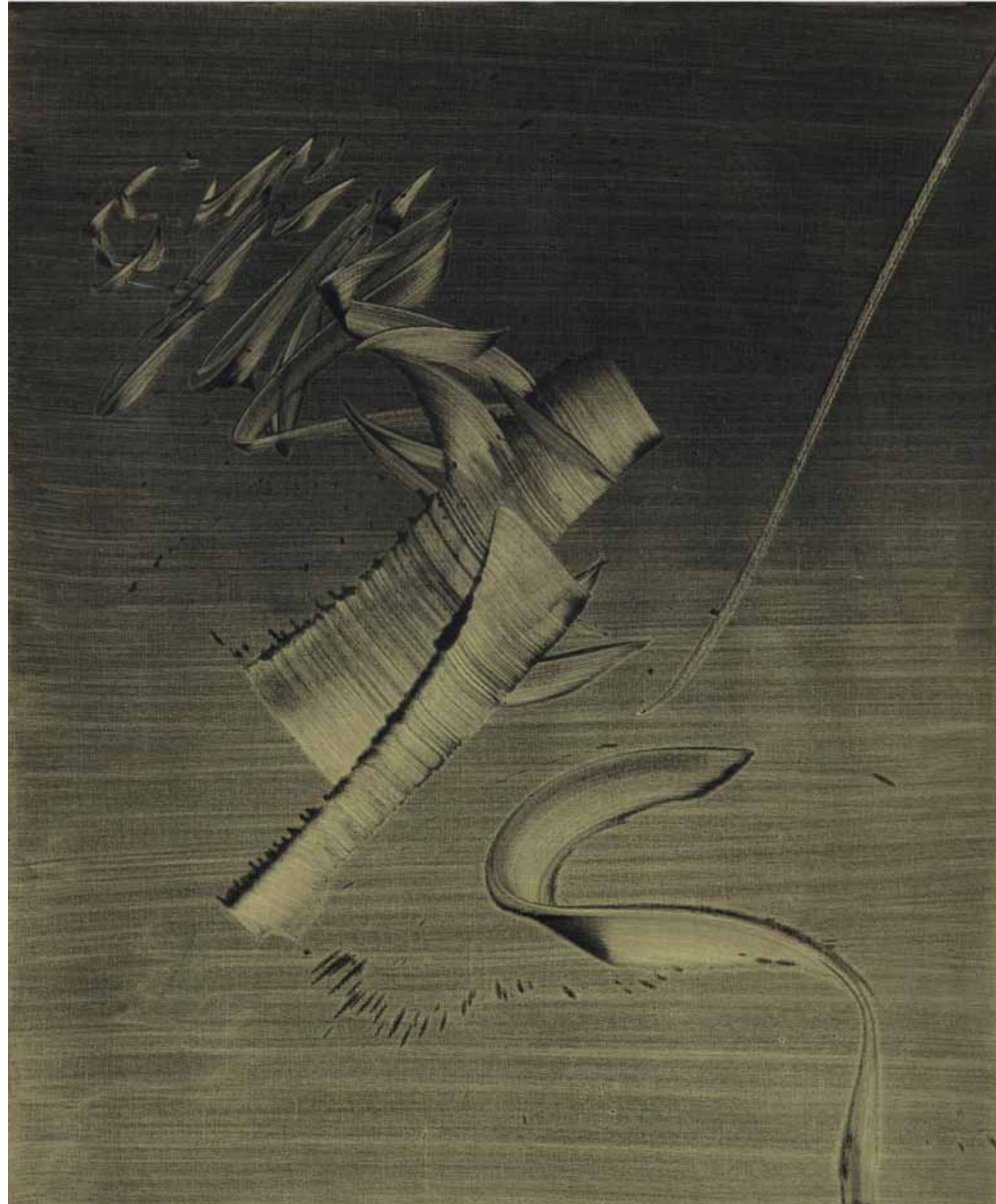


*Zonder titel, 1963*



*Zonder titel, 1963*





Zonder titel, 1963

Galerie d beehrt sich, Sie zur Ausstellung  
Europäische Avantgarde in der Schwanehalle  
des Römers zu Frankfurt am Main am Dienstag,  
9. Juli 1963, um 20 Uhr höflichst einzuladen.  
Es spricht Dr. Fritz Ueinger.  
Die Ausstellung ist zu sehen bis zum 11. August 1963,  
montags bis freitags von 11 bis 18 Uhr, samstags  
und sonntags von 10 bis 13 Uhr.

**Galerie d zeigt**

**Europäische**

**Avantgarde**

Aubertin Aue Bartels Breier  
Bury Castellani Dorazio Dries  
Manzoni • Mees • Megert • Munari

Fontana Ganzevoort Getulio

Girke Goepfert Graubner

Hiltmann van Hoeydonck

Holweck Kiender Klein Kramer

Leblanc Ludwig Luther Mack

Manzoni Mees Megert Munari

Oehm Peeters Piene Pohl

Rainer Rot Salentin Schmidt

Schoonhoven Soto Spiess

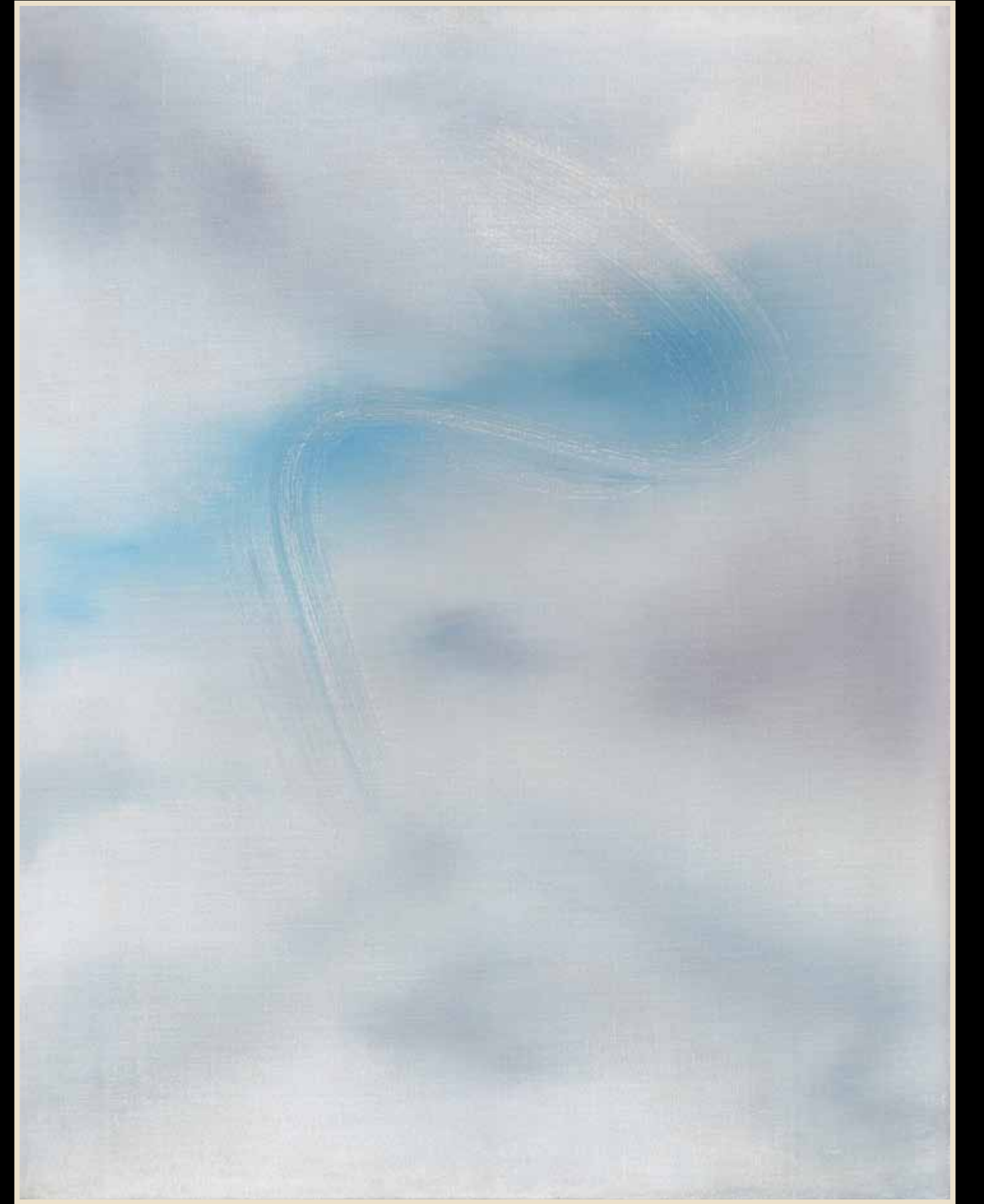
Talman Tas Tinguely Uecker  
Vasarely Vercammen  
Verheyen de Vries

Affiche galerie d, Europäische Avantgarde Frankfurt am Main, 1963



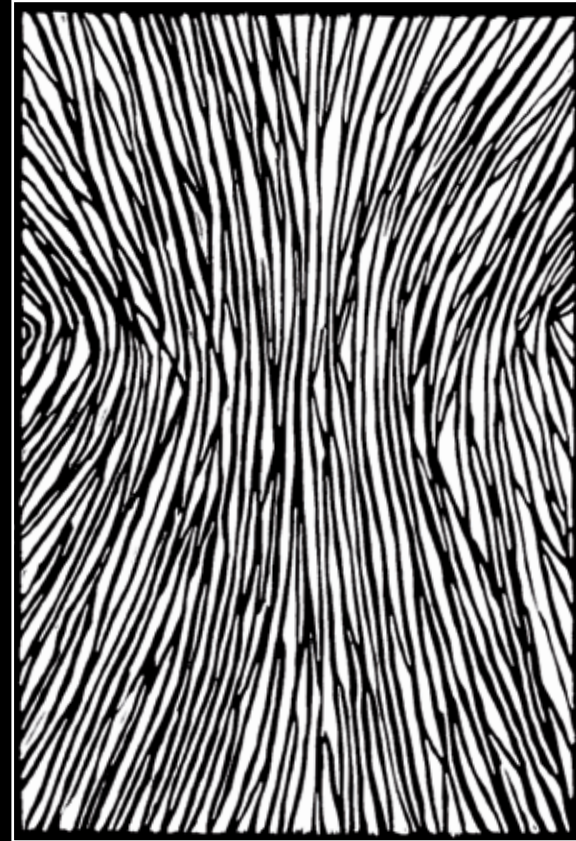


*Zonder titel, 1962*



*To Kid Parret. Ode voor de onbekende dode bokser, 1962*





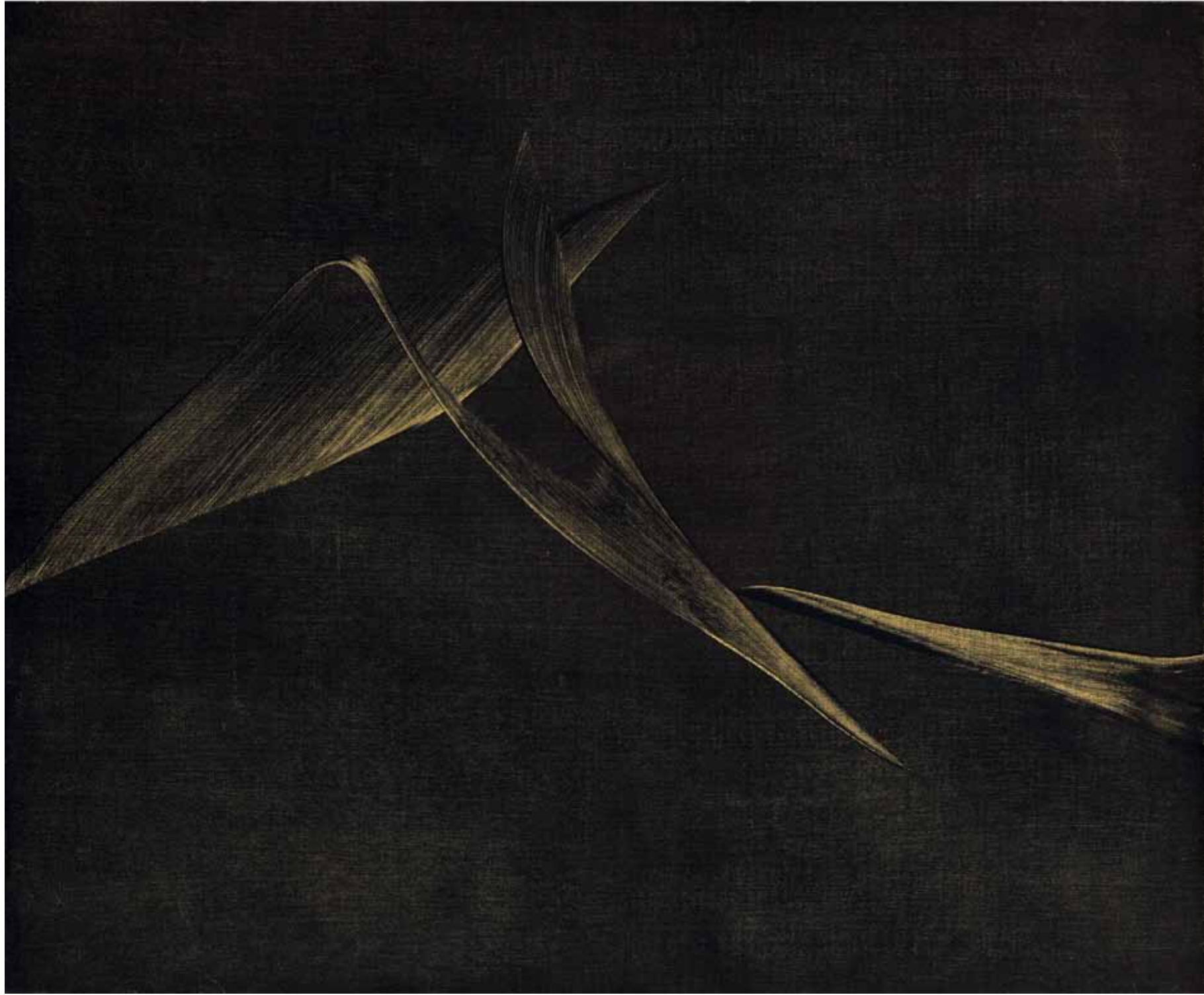
# stella magnola

gedichten  
tony rombouts

linosneden  
wout vercammen

uitgave stuip  
antwerpen 1963





*Beweging uit een strijkkwartet van Bella Bartok, winter 1963*



*Zonder titel, 1962*





*Zonder titel, 1963*

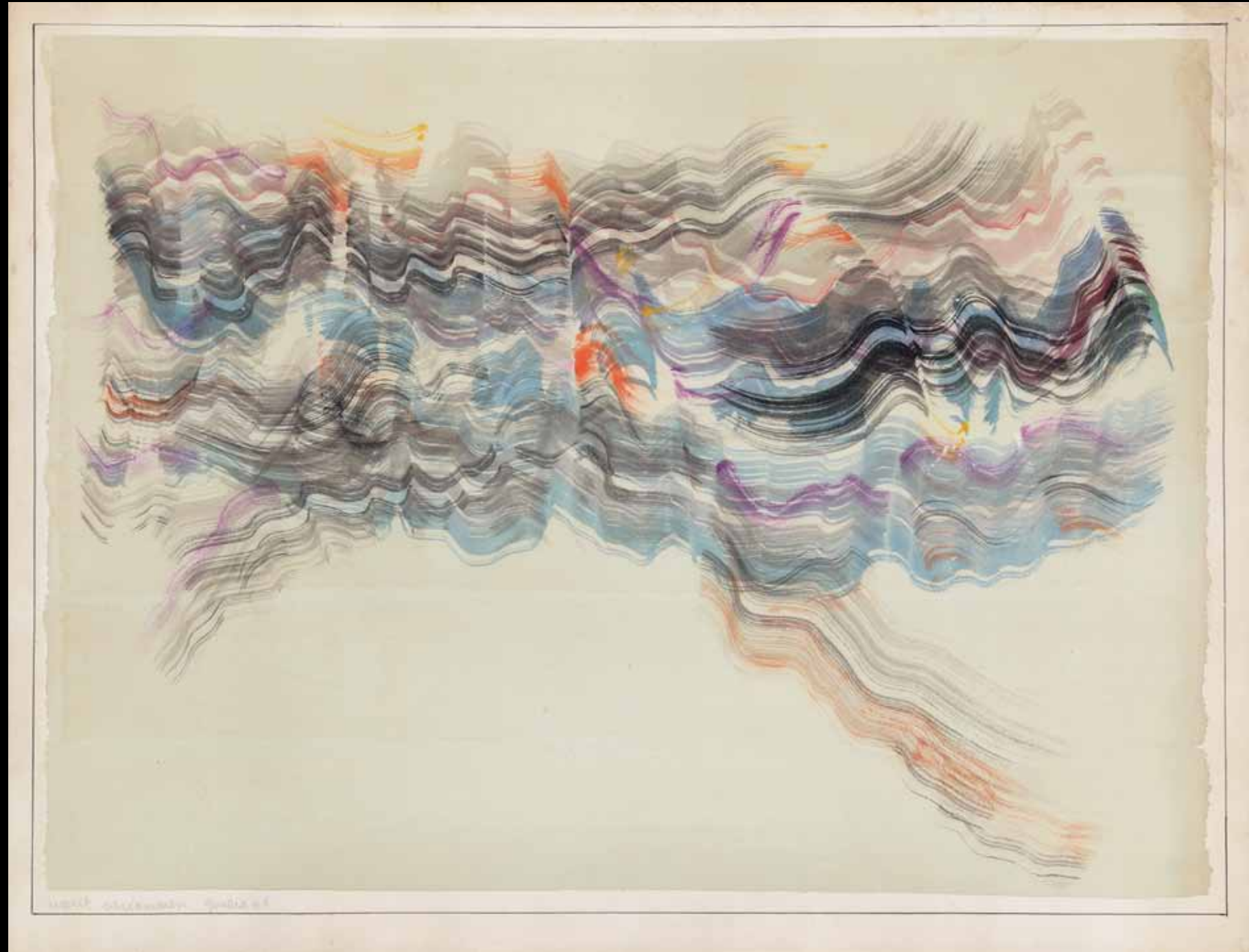


*à Tonio Rivera, 1963*









Zonder titel, Genève, 1965



Zonder titel, Genève, 1965









*Naissance d'un mouvement, 1965*

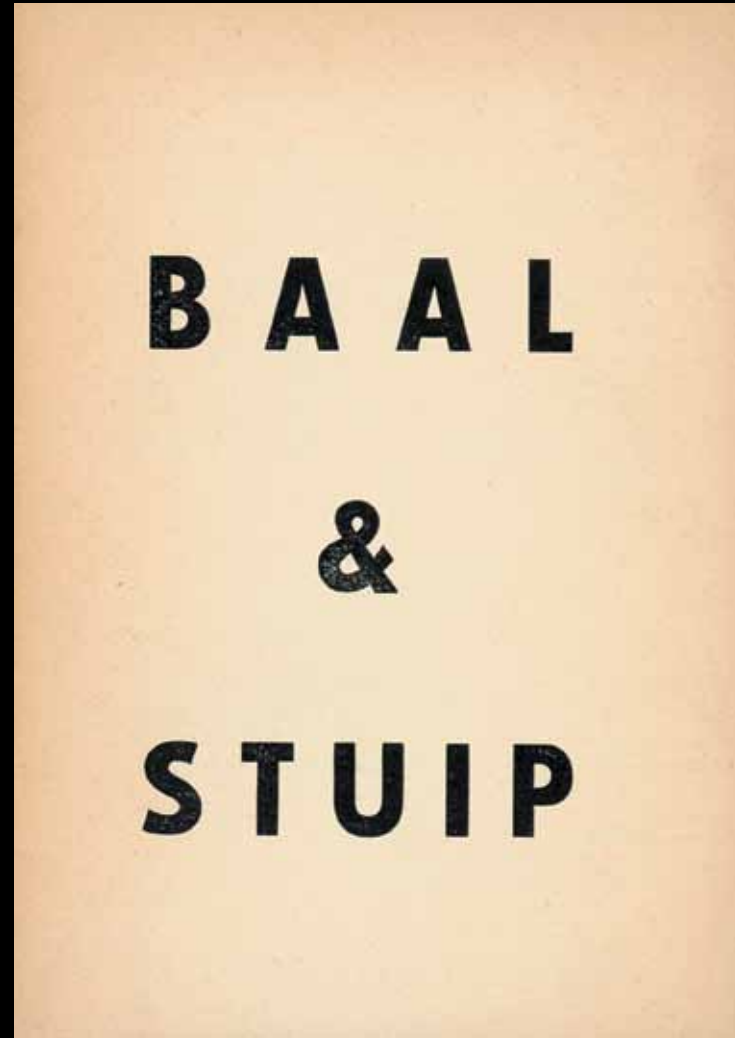


*Zonder titel, 1965*

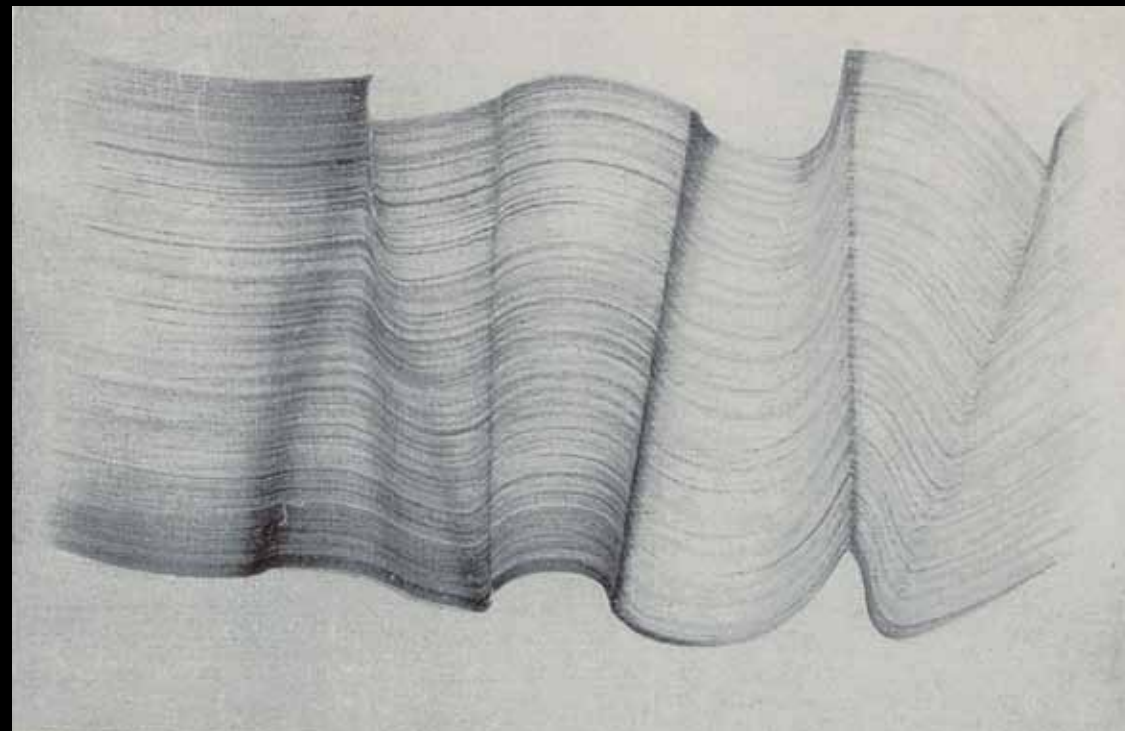




*Stuip 4, 1963*



*Baal & Stuip, 1964*

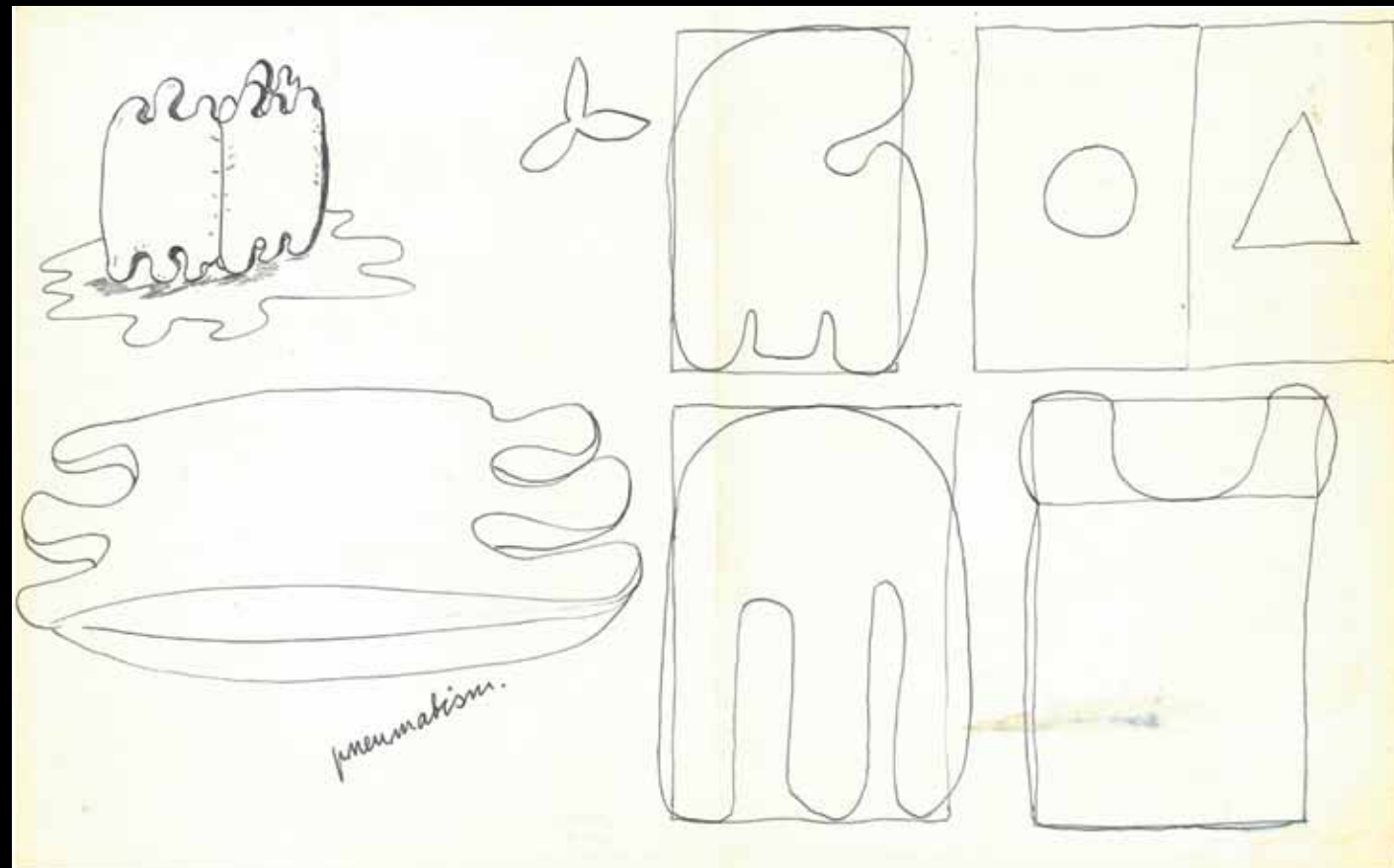
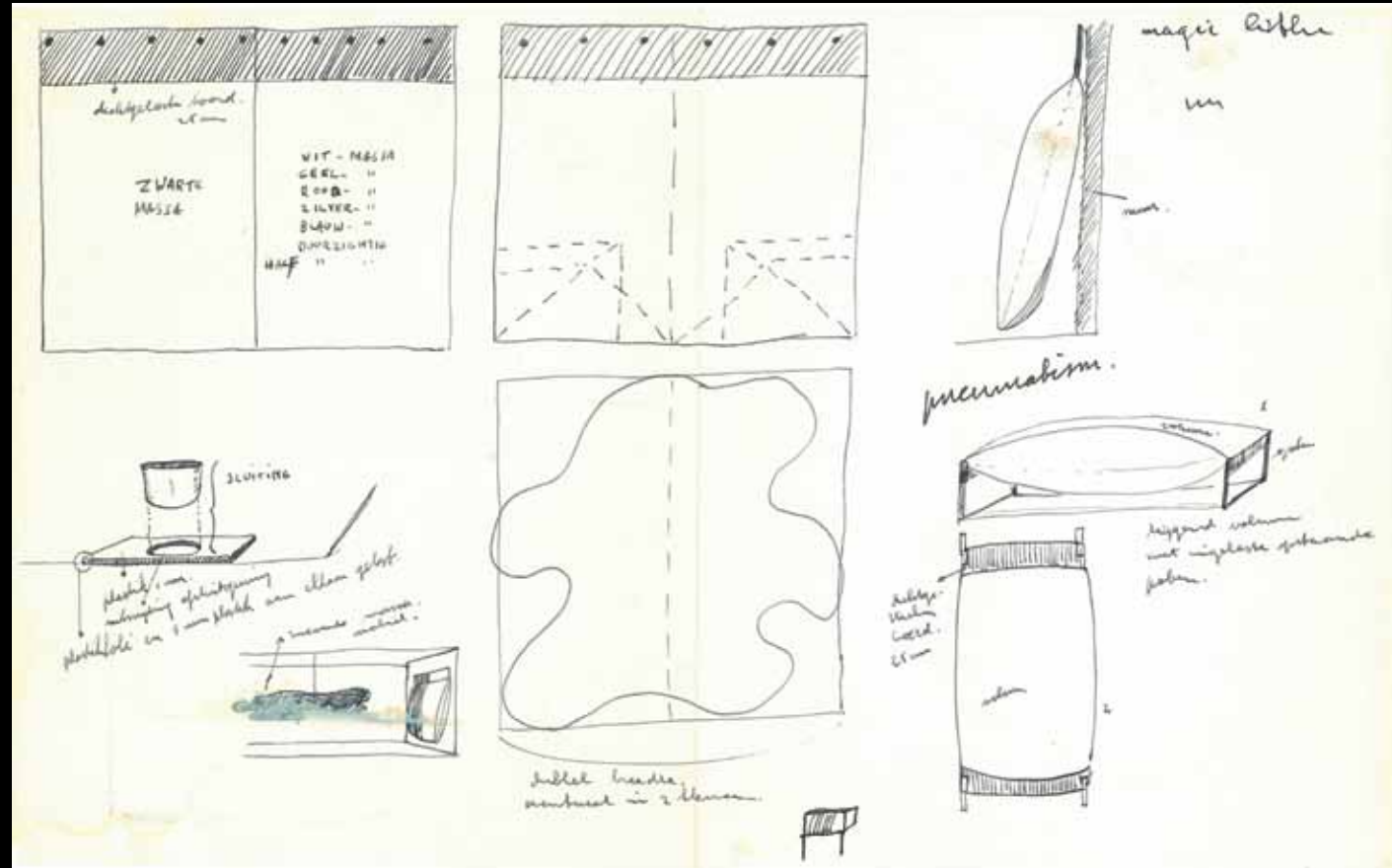


*Relatief, 1963 in Stuip 5, 1963*



*Nul, 1963*





Pneumatisme, 1965



Wout Vercammen, 1965. Foto Raoul Van den Boom





Greta en Wout Vercammen, 1965. Foto Raoul Van den Boom



Greta en Wout Vercammen, 1965. Foto Raoul Van den Boom



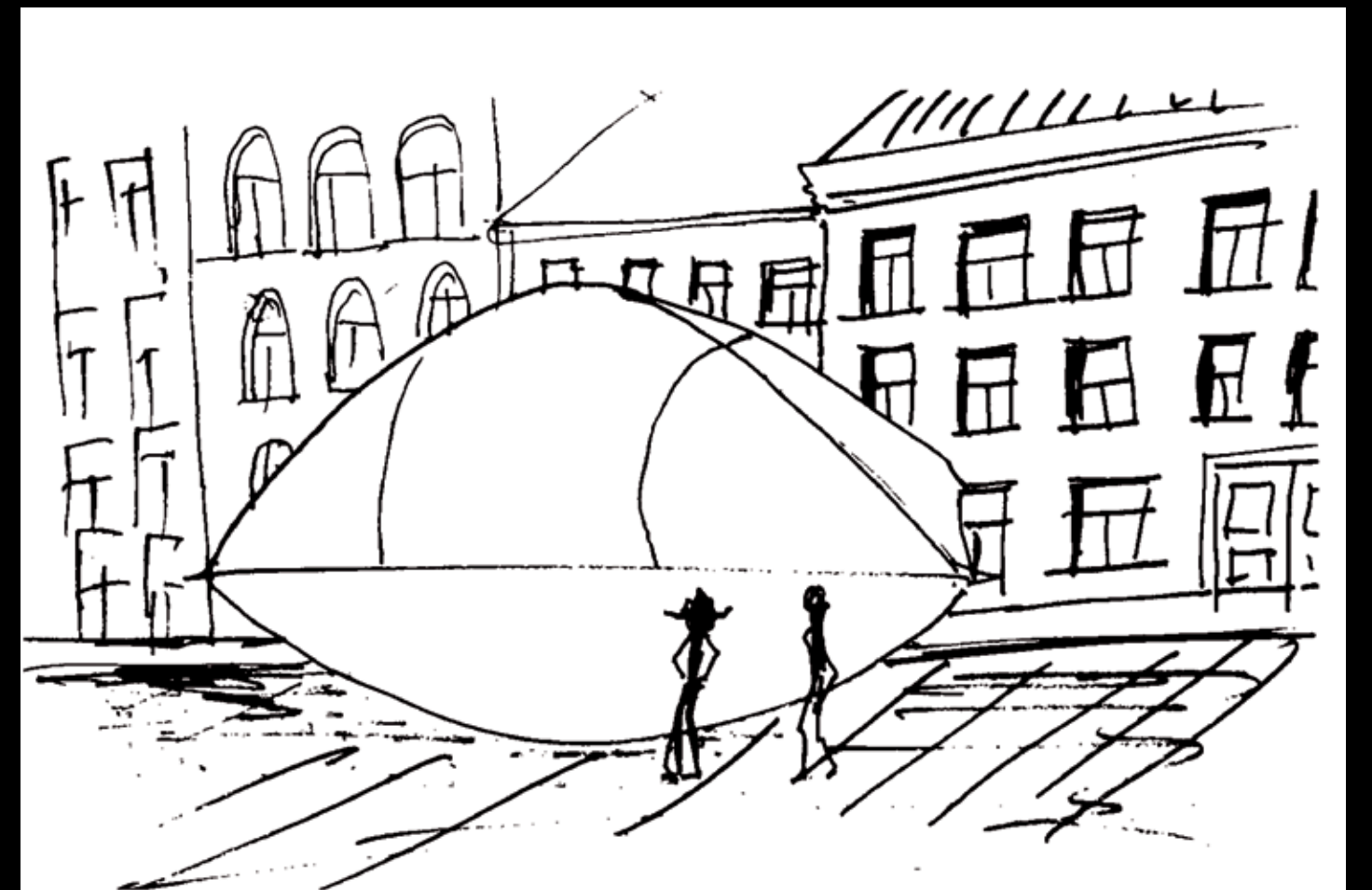
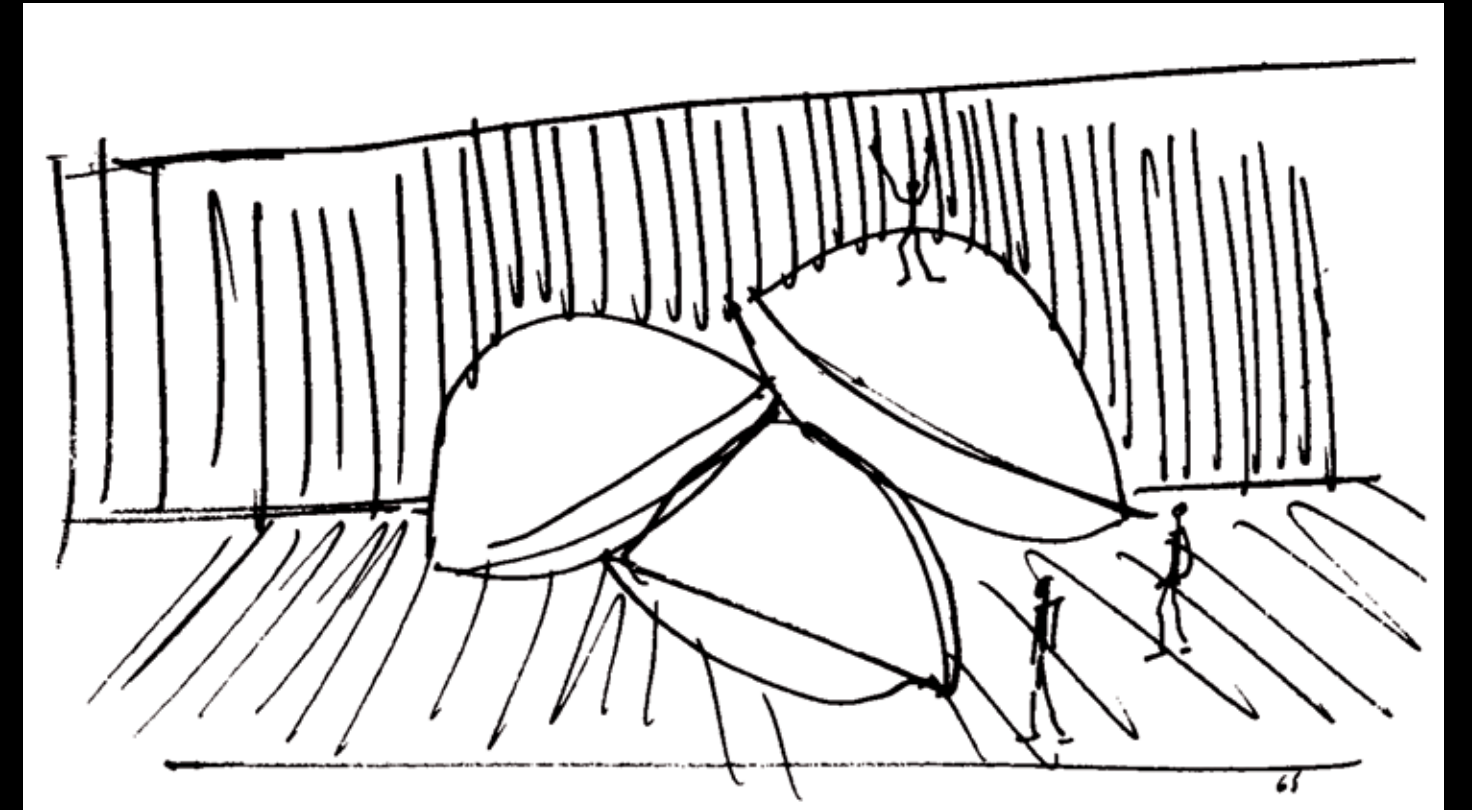
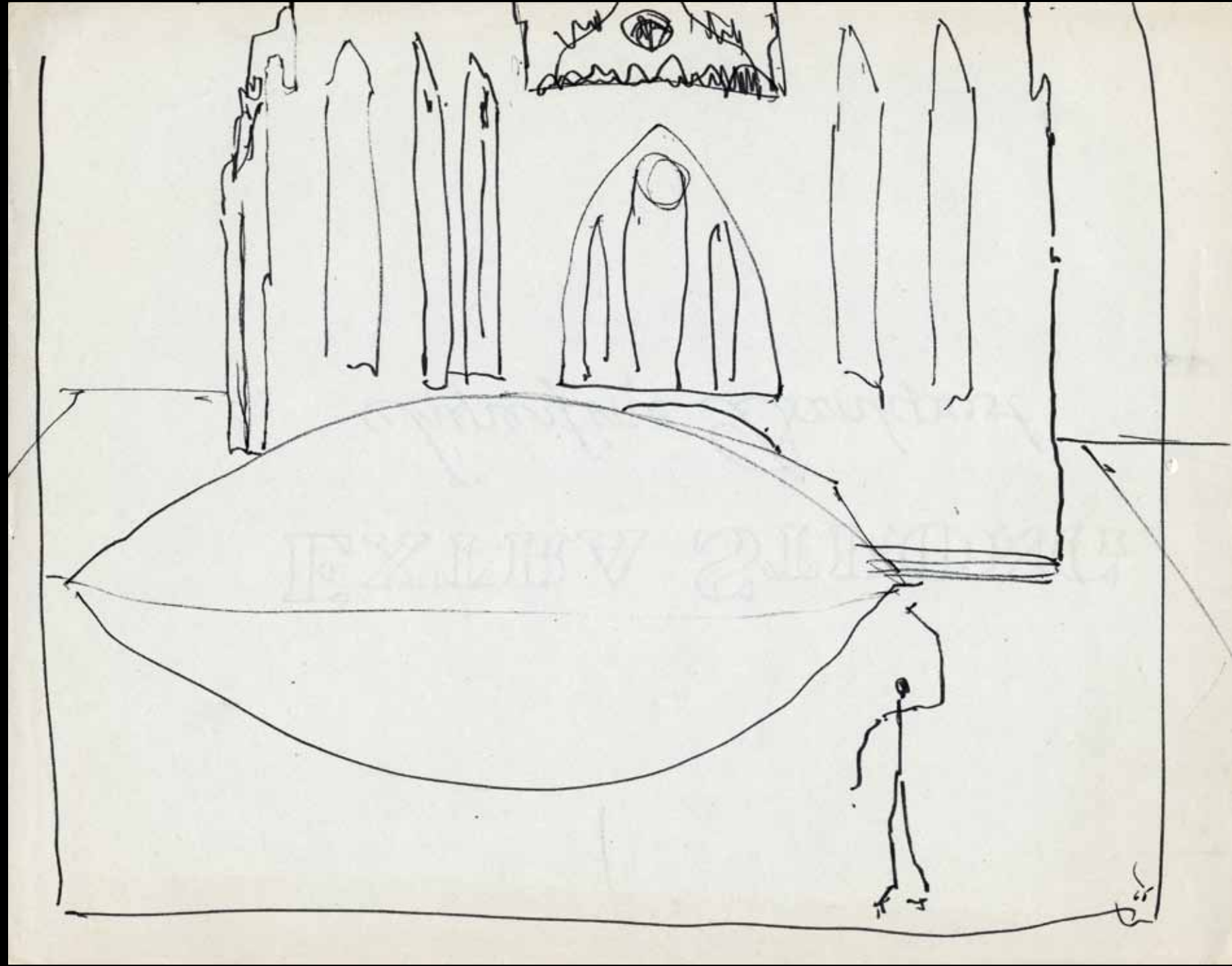


Greta en Wout Verccammen en Albert Szukalski, 1965. Foto Raoul Van den Boom

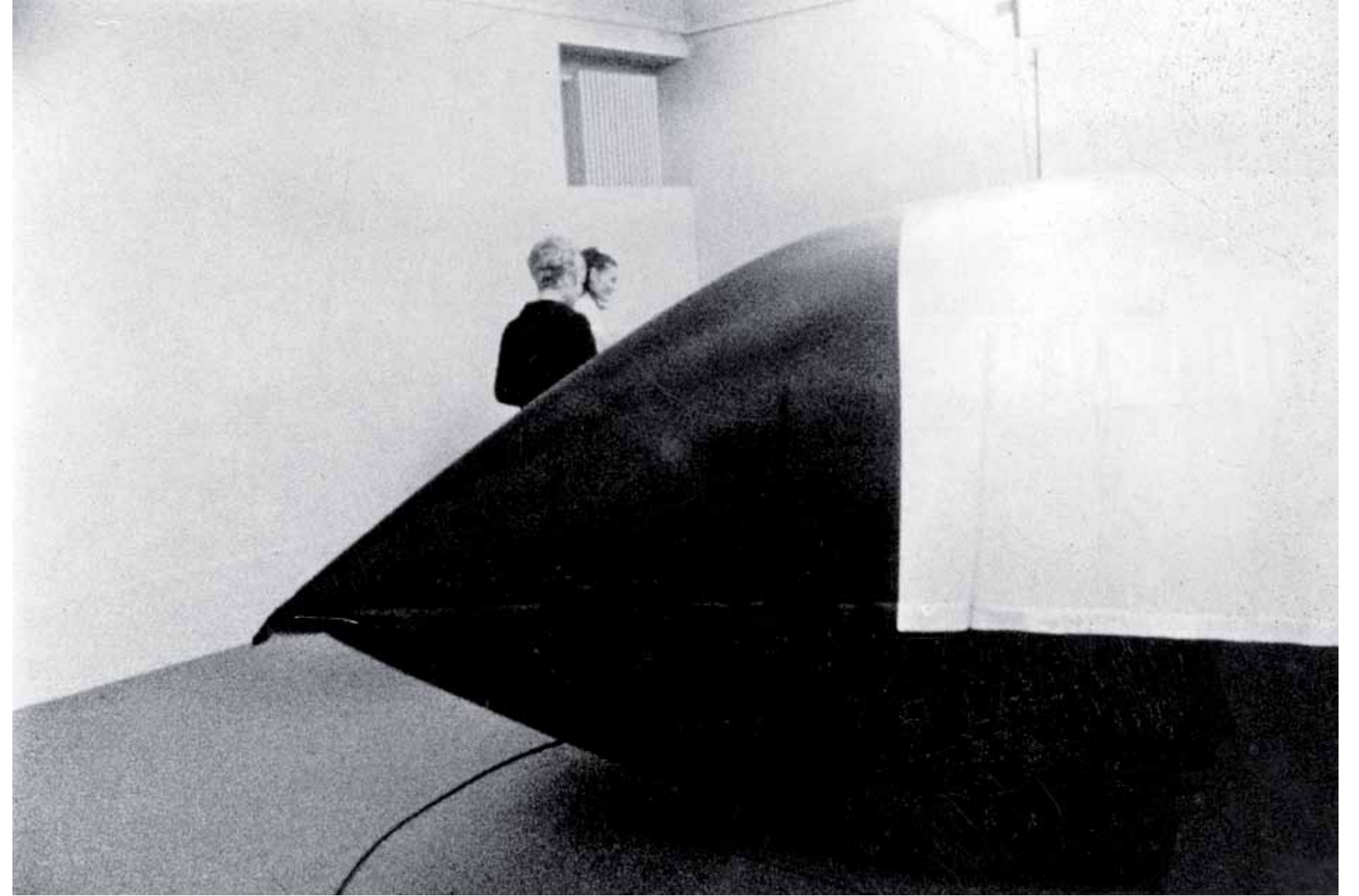


Wout Verccammen met pneumatische sculptuur, 1965. Foto Raoul Van den Boom





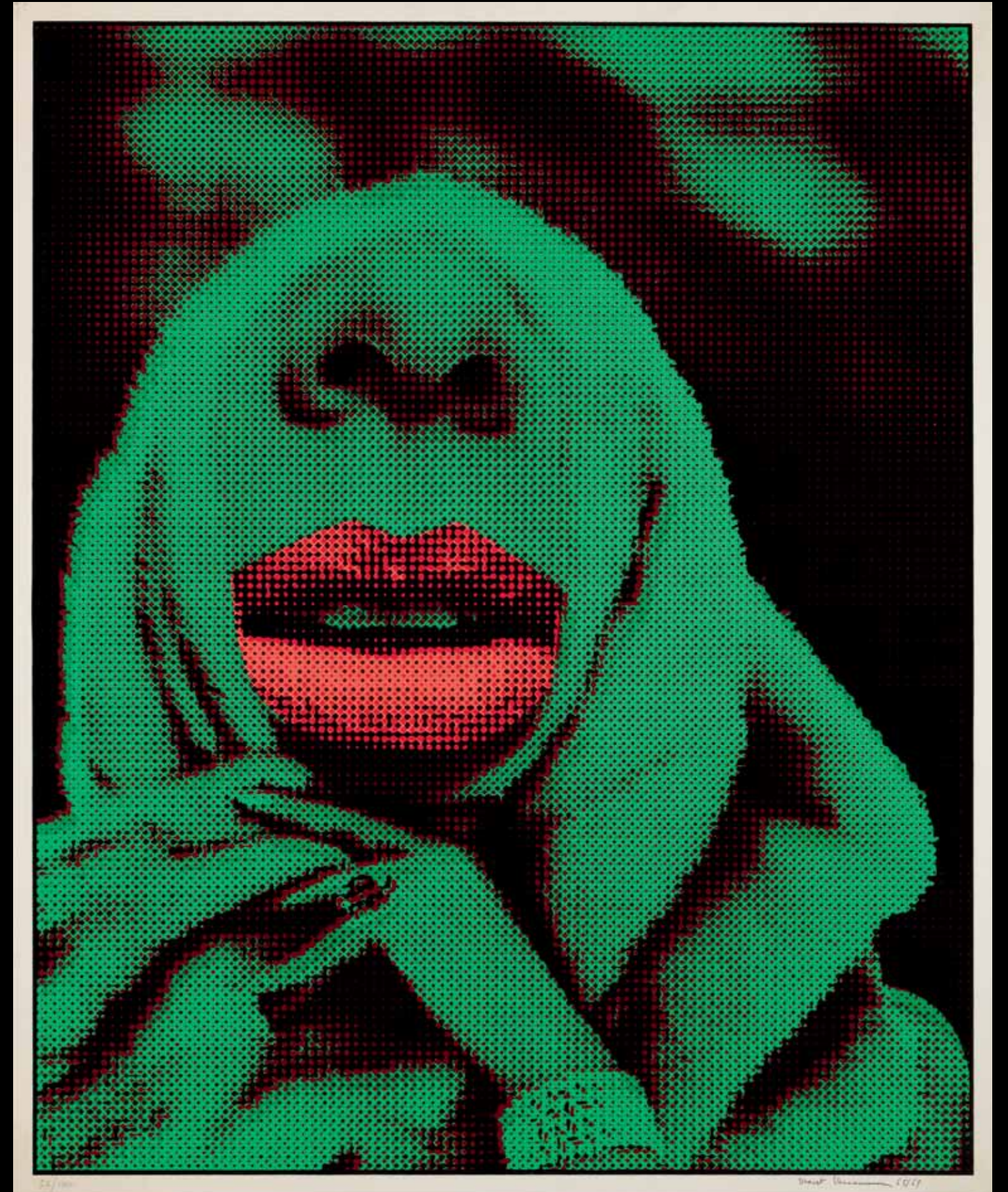






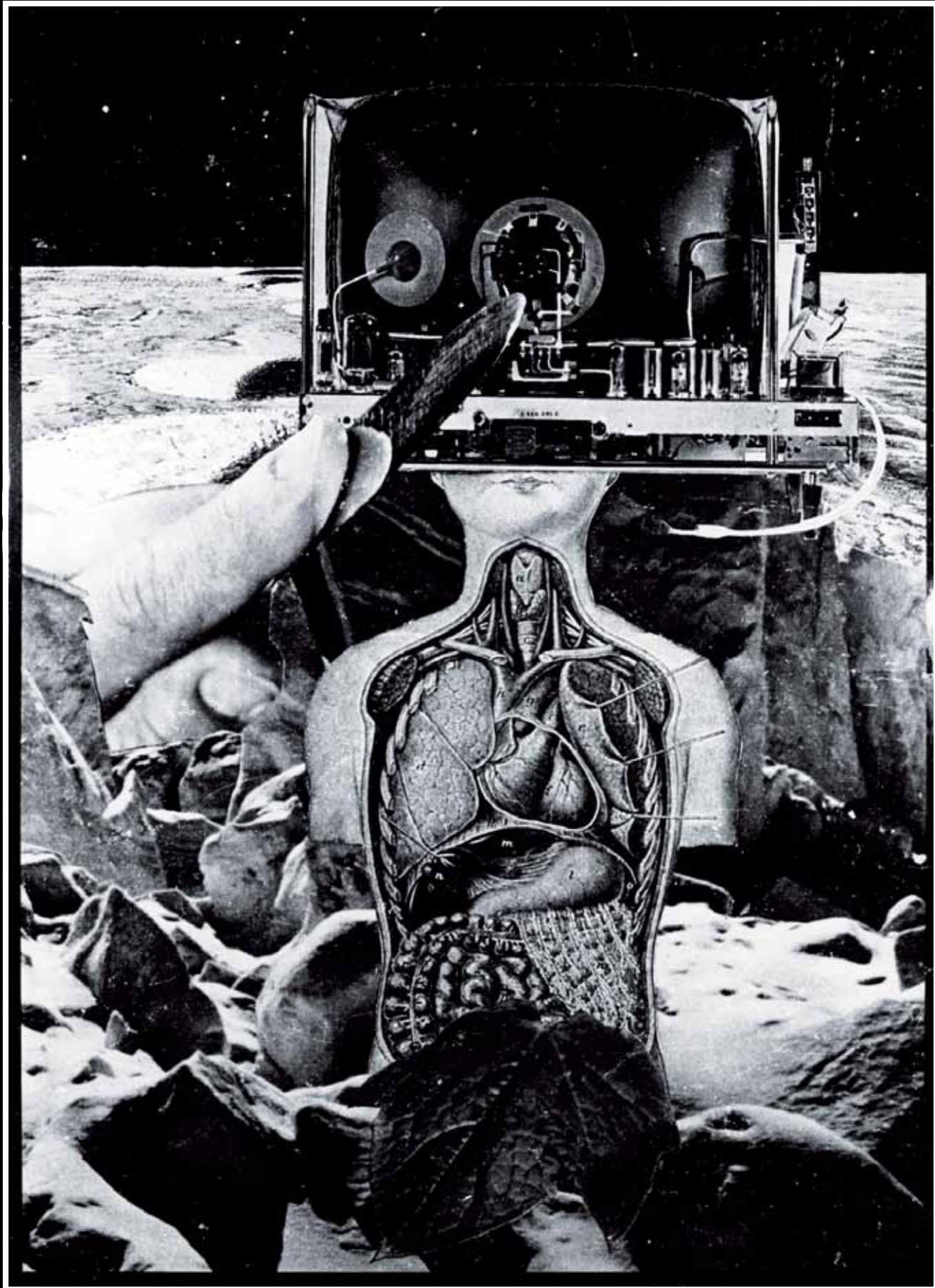


*Et vous !*, 1965

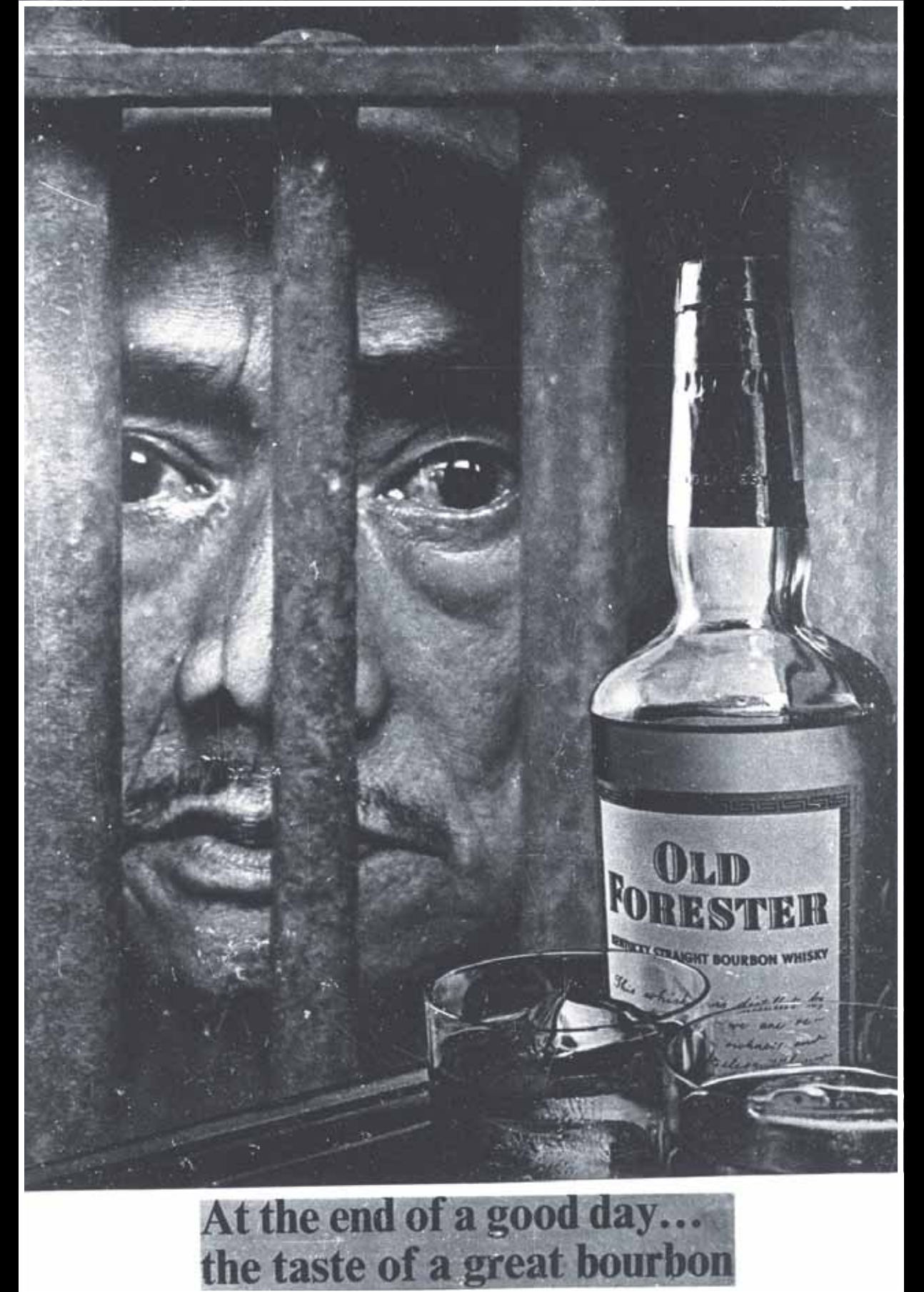


*Zonder titel*, 1965-1969





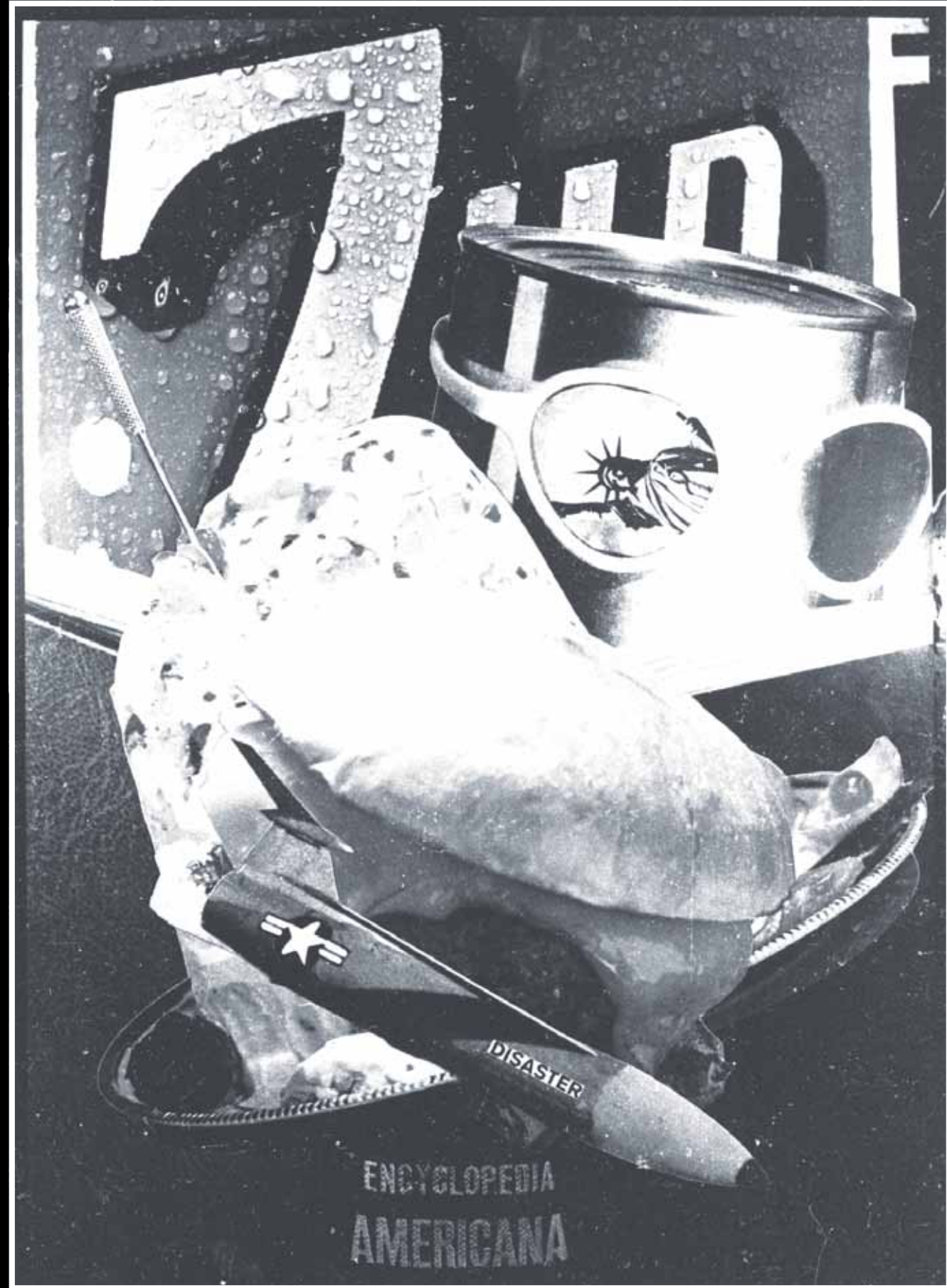
Adam, 1965



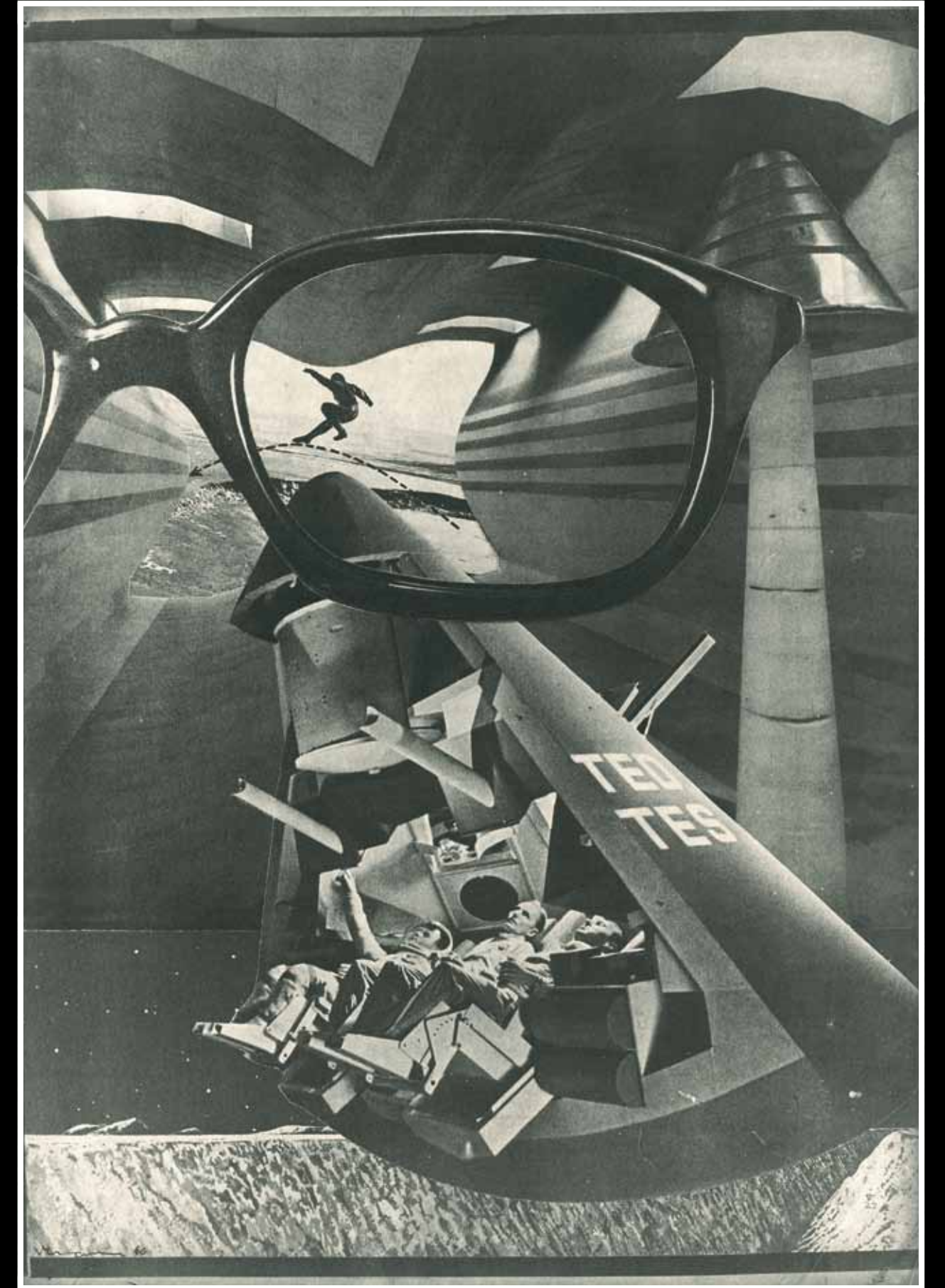
At the end of a good day...  
the taste of a great bourbon

At the end of a good day, 1965



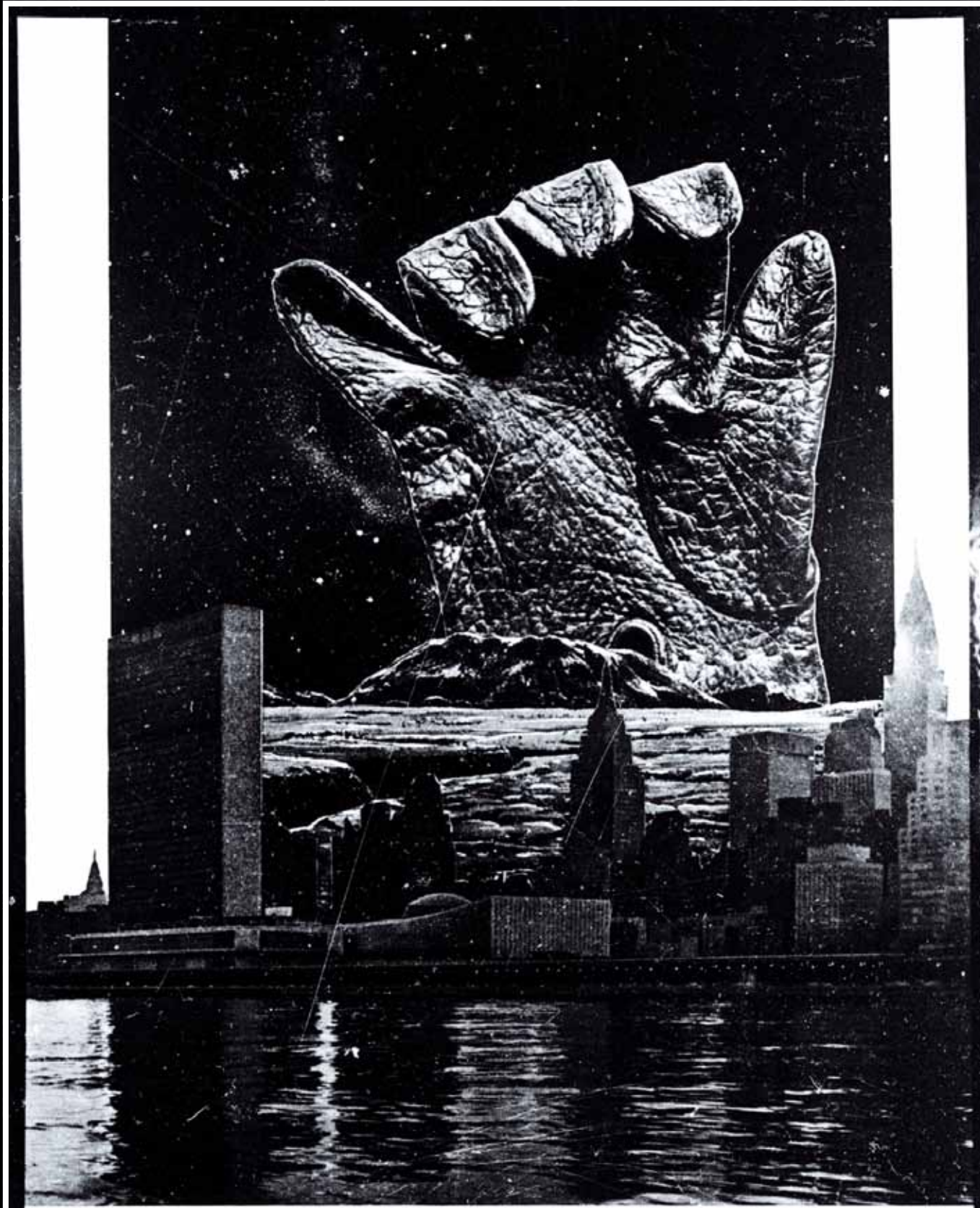


Zonder titel, 1965



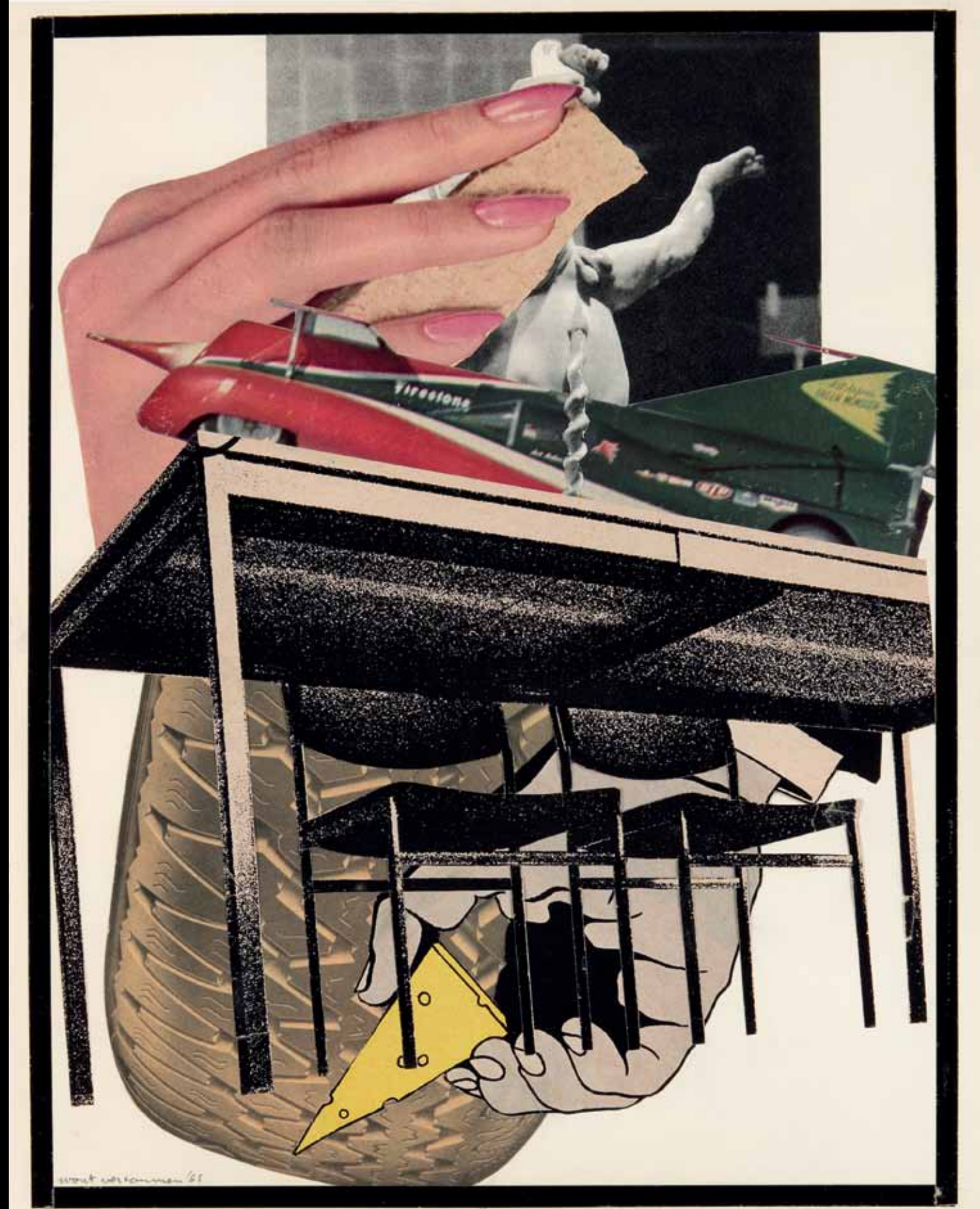
Zonder titel, 1965





**The U.S.A.'s not all skyscrapers, you know.**

*The U.S.A.'s not all skyscrapers, you know, 1965*



*Firestone green monster, 1965*



ausloos e. \* baudenelle j. en l. \* dehert  
de hesselle a \* de winter m \* guust \*  
heyрман h \* meekers r \* ludo mich \*  
nakajami y \* panamarenko \* pandira p  
\* peel a en h \* philip \* rombouts t \*  
vanderwildt f \* vercammen w \* loos r  
witse r \* van rompeay a \*

# EXPOSEREN IN DE KUNSTKAMER

wolstraat 43 \* antwerpen \*  
vernissage op zat. 9 okt te 20 uur \*

ATLIER - VANDERWILDT - GUUST



muzeum voor vlaams cultuurleven  
minebroedersstraat antwerpen

9 juli 1965, vrijdag, 20 uur

beeldprojectie van  
een bezette stad II

vizie : vercammen - heyрман

tekst : stassaert - rombouts - neels

peel - diels - witse

klank : stassaert - van de velde

zegel op keerzijde. druk. v. leghelens, brussel 3, tel. 15.62.84



ALLEEN DE KUNSTENAAR SCHIJNT TE LEVEN WE KUNNEN REKENEN OP EEN  
ELITE. WIJ BEZETTEN EEN STAD WIJ LUMINISEREN EEN STAD HAP-  
PENING IS HET ORDEWOORD EEN LICHTGEVENDE ONZICHTBARE DRAAD  
VERBINDEN DE INTERNATIONALE HAPPENERS TOKIO NEW YORK ANTWER-  
PEN AMSTERDAM PARIJS ROME ENZ. HAPPENING IS GELEIDE SPONTANIT-  
EIT. HAPPENING IS EEN BAD DAT ALLES GELEIDEND MAAKT. ALS  
NIHILIST DIE GEHEEL DE MAATSCHAPPELIJKE ORDE WIL VER-  
NIETIGEN IS VOOR MIJ DE HAPPENING HET UITDRUKKINGSMID-  
DEL BIJ UITSTEK. EEN VERSCHIJNSEL ZONDER PRETENTIE  
HET ABSOLUTE GEBOD VAN ZELFBEHOUD DIKTEERD DE MENS  
DE VOORWAARDEN WAARONDER HIJ DIENT TE LEVEN E. DE VOOR-  
LICHTINGS APPARATUUR IS VERCIPTIED U WORDT VOORGELOKEN  
U AAPTNA U BENT REEDS STERIOTIEP U BENT ZONDER FANTA-  
ZIE U HEBT ANGST U LEEFT IN EEN HARNAS U BENT VERMO-  
EID VERSLAAFD BLIND VERDOOFT HET REAGEREN IS U VER-  
LEERD RADIO TV AUTO ONZE LIEVELINGEN DAAROM EEN  
NIHILISME Vernietiging die weer opbouwd nihilisme  
IS HET OGENBLIK DAAROM ZO NAUW VERWANT MET DE  
HAPPENING EEN KUNSTZINNIGE REVOLTE TEGEN DE MAAT-  
SCHAPPIJ. HAPPENING TREDT STEEDS OP IN EEN ANDERE  
VORM MOET STEEDS IN EEN ANDERE VORM OPTREDEN HIER  
GA IK LINKS HIER GA IK RECHTS <sup>Soll Dir ein langes Leben winken,</sup>  
REKLAMEVERAFCODING GRAND BAZAR IN EN VIT PARKING ONDER <sup>Vergiß nicht, täglich Milch zu trinken,</sup>  
EN BOVEN WALLSTREET TIENVOORTWAALF KUNSTENAAR BEGRIP  
VOOR MAATSCHAPPIJ BIJBRENGEN? ER BESTAAT NU EENMAAL  
GEEN PASKLARE SOCIOLOGIE VAN DE KUNST MAAR WELK  
KUNSTENAAR VERLANGT DAT IK VERLANG ZELFS GEEN  
CHAGALKERKRAMEN OF LE CORBUSIERKERKEN GEEN STRAALJA-  
GERS ALLEEN SPEELPLEINEN DE WERELD EEN GROTE KUN-  
STGALLERY HET HERKENNEN IS EEN SLECHTS HET HERKEN-  
NEN EN ALLE VEELVULDIGHEID SCHIJN. UIT DE VEELVULDIG-  
HEID DANSEN VORMEN NAAR HET ZIJN DAT EEN IS DAN-  
SEN ZIJN BLIJDE ANGST NAAR HET ONTWORDEN VAN  
HET VEELVULDIGE GEWORDENE. DANSEN ZIJN DE VAL-  
LENDE MATERIE DANSEN ZIJN HET WOORD TOE ZIJN ZIJN  
ONTWORDEN WERKELIJKE DINGEN DING OERVORM  
WOORD ANGST BANG TRILLEN VERDER RILLEN RIL-  
LEN RUIMTE ALLE WORDEN IS ONTWORDEN. P.V.O. <sup>Ed</sup>  
EVERY BODY HAPPY CHARLATANS BENZINE OORLOG VIET-  
NAM CHINEES RASSEN INTEGRATIE POLITIE AGH MIJN ZOS-  
TER DE NIEUWE STIJL VLOOIEN EN LUIZEN MIJN VREUDE  
KENT GEEN GRENZEN. IV: Absolute beweging is de verplaatsing van een lichaam

**NU HAPPENING !**  
van een bezette stad III  
dancing - music - photo-  
graphy - movies - panto-  
mime and other action  
**INTERNATIONAL**  
"unbeat"  
**YOSHIO NAKAJIMA**  
nihil  
**VERCAMMEN WOUT**  
eye - **HEYRMAN HUGO**  
poval - **PANAMARENKO**  
museum voor vlaams cultuurleven  
minderbroedersstraat antwerpen 1965  
groenplaats 19.30 u. vrijdag museum 20 u.  
Niet wegwerpen op de openbare weg.



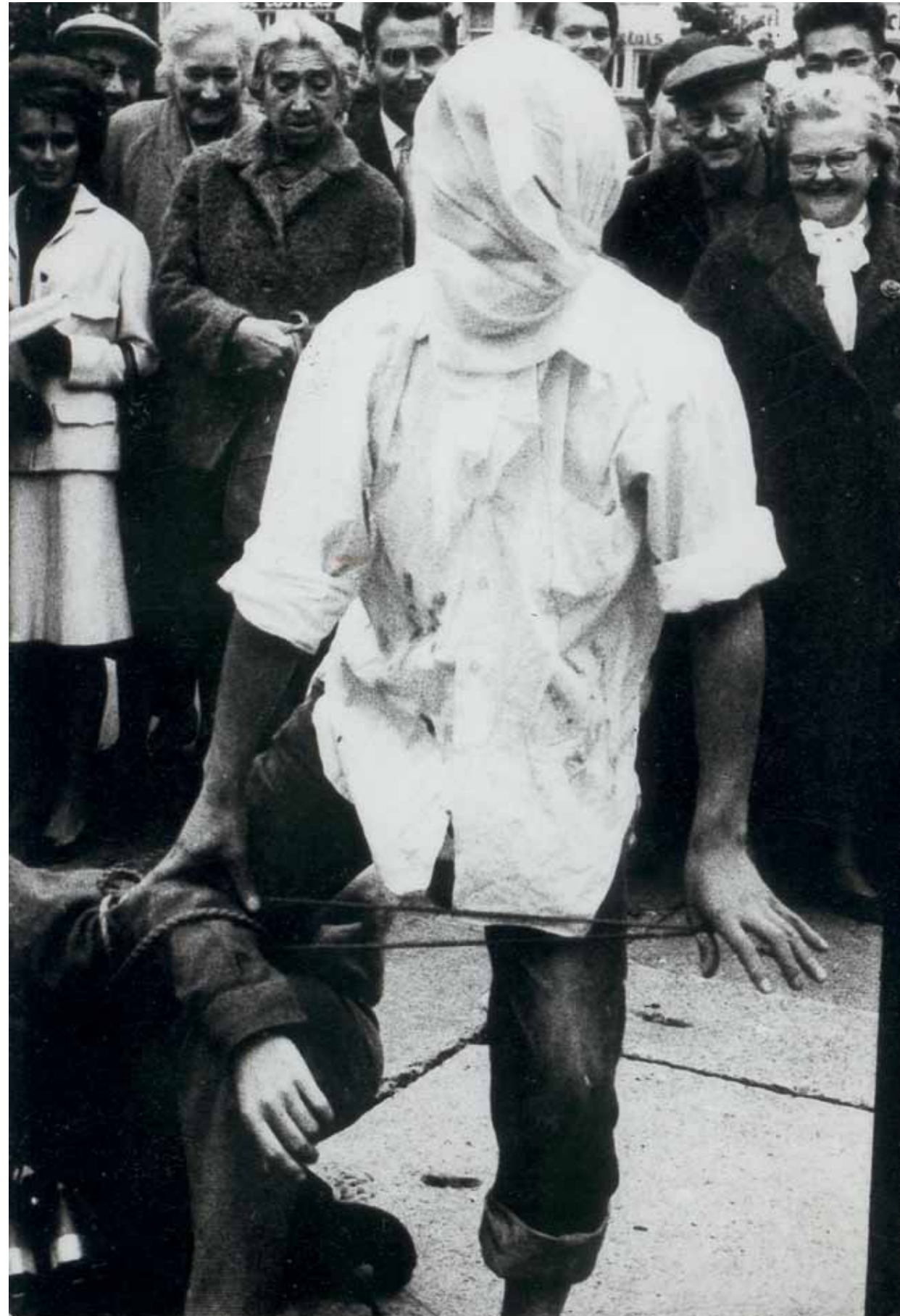


112

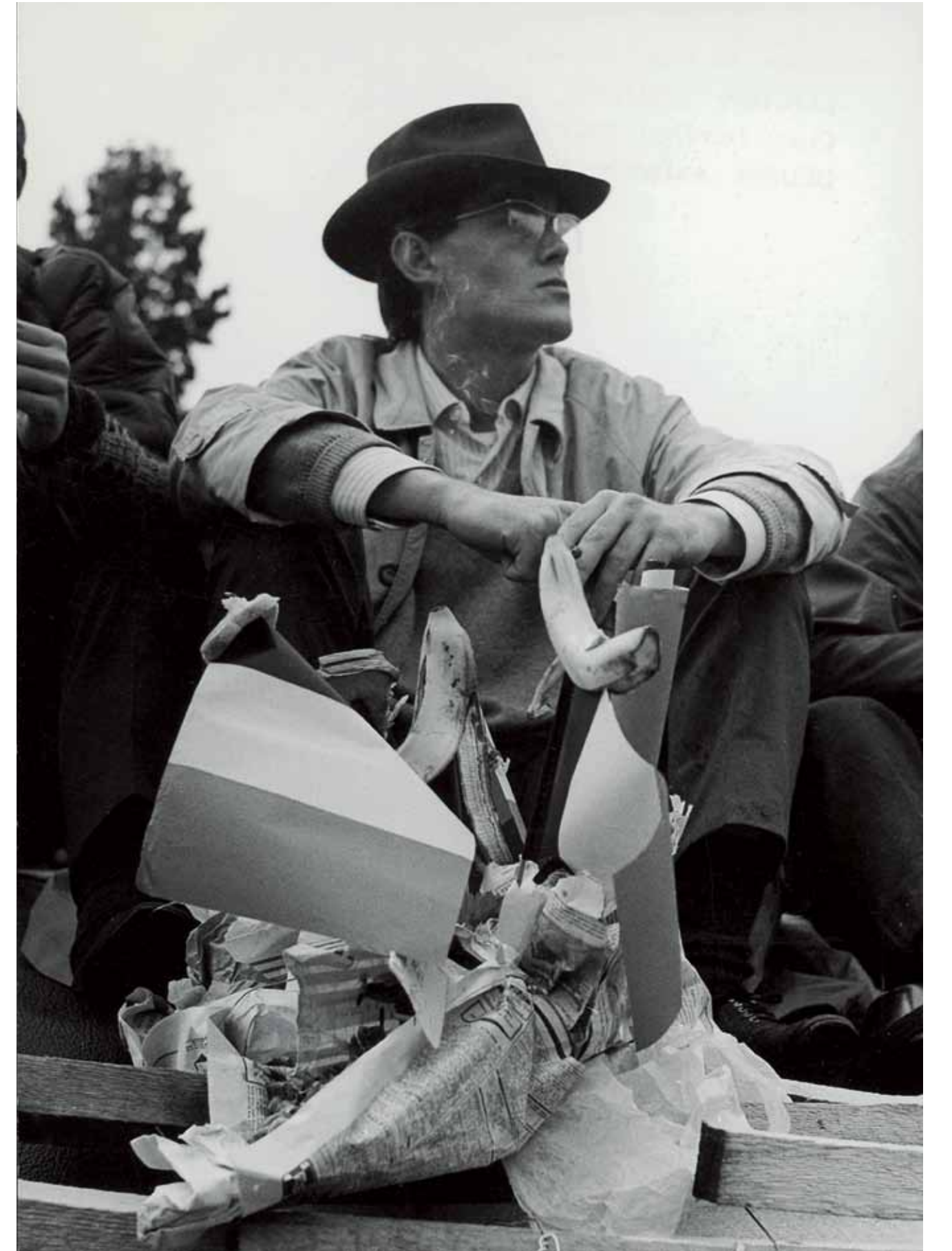


113





Happening Groenplaats, 1965. Yoshio Nakajima



Happening Groenplaats, 1965. Wout Vercaemmen







UNBEAT

yoshio okajima

NIHIL

wout vercammen

THE HAPPY-SPACE-MAKER

hugo heyrman

MULTIMILLIONAIR

panamarenko

DUSSELDORF

bernd lohaus

VEILIG-VERKEER-MAGIER

thom jaspers

# HAPPENINGS

zaterdag, 25 september 1965, te 15 uur  
meir, antwerpen

belgium  
japan  
holland  
germany

中島由美作出品展

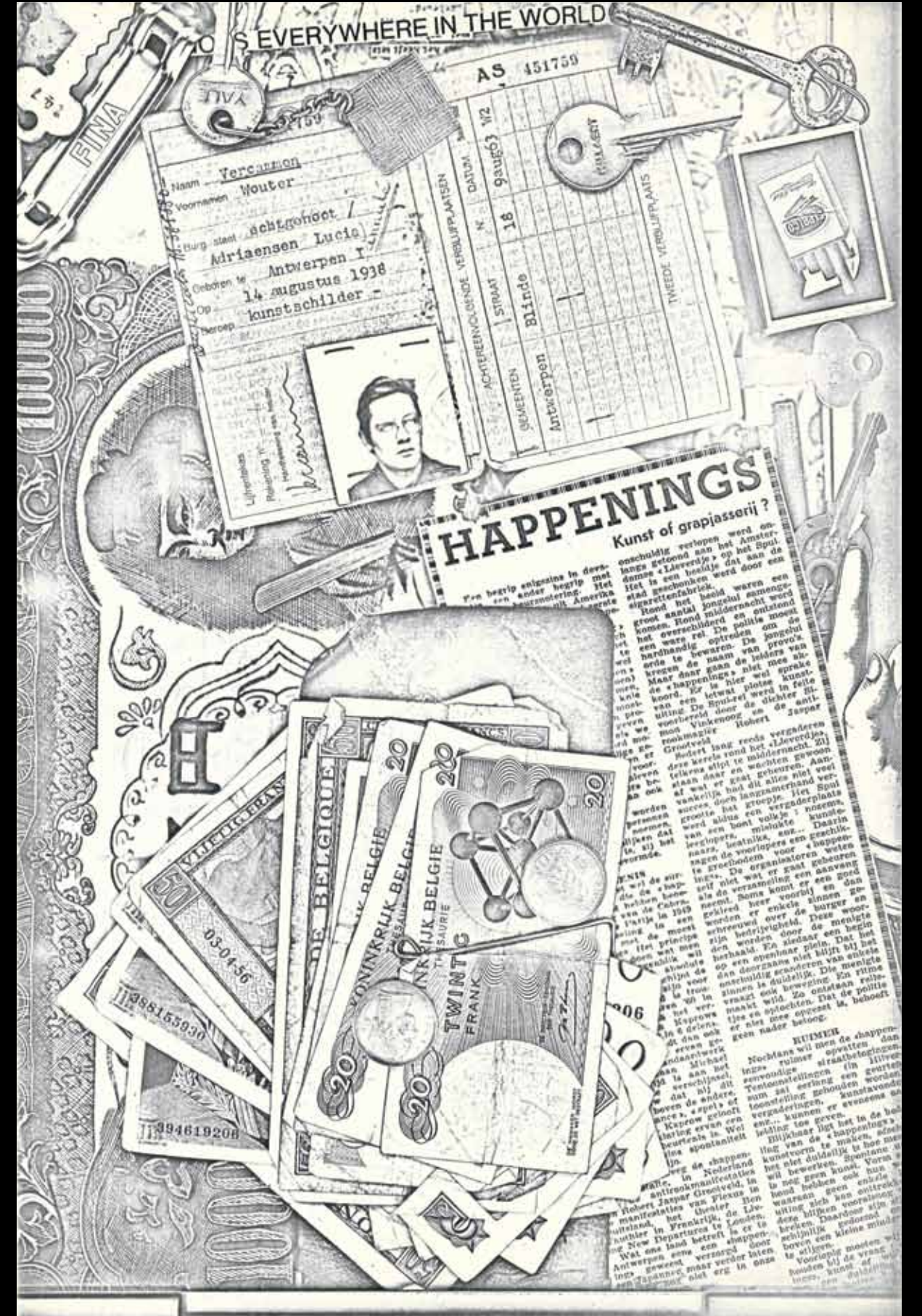
美田中

中島由美

中島由美

中島由美

中島由美





people will turn themselves inside out for a INTERNATIONAL HAPPENING MEN IN VOGUE

VERENIGDE STATEN. WEE T SEEN RAND MET THAT'S BIG  
 'LSD' KWAAL. EVERY BODY HAPPY. THANKS FOR THE ICE LADY. GLOVES GROWLED. SENDY A CARD  
 NIGROMANTIE. v. swastika's, toover, ge-  
 NOEL, boe niet  
 Nihilisme, is naar het nihilisme en in Rus-  
 land werd verboden socialist-leninistische leer die  
 de daar bestaande maatschappelijke orde geheel  
 wilde oververwerpen en daarna een nieuwe maats-  
 schappij opbouwde.  
 wereldbeeld van de M.E. heeft gebou-  
 ken. Is hij op het gebied van de filosofie  
 een vroege voorloper van Leibniz en  
 Hume, in de kosmologie is hij die van  
 Copernicus en Galilei.  
 Nilsens, Kasmus, Dooets wilsager (1849  
 4-7-1809-Kopenhagen 30-9-1884)  
 Lieve aanblijver van Havelle, later over-  
 gesamen tot Kierkegaard. Schonef  
 Gromidova der Lucht (1811-1862-60)  
 Nitschke, Ferdinand, filosoof  
 (1804-15-10-1844-Wien 25-3-  
 1900). Schonef te Bonn (1804-1862-60)  
 Lieveleer oude taal. Pas 24 jaar oud  
 werd hij hoogle, te hante. Door de  
 Individualisme / Infantillisme

GOOD LOOK  
 mesmereyes  
 hypnoteyes  
 publiceyes

...NEWS IS HAPPENING AT  
 groenplaats  
 groenplaats  
 9 OKTOBER te 15 uur zaterdag, 1965, antwerpen  
 Napp napping in een  
 Napp napping  
 IN THE MODERN WORLD  
 in 3 bedrijven  
 MULTIMILLIONAIRE  
 huto hevman panamarenko  
 huto heyman THE HAPPY-SPACE-MAKER  
 wout vercammen  
 ammen

Is dat de Heer  
 Tenez-le bien droit  
 poussez un Tessorit...  
 c'est fait! Si vous pris du Ventre  
 TECHNICH ZIJN 'Hallelu  
 ZEGGEN DE  
 GEBEDSGENEZERS  
 Who said  
 THING  
 HAPPENING...  
 revolutionair

MAAR WE ZIJN LEKKER MAD  
 DONT BUY HAPPENING  
 WOULD! PLEASE DON'T BUY HAPPENING  
 WOULD!

Is dat de Heer  
 Tenez-le bien droit  
 poussez un Tessorit...  
 c'est fait! Si vous pris du Ventre  
 TECHNICH ZIJN 'Hallelu  
 ZEGGEN DE  
 GEBEDSGENEZERS  
 Who said  
 THING  
 HAPPENING...  
 revolutionair

...NEWS IS HAPPENING AT  
 groenplaats  
 groenplaats  
 9 OKTOBER te 15 uur zaterdag, 1965, antwerpen  
 Napp napping in een  
 Napp napping  
 IN THE MODERN WORLD  
 in 3 bedrijven  
 MULTIMILLIONAIRE  
 huto hevman panamarenko  
 huto heyman THE HAPPY-SPACE-MAKER  
 wout vercammen  
 ammen



中島由夫作品展 由夫

Happening News

# Happening 7

Geef deze jonge mensen een stukje Hyde-Park... lachen is ook kunst, of zijn er geen plezante mensen meer in onze plezante stad?

groenplaats Zaterdag 2 Octobere 1965 antwerpen te3uur (dat is zeer juist)

Grote Zirkus van de H. Geest

heden THE ART OF LOVING

Godsdienst Een programma vol charlestons, grotesken polonaises en dressuurnummers van PAUL VAN OSTAIJEN

Vorst & Staat!

of het wereldberoemde TRIO

luimige Knock-abouts!!!

pop idol Sukses! Sukses! Lachsukses!! ↑

DE HAPPY SPACE MAKER yoshio nakajima UN BEAT MILJONAIR

hugo heyrman panamarenko interessante avantgardistische ten-dene op het ogenblik.

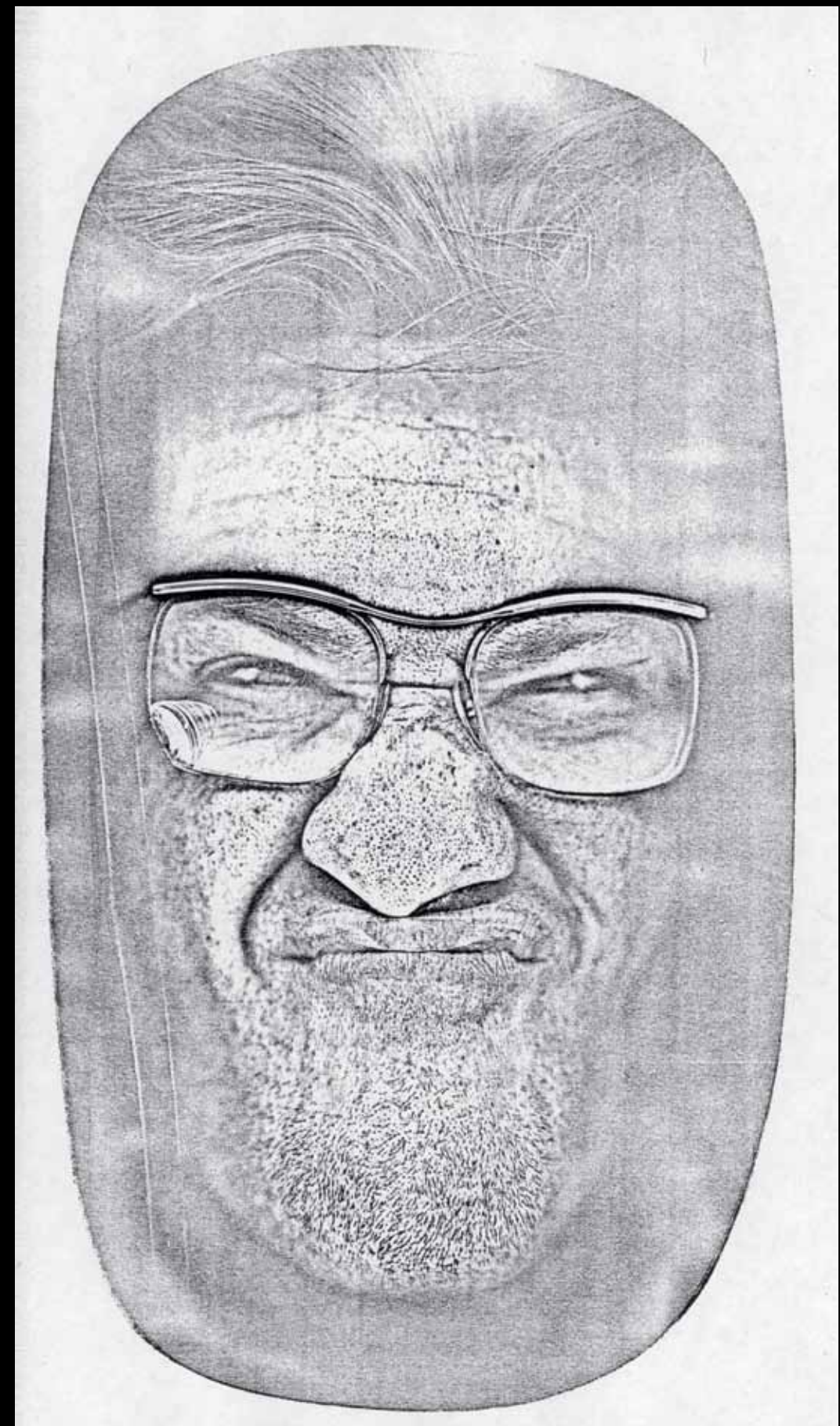
NIHIL vercammen

Dus het wachtwoord voor Oud & Jong!! is: "Happening". Allen op post in de Zirkus van de h. Geest!! Allo allo!!

OPTreden van het wereldberoemd TRIO Godsdienst Vorst Staat!

niets op de openbare weg weg werpen

Affiche Happening 7, 1965

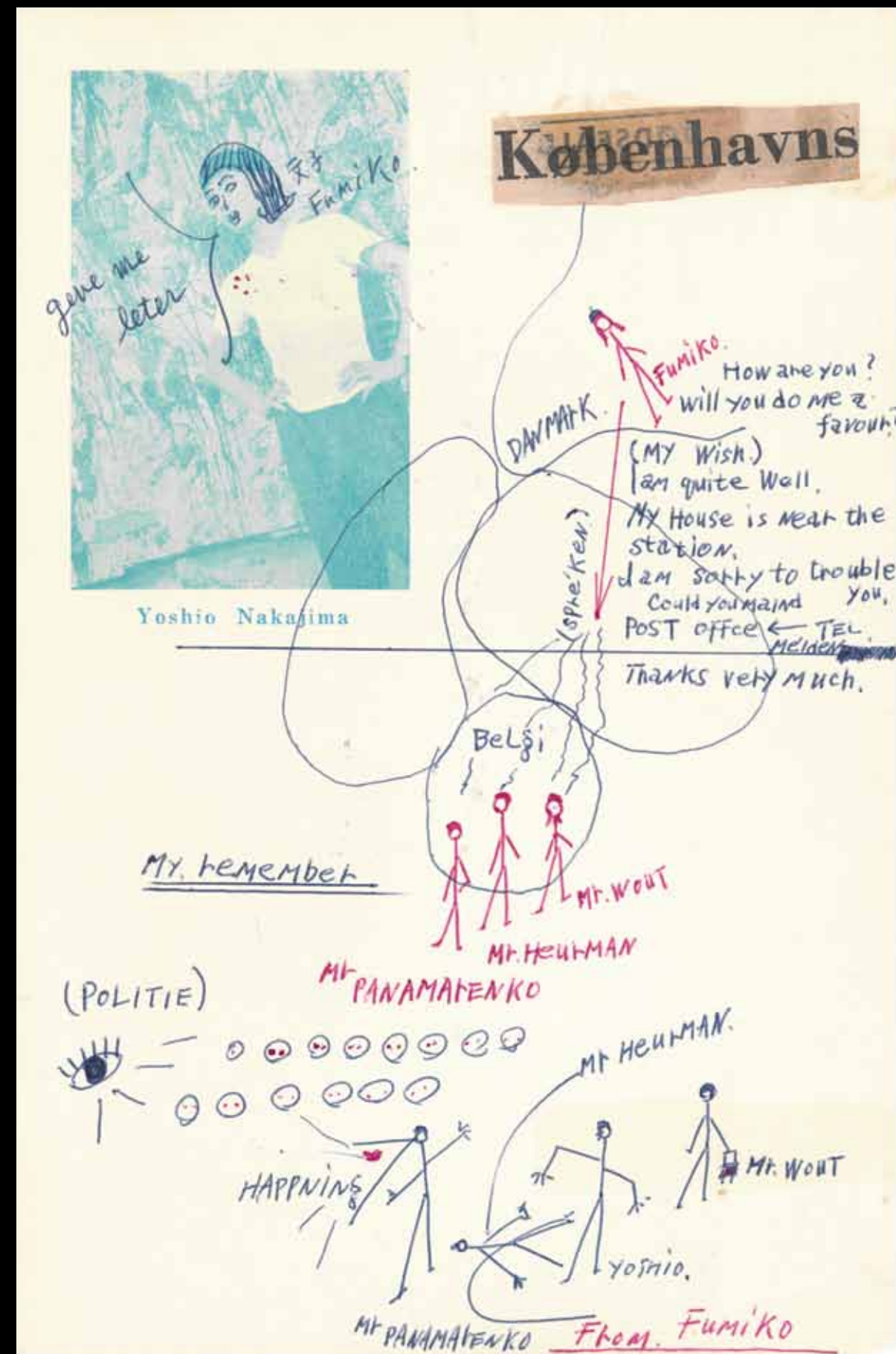


Happening News, Xerox, Portret Wout Vercammen, 1965





Yoshio Nakajima, 1965. Na vrijlating



Brief uit København van Fumiko, 1966



STAD ANTWERPEN  
POLITIE

Opsporingen

Nr. 4134

Oprichting in zake:

inlichtingen inzake:  
"Happening" manifestatie  
die dewelke plaats had  
op Groenplaats op 9.  
O. 1965, te 15 uur.



2-3/91

*bevoegd  
bij 48.569/65.*

Gezien en toegezonden aan de heer Procureur des Konings te  
Antwerpen, 12 OKT. 1965 Antwerpen.

A-INGEKOND  
830342 120566  
PARKET ANTWERPEN

De Commissaris van politie,

Tr. Verlamden

## PRO-JUSTITIA

Heden, op tien oktober,  
negentien honderd vijftenzestig.  
wij, Noël Demeersseman, Adjunct-commissaris van  
politie bij de Opsporingen, behoorlijk afgevaardigd door de  
heer Commissaris van politie, brengen ter kennis dat een  
"happening" aangekondigd werd dewelke zou plaats vin-  
den op 9 oktober 1965, te 15 op de Groenplaats te Ant-  
werpen.

Als inrichters werden vermeld:

1. THE HAPPY-SPACE-MAKER - Heyrman Hugo, geb.  
te Zwijndrecht, op 20 december 1942, ongehuwd,  
Belg, wonende te Antwerpen, St. Annastrand zonder  
nr.
2. MULTIMILLIONAIR - panamarenko - Van Herwe-  
gen Henri, geboren te Antwerpen, op 5 februari  
1940, ongehuwd, Belg, wonende te Antwerpen, Offe-  
randestraat nr. 52;
3. NIET - Verlammen Wouter, geboren te Ant-  
werpen, 14 augustus 1938, wonende te Antwerpen,  
Blindestraat nr. 18.

De nodige schikkingen werden getroffen om eventueel  
over het nodige personeel te kunnen beschikken indien  
de manifestatie tot wanordelijkheden zou leiden.

Op 9.10.1965, te 14.20 uur bevonden wij ons met ons  
personeel op de Groenplaats. - Een collega van de P/3e  
WIJK en twee agenten (geuniformeerd) hielden zich in  
de buurt op, terwijl 6 personeelsleden van de P/Ver-  
keer eveneens aangeduid waren en 12 agenten bij de P/  
Mobiële Brigade in gereed gehouden werden.

Omstreeks 14.45 uur konden wij vaststellen dat twee  
afzonderlijke groepjes jongelieden zich ophielden op  
de Groenplaats. Achteraf zou blijken dat die beide  
groepjes met elkaar niets gemeens hadden.

Te 15 uur verscheen een taxicamionnette uit Borger-  
hout waaruit door HEYRMAN Hugo, VAN HERWEGEN Henri  
en VERLAMMEN Wouter, windschermen, gemaakt met houten

.../...



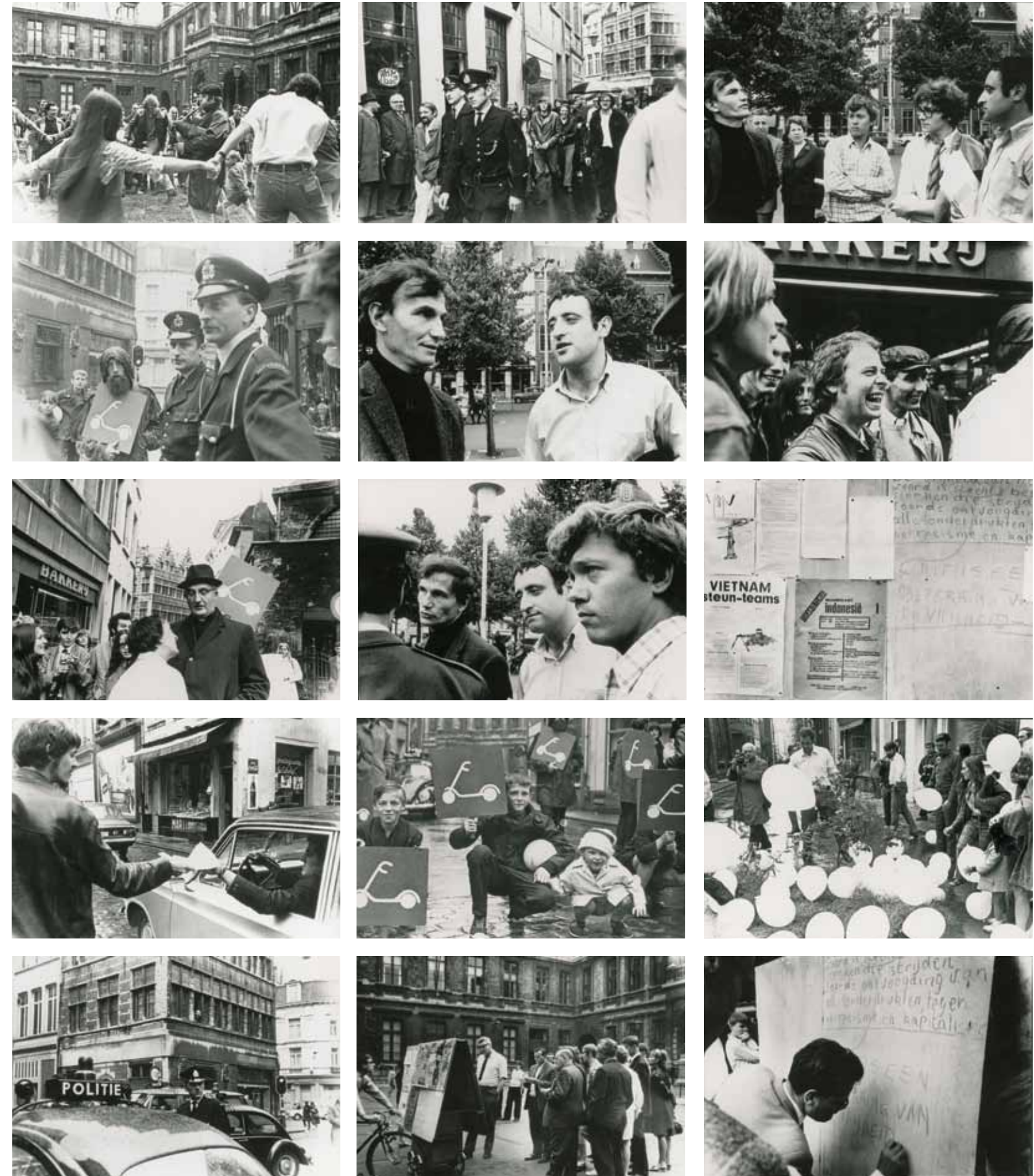


BLAZA KARANAM ZAHA KRAM NA ZEPITELEP ZNIEP TEREK PLETS DRUP HANDE NA  
DINERA ZNAP HO HO TILERENAMAR ARTIC KADI ELEMIR DRATS HO HO HI HTR  
KLARO TRETS IS BANG GANGBAD IXPERTS LADA BOTS HO HO IS TEREK BLAF  
ZONIDA AGI PATS KNIP LEVE NIX BRADOER LIPOL KNAB IZERTO TEKIR  
NAAKT EN WELLUSTIG ROLT ZE IN HET VIOLETTE LICHT DER STERREN  
TE MIDDEN DER WOLKEN VOORT. PRENEX ALGO TETUS UXMAL VELARA  
MENIDIR MORGENWIND BLOZER BALANG TOP ZWOPO LAP  
RIDINIRA KWELING HO HO RANG RAZEN HO HO BLITZEN  
EN ZIJ WERDEN ALLEN VERBAASD, ZODAT ZIJ ONDER ELK-  
ANDER VRAAGDEN ZEGGENDE WAT IS DIT. X JEDON SUPERA  
INEGARANG BLANG JOTA XEROP KLANK EN TWEZENG RU  
PLIDA NOZA HIP BRAAK OP KNELI BOLANGO NIHIL DAROI  
LAKNAME TREPTO SNAK DRAGI KALI OXNAPH HO BAAOL  
ONODI LANTEZ IKA DWELONG GADOK  
XIPOTL TA BLOOM ZAKA ELANG NI DRENOK  
EN DAN WEER BLAZA KARANAM ZAHA KRAMIN ZE  
KANAI IBOE. DRUP DROP PLETS Z Z Z Z INADAGOR  
ZWIKANAAN BO M DOM IN MUN HART TA TATA TA TATA TE POP IGOR  
TA TATA TA TATA TA TATA TA TATA

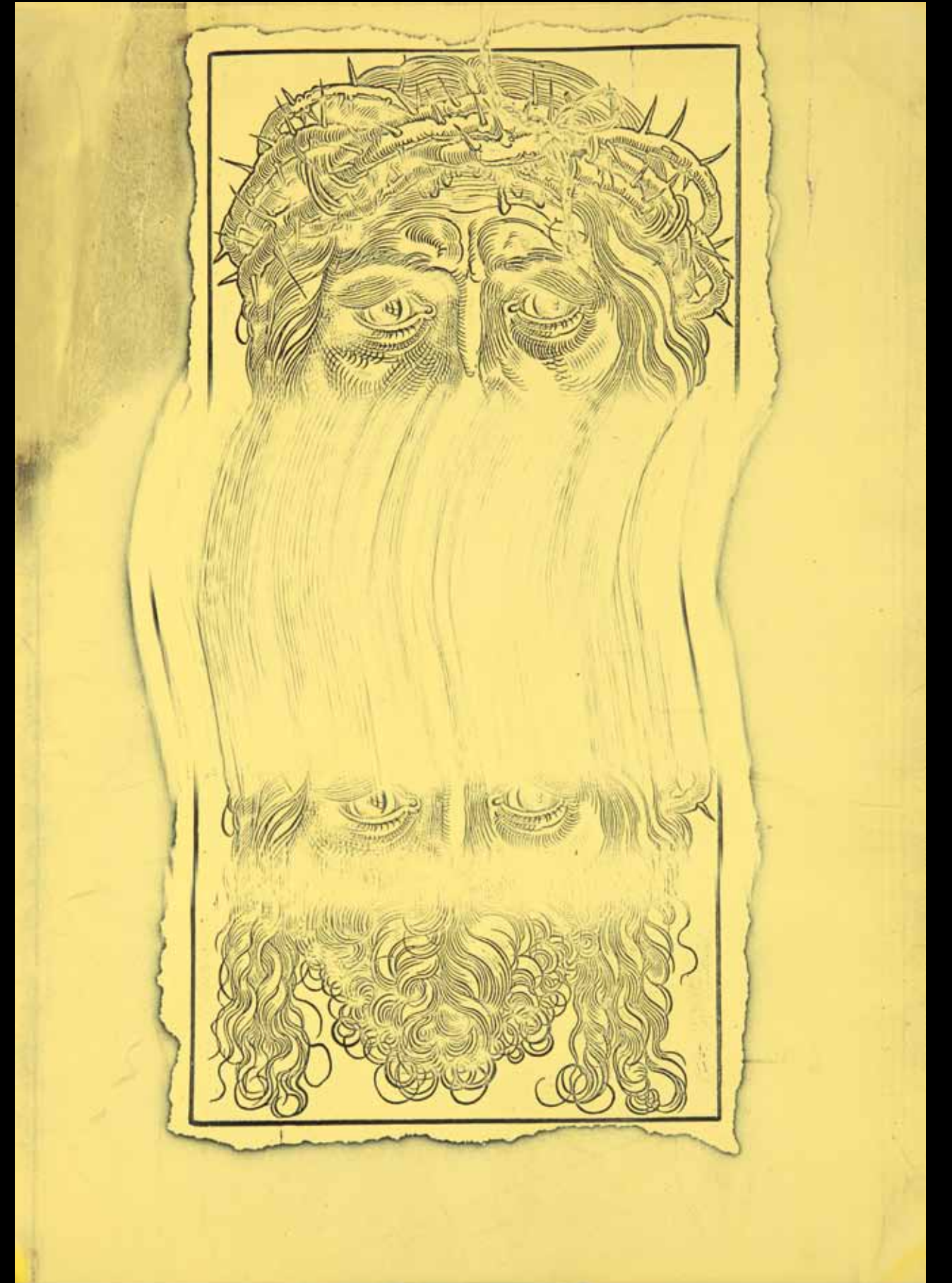
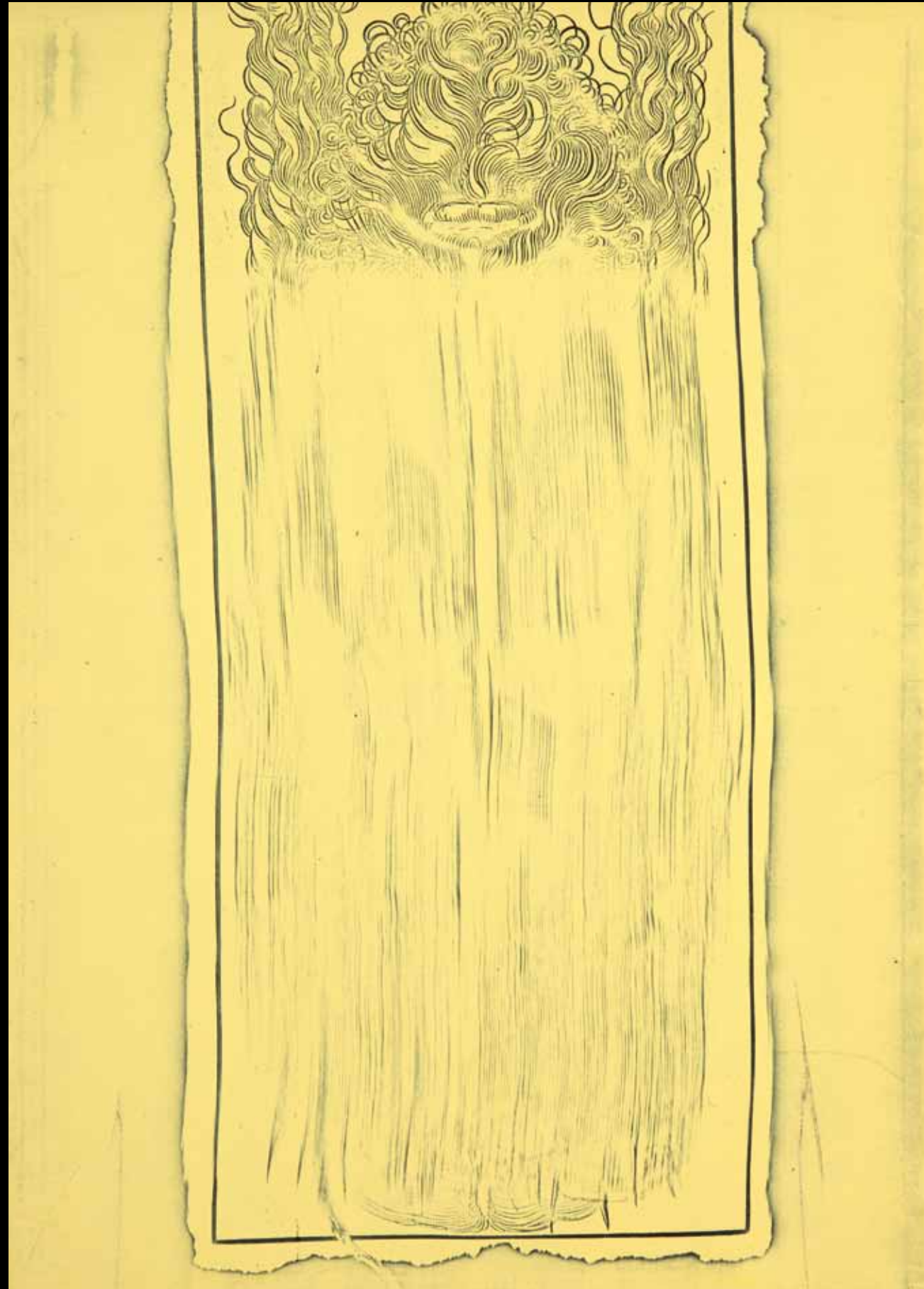
AL BLANG EEL  
HEEL EENVOUDIG BCDX  
OVER BOORD INDACHTIG MIJN  
RESPEKT WEG DE LAATSTE DRUP  
PEL ZEG WAT NU MIJN VRIEND IMITATIE

MASSALE HOEVEELHEDEN RATATA PITSEND KOL KEND MIRIADEN  
OMHOOG HOOG DE LAATSTE VERDUIVE L DE WENS OMHOOG HOOG HO HO  
GEEF MIJN BOLHOED EN MIJN EH PAUWEN PLUMEN VOOR DE EH  
EH GROENPLAATS MIJN LAATSTE EH EHEH WENS LEVENSGEDRAG  
BEZINNING OP HET VRAAG STUK VAN DE GRENZEN DER  
MENSELIJKE VRIJHEID INDETERMINISME BLA BLA BLA BLA  
TWEZOK TILOP OP DLAWON GONKIR RATE BEN  
BE DREZAK PILOOT ENDANNOCH KELTEMRI BO  
NOZIDA BREVI KLOK TRAMMMNI SLURG SGNORBONPA  
UURTEL TSINGK VLEDOMARK DONG DANG SLURP POL  
POT EN PIJP DRINK VLAMMEN DRAAKPAARS GEDREVEN PENIS  
VREEMDE WOORDEN GODSDIENST

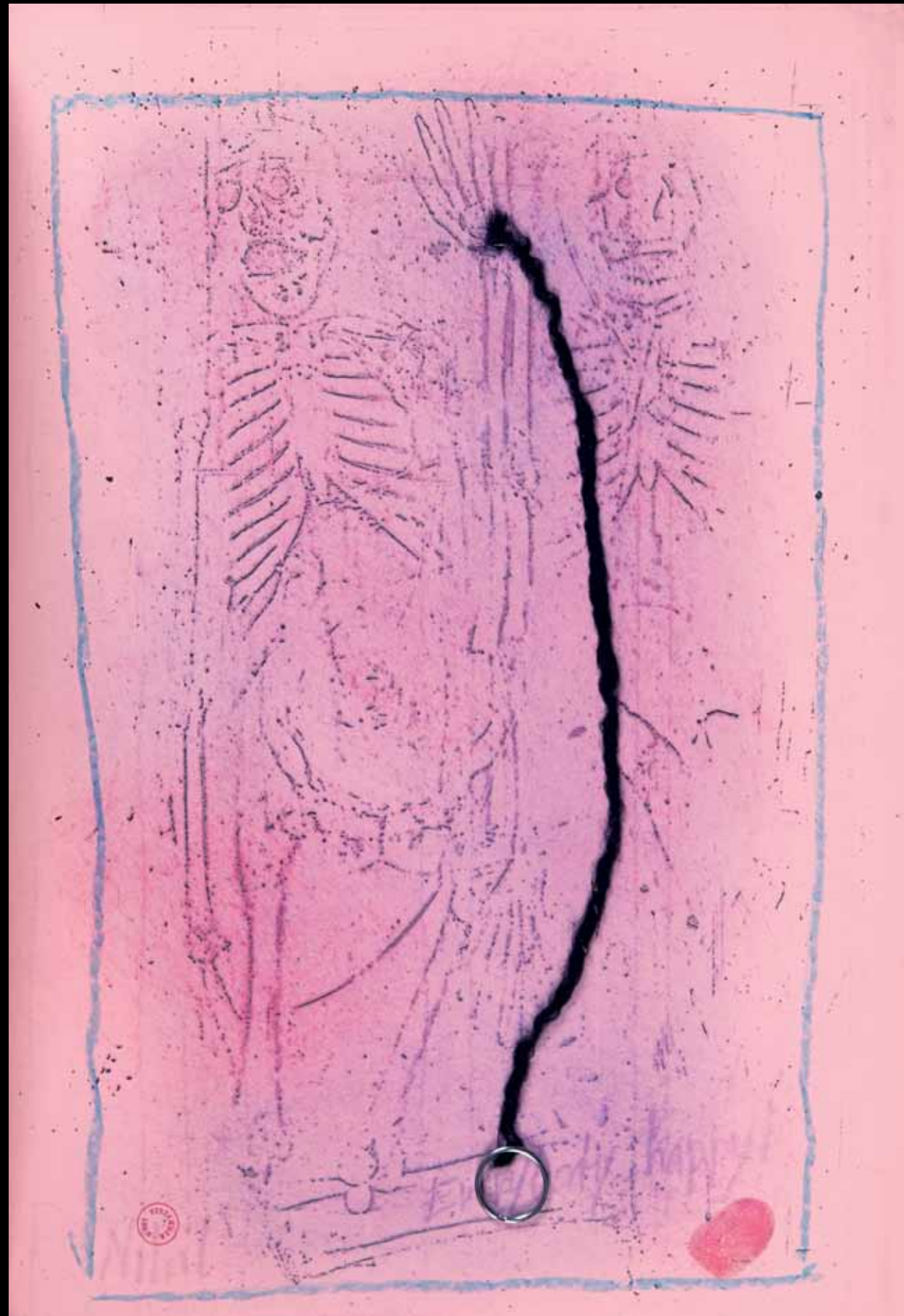
INGEBURGERDE MYTHOLOGIE TOEGELICHT EN VERKL  
AARD MET VERMELDING VAN HERKOMST ELKE ZATERDAG  
ZEG HE DEN TELEVIZE IS KAPOT JUL WA NAA ZEG



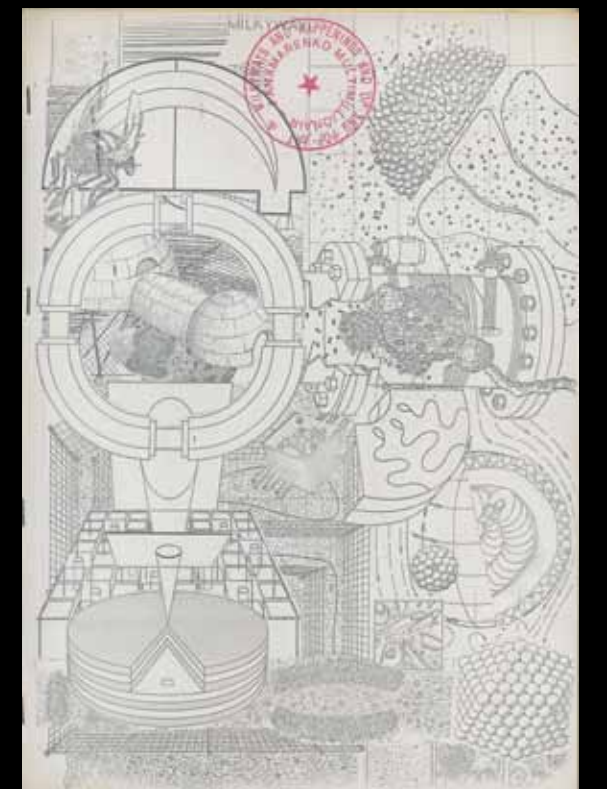
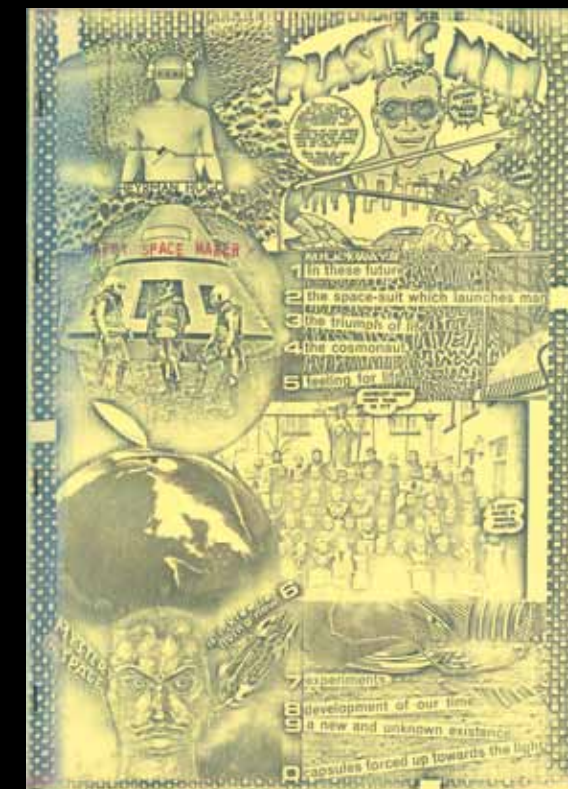
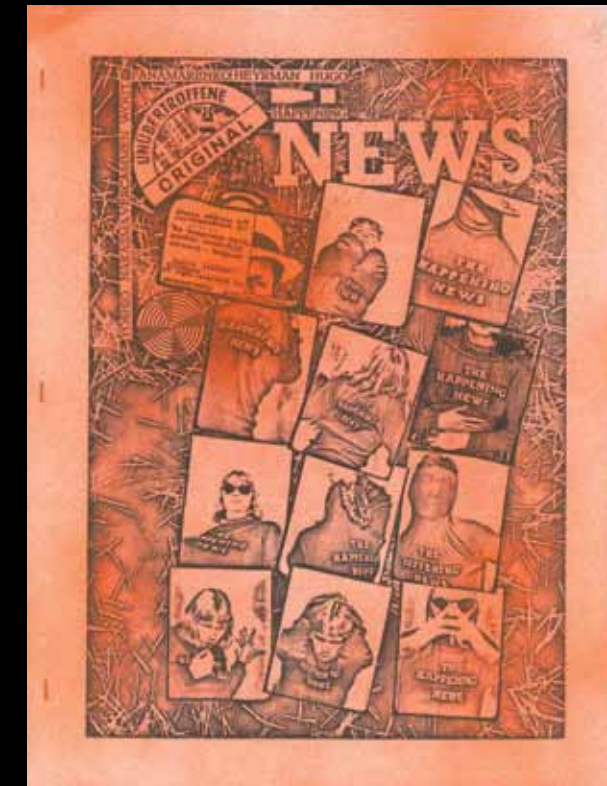
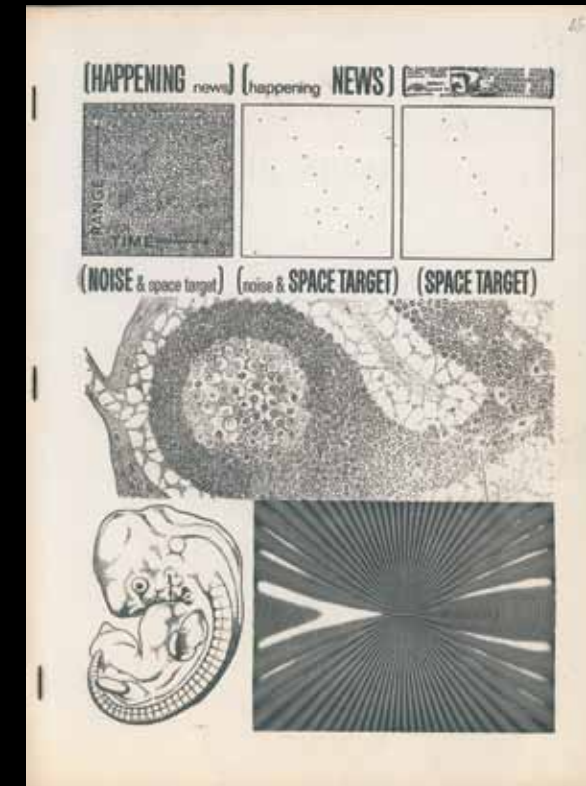






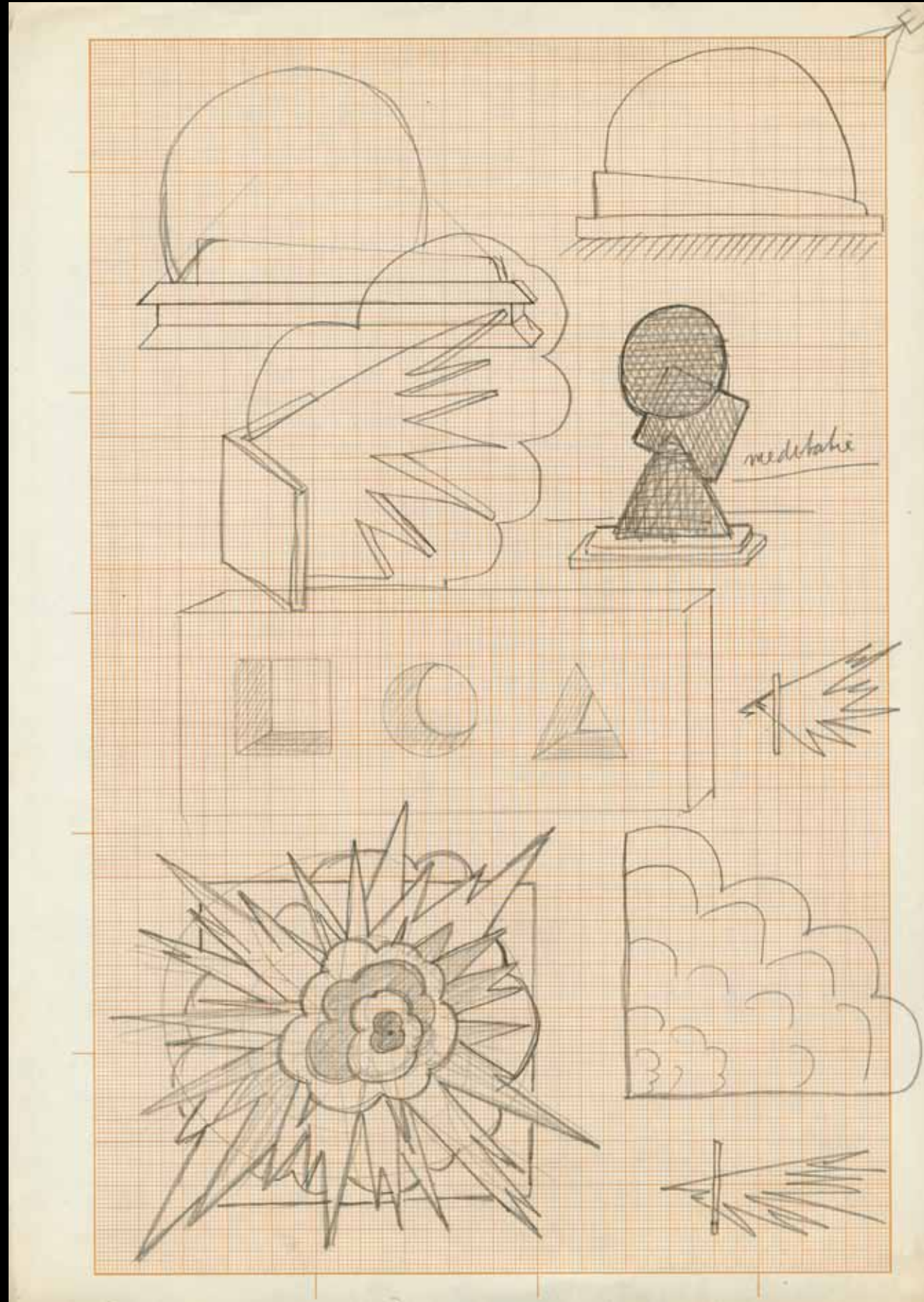


Everybody Happy, Xerox, Happening News, 1966



Happening News, 6 nummers, 1965-1966





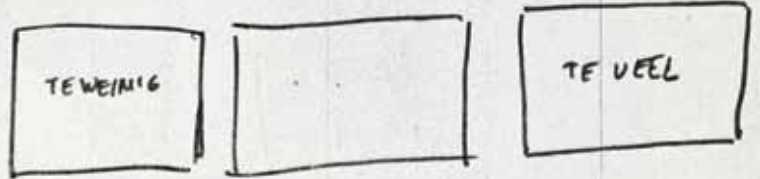
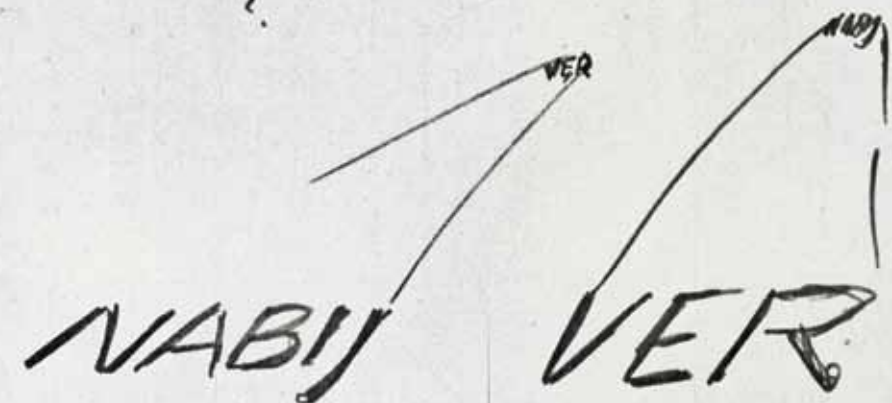
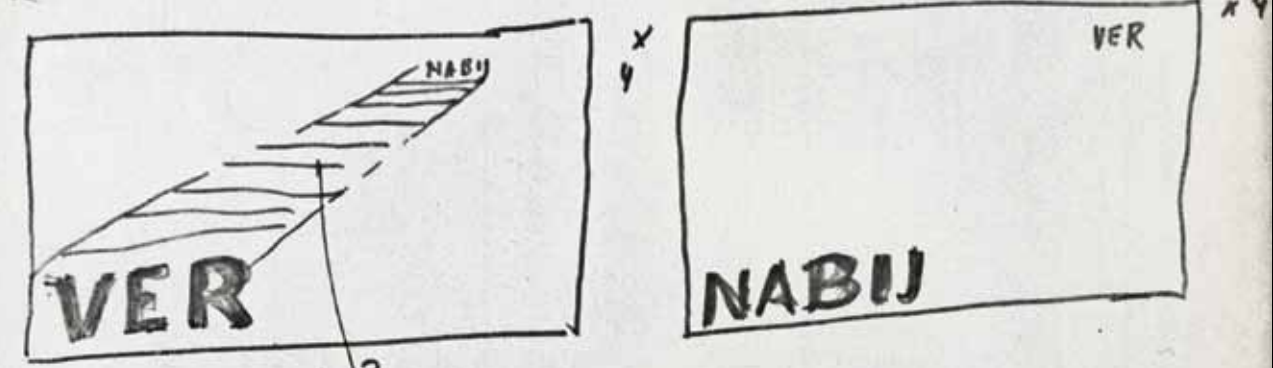


ZZZZ  
ZTRINGZ  
ZTRINGZ  
ZTRINGZ  
ZZZZ

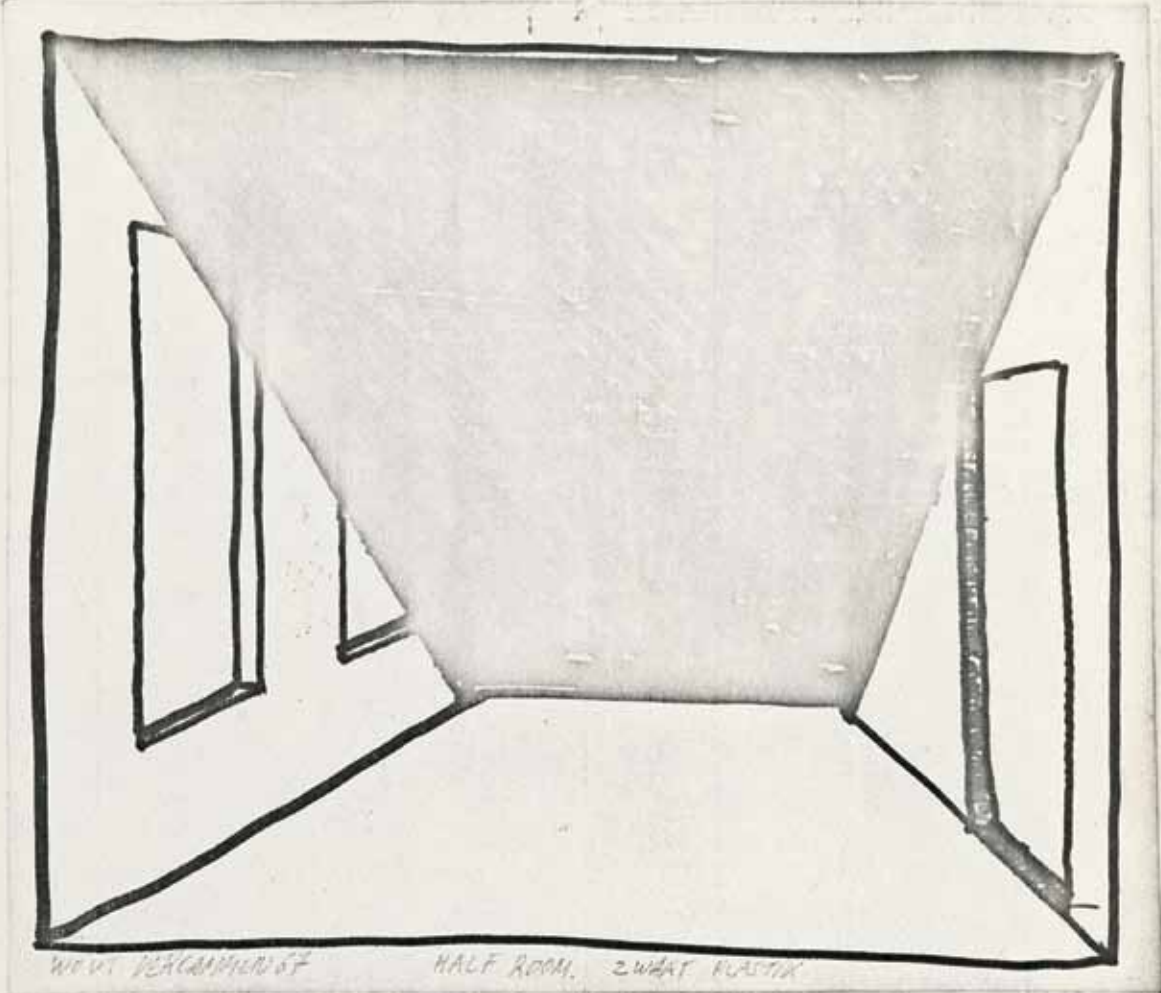


THIS ATTRACTS ATTENTION  
LOOK ATTENTIVE

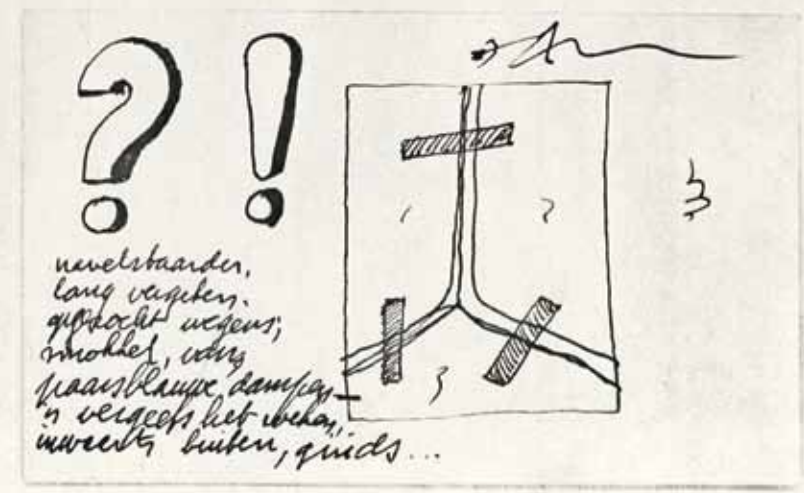
THANK YOU FOR THE ATTENTION



THIS A HONEST ARTWERK

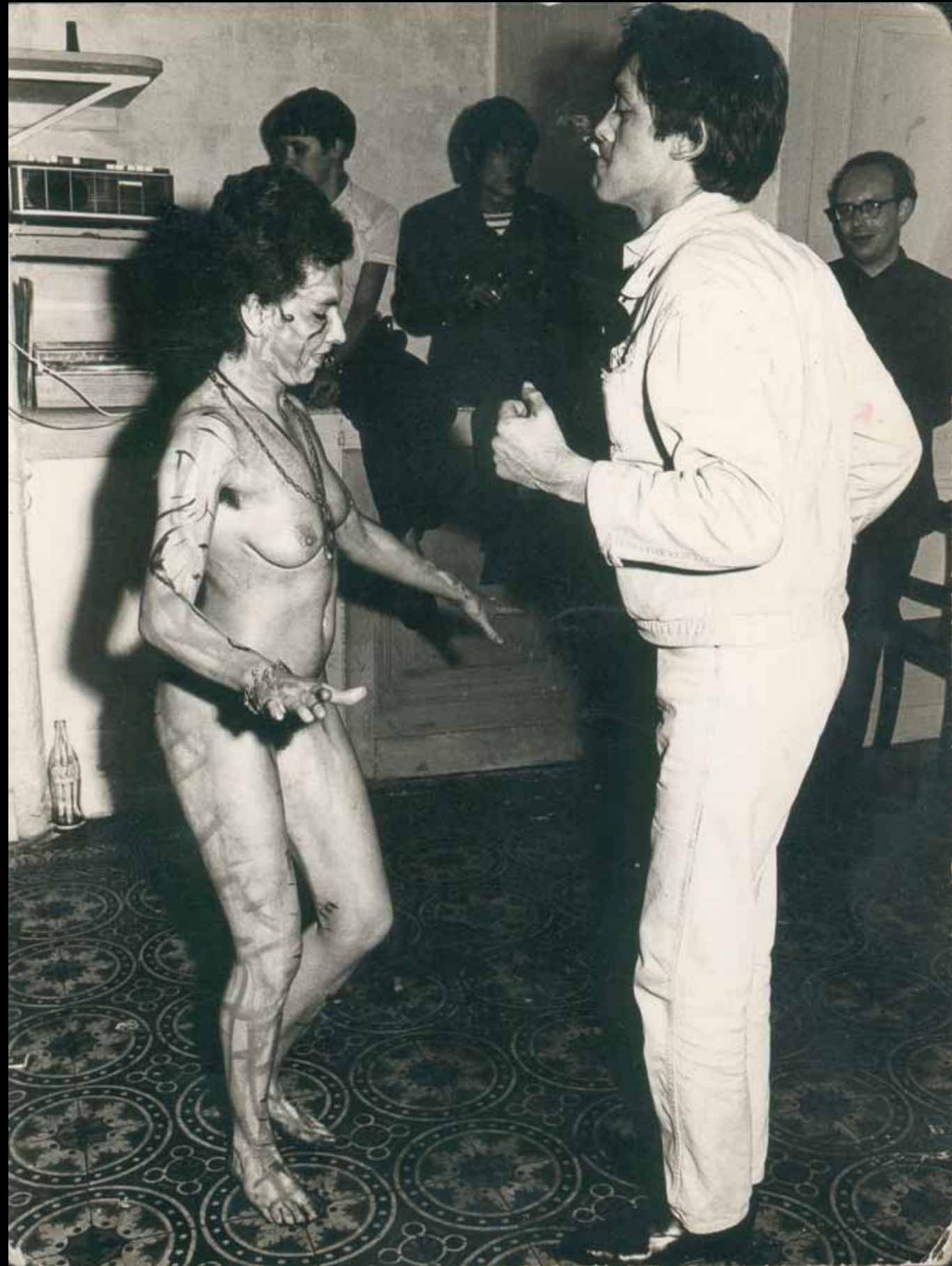


W.V. JERGMANUSZ HALF ROOM. ZWART KASTIK



nevelstaander,  
lang verkeer,  
gifflocht ugeens,  
invalde, vey  
naar Raup, dan  
in veygech het vey  
inweel, buiten, quids...



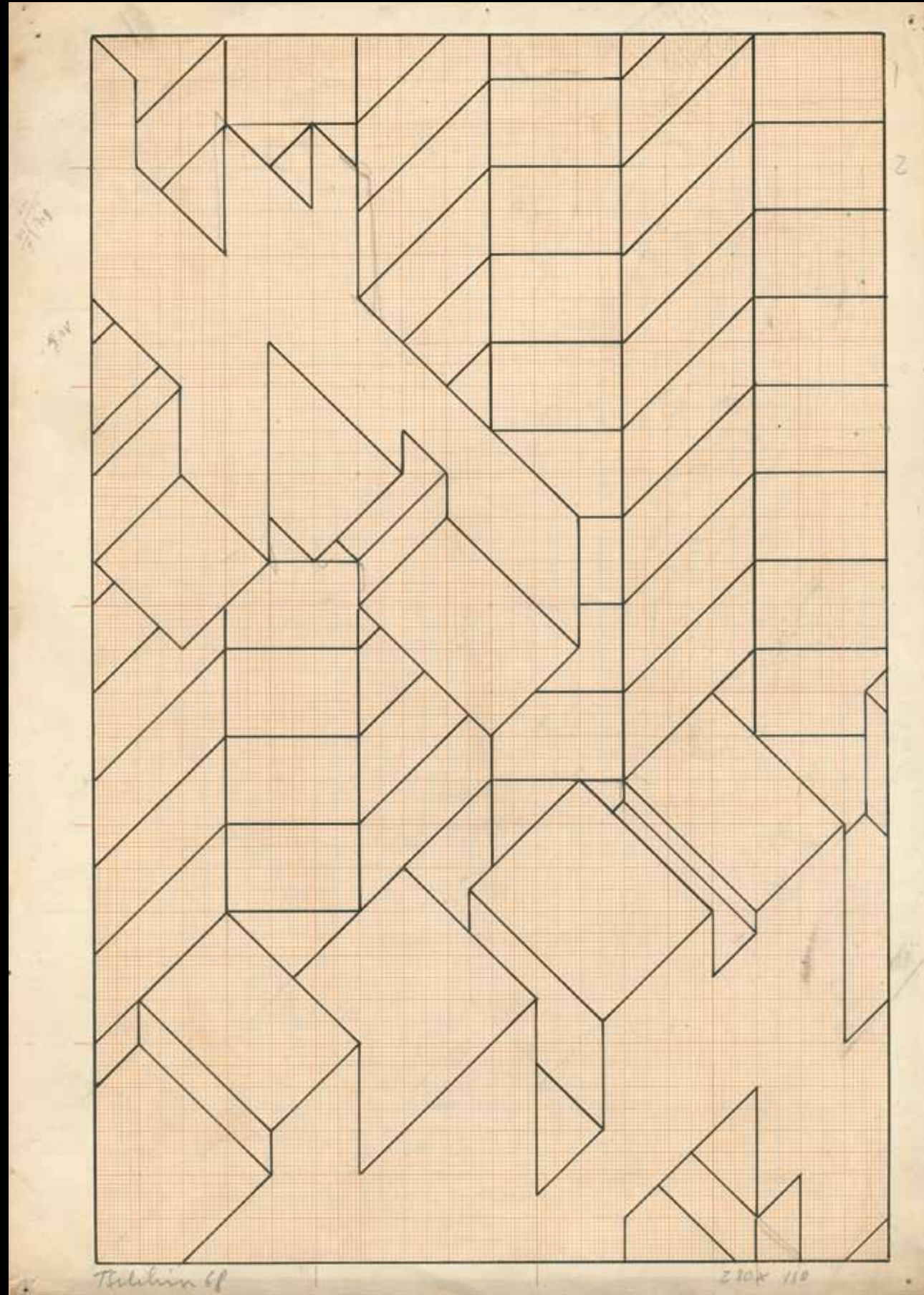


Wout Vercammen, 1968

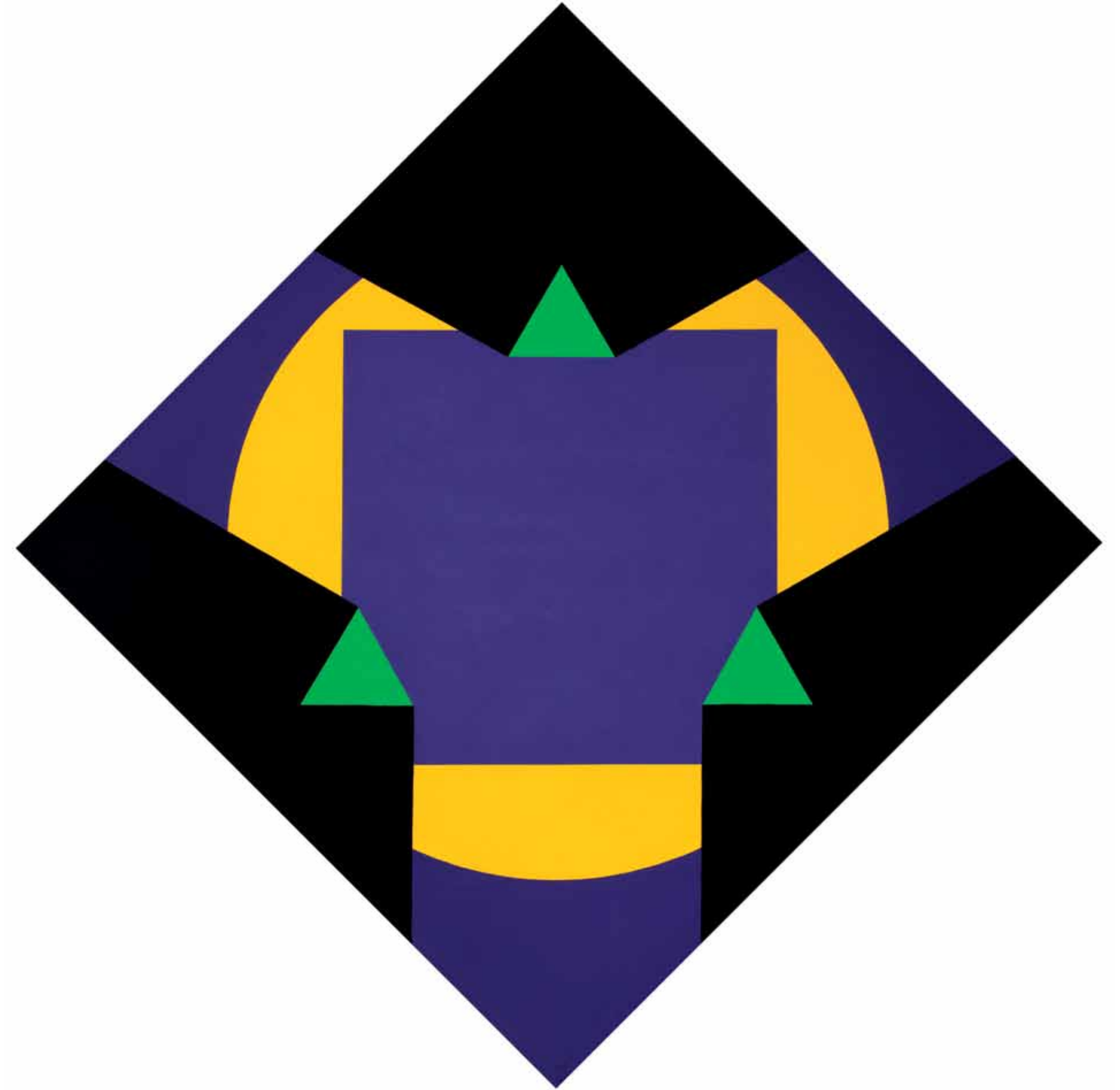


Ludo Mich, 1968



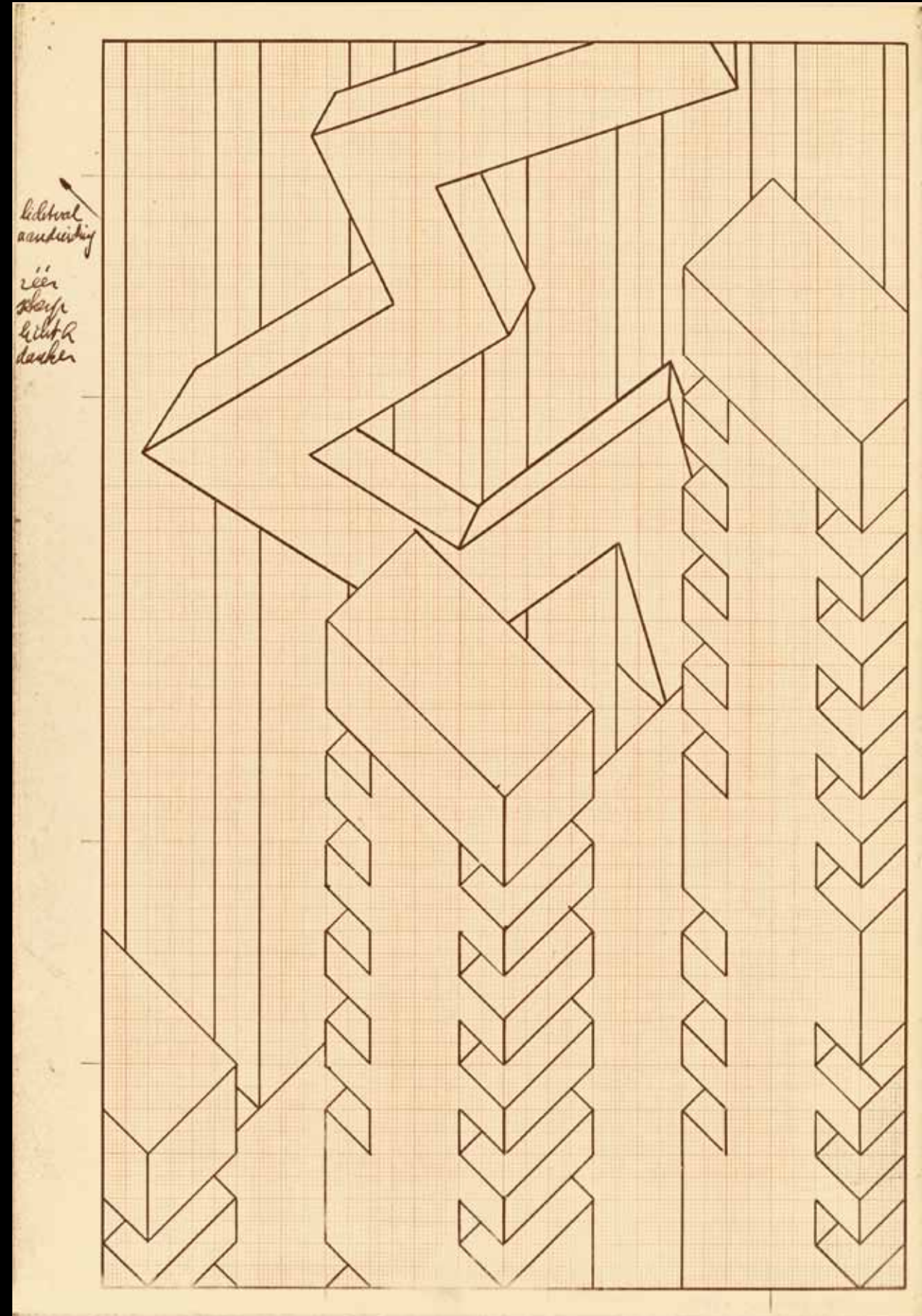


Tsilihin (Studie), 1968



Cirkel-vierkant-drieboek, 1969



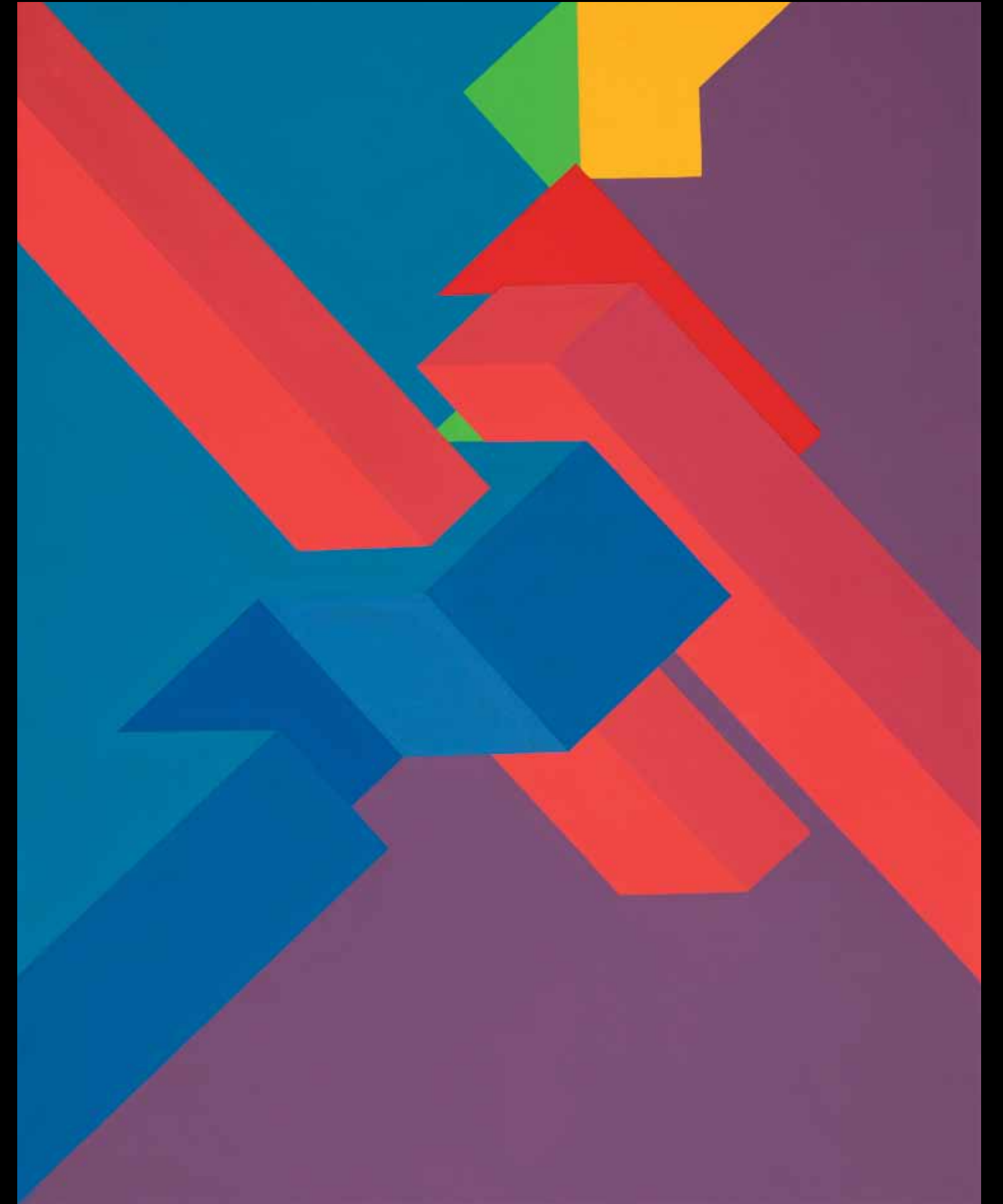
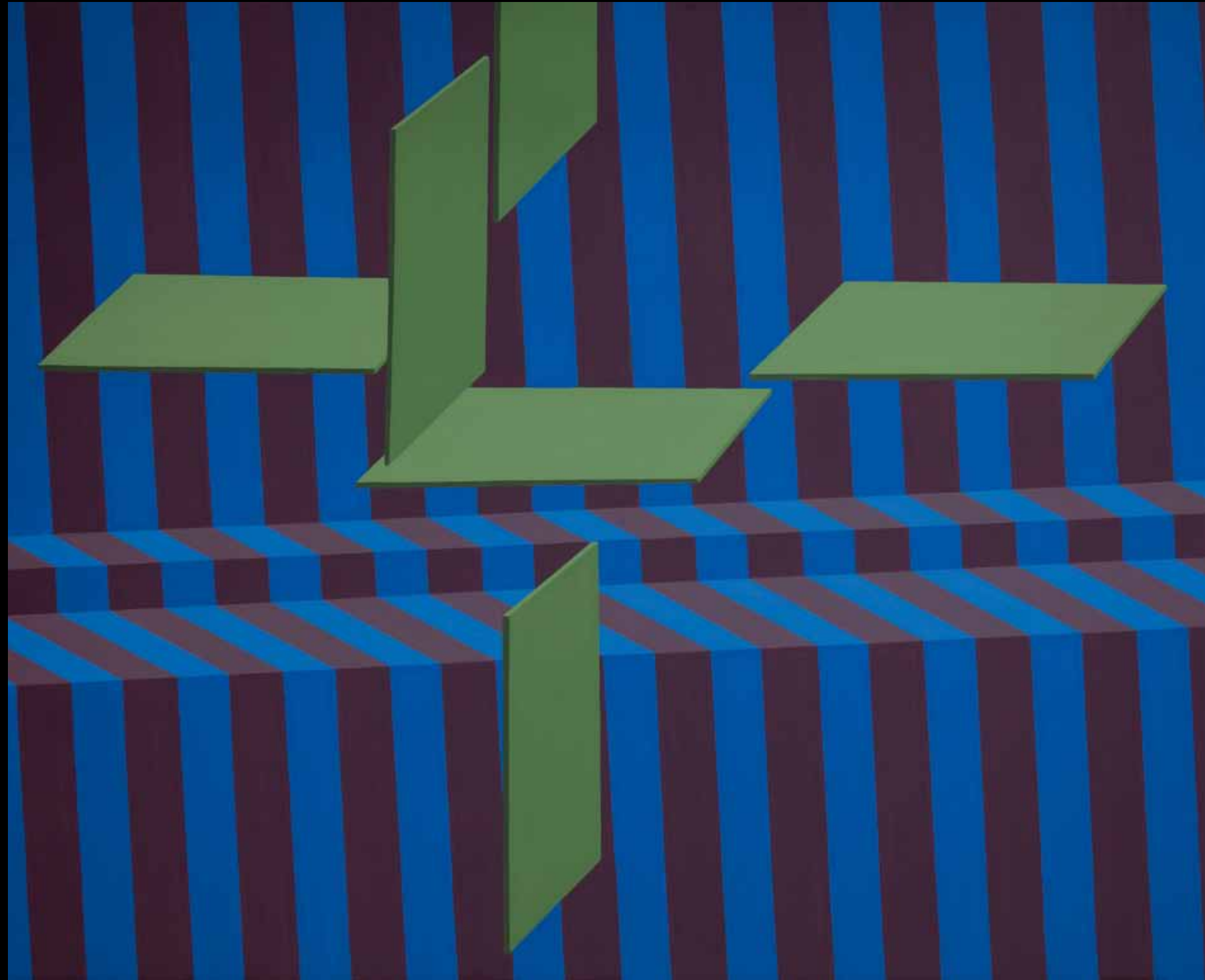


Studie, 1969

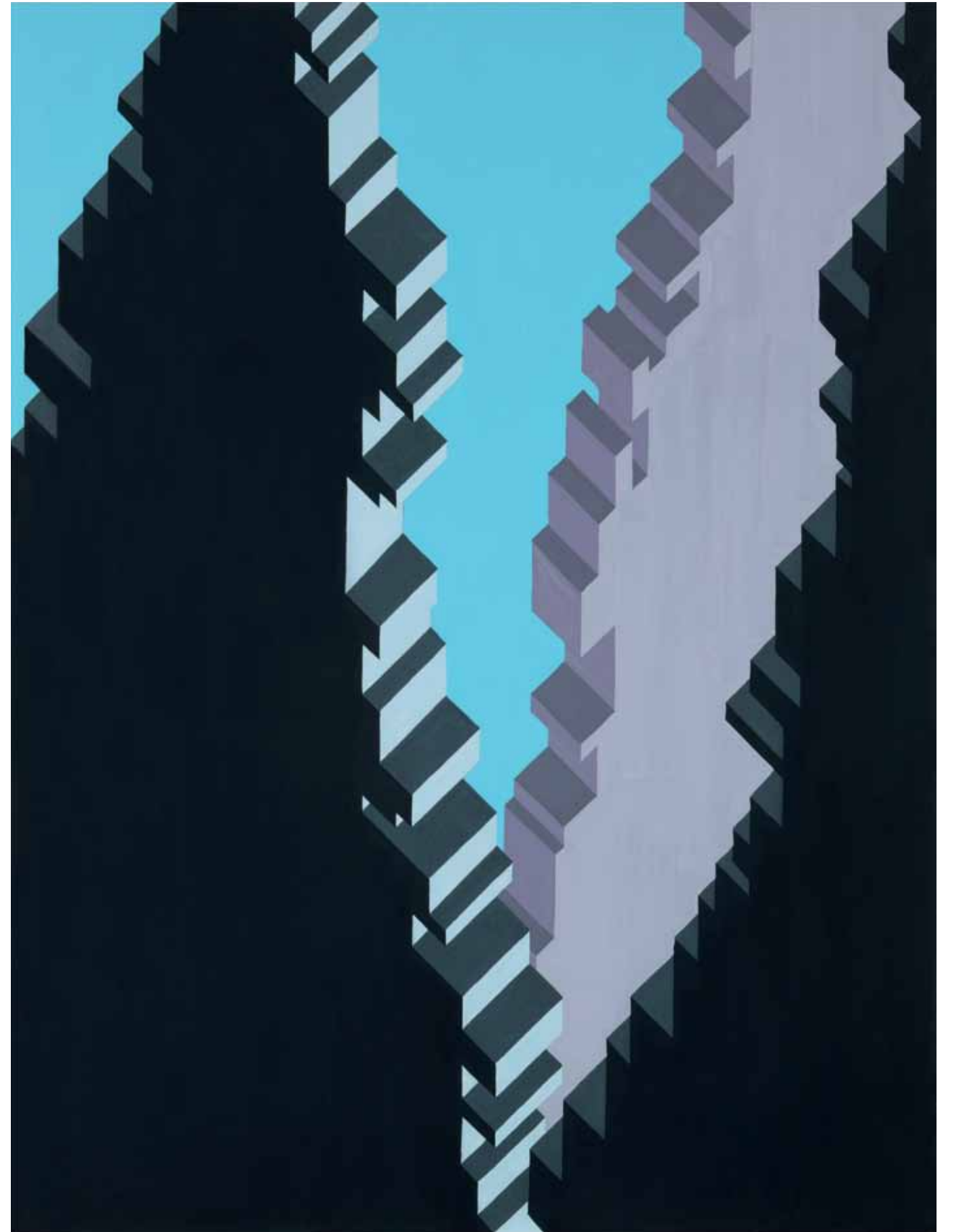


Zonder titel, 1969-1970





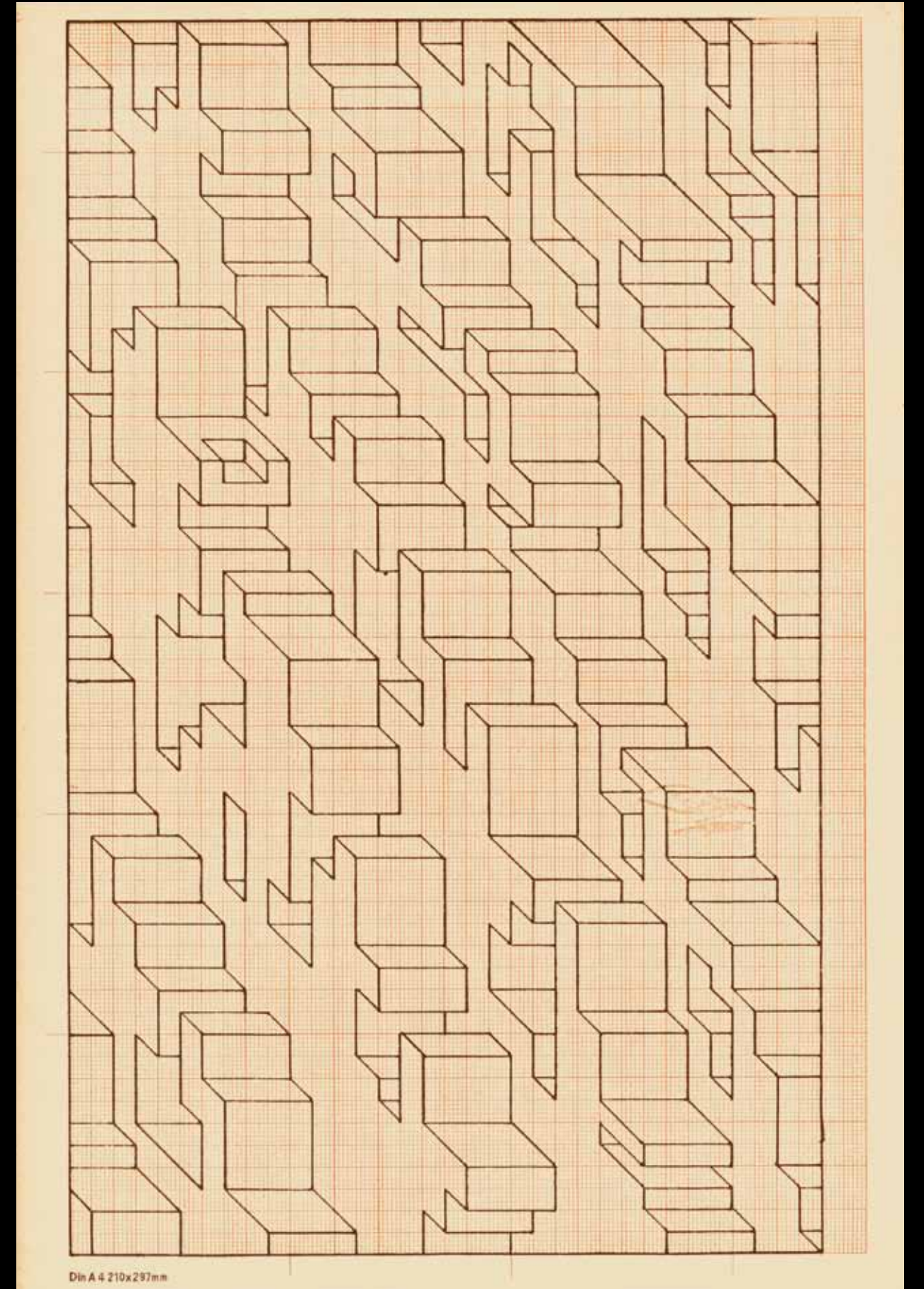








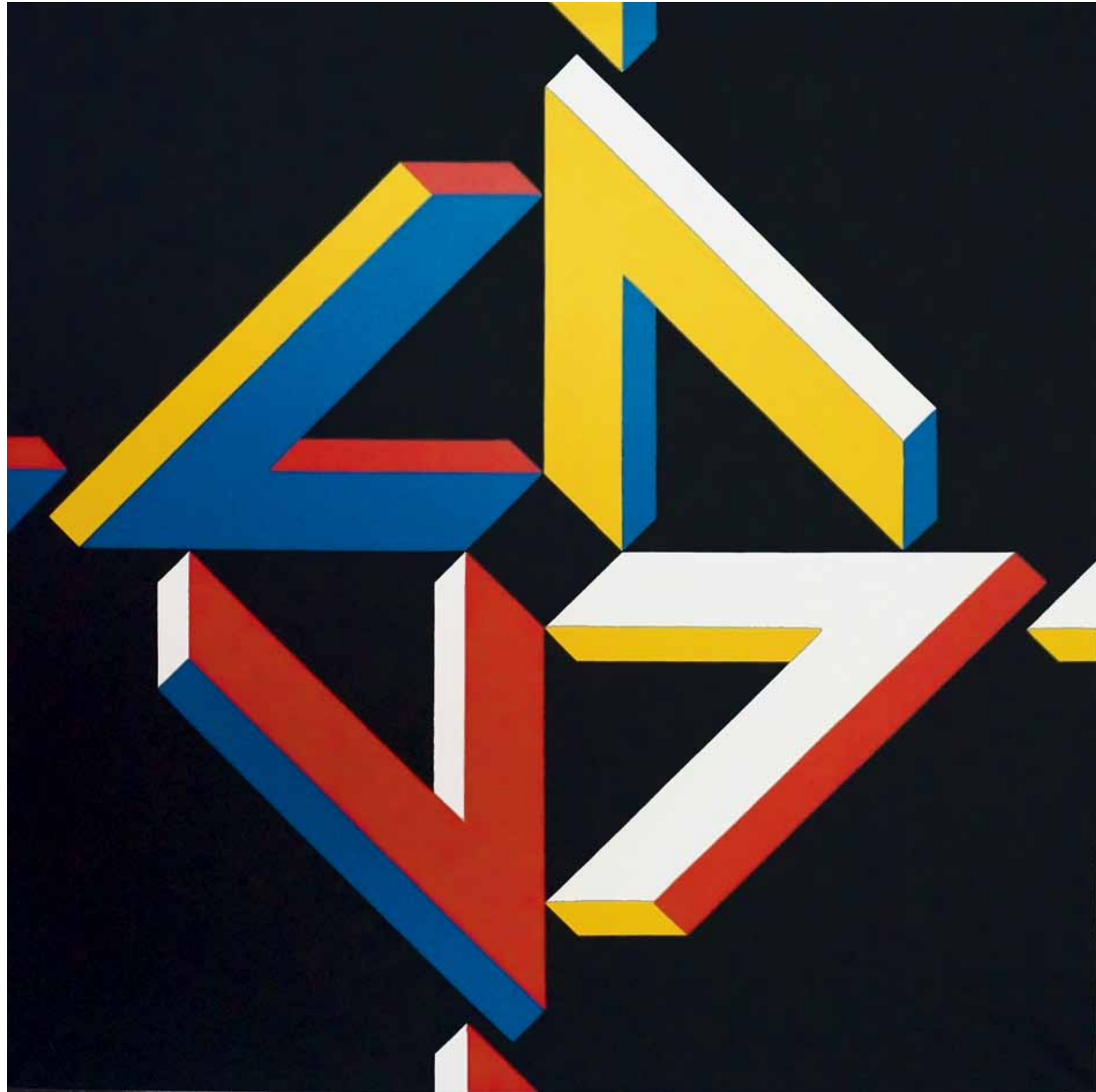
Zonder titel, 1969-1970



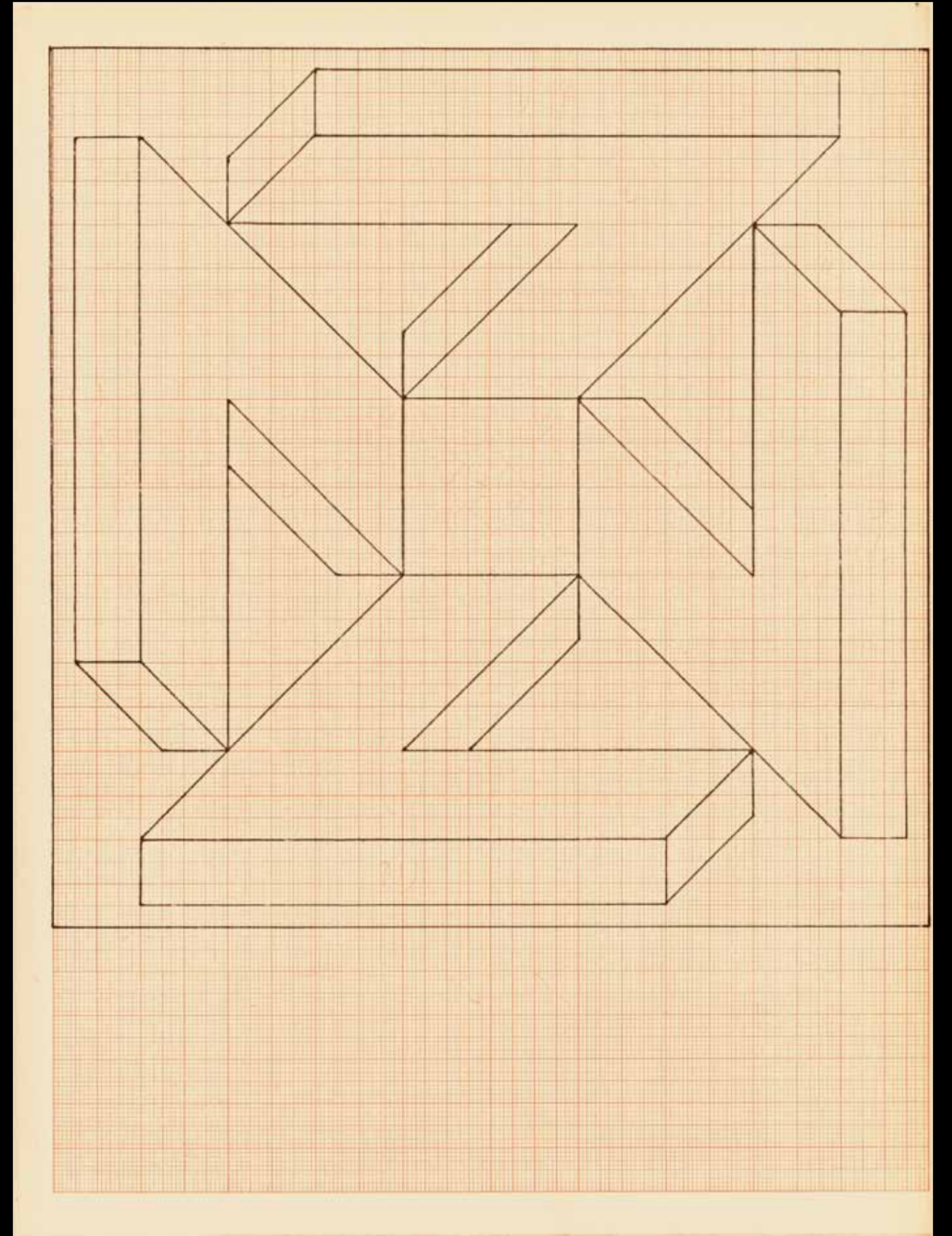
Din A 4 210x297mm

Studie, 1969



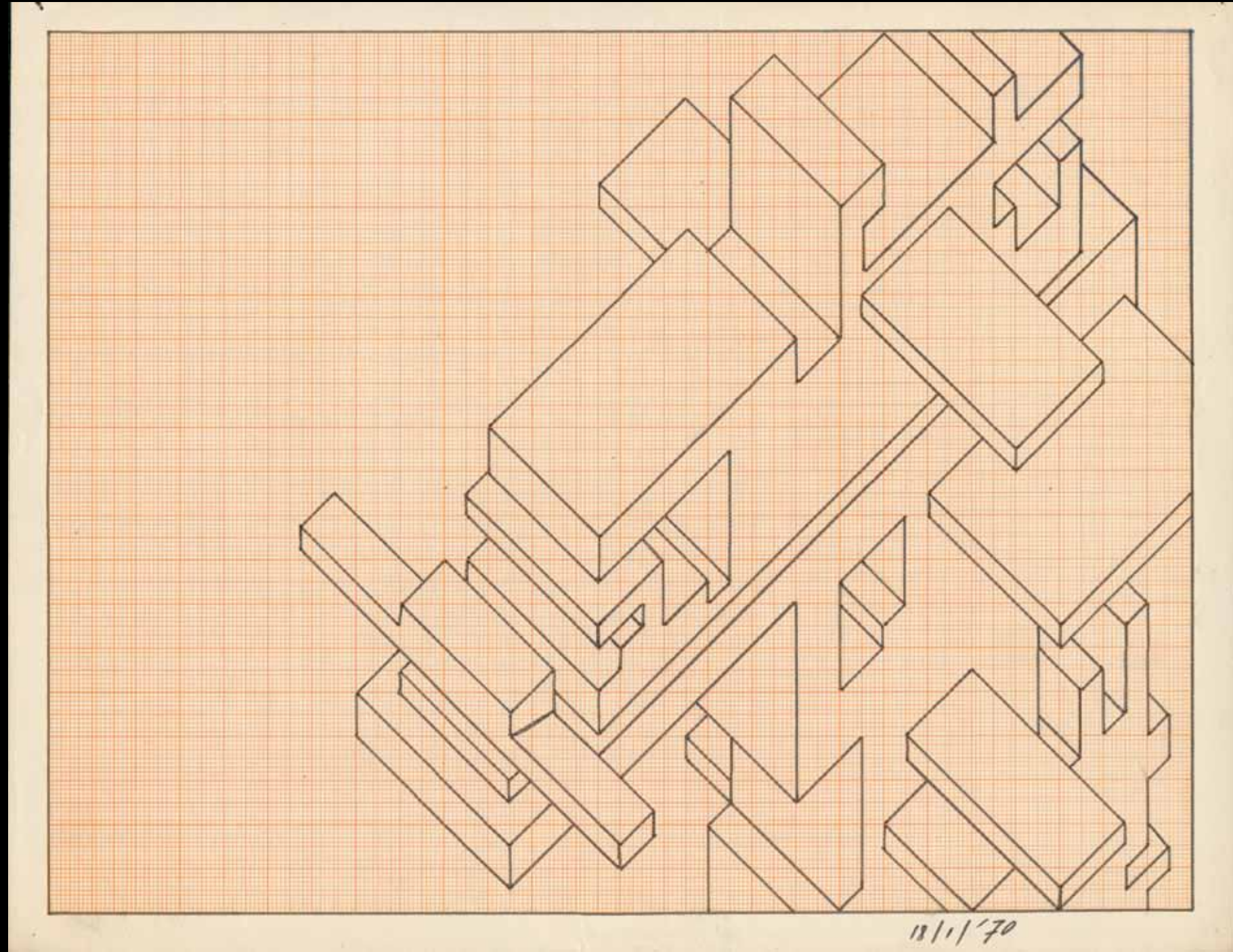


*Zonder titel, 1969-1970*

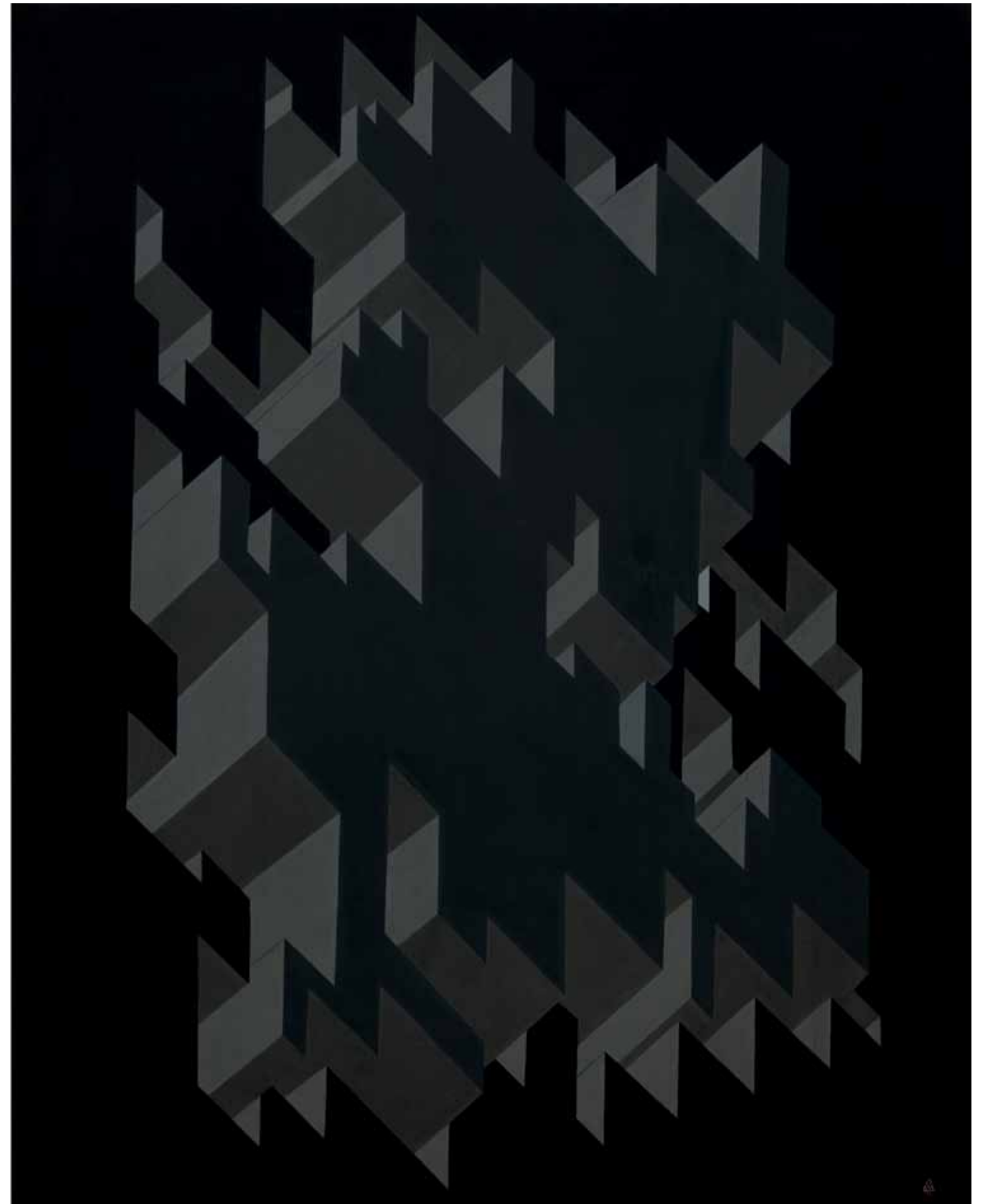
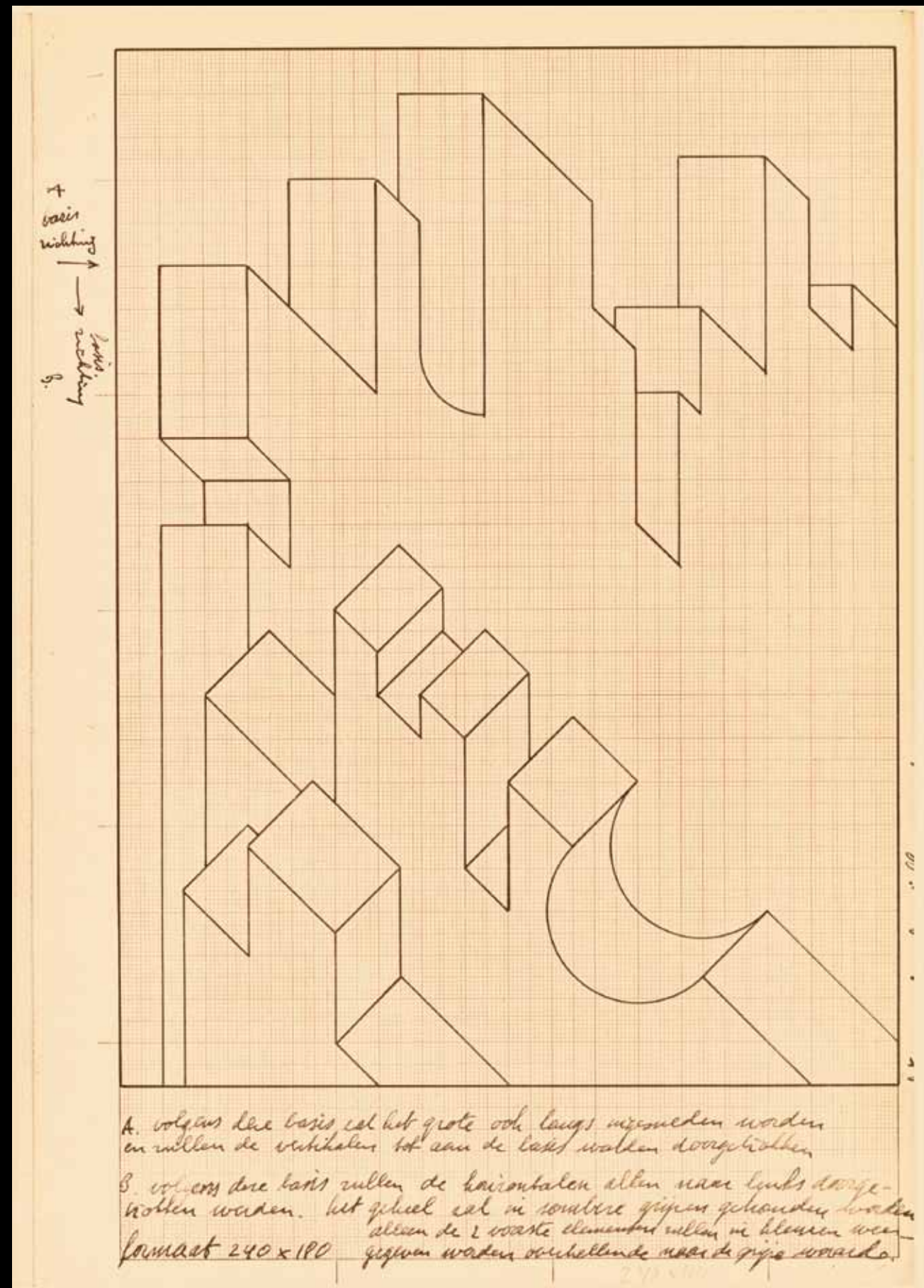


*Studie, 1969-1970*











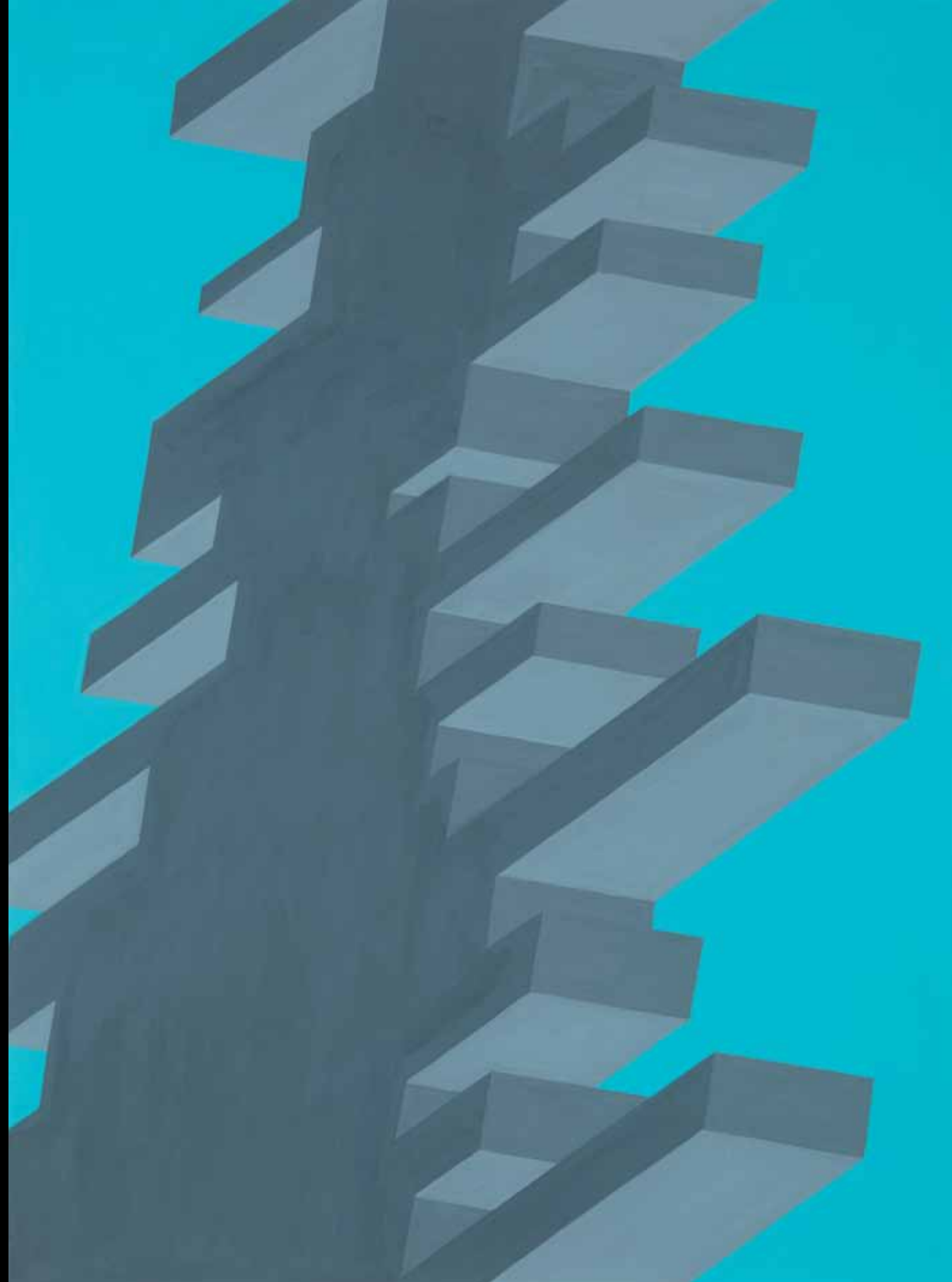


Zonder titel, 1967



Zonder titel, 1969-1970



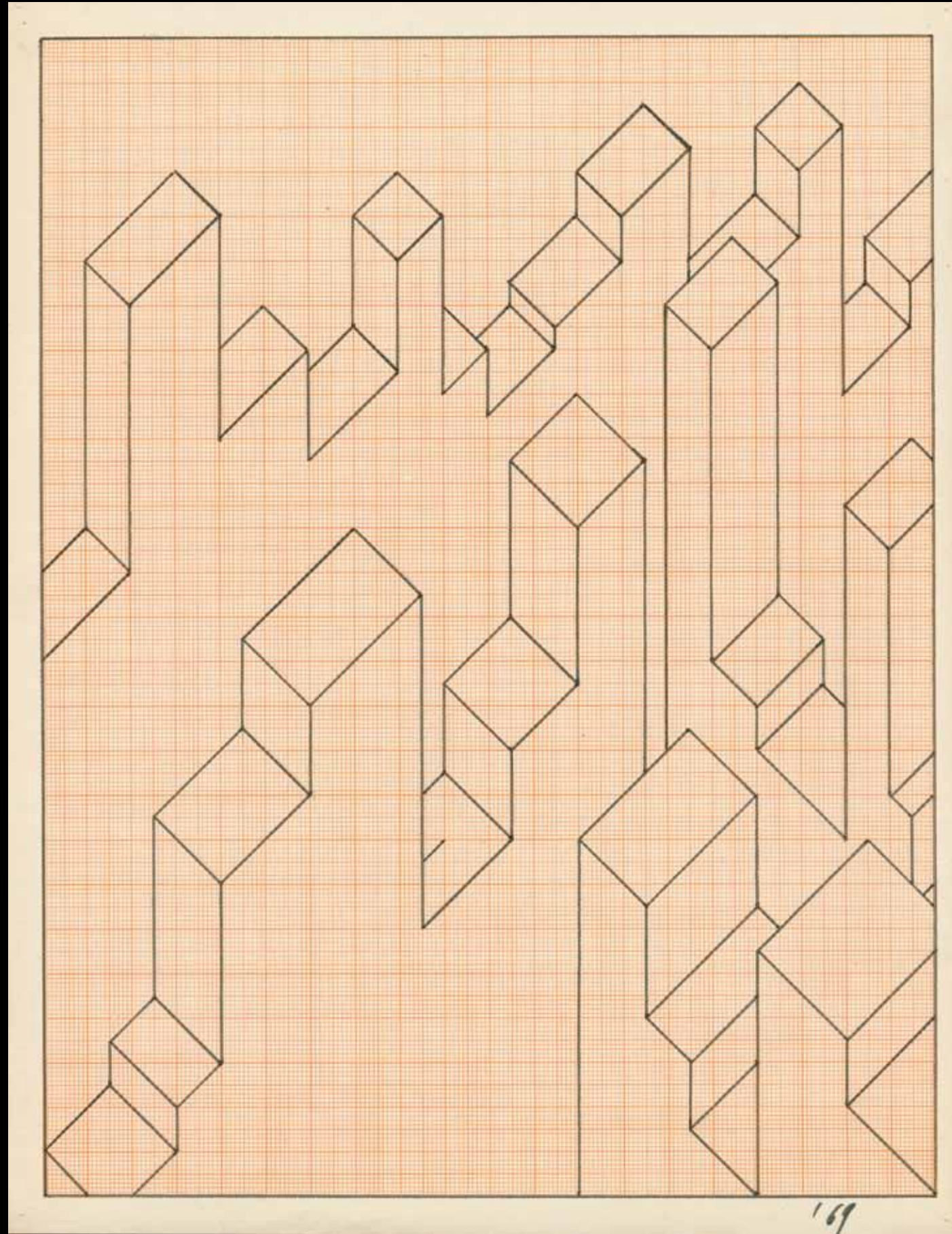


Zonder titel, 1969-1970

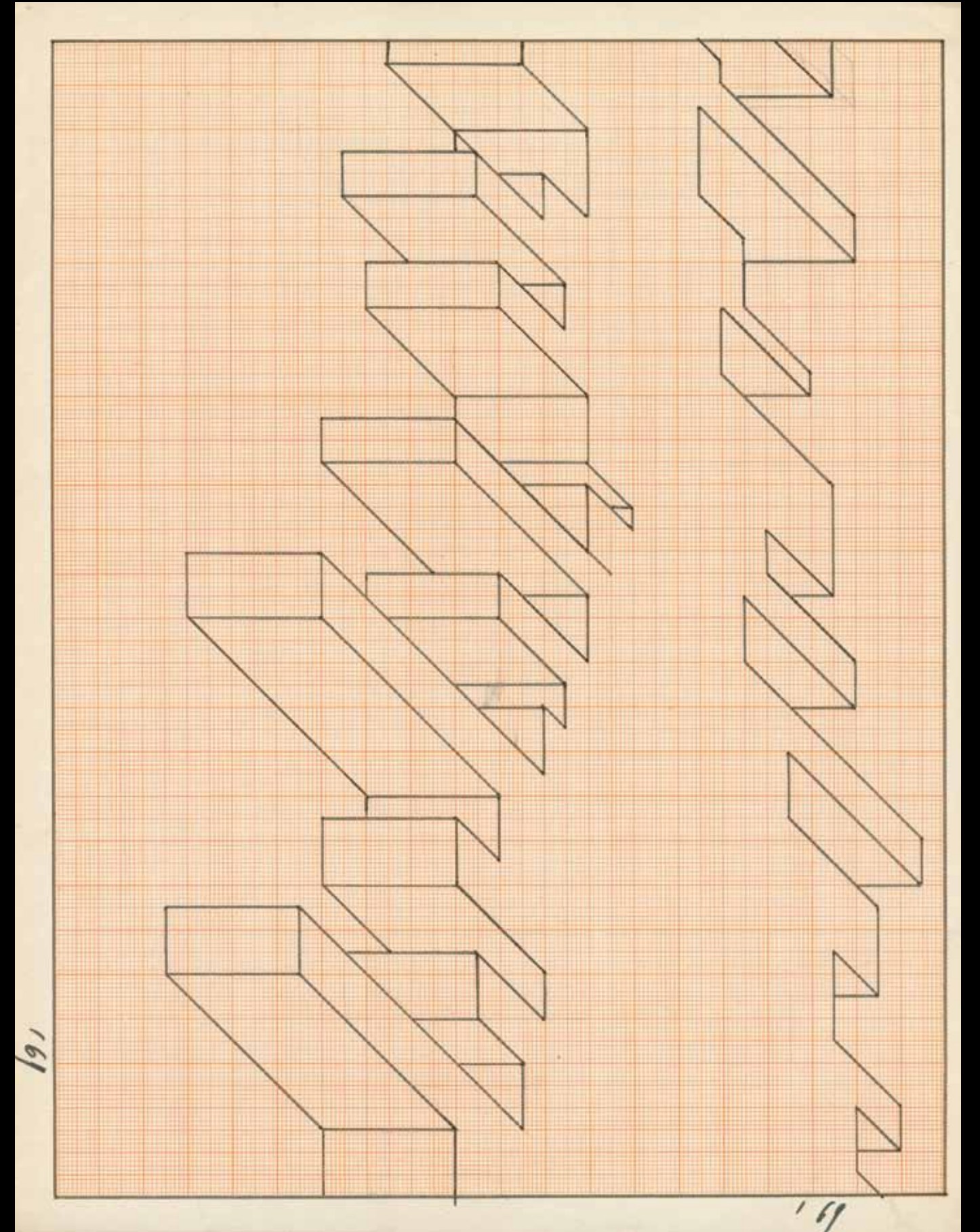


Zonder titel, 1969





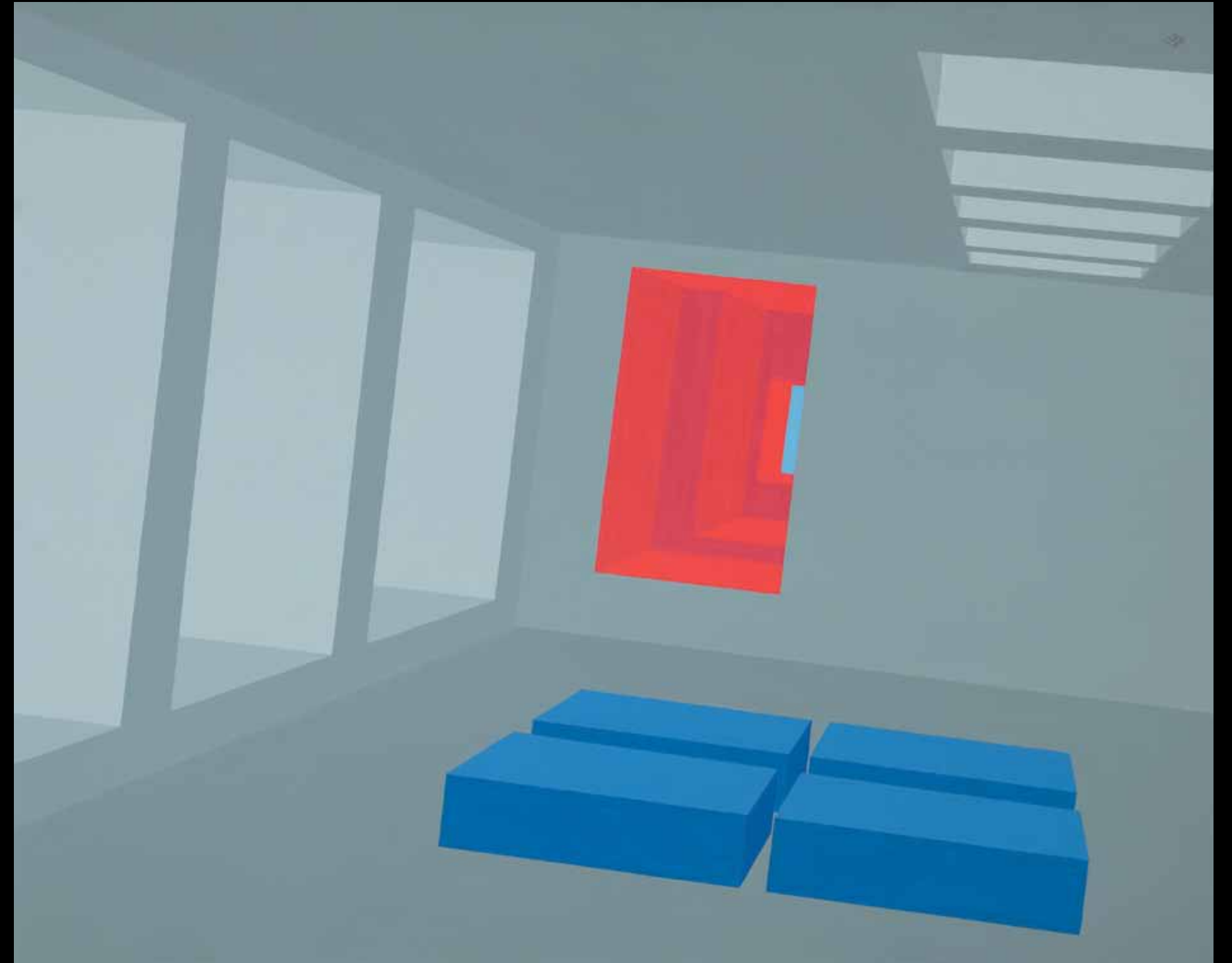
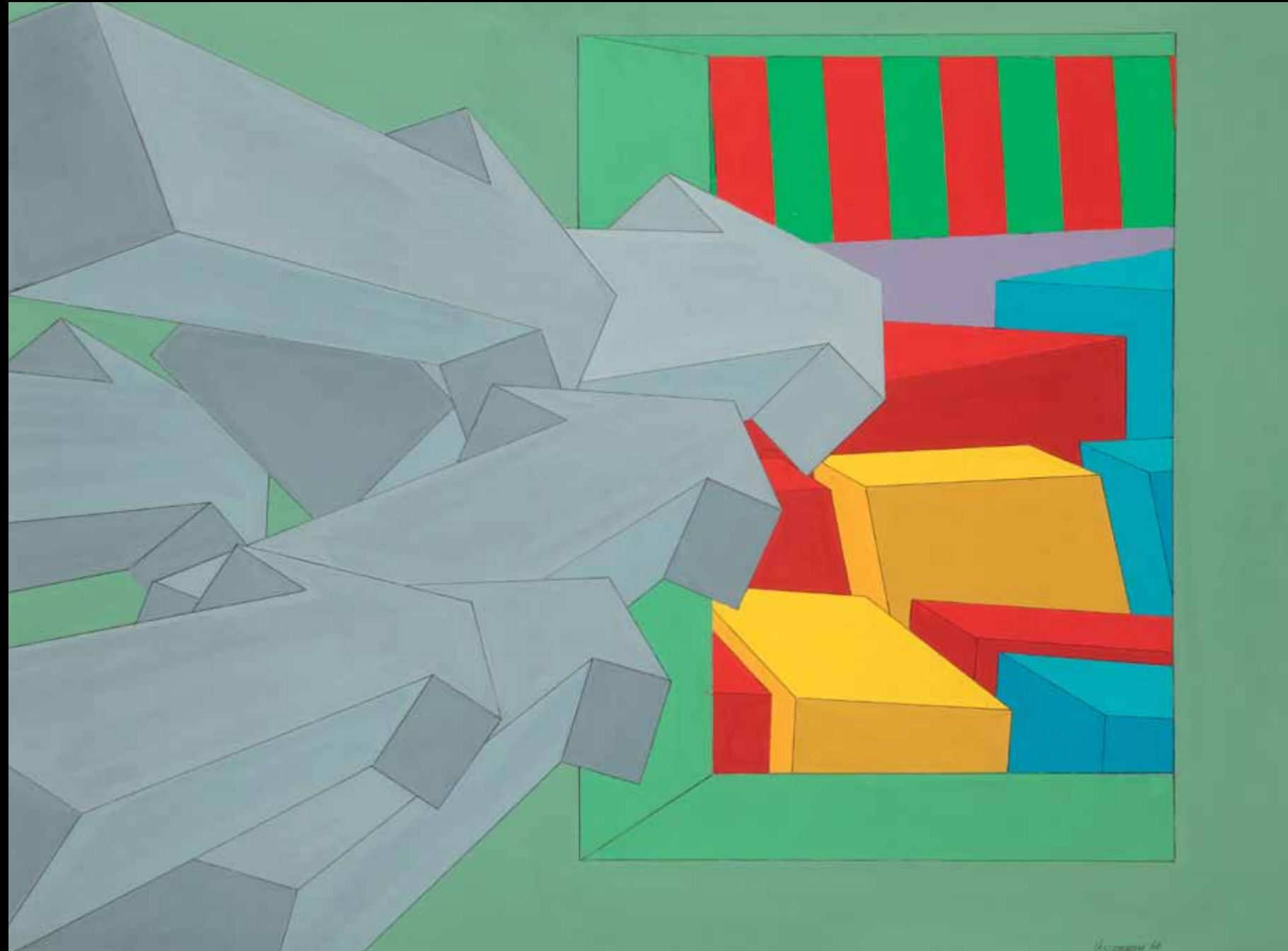
191



191

191



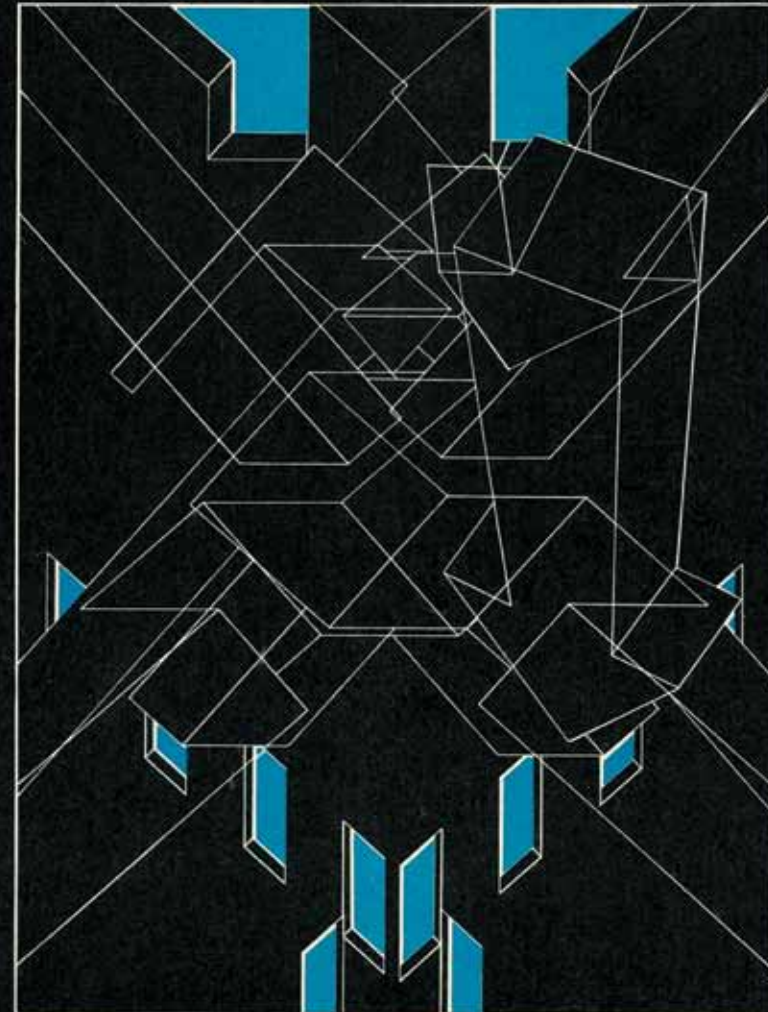




**Marcel van Maele**  
**WINTERALBUM**



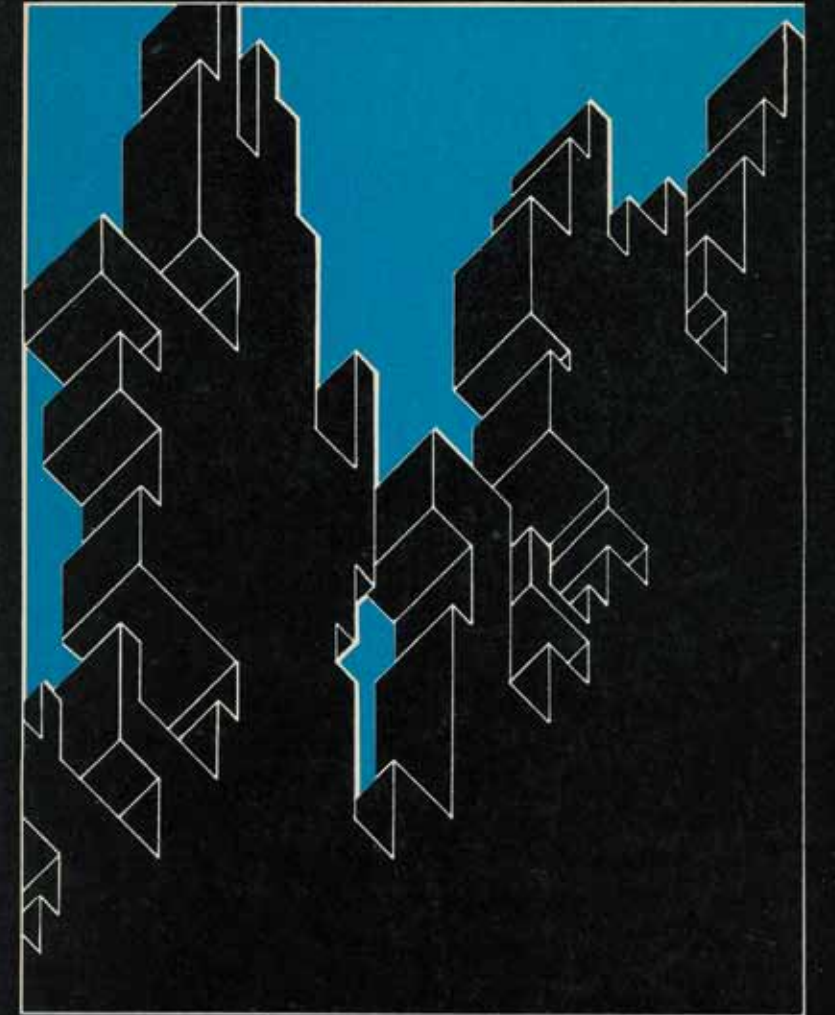
**Willem Bierman**  
**VEEL KINDEREN GEEN BEZWAAR**



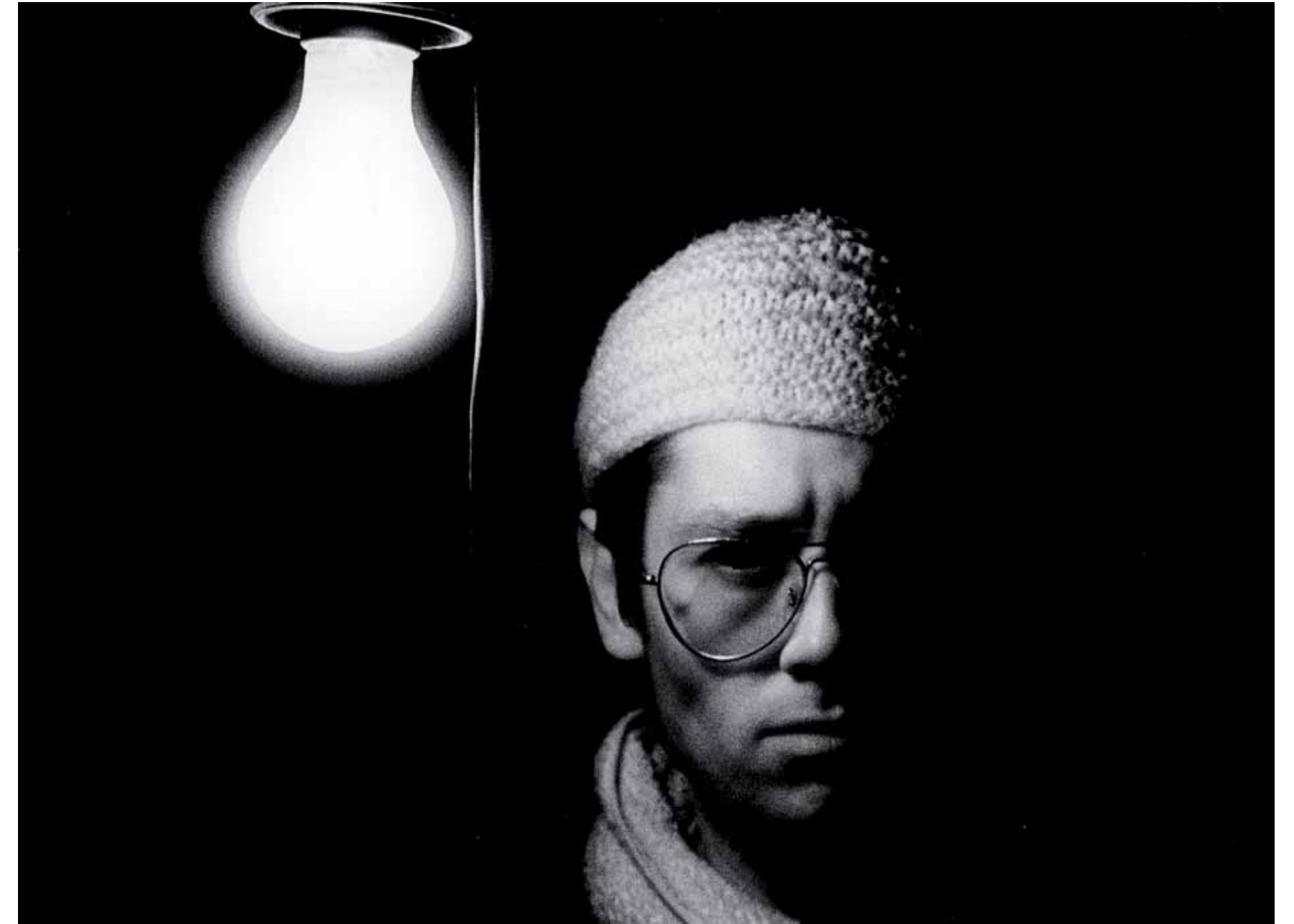
**Roger M. J. de Neef**  
**LICHAAM MIJN LANDING**



**Lucienne Stassaert**  
**HET DAGELIJKSE FEEST**











Wout Vercammen - Bernd Lohaus - James Lee Byars, 1969. Foto Raoul Van den Boom



Wout Vercammen - Bernd Lohaus - James Lee Byars, 1969. Foto Raoul Van den Boom





*Toujours en retard, 1969*



# GLITCH

174



175



**RIGHT**

**LEFT**

176

**1200  
GRAM**

177



**MAANDAG  
DINSDAG  
WOENSDAG  
DONDERDAG  
VRIJDAG**

178

**WEEK-END**

179



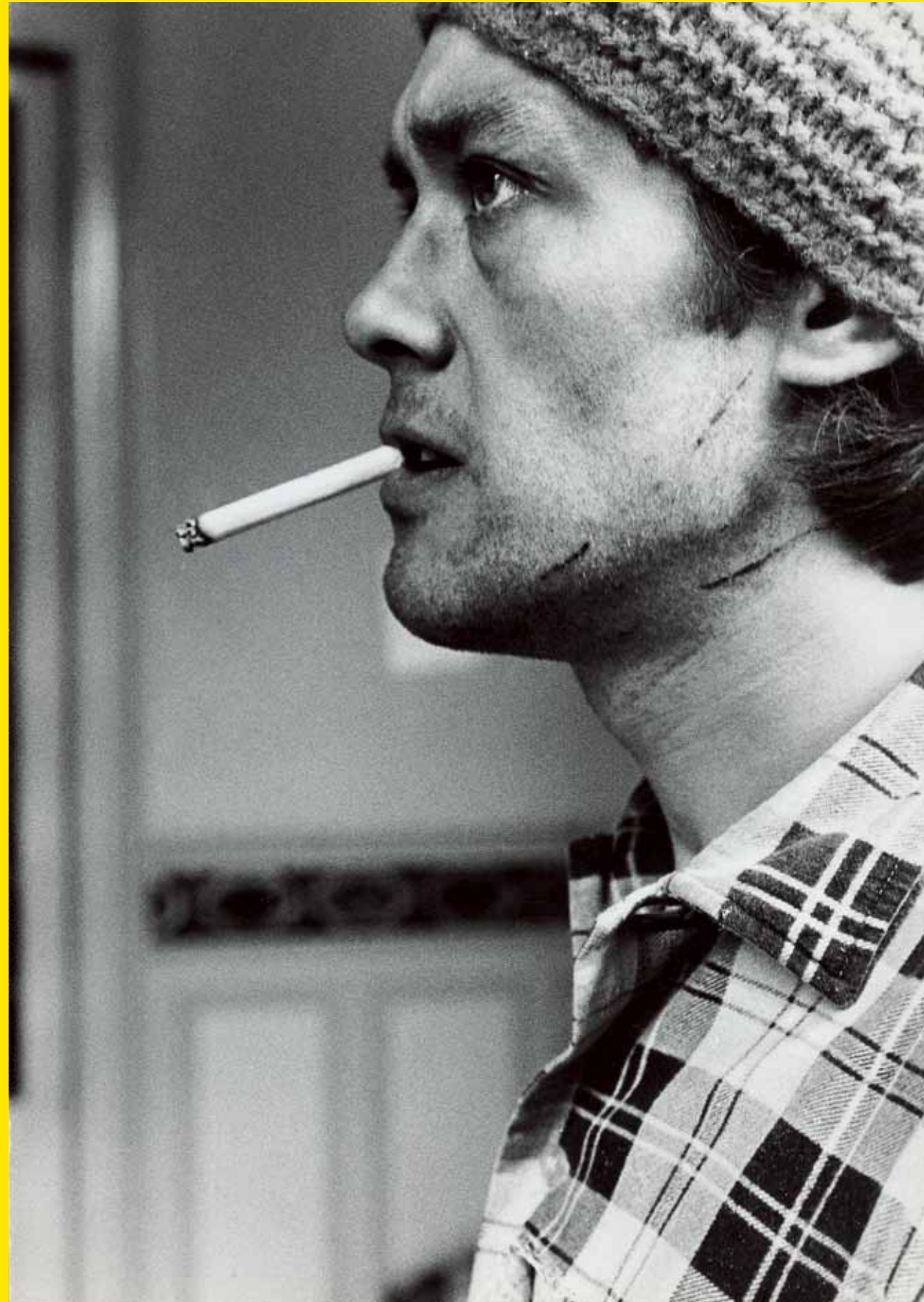
**LUNDI**  
**MARDI**  
**MERCREDI**  
**JEUDI**  
**VENDREDI**

180

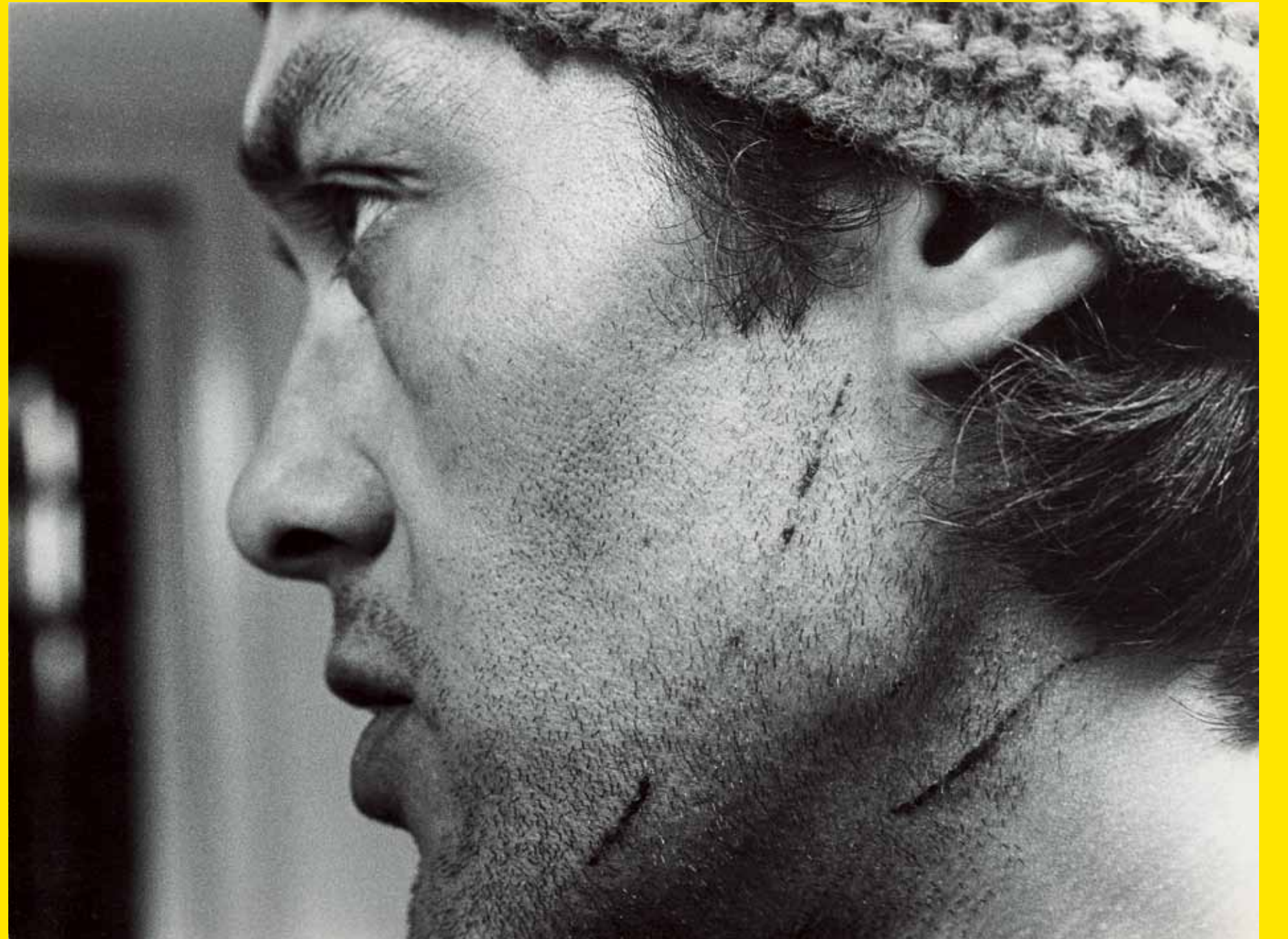
**WEEK-END**

181





Wout Vercammen, 1969. Foto Maria Gilissen



Wout Vercammen, 1969. Foto Maria Gilissen



**THE MOST  
ULTRAMODERN  
NATURAL  
AND  
ORIGINAL  
ARTIFICIAL  
ARTWORK**

**THE MOST  
ULTRAMODERN  
NATURAL  
AND  
ORIGINAL  
ARTIFICIAL  
ARTWORK**



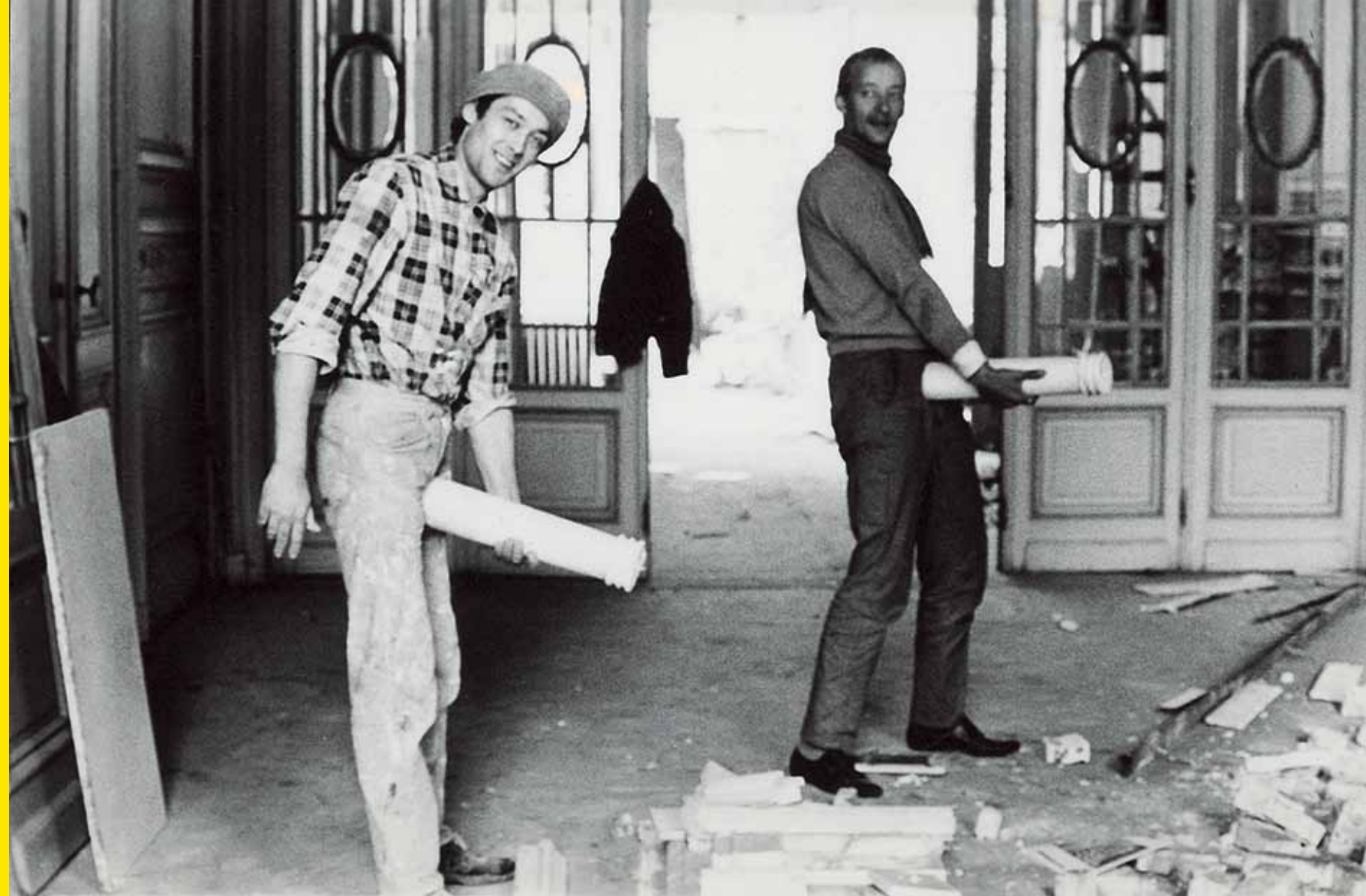
**SOUTH AFRICA  
IS FAMOUS  
FOR  
ITS BIRDS**

186

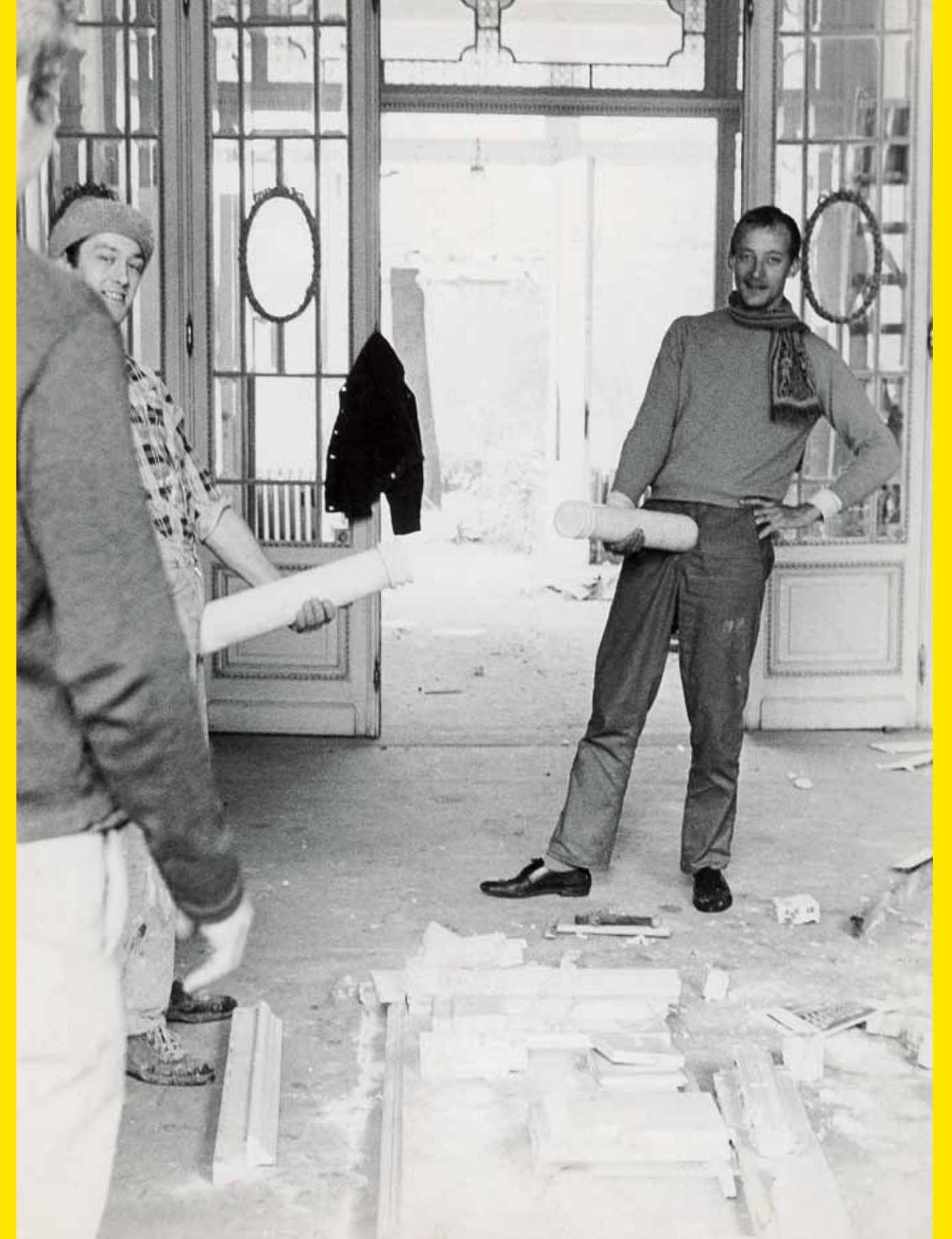
**SOUTH AFRICA  
IS FAMOUS  
FOR  
ITS BIRDS**

187





Wout Vercammen en Kasper Koenig in A 399089, 1969. Foto Maria Gilissen



Wout Vercammen en Kasper Koenig, 1969. Foto Maria Gilissen





*Good morning, 1970*



*Oil and mixed media on canvas, 1970*





192

*Nihil, 1972.*



193

*A well considered idea of an artwork, 1970.*







**THIS IS A  
HONEST  
ARTWORK**

**ENTREEE  
LIBRE**

**RIEN A VOIR**





198



199







**REZULTATEN  
VAN DE  
LINKS  
DRAAIENDE  
AMINOZUREN**

**WOUT VERCAMMEN IN  
VACUUM COGELS OSY  
LEI 42 ANTWERPEN**

**3-1 TOT 22-1-71 open van 10-12-30 MAANDAG NIET  
VERNIS 20.30**

**KARL BUNGERT  
LUC DAEMS  
GILBERT DE BONTRIDDER  
LUC DIELEU  
HARRY DE SCHEPPER  
FILIP FRANCIS  
GEORGE SMITS  
NICO VAN DAELE  
FRANS VAN ROOSMAELEN  
WOUT VERCAMMEN  
EN...**

**VRIJDAG 19 MAART 1 OM 20.30  
IN HET VACUUM, COGELS OSY-  
LEI 42, 2600 BERCHTEM-ANTW  
BELGIUM  
OPEN 15-20 H. ZONDAG 11-12 H  
TOT 31 MAART. NA GESLOTEN.**





Wout Vercammen, in Vacuum, 1971



Wout Vercammen in Vacuum met Filip Francis, 1971



# ARTWORKER STAR

☆☆☆  
FOUNDED  
in 1971  
BY  
Heyrman  
AND  
Vercammen

A PERMANENT NOICE STEP BETWEEN HOT AND COOL

All rights reserved. Please address all correspondence to: "Artworker Star" Foundation, Nieuw Houtstraat 4, Antwerpen - Belgium 2000

## COMMON MEDIUM

SUMMER  
EDITION

### CONTENTS

**CARL ANDRE**  
questions and answers

**MARCEL BROODTHAERS**  
museum noir museum blanc

**CARL BUNGERT**  
2 zeichnungen

**JACQUES CHARLIER**  
quelques employés du STP  
cl. monnac charlier a villers  
cl. delfosse j. tollet e. dumont  
p. dunbar p. bernard v. noel

**LUC DELEU**  
art is art is not

**FILIP FRANCIS**  
diagram of a ultra-  
structure

**HUGO HEYRMAN**  
cops cold music note  
union match BRUSSELS TIMES  
a cheap brainwashing

**BERND LOHAUS**  
du ich

**MON PLAQYS**  
unfinished finished

**WOUT VERCAMMEN**  
days week-end  
this is a honest artwork

photo repro: BERND URBAN

World-wide-supply  
Printed in Antwerp, BELGIUM  
Published by ART WORKER FOUNDATION v.z.w.

1 / 1

B00057

ARTWORKER STAR

1971

MAAAND  
DINSDA  
WOENSI  
DONDEI  
VRIJDA

ARTWORKER



# ARTWORKER STAR

Hugo Heyrman Presents:  
a brainwashing medium

☆☆☆  
FOUNDED  
IN 1971  
screen  
printing;  
Wout  
Vercammen

## BRAINWASHING MEDIUM

### CONTENTS

#### JAMES LEE BYARS

this is the ghost of james lee byars calling

#### MARCEL BROODTHAERS

musee a vendre 12 fig. 6 ma collection

#### JACQUES CHARLIER

extraits de plans étudiés au service technique provincial

#### HANS MAGNUS ENZENSBERGER

baukasten für die theorie der massenmedien

#### HUGO HEYRMAN

identification apartmentbells battlefront

#### MON PLADYS

attention! watch parfum advertising

#### BERND URBAN

four shots

#### WOUT VERCAMMEN

garages 12 ver + nabij

photo repro; Bernd Urban

■ Edition of 100  
■ Printed in Antwerp, BELGIUM  
■ Published by ART WORKER FOUNDATION v.z.w.

1/2

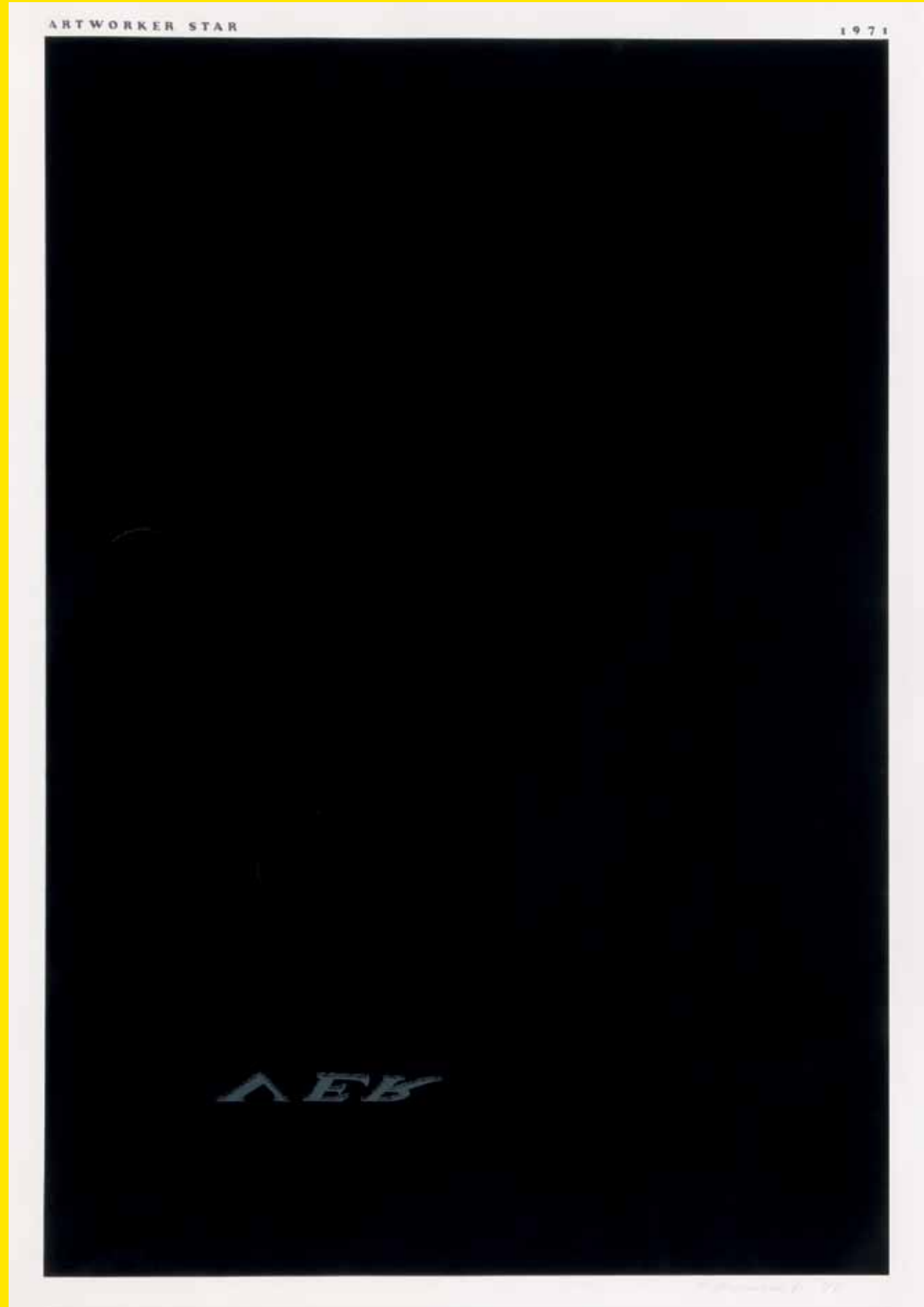
This is number:

ARTWORKER STAR

1971







Artworker Star 2, ver. 1971



Artworker Star 2, nabij, 1971





Oost west, 1972



Oost west 2, 1972



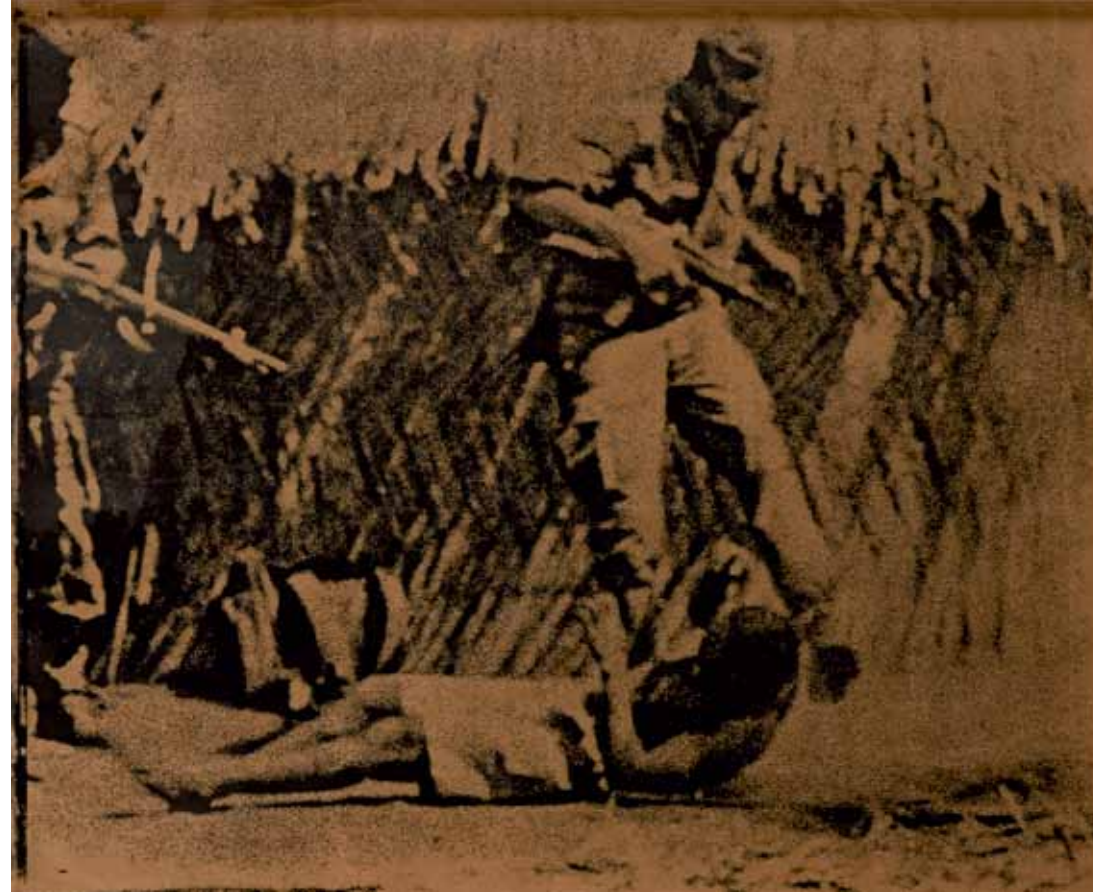


*Big Brother, 1972*



*Massa's, 1972*







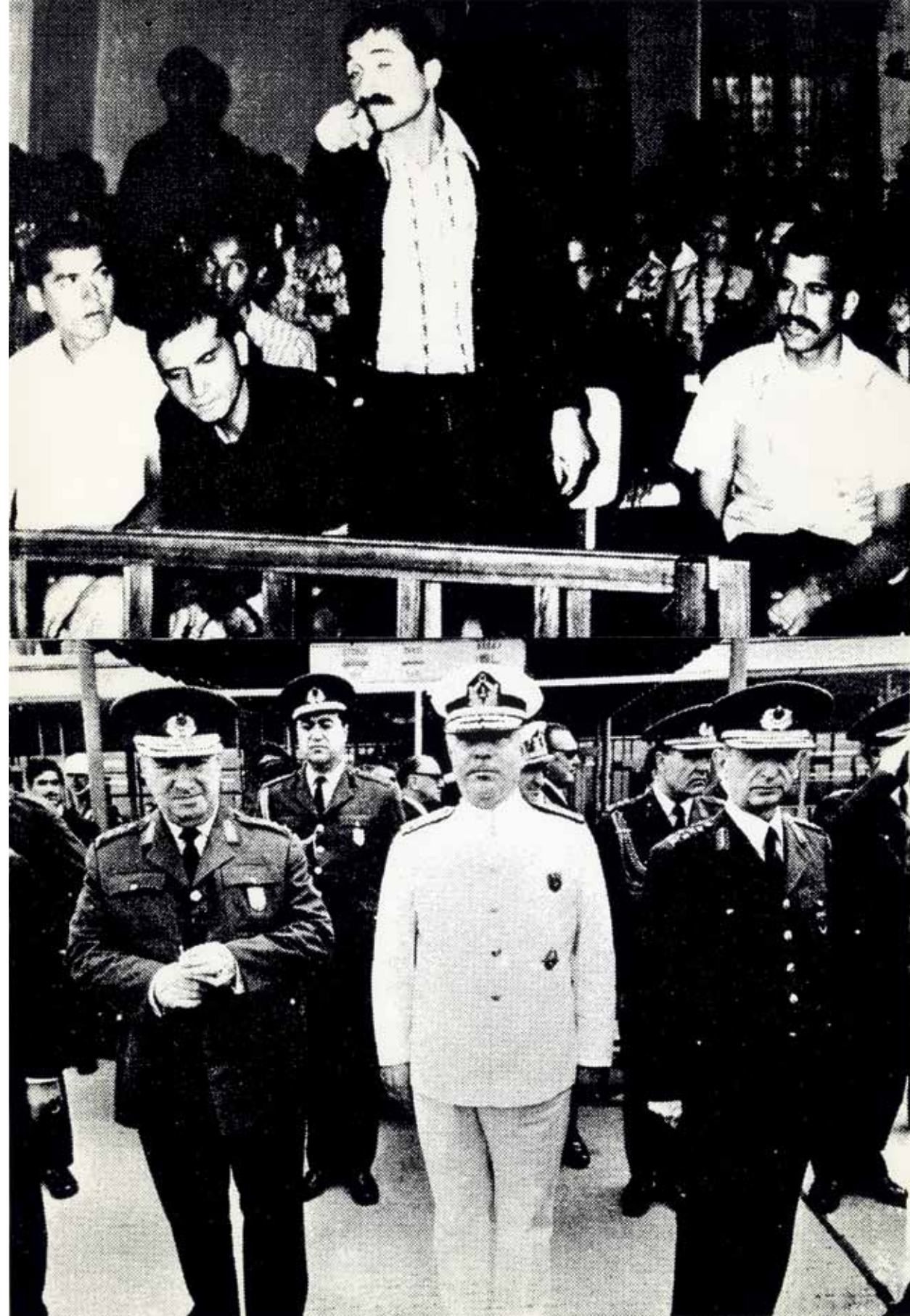


*Pausmobiel, 1972*

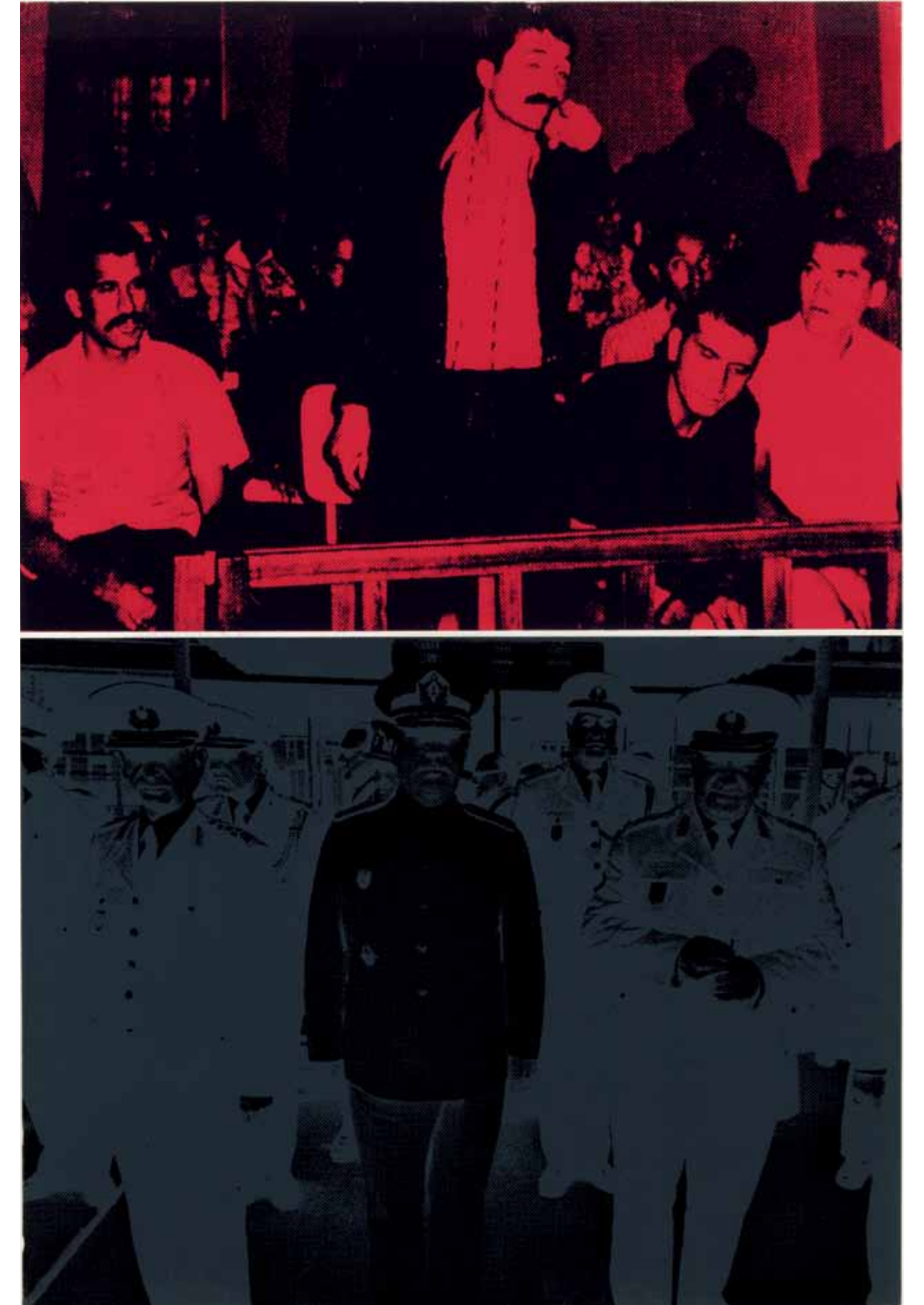


*Orgasme-strijder, 1972*





Verzetstrijders en kolonels 1, 1972



Verzetstrijders en kolonels 2, 1972





*Vlaamsch Landschap, 1972.*



*Mona Lisa, 1972-74.*



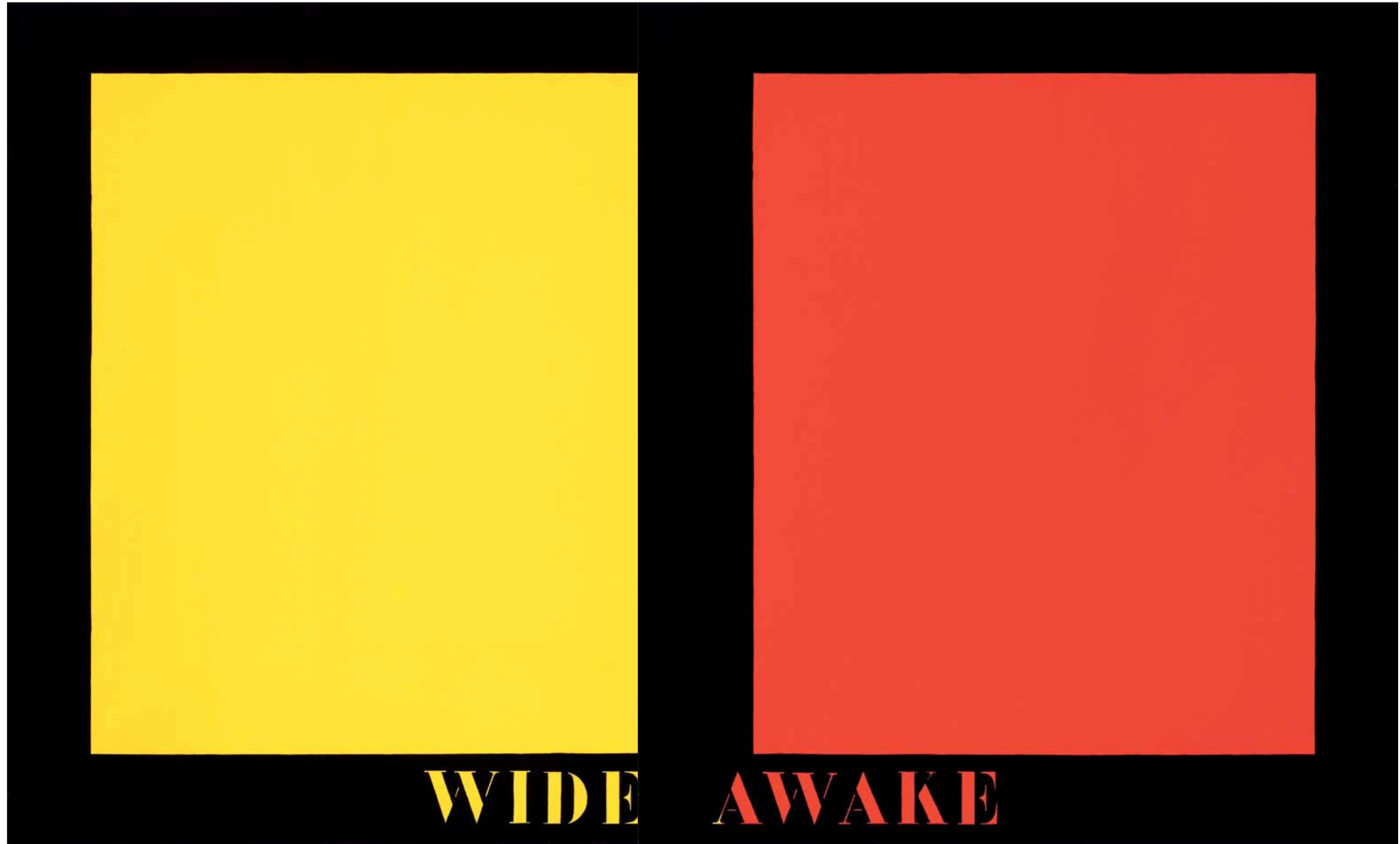
THE MOST  
ULTRAMODERN  
NATURAL  
AND  
ORIGINAL  
ARTIFICIAL  
ARTWORK

XX  
EEUW,  
SEPONEREN  
&  
GEDEBOUWED













*Made in Belgium, 1973*



*Belgian readymade, 1973*





*Made in Belgium toujours en retard, 1973*



*Made in Belgium toujours en retard, 1984*



**MADE  
IN  
BELGIUM**

**TOUJOURS  
EN  
RETARD**

232

**A  
LANDSCAPE  
IN  
BELGIUM**

233





*A Belgian Artproduct, 1973*



*Painted object, 1973*









**BELGIAN  
STARS&STRIPES**

*Belgian Stars and Stripes, 1973*



**BLACK HOLE TARGET  
BELGIUM**

*Black hole target Belgium, 1973*



1.C.C. 12 juli

Mona Lisa 50dijn!!!  
MADE IN BELGIUM "ART INTERNATIONAL"

Katalogus verbetere

- (R) 11 Art doek
- (R) 20 Pina cosmic doek
- (R) 3 Well considered doek
- (R) 4 zwart - wit doek
- (R) 5 teken doek
- (R) 6 Dias zwart wit (80)
- (R) 7 Dias kleur (80)

Polaroid foto'n ontbrekende TV.



~~XXXXXXXXXX~~  
(R) collages 175 x 175 4 staks eventueel repliek

→ 22/6/74  
 ESCAPE  
 STRESS  
 SURFACE  
 SUR PLACE  
 AFFICHE

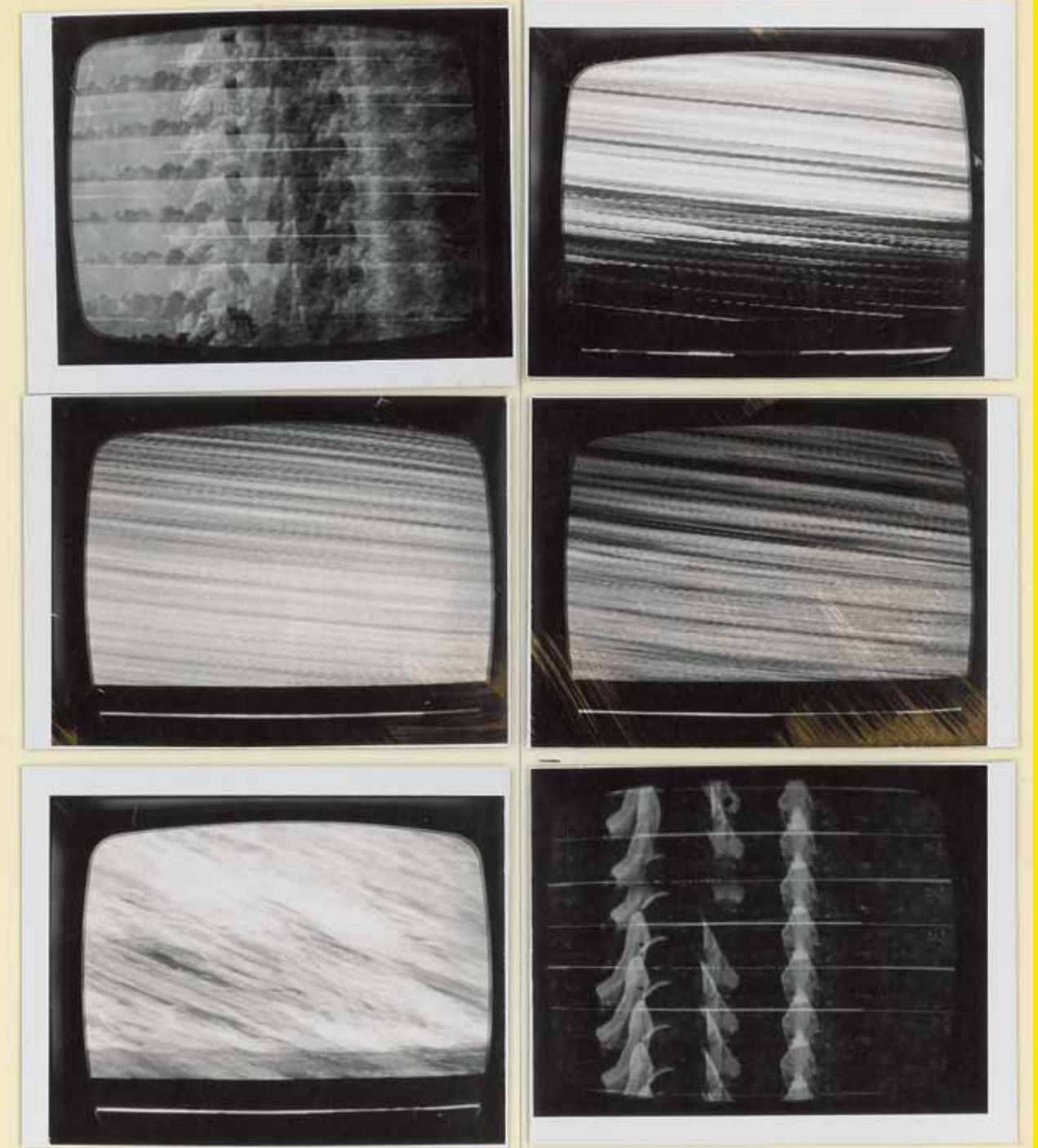
KLIMT  
 MALÉVITSS

- Kanberlee
- TV
1. Kost.
  2. XX
  3. TV
  4. escape
  5. surface.
  6. stress.



3 dim material.  
∞  
A

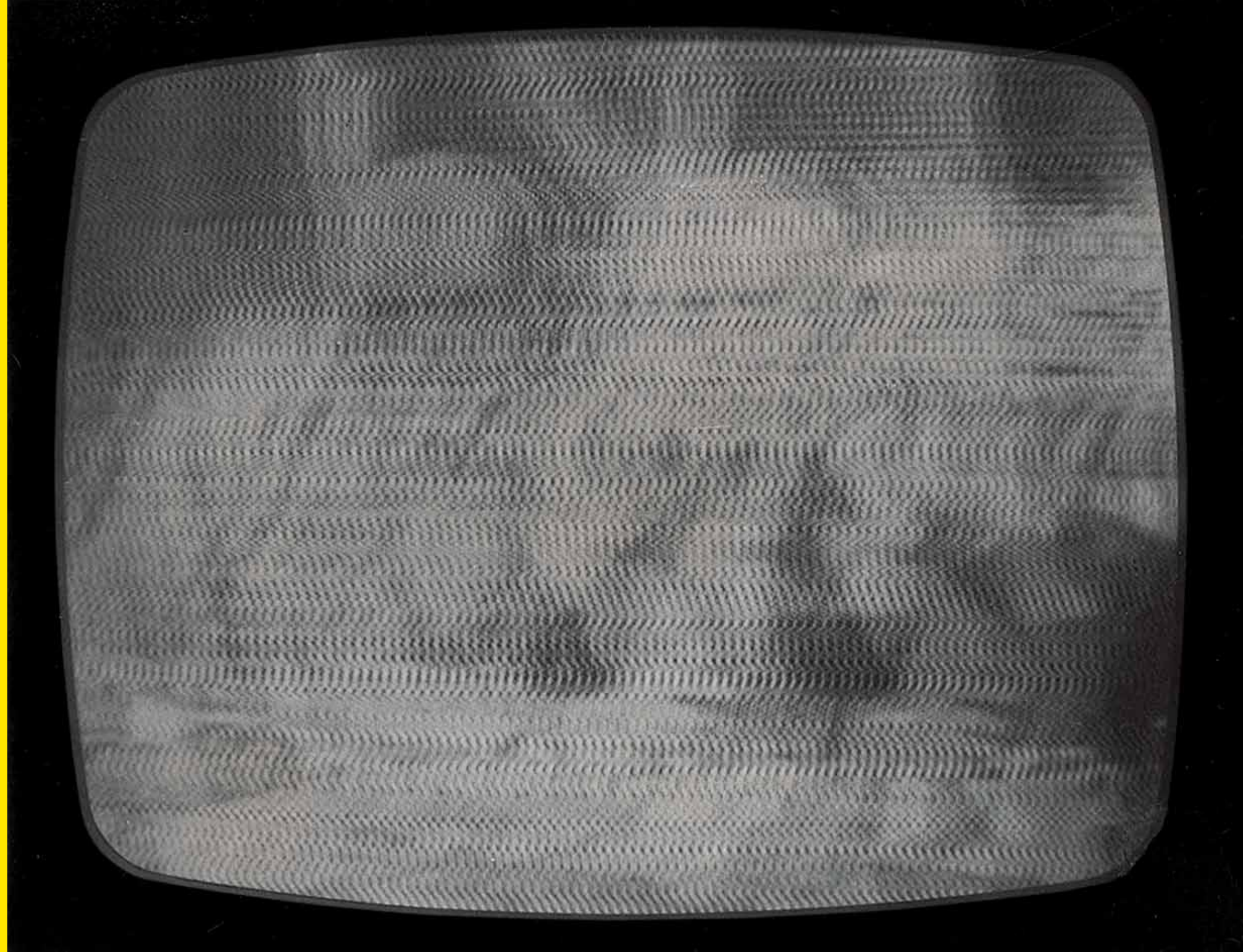
EXIT | M<sup>2</sup> VAN zand in pak.



1/1

hier tussen de tussen  
to Tussen



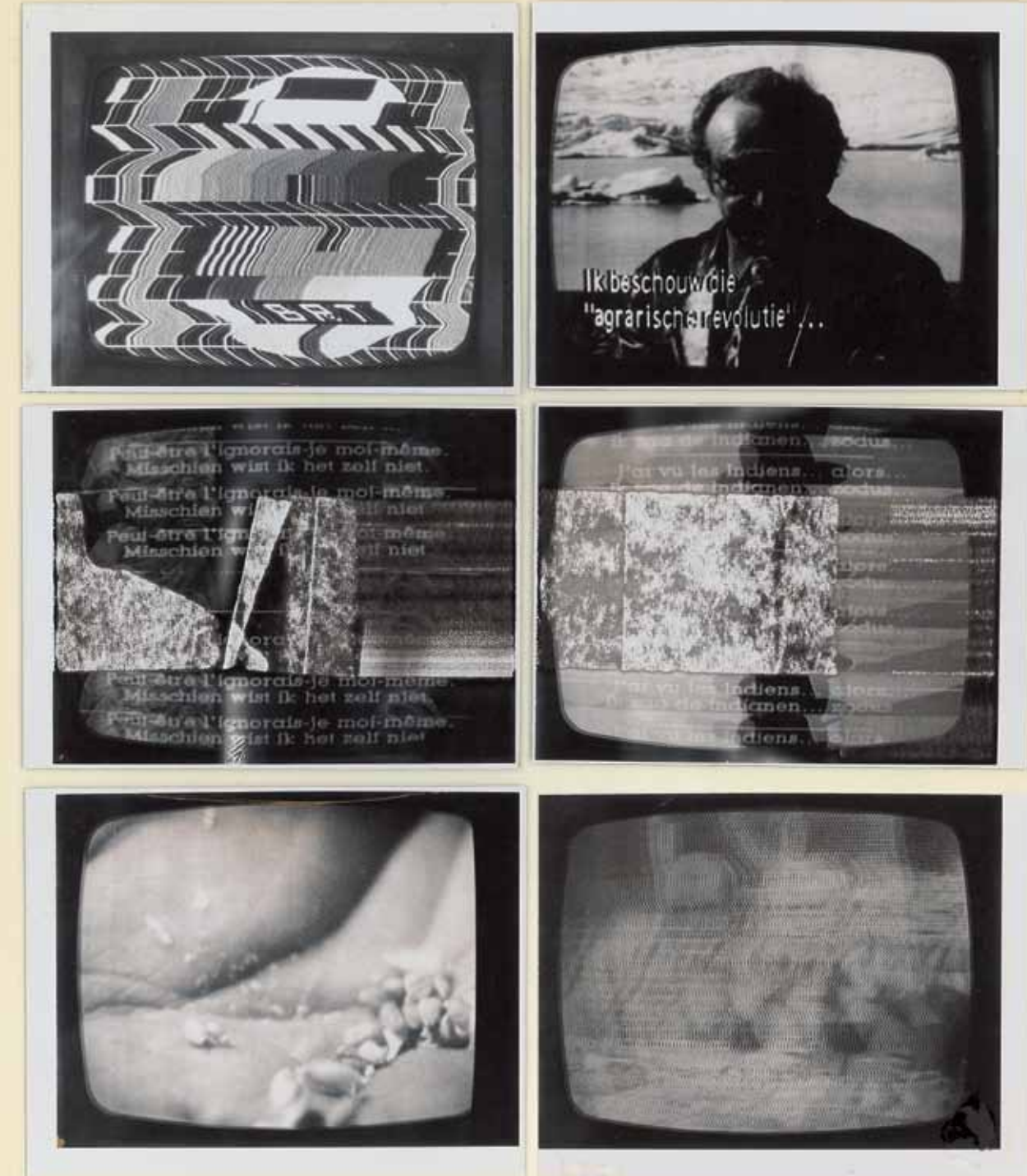






1/11 gelyk traceer  
 hier tussen detourens

14/16



1/11 hier tussen  
 detourens

14/16



100  
vervolg

Jan Verheyen

VERCAMMEN WOUT (1938°) ANTWERPEN\*  
LANGE LOZANASTRAAT 282 BELGIUM.

① TRADE MARKS REGISTERED 1973

2 x 80 dia's klembild (KLEUR+ZWART-WIT) T.M

2 x 1 collage TRADE MARKS (KLEUR+ZWARTWIT)

gekleurde dia's projecteren op wit-zwart werk  
zwart-wit dia's " " gekleurd werk

● AARDE = TRADE MARK  
MAAN = COPY RIGHT  
COSMOS = BIG BOSS

Ⓜ=TRADE MARK STAAT ALS SYMBOOL BOVEN DE  
VRYE CONSUMERENDE WERELD DIE NAAR HAAR EINDE  
SNELT

② Film. Super 8

● a) NEO-JARDINAGE 1973 opgenomen nicht waarklein op  
uitnodiging van R. DEHOUX  
te Brussel (VRYE ZONE EXIT)  
de werkzaamheden in de tuin  
weden als idee en introoering  
rassen gerealiseerd waarom  
verslag in de film.  
werkzaamheden: duur ± 14 dagen  
geen geluid doch indien mogelijk  
degljke pop sound (ritme)

INTERNATIONAL  
CULTUREEL  
CENTRUM  
meir 50 antwerpen

100

van 23 tot 27 februari 1974 films hyper 8  
/ dia's 16mm, enz. 23 FEB\_12U-24U, 24 FEB\_12U-18U

25 FEB\_12U-18U 26 FEB\_12U-18U 27 FEB\_12U-24U





*SOS switch off something 1, 1973-74*



*SOS switch off something, 1973-74*





SPACE, 1974



PAX, 1974



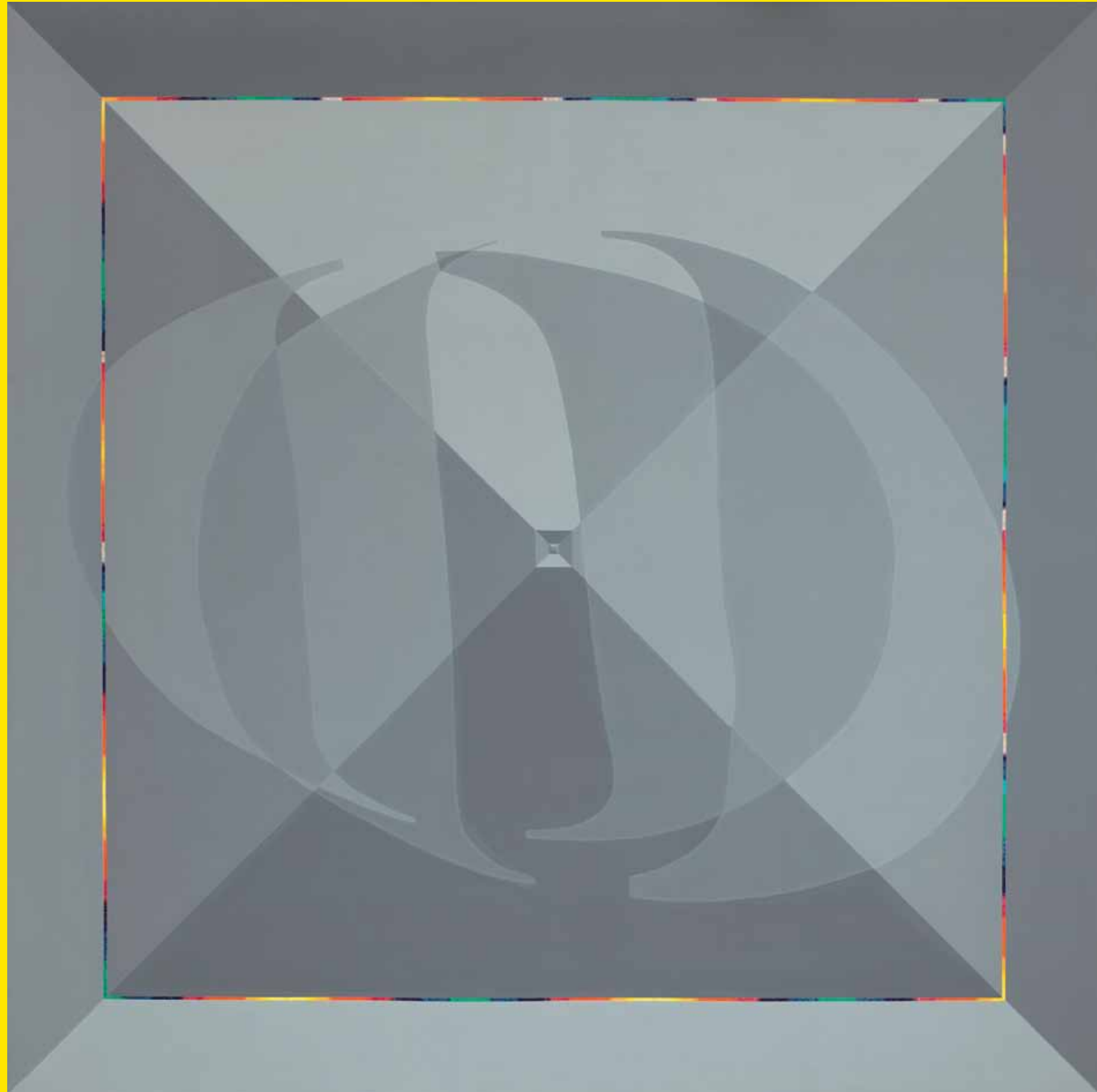


*Stress, 1974*



*Now, 1974*





Zonder titel, 1974

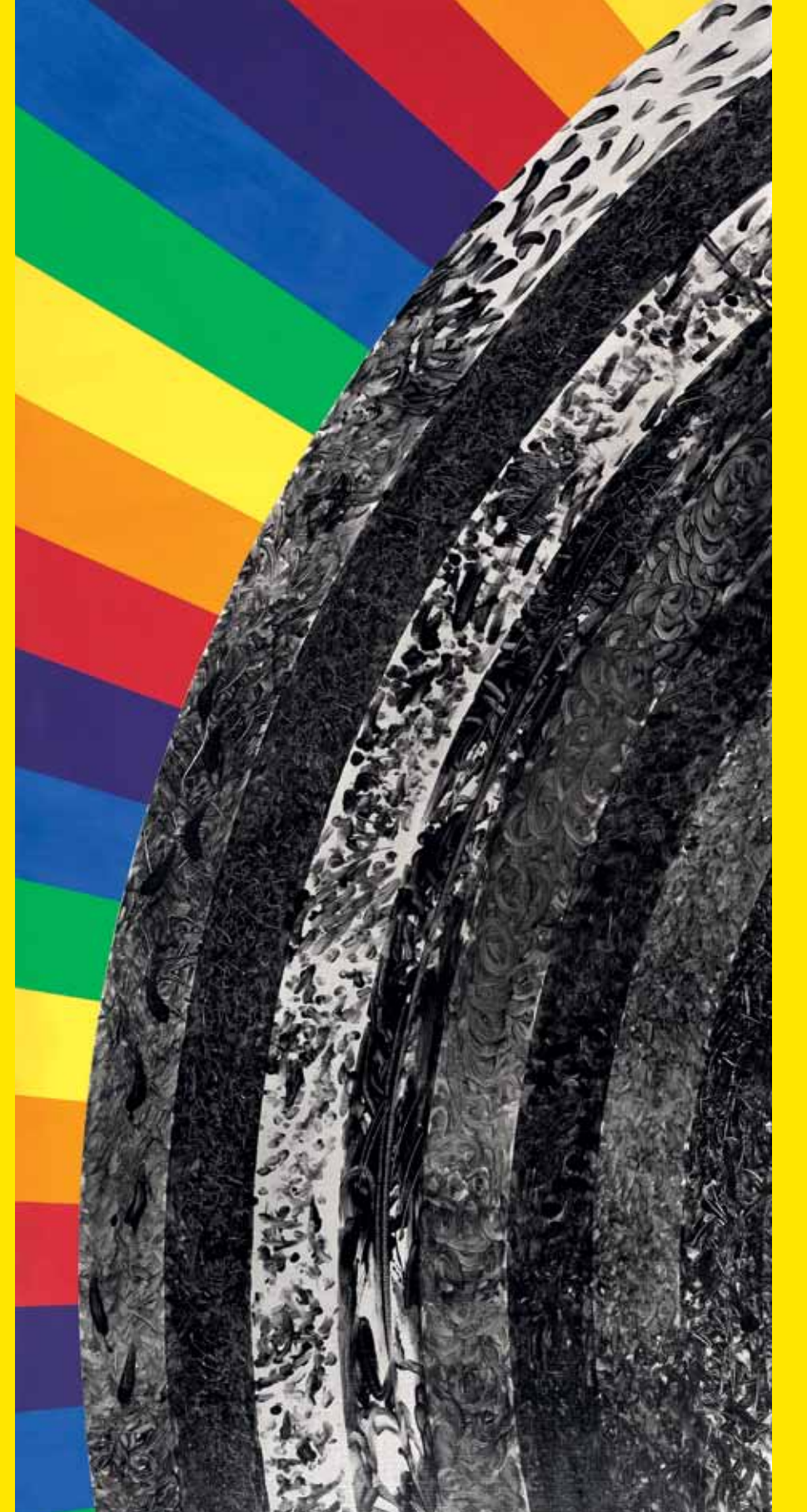


Zonder titel, 1974





Zonder titel, 1974

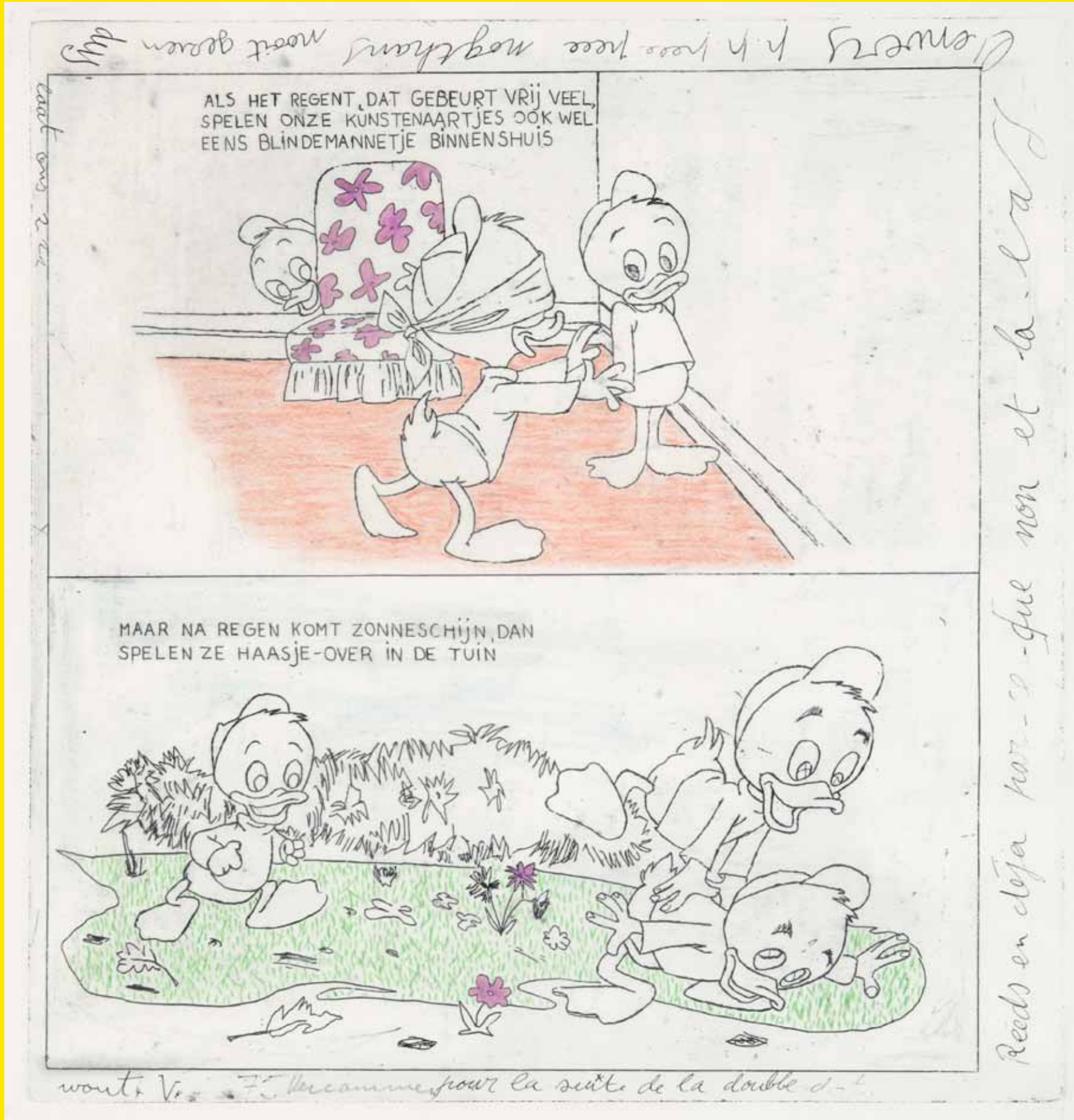


Zonder titel, 1974



START  
NEXT  
STOP.





Maar na regen komt zonneschijn ...., 1975

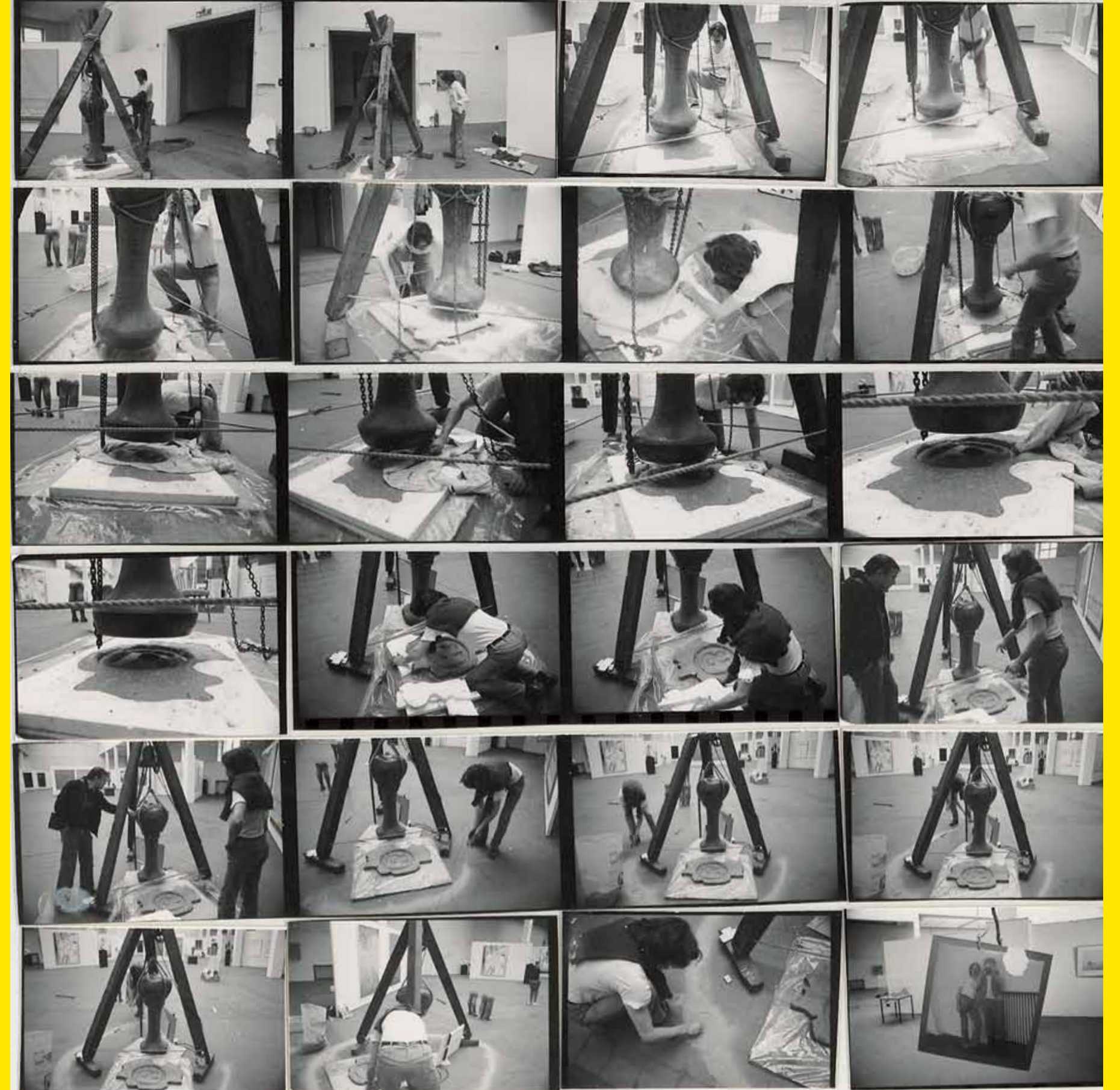
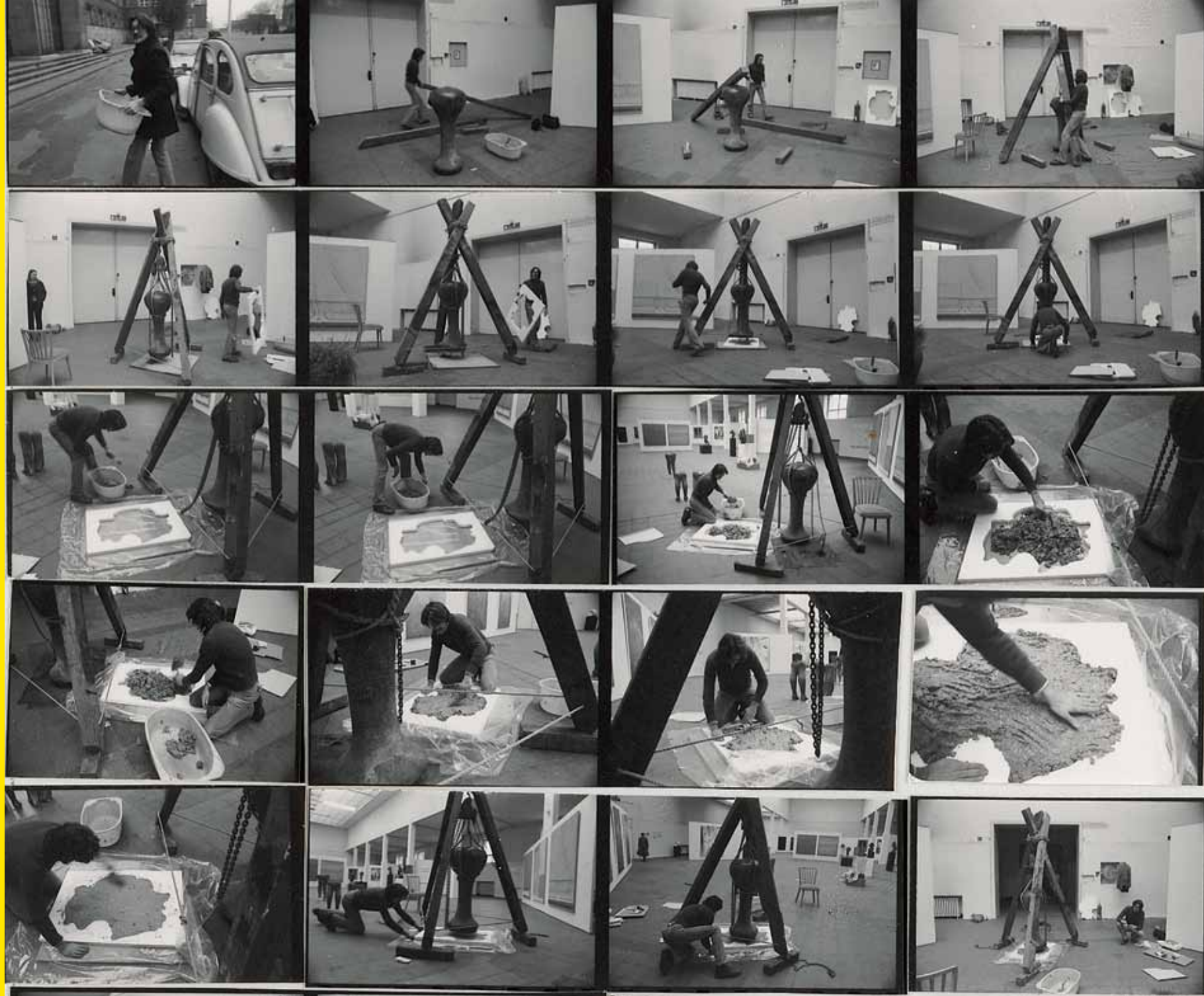


Met onze visie op de revolutie is er eigenlijk niets aan de hand ... menen wij, 1970











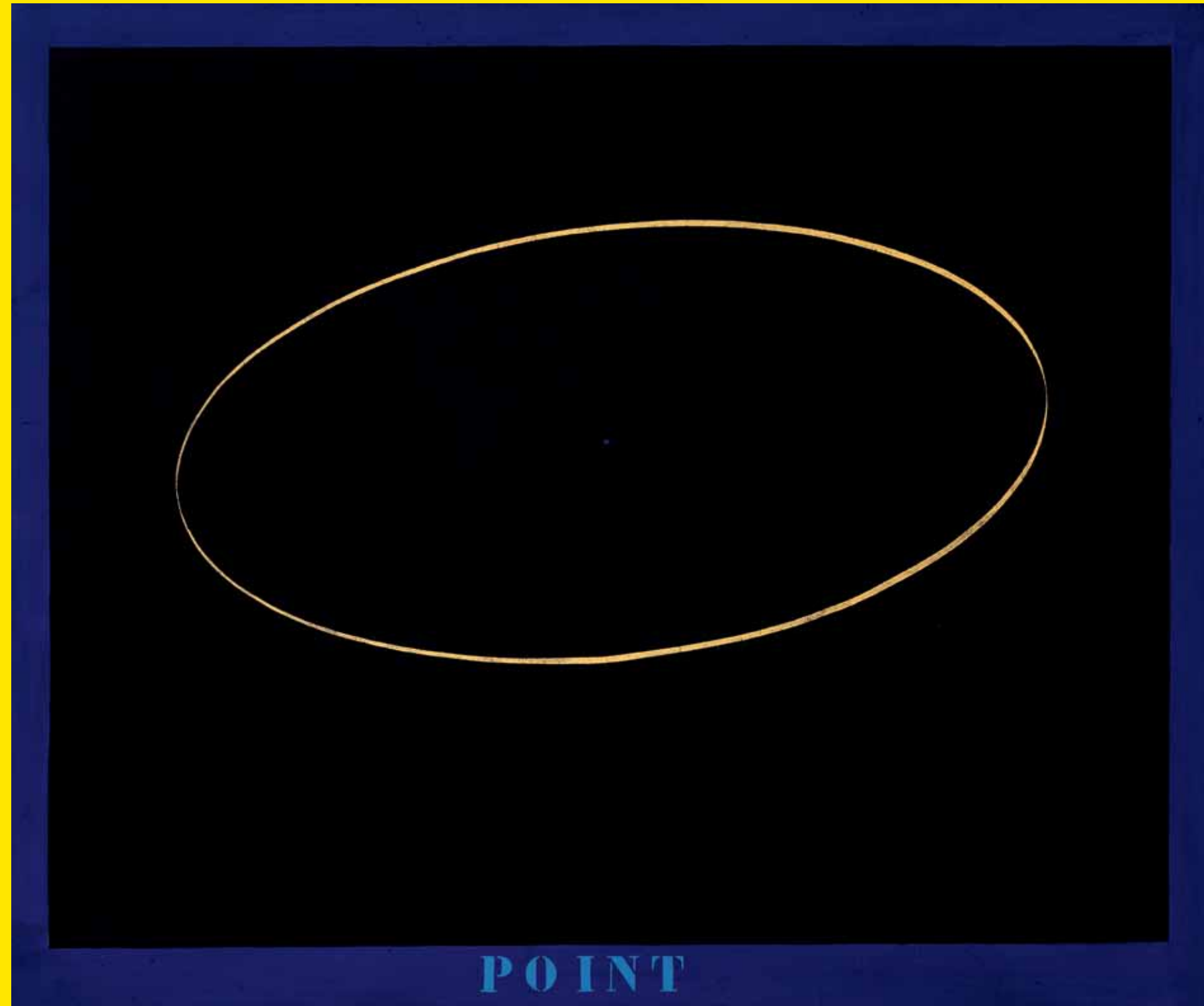


Dominique Stroobant en Wout Vercammen, Granieten stempel "Trade Mark" in Ercola, Antwerpen, 1975

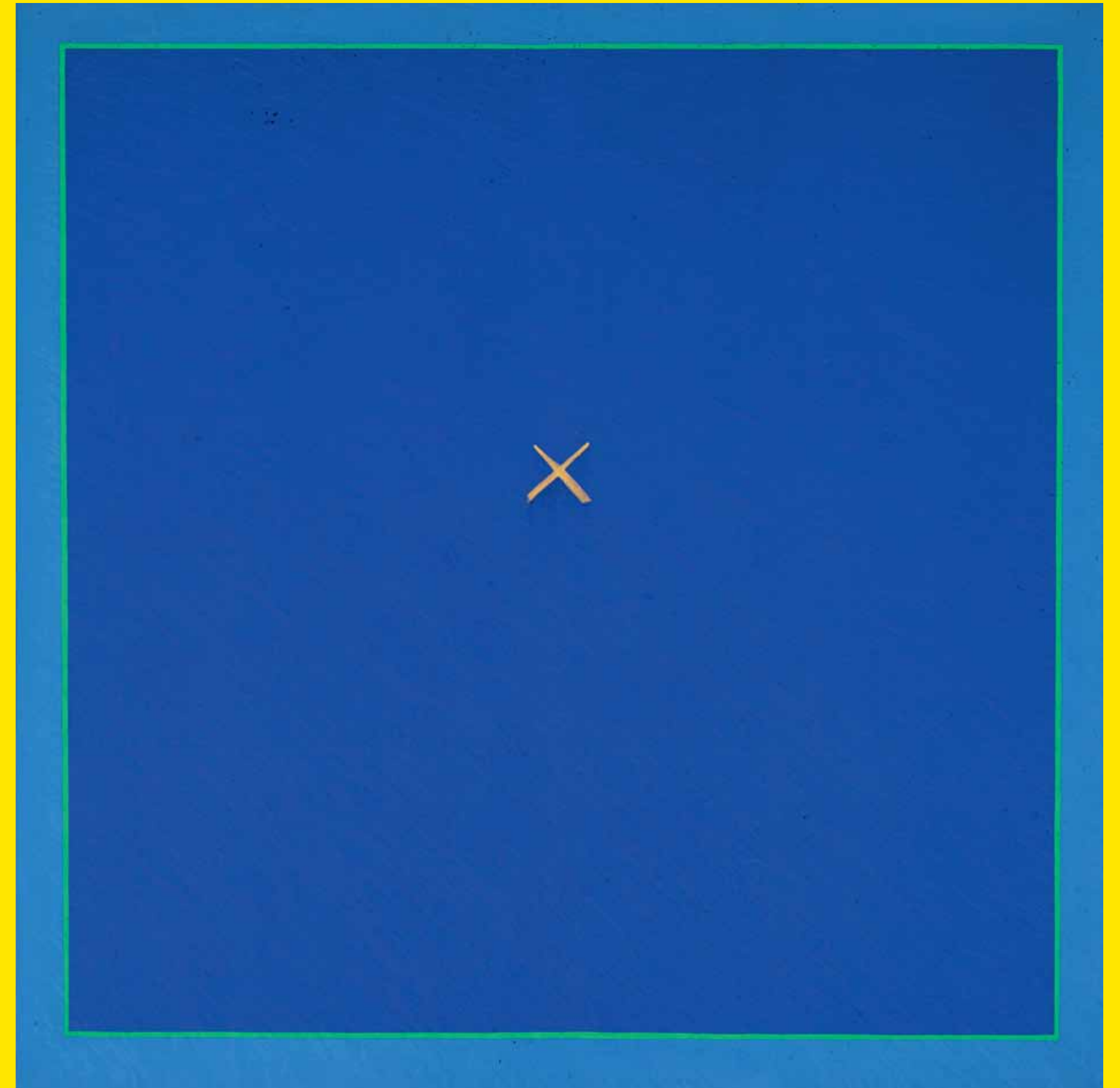


Tentoonstelling Wout Vercammen, Provinciaal Museum Hasselt, 1995





*Point*, 1975



*Zonder titel*, 1975





Remember... Forget, 1974



Gebod Zero, 1975



H A U T

A R T

a vendre  
a louer.

praktisch draad { verboden te fagen  
ingang - toegang  
pivaat weg.

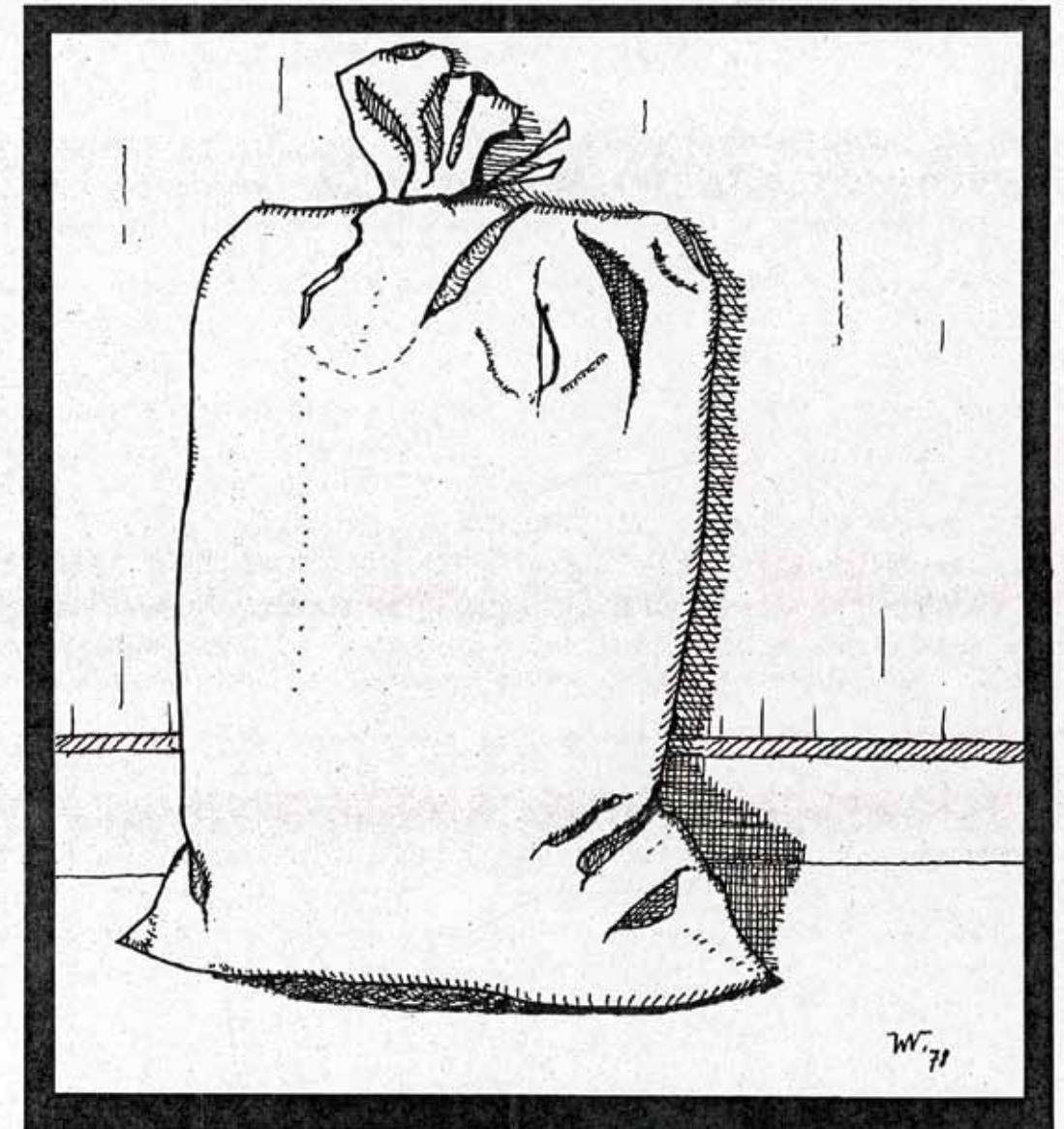
SURFACE



PERSONELLE

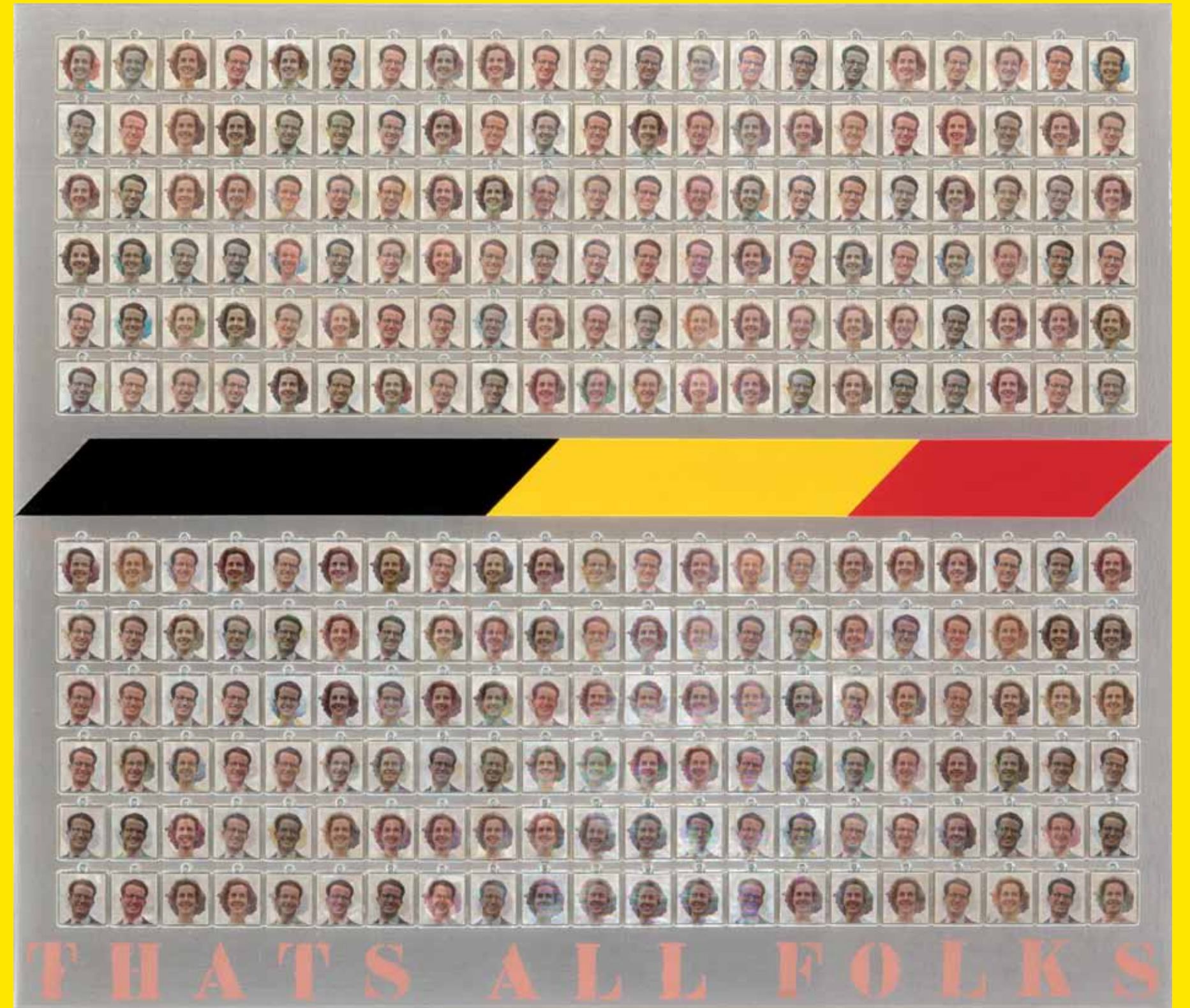
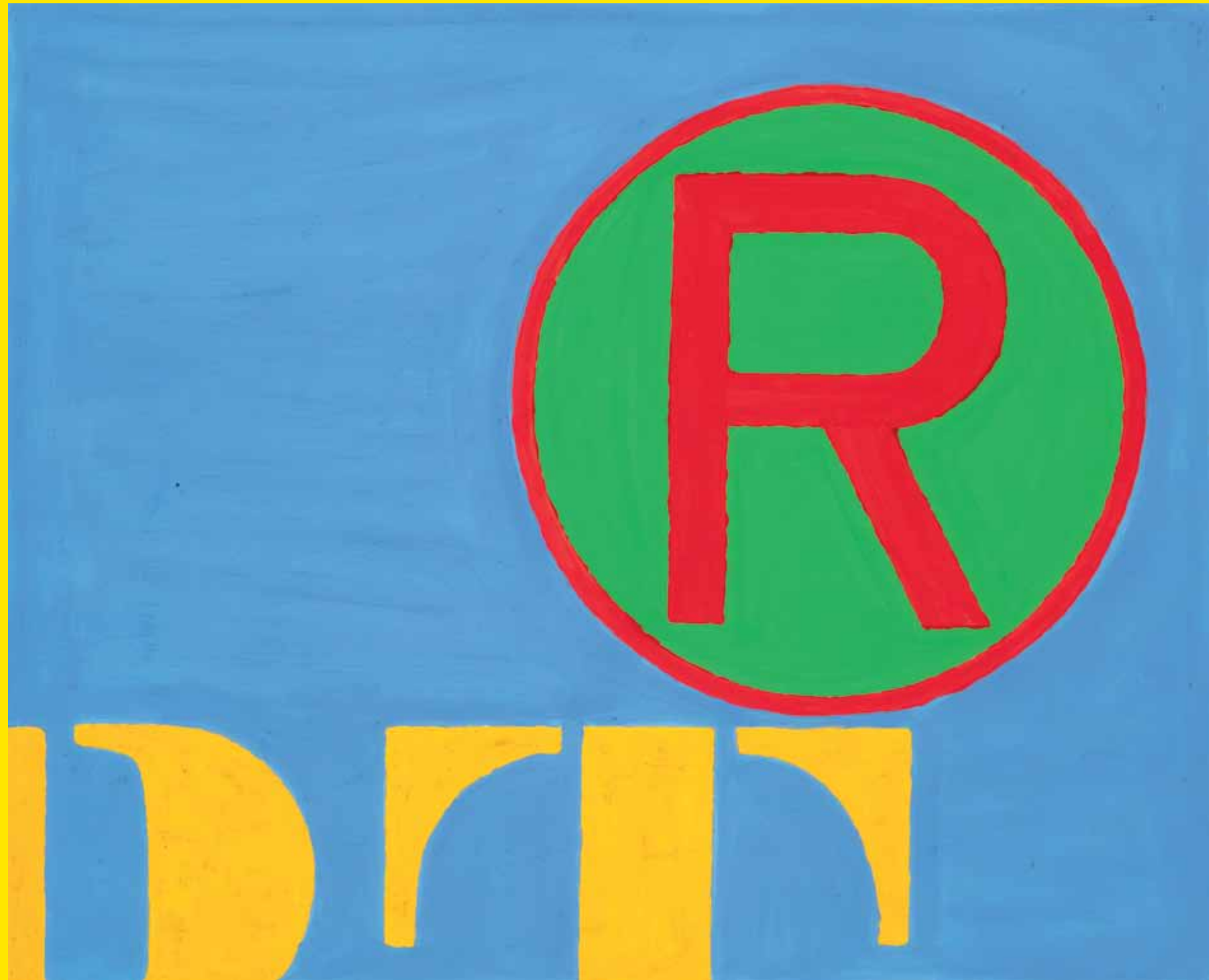


SUR  
SURF



VOORSTEL TOT HET OPBLAZEN VAN PLASTIEK ZAKKEN







want VERAMMEN LANGE LOZANASTRAAT  
282  
Antwerpen

VOORSTELLEN VOOR TENTOONSTELLING  
WARANDE  
TURNHOUT

1) KAMOEFLAGENETTEN DIE HET GANSE  
CENTRUM BEDEKKEN. PRAKTIES GEEN WEG-  
NAME VAN LICHT. DE OPZET STAAT IN VERBAND  
MET VERVREEMDING IN HET ALGEMEEN EN  
MET HET VIZUELE IN HET BIZONDER

2) SPANNEN VAN DEKZEIL 10x10m IN EEN VAN  
DE BINNENRUIMTEN. B.V. VAN MUUR NAAR VLOER  
DEFORMATIE VAN VIZUELE GEWOONTE PATROON  
HET OPSPANNEN GEBEDT IN SCHUINE STAND  
ZODAT ER EEN RUIMTE ONTSTAAT

3) DEKZEIL\* GESPANNEN IN VORM VAN EEN TENT  
1' IN DE BINNENRUIMTE EN 1' BUITEN. DE  
ONDERLINGE ERVARING VAN DE BINNEN EN  
BUITEN SITUATIE IS WEL DEBELIJK VERSCHIL-  
LEND \* OOK 10x10m.

4) DOORBLAZEN VAN GROOT PNEUMATIES VOLUME  
OMSPANNEN MET KOORDEN. DE SPANNING  
IERDOOR ONTSTAAN IS VIZUEEL OVERTUIGEND

5) GROTE RONDE SCHIJF  $\phi 5m \pm$  ROTEREND  
WAAROP PERSONEN KUNNEN PLAATSNEMEN  
DIE DE RUIMTE ANDERS ZULLEN INTERPRETE-  
REN

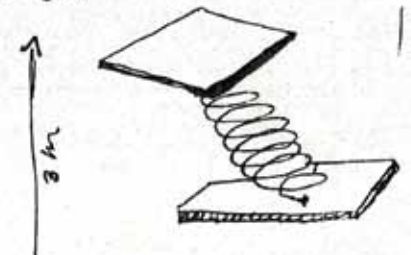
6) UITSTROOING VAN GEKLEURD PAPIER\* VANUIT  
VLIEGTUIGJE BOVEN TURNHOUT. VERWACHTE  
REAKTIES LIGGEN AL VAST

\* FEL GEKLEURDE SNIPPERS KLEIN GENDEG ZODAT  
ZE NIET HINDEREN

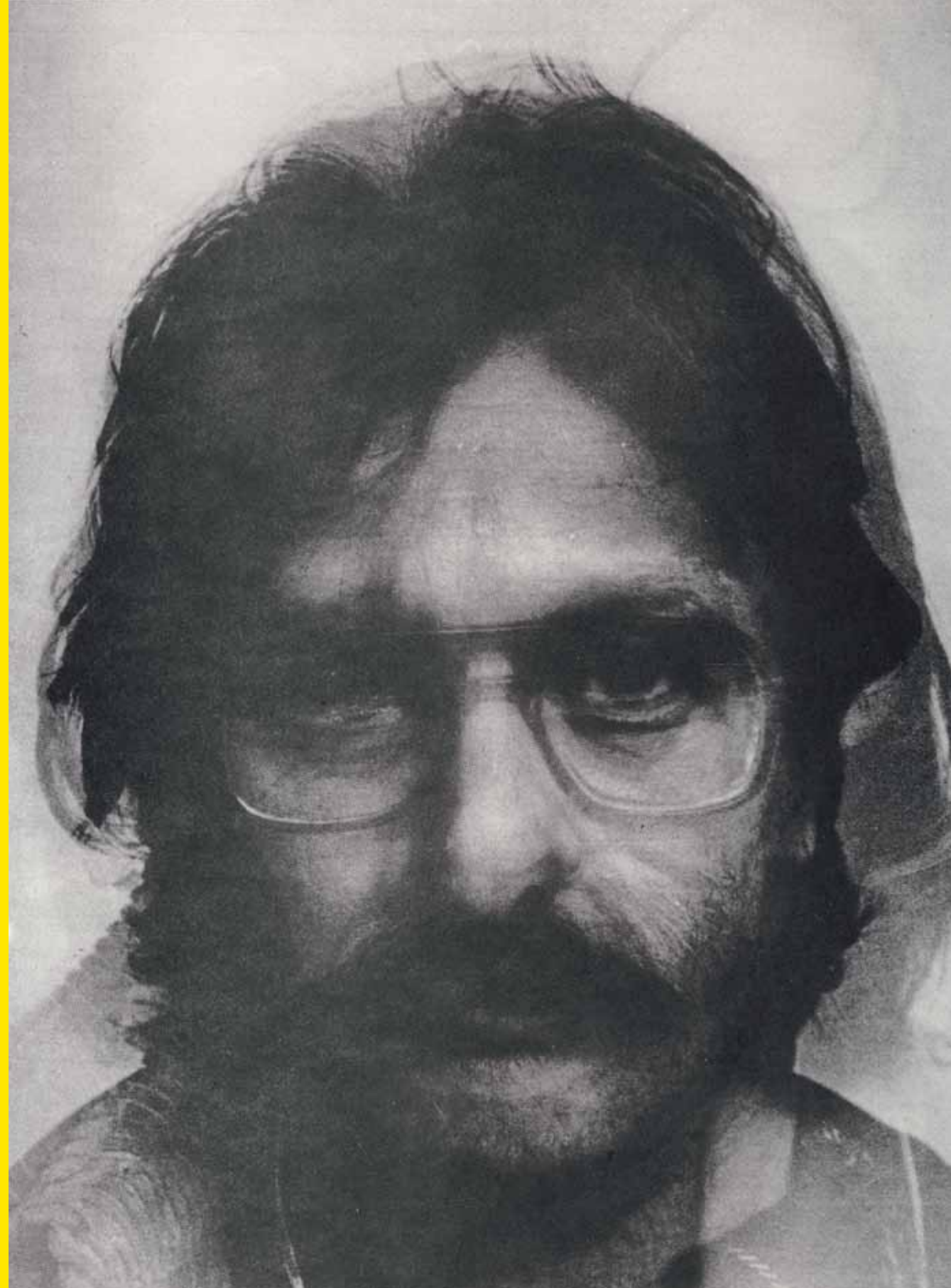
7) DRAADSKULTUUR  $\phi 2mm$ . DIE VAN BUITEN NAAR  
BINNEN WORDT OPGETROKKEN EN  $\pm$  DOOR HET  
HELE GEBOUW EVOLVEERT

8) ROIZENSKULTUUR (INDUSTRIEEL) KLEMMEND TUSSEN  
TWEЕ MUREN 3m BOVEN BEBAVE GROND

9) SKULTUUR MET SPIRAALVEER TUSSEN 2 METALEN  
VLAKKEN EN ALDUS MAKKELIJK EEN DEINENDE  
TRAGE BEWEBING KAN MAKEN.







Wout Vercammen, Luc Deleu en Filip Francis in De Warande te Turnhout, 1978-1979



Wout Vercammen, Luc Deleu en Filip Francis, Horen, zien en zwijgen, 1978

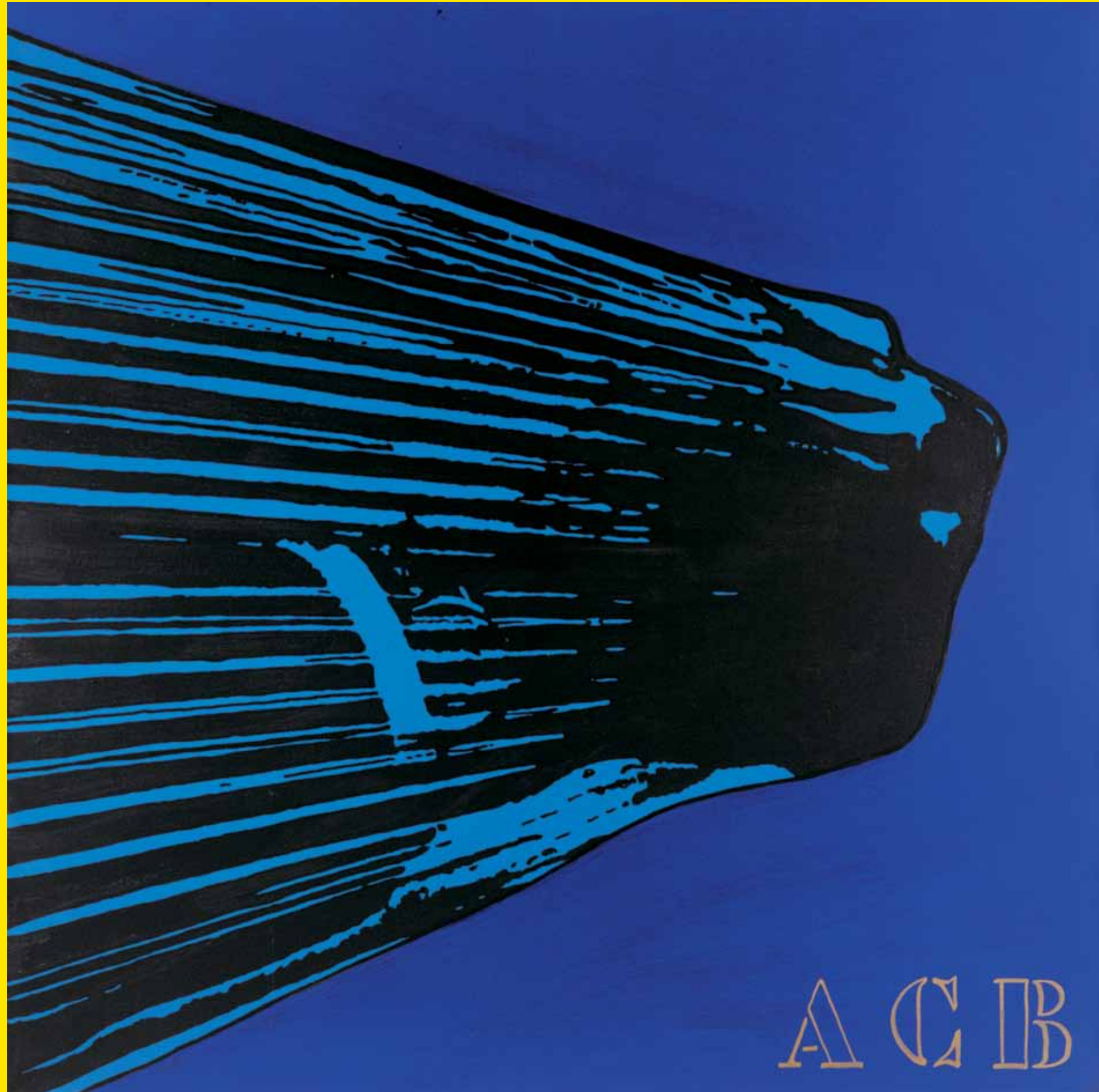


abolitionisme - absentisme - absentisme - absentisme - absentisme - absoluteïsme - abstractisme - absurdisme - academie - actiisme - actualisme - actualisme - adventisme - aërotopisme - aforisme - agnosticisme - agrammatisme - albinisme - alchimisme - alcoholisme - alfabisme - allegorisme - alpinisme - altruïsme - amateurisme - amerikanisme - ametallisme - amoralisme - anabaptisme - anabolisme - anachronisme - analphabetisme - anarchisme - anarchosyndicalisme - anatocisme - anglicisme - animisme - annexionisme - antagognisme - antifascisme - antikerikalisme - antimilitarisme - antinomisme - antipapisme - antismitisme - antropomorfeïsme - apostolicisme - apriorisme - arbederisme - archaïsme - archeomagnëtisme - argotisme - arianisme - aristotelisme - arriïsme - ascelisme - asterisme - astigmatisme - atavisme - atheïsme - atomisme - atonalisme - atticisme - automalisme - autopolitisme - autonomisme - autoritarisme - autoctonisme - bahaisme - banditisme - barbarisme - balisme - behaviourisme - behaviorisme - belgicisme - bi-linguïsme - bimetalisme - binarisme - biologie - boeddhisme - bolsjevisme - bolsjevisme - bonaparisme - botulisme - bovarysme - brahmanisme - bromisme - brutalisme - buddhisme - byzantinisme - caciquisme - caesarisme - calinisme - caritisme - cartesianisme - casualisme - catabolisme - cataclysmisme - catholicisme - centralisme - cesarisme - cesaropapisme - chassidisme - chauvinisme - chemisme - chemotropisme - chloralisme - cicronarisme - civisme - classicisme - cliëntelisme - cocainisme - collectivisme - commensalisme - communisme - comparatisme - conceptualisme - conciliatorisme - concretisme - conditionalisme - confessionnalisme - conformisme - confucianisme - congregationalisme - conservatisme - consumertisme - corporatisme - creationisme - cryptochisme - cultisme - cultuurboljevisme - cultuurimperialisme - cultuurimperialisme - cultuurimperialisme - cultuurimperialisme - dandysme - daltonisme - dandyisme - darwinisme - delatisme - deïsme - demonisme - denkmeechanisme - despotisme - determinisme - diamagnetisme - diastrafisme - diffusieïsme - dilettantisme - dimorfisme - dirigisme - doctrinarisme - dogmatisme - donjuanisme - dualisme - dynamisme - dyptemisme - eclecticisme - economisme - eddyïsme - endogotisme - egalitarisme - egocentrisme - egoïsme - egotisme - elektromagnetisme - elitarisme - empirisme - encyclopedisme - epicurisme - epigonisme - episcopalisme - eretisme - ergotisme - escapisme - erotisme - esthetisme - statisme - etnocentrisme - eudamonisme - eufonie - eufonie - euhemerisme - eufonie - euro-communisme - evolutieïsme - exclusivisme - exhibitionisme - existentialisme - excorisme - exotisme - expansionisme - experimentaïsme - expressieïsme - externalisme - extremisme - falisme - fallisme - fanatisme - faradisme - farizeïsme - fascisme - fatalisme - fauisme - favorisme - federalisme - feminisme - fenomenalisme - fiodalisme - ferromagnetisme - felixisme - fidelisme - figurisme - filhellenisme - flagellantisme - flamigantisme - flandriërisme - forensisme - formalisme - frankfilonisme - frivolisme - frivolisme - functionalisme - funktionalisme - fundamentealisme - futurisme - fysicalisme - fysioratisme - fysokratisme - gallicanisme - gallicisme - galvanotropisme - gastuikmeechanisme - gastricisme - gauchisme - gaullisme - gemeenschapskapitalisme - geotropisme - germanisme - gerontisme - geslachtsdimorfisme - gigantisme - gnosticisme - goelazj - communisme - gongorisme - graecisme - grendelmeechanisme - groesgoïsme - groepvotatisme - groeps - particularisme - handelskapitalisme - hebraïsme - hedonisme - hegelianisme - heliotropisme - hellenisme - helotisme - henothisme - hermaphroditisme - hermetisme - heroïsme - heteromorfeïsme - heteroseksisme - hindoeïsme - fissilisme - hispanisme - historicisme - historisme - hobbyïsme - hoerapatriotisme - holisme - horizontalisme - humanisme - hydrotopisme - hylocisme - hyperparasitisme - hypnodisme - idealisme - idiotisme - istoeïsme - illuminisme - illusionisme - immaterialisme - immobilisme - immoralisme - imperialisme - imposibilisme - impressionisme - incivisme - indeterminisme - indifferentsme - individualisme - inexistenteïsme - infantilisme - inguonisme - inguonisme - integralisme - intelektualisme - intellektualisme - internalisme - internationalisme - interventieïsme - intimisme - intuïtionisme - irrationalisme - irredentisme - islamisme - isme - isme - isolatisme - isomorfisme - isofylabisme - italianisme - jainisme - jakobisme - januisme - jeugdvoetbalisme - jersilisme - jingoïsme - jongerentoeïsme - journalisme - jorielisme - judaïsme - juridisme - kampeertoeïsme - kannibalisme - kantianisme - kapitalisme - kavalisme - katalisme - katalisme - katholisme - kerkeïsme - kerkeïkalisme - klokmechanisme - kolonialisme - kosmopolitisme - kruikmeechanisme - kulisme - kusttoeïsme - lakonisme - lakonisme - laïcisme - lamaisme - lambdacisme - latinisme - latitudinarisme - laïsme - legalisme - legisme - leninisme - liberalisme - libertisme - logisme - luchttoeïsme - luminisme - lutheranisme - lysisme - machiavellisme - machisme - magnetisme - malcontentisme - malthusianisme - mandarinisme - manicheïsme - maniereïsme - manisme - macisme - marinisme - marktmechanisme - marxisme - masculinisme - masochisme - materialisme - maedisme - mardaisme - mechanisme - mehanisme - medicinaleïsme - medievaleïsme - melanisme - melisme - melkvegetarisme - mendelisme - menjeuïsme - mentalisme - mercantilisme - memorieïsme - messianisme - metabolisme - metachronisme - metakronisme - meteorisme - methodisme - micro-organisme - militarisme - minimalisme - moderantisme - modernisme - mohammedanisme - monachisme - monadisme - monetarisme - monogotisme - monisme - monochromatisme - monofytisme - monocleïsme - monometallisme - monopolie - kapitalisme - monopyschisme - monarchisme - monochisme - monothetisme - monothetisme - monumentalisme - moralisme - morfinisme - motisme - mutisme - mutualisme - muurkalkpompisme - mycelisme - mysticisme - mykotoxisme - narcisme - nationaal-socialisme - nationalisme - nativisme - naturalisme - naturisme - natuurtoeïsme - nazisme - neerlandisme - negatisme - neocalinisme - neoclassicisme - neoklassicisme - neokarisme - neofascisme - neofisme - neokapitalisme - neokolonialisme - neoliberalisme - neologisme - neomathusianisme - neomaxisme - neonarisme - neoplatonisme - neoplatonisme - neorealisme - neothomisme - nepotisme - neptunisme - nestparasitisme - neutralisme - nihilisme - noctambulisme - nominalisme - nomisme - non-conformisme - normalisme - nudisme - objectivisme - objectivisme - obscurantisme - obstructieïsme - occasionalisme - occultisme - okultisme - ogonisme - onderwatertoeïsme - ongodisme - ontologie - ontstekingsmechanisme - ontstekingsmechanisme - opportunisteïsme - optimisme - oprekmeechanisme - organisme - orangisme - orïsme - organisme - orientalisme - otracisme - ovarisme - ovalisme - pacifisme - paganisme - paleomagnetisme - paludisme - panamerikanisme - panarabisme - panbiotisme - panentheïsme

pangermanisme - panhellenisme - panislamisme - panlogisme - panpneumatisme - panpsychisme - panstaurisme - pantheïsme - papalisme - parisisme - parachronisme - parakronisme - paratellisme - paralogisme - paramagnetisme - parasitisme - parisianisme - parlementarisme - paroxisme - particularisme - pathetisme - paternalisme - patriotisme - paulinisme - pauperisme - pedocentisme - pelagianisme - perfectibilisme - perfectionisme - perfectisme - peronisme - personalisme - perspectivisme - pessimisme - petrarchisme - pietisme - plansocia- lisme - pleochroïsme - plomorfisme - plusalisme - plutonisme - pneumatisme - poëticisme - pointillisme - polygenisme - polymorfisme - polytheïsme - ponsmechanisme - pons- mekanisme - popularisme - populisme - positivisme - possibilisme - postjadisme - prag- matisme - presbyterianisme - priapisme - prijsmechanisme - prijsmechanisme - probabilisme - professionaïsme - profetisme - prognatisme - procelitisme - prospectivisme - protectio- nisme - protektionisme - protestantisme - provincialisme - proctenisme - proctenisme - proctenisme - postitacisme - psychisme - psychologie - puerilisme - purisme - puritanisme - pyrronisme - querulantisme - quietisme - racisme - radencommunisme - radicalisme - rationalisme - rea- listie - reïonisme - regionalisme - regulatiemechanisme - relationisme - relativisme - remme- chanisme - remmechanisme - repetitiemechanisme - republikaïsme - reumatisme - revisionisme - richtmechanisme - richtmechanisme - riqarisme - ritualisme - romantisme - romantisme - roma- cisme - royalisme - sabaisme - sadisme - sadomasochisme - safaritoeïsme - saffisme - saffis- me - saraisme - sarasme - sardonisme - saturnisme - septicisme - schepsmagnetisme - schema- tisme - scientisme - scotisme - scutisme - secentisme - serendimorfisme - seisme - sektarisme - sektarisme - semi-professionaïsme - sensitivisme - sexualisme - sentimentalisme - separaïsme - serendipisme - servilisme - servomechanisme - shintoïsme - shuttlemechanisme - shuttlemechanisme - siderisme - simonisme - simplisme - simultaneïsme - siyufisme - situa- tionisme - sjamanisme - sjintoïsme - skeptisme - sluitermechanisme - socialisme - soefisme - sokisme - solcisme - solocisme - solidarisme - solipsisme - solisme - solitarisme - somnambu- lisme - specialisme - spiraïsme - spiraalmeechanisme - spirulisme - spiritualisme - staatsmache- risme - staatscommunisme - staatscommunisme - staatskapitalisme - staatskerenisme - stalinisme - stoicis- me - structuraïsme - stuurmechanisme - stuurmechanisme - subjectivisme - subjektivisme - subkationa- lisme - supernaturalisme - supranaturalisme - supranaturalisme - surrealisme - suttisme - syllogisme - symbolisme - synchronisme - synchroïsme - syncretisme - synthetisme - syndicalisme - synergisme - taalimperialisme - taalparticularisme - taalpartikularisme - tachisme - tantrisme - taotisme - tarantisme - tauïsme - tegenkoppelemeechanisme - tegenkoppelemeechanisme - teisme - terminisme - terrorisme - trugkoppelemeechanisme - thisme - thigmotopisme - thomisme - tijdmechanisme - litai- ms - toerisme - tomisme - tonalisme - totalitarisme - latemisme - traditionalisme - tragisme - transcendentaleïsme - transformisme - transeksisme - transeksualisme - transvestitisme - trauma- lisme - tribadisme - trichisme - triomfalisme - tritisme - trivalisme - triqume - trotsisme - truisme - tsarisme - tuimelmeechanisme - tuimelmeechanisme - utchakelmeechanisme - ultramontanisme - unitarisme - universalisme - uranisme - urbanisme - urisme - utilisme - utilitarisme - utopisme - vaginisme - vachchaunisme - vakegisme - vampirisme - vandalisme - vermechanisme - vermechanisme - veganisme - vegetarisme - verisme - verbalisme - verisme - vero - librisme - ver- snellingsmechanisme - veronellingsmechanisme - verticalisme - verbragingsmechanisme - verbragingsmecha- nisme - vitalisme - vlamisme - vluchtalcoholisme - vocalisme - voedingsmechanisme - voedingsme- chanisme - volbalvandalisme - volutarisme - voortplantingsmechanisme - voortplantingsmechanisme - voortsturingmechanisme - voortsturingmechanisme - voortsturingsoptimisme - voverisme - vrij- loopmechanisme - vrijloopmechanisme - vulcanisme - vulganisme - vulkanisme - wallingantisme - wandeltoeïsme - waltoeïsme - wereldfederalisme - wieltoeïsme - wintertoeïsme - wordpfit- ysme - woutisme - wrijvingsmechanisme - wrijvingsmechanisme - x - y - zelotisme - zenboedhis- me - zenonisme - zionisme - zwinglianisme.







*The Big Mistake, 1981*

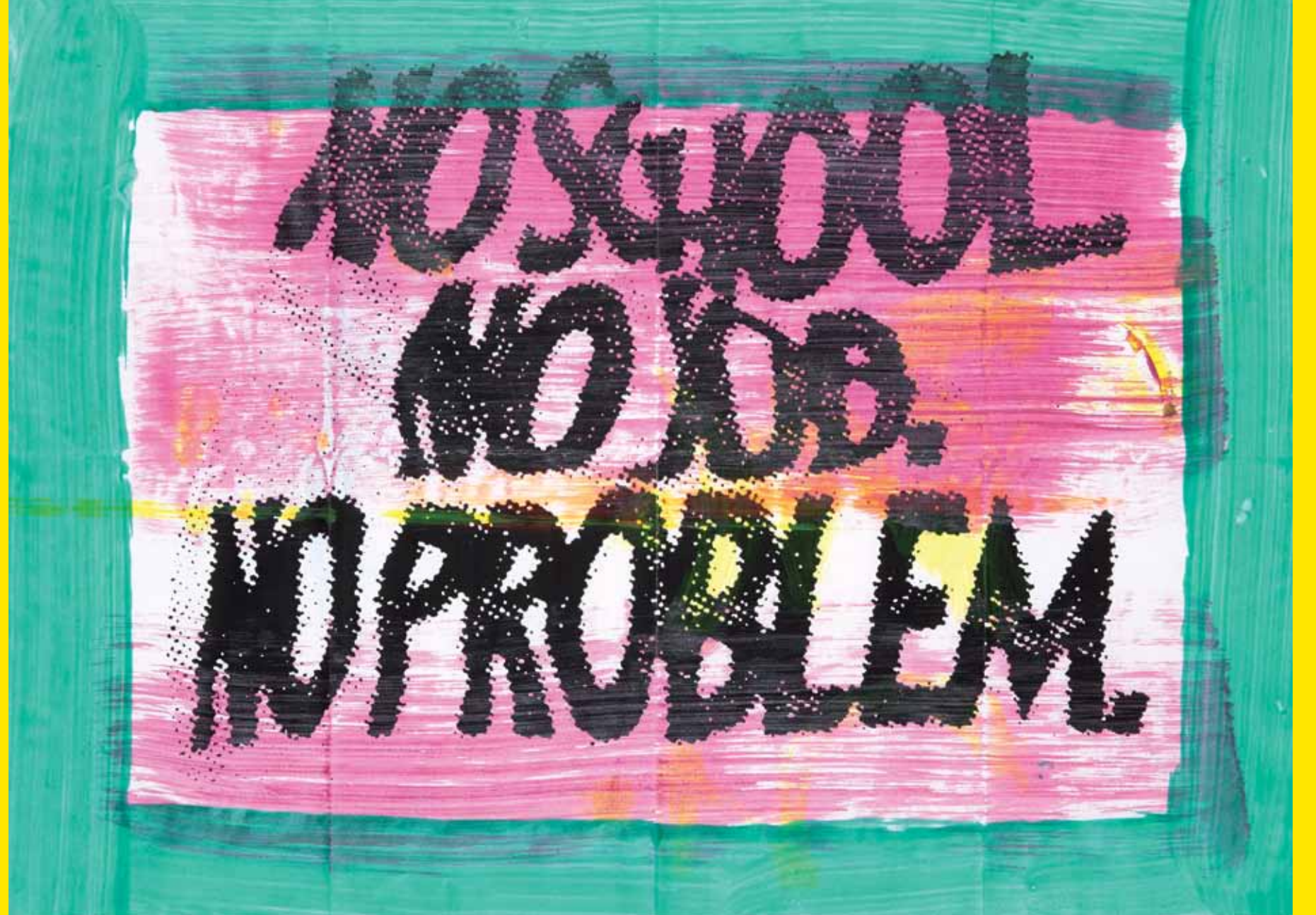


*Post Para Neo, 1981*





Zonder titel, 1985

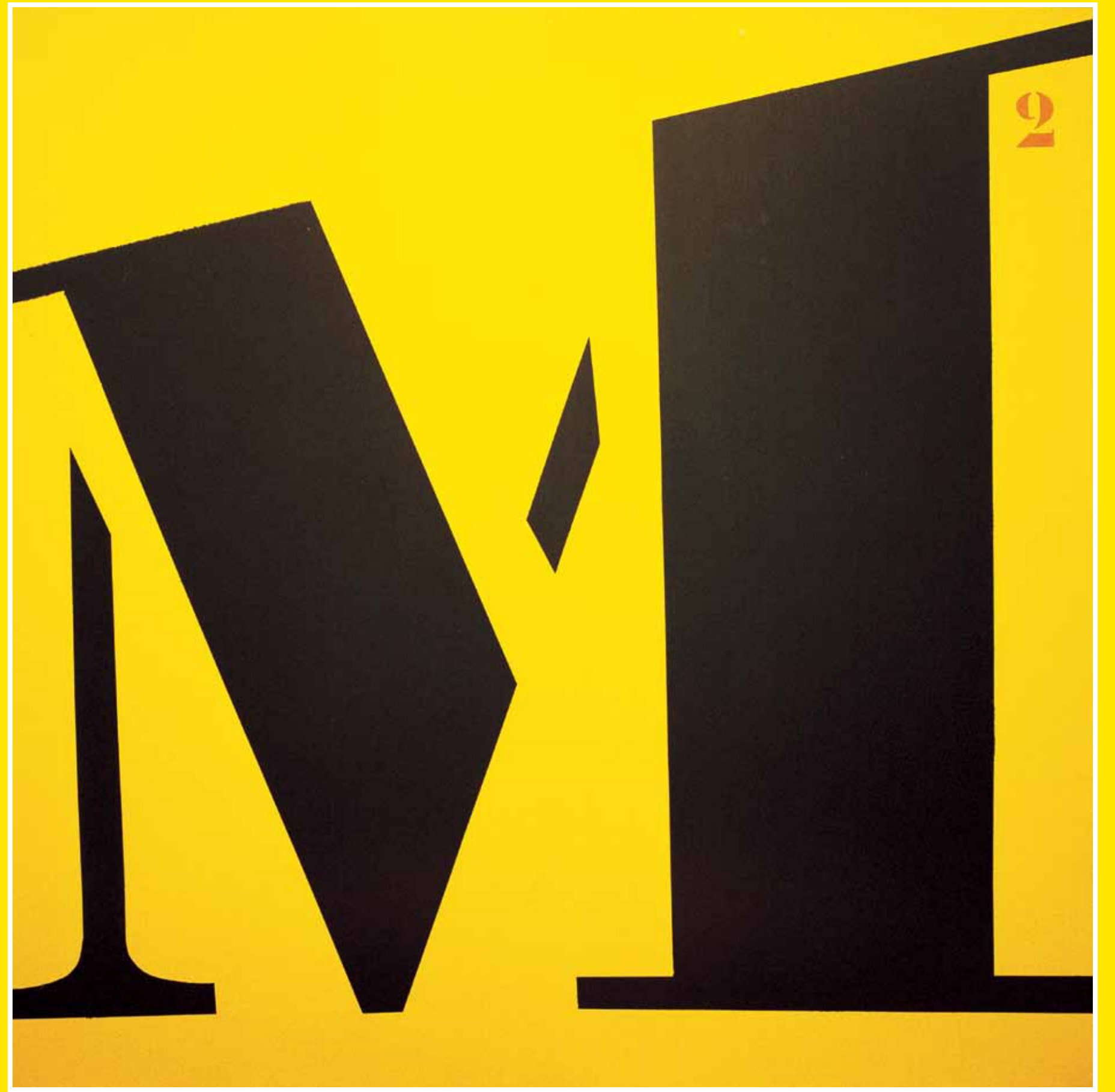


Zonder titel, 1985 - 1986



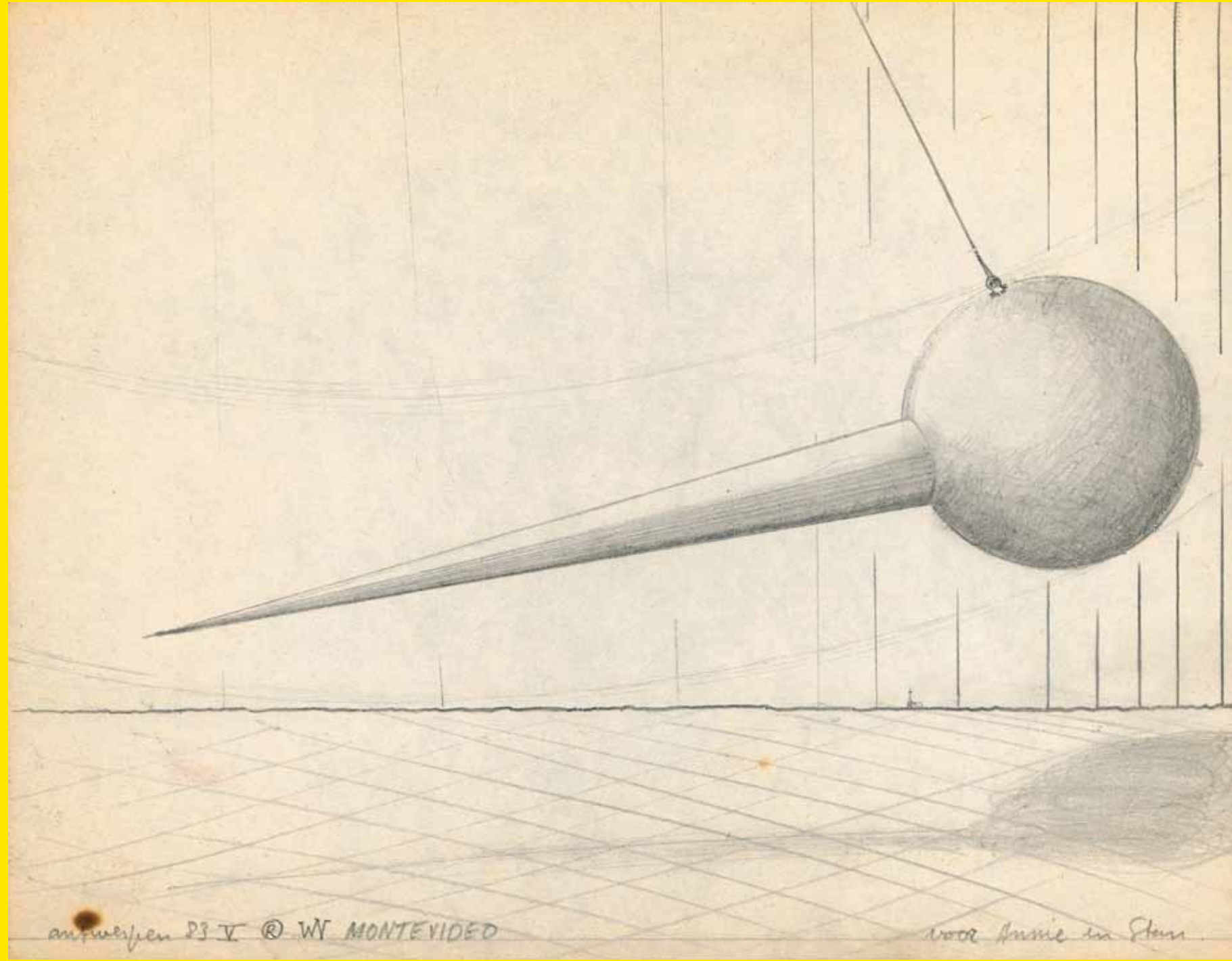


*Square Meter War, 1985*



*Square Meter, 1981-1991*

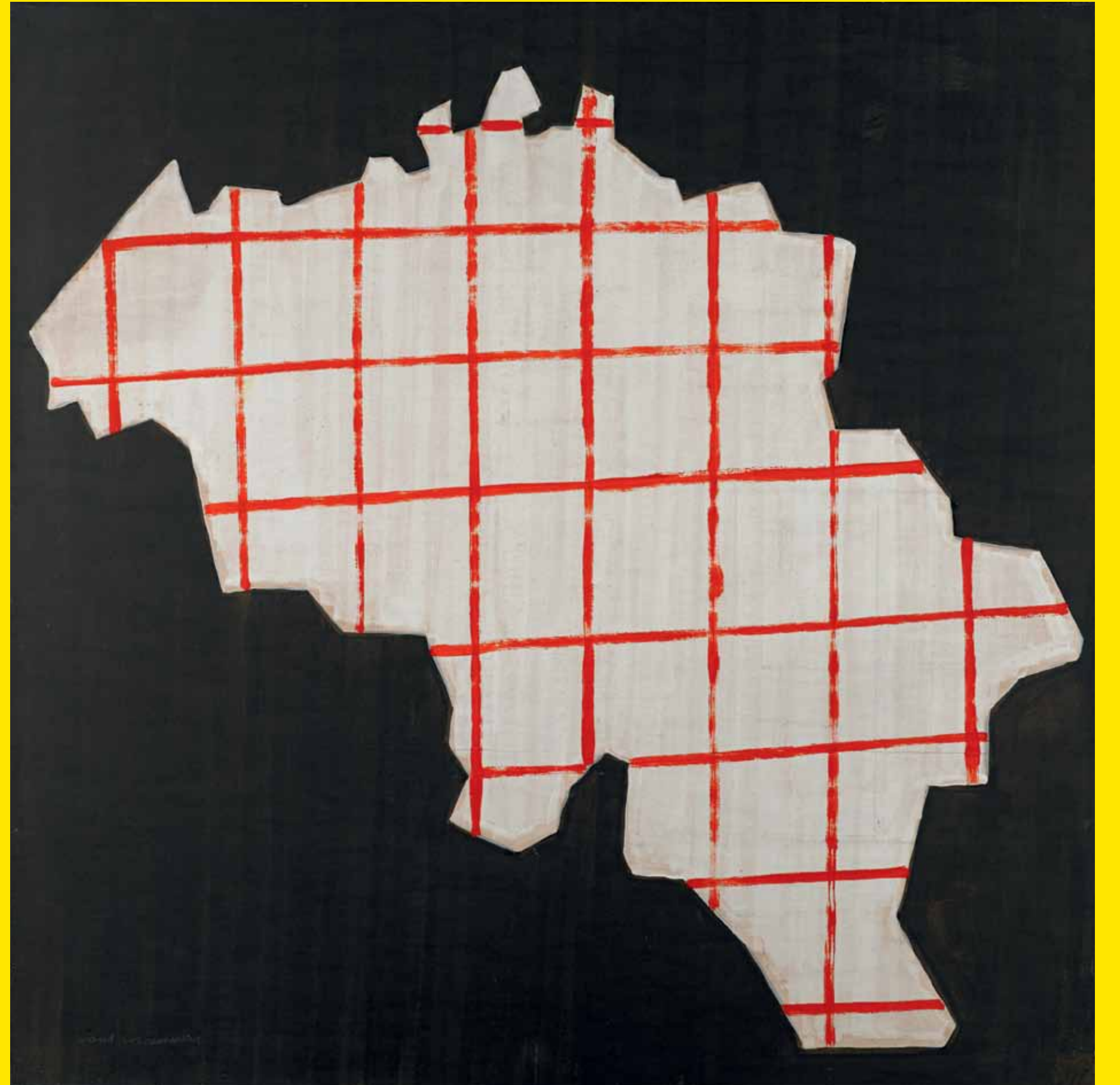








*Mood, 1983*



*Monsieur propre, 1983*



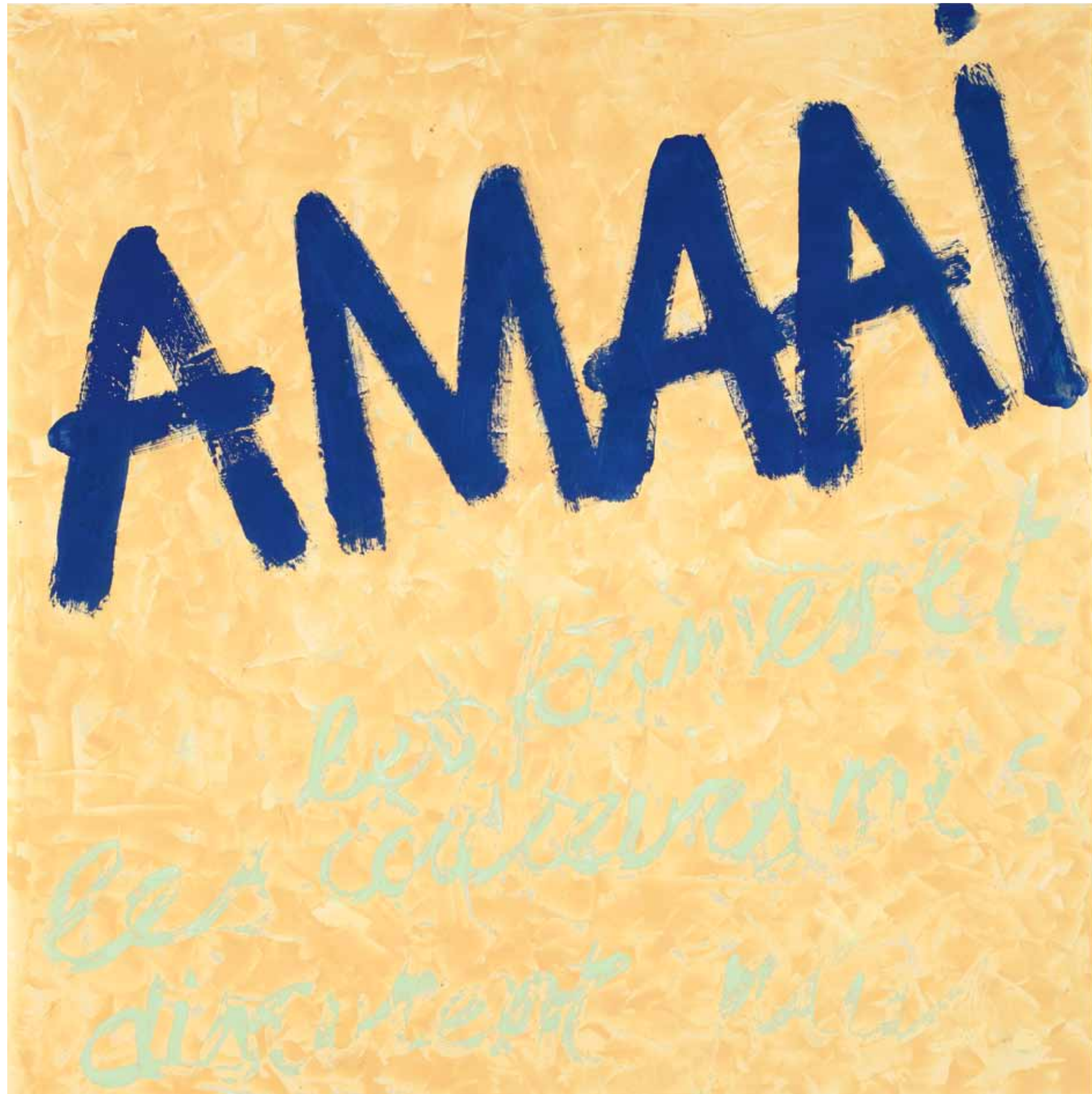


*De schittering van de stilte, 1983 (Dag)*

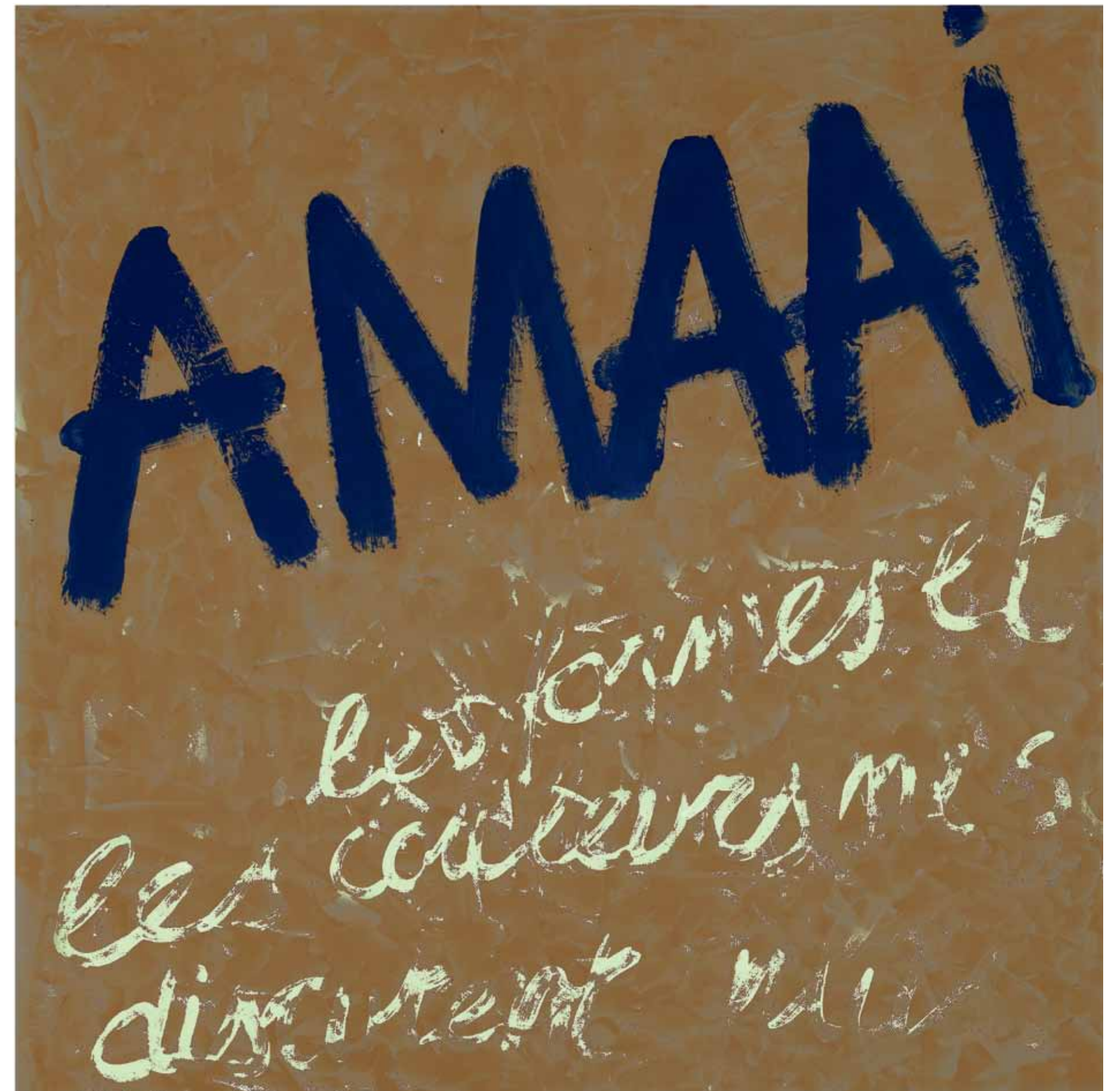


*De schittering van de stilte, 1983 (Nacht)*





*Les formes et les couleurs ne se discutent plus, 1983 (Dag)*

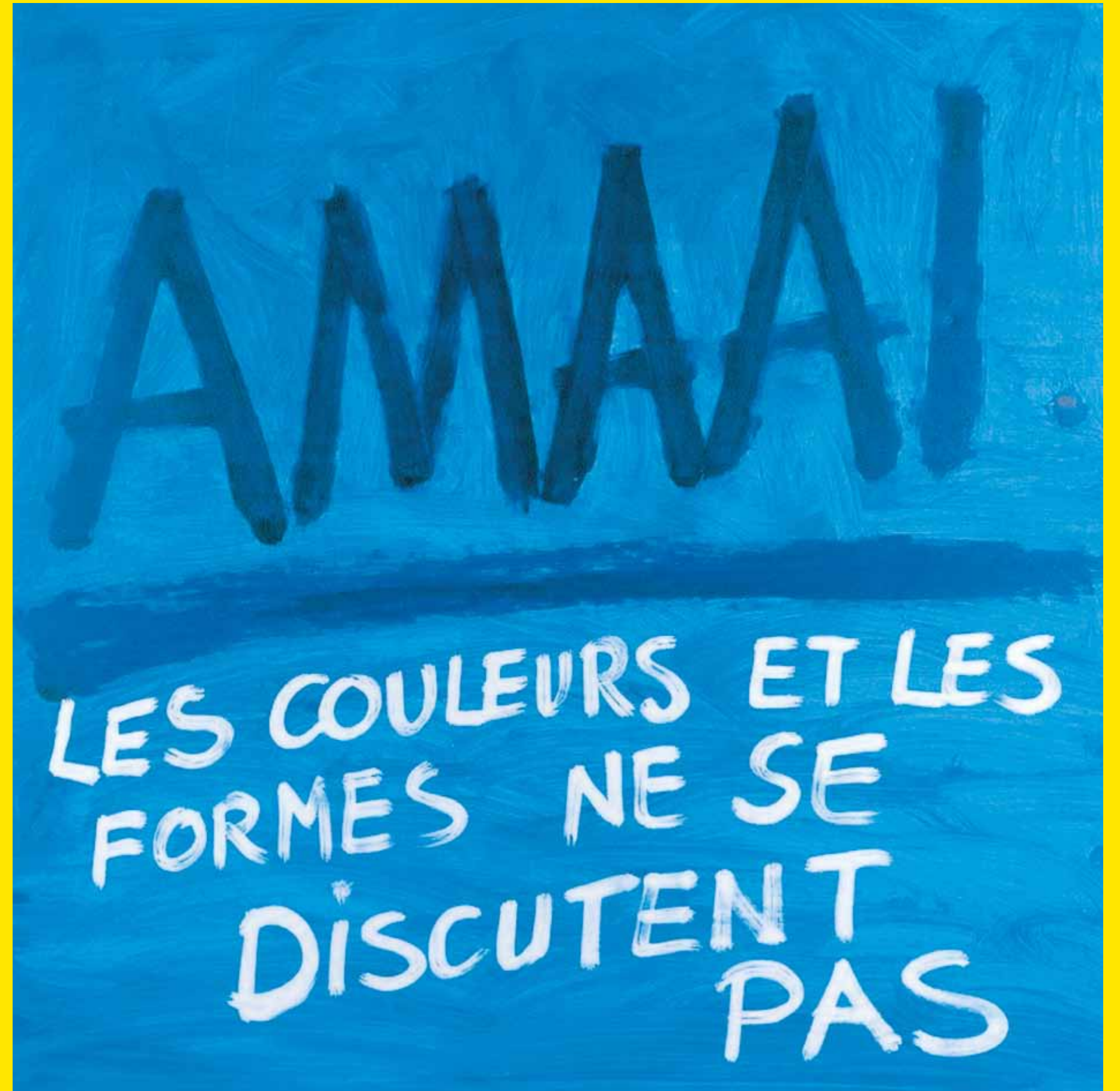


*Les formes et les couleurs ne se discutent plus, 1983 (Nacht)*





Wout Vercammen, 1991. Foto Fons Brepoels



Les couleurs et les formes ne se discutent pas, 1983





*Good Night*, 1983 (Dag)



*Good Night*, 1983 (Nacht)





300



*Les couleurs et les formes ne se discutent pas, 1987 (Dag en Nacht)*



301



*Good Night, 1987 (Dag en Nacht)*



WOUT VERCAMMEN PLEASE BURN THIS WOUT VERCAMMEN A BRULER WOUT VERVAMMEN

A BRULER WOUT VERCAMMEN GELIEVE DIT TE VERBRANDEN WOUT VERCAMMEN PLEASE BURN

A  
VANDAL  
IS A  
WANTON DESTROYER  
OF WORKS  
OF  
ART

THIS WOUT VERCAMMEN A BRULER WOUT VERCAMMEN GELIEVE DIT TE VERBRANDEN WOUT

GOOD MORNING  
GOOD NIGHT

ART LOOKS AT YOU

SO...

WHEN WAS THE LAST  
TIME YOU SAW SOMETHING ?

GELIEVE DIT TE VERBRANDEN WOUT VERCAMMEN PLEASE BURN THIS WOUT VERCAMMEN

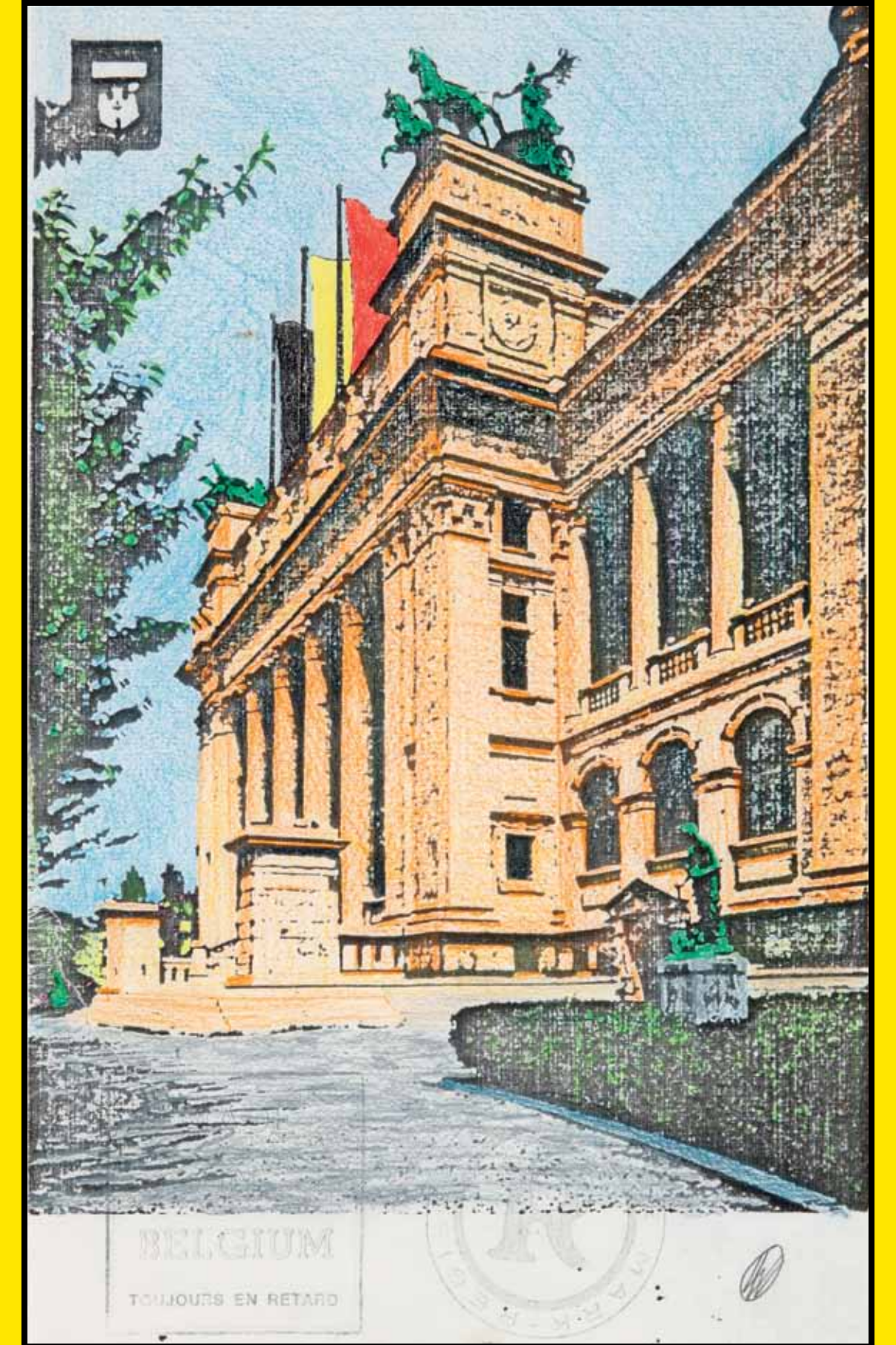






304

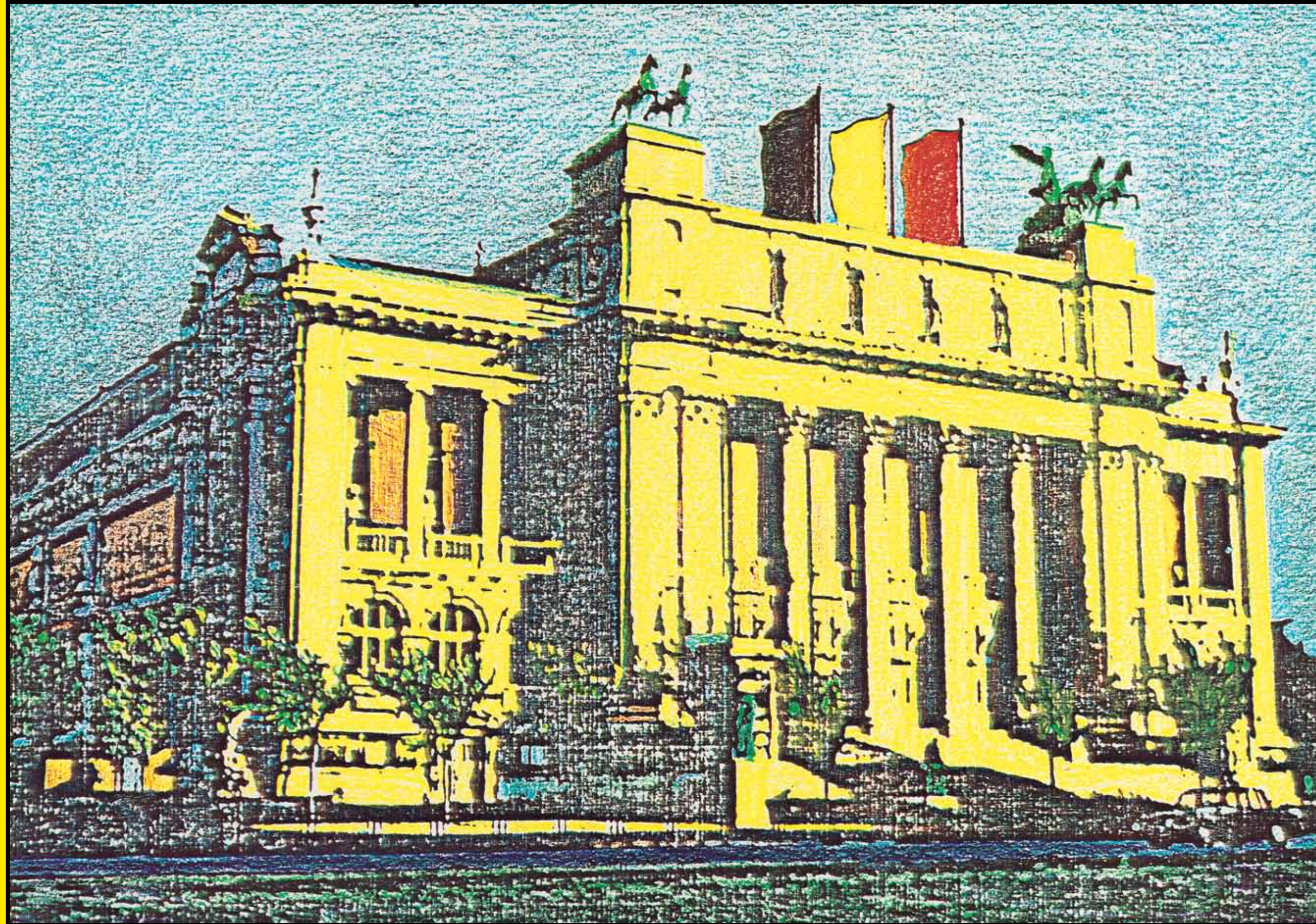
Project voor tricolore op KMSKA, Antwerpen, circa 1985



305

Project voor tricolore op KMSKA, Antwerpen, circa 1985









*The sky is the limit, 1984*



*No style, 1985*





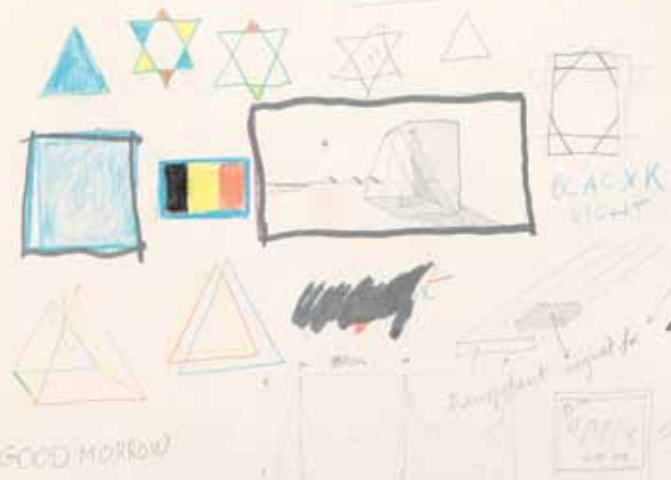
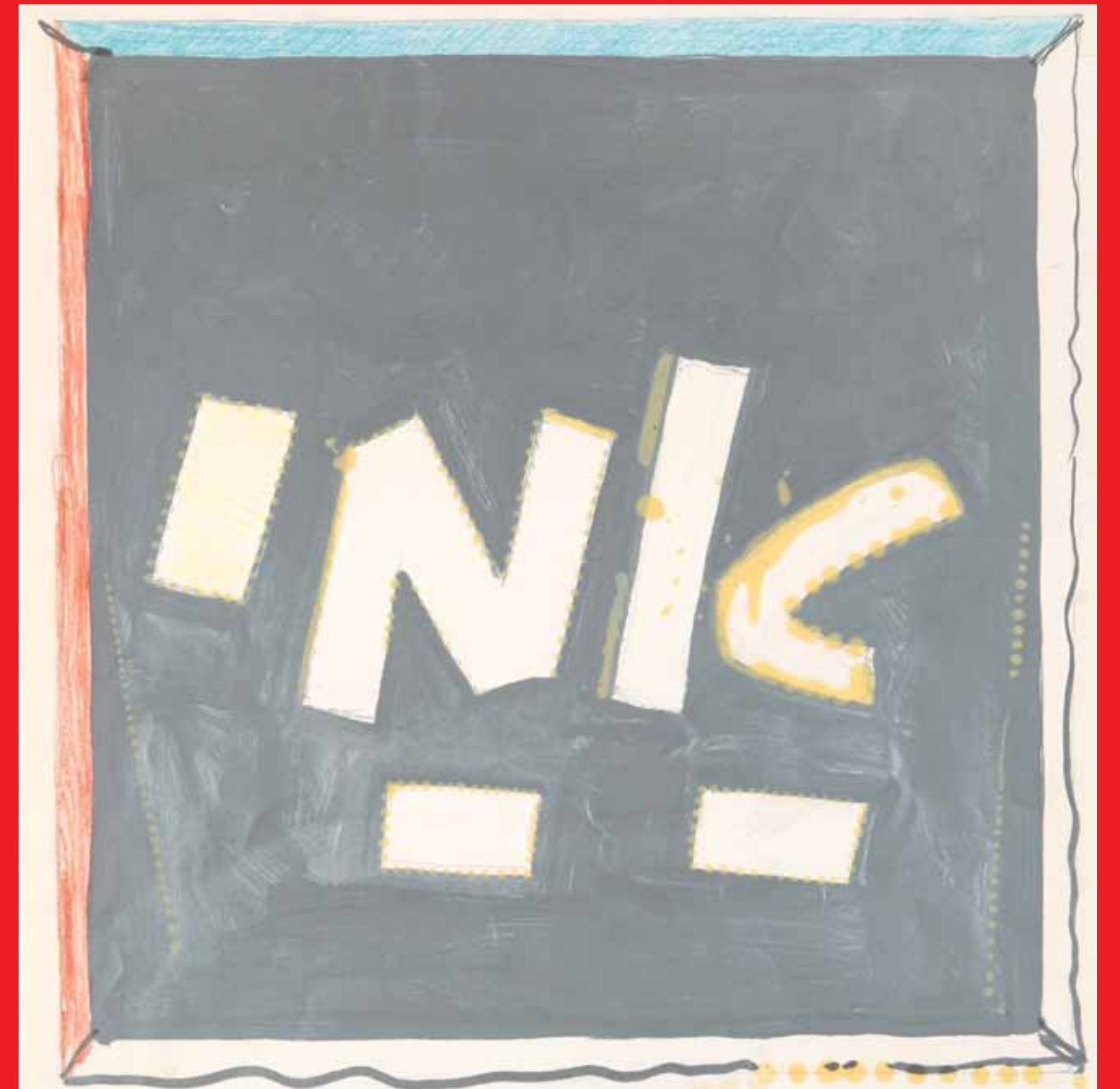
GOD  
ZIJN  
DOE  
NI  
ZEER

(alle getyken is fiktief)  
alle getyken met bestaande zaken en dingen of zelfs personen in louter fiktie!

2 dafen  
witten donkerder  
paars zandder

lap stof geliecht door zmagneben  
of zwart metalen lijst

zwarte matte kader  
lyot is ook goe.



STIJL

127

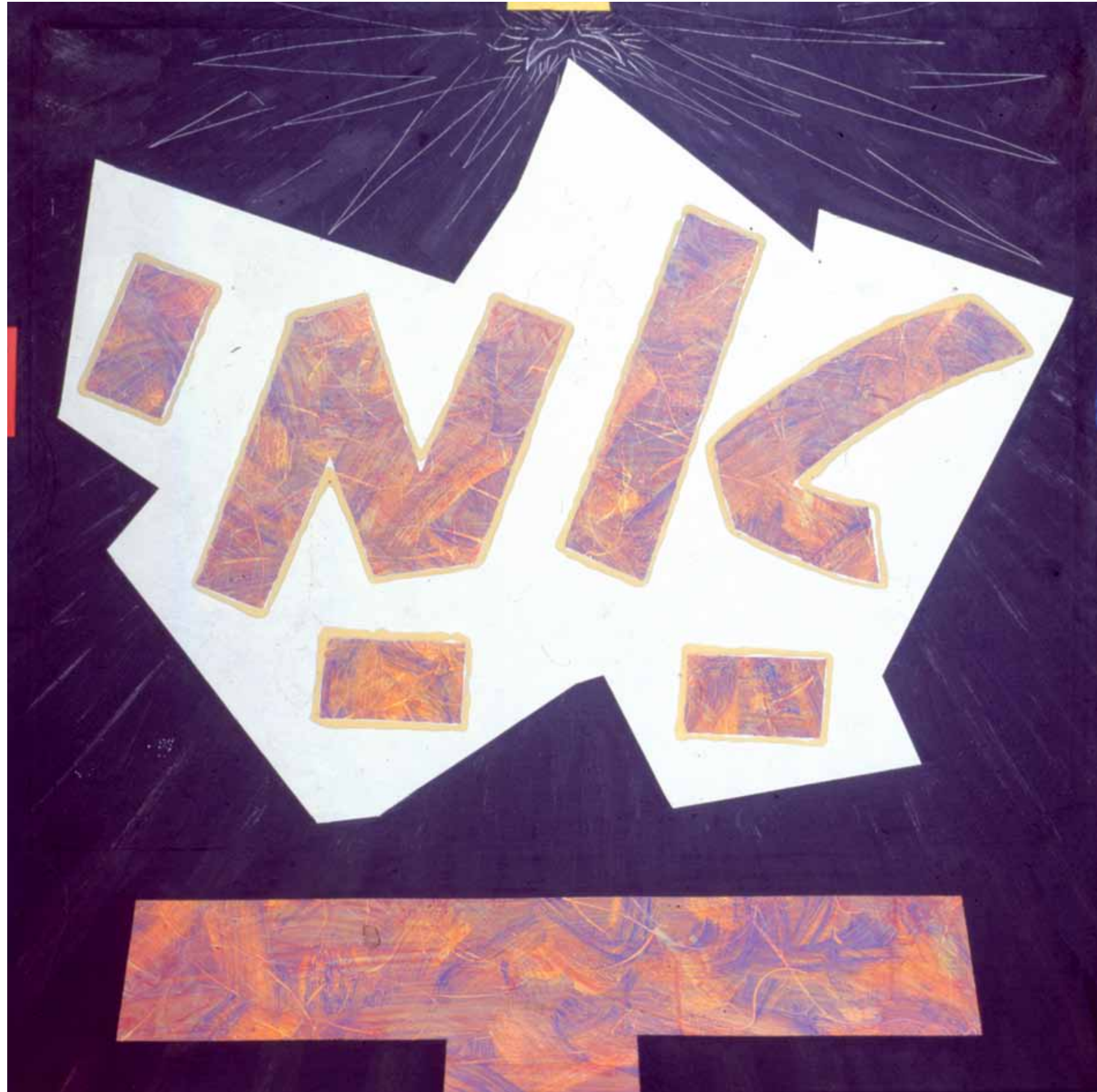
alle blauw  
rood  
geel  
als geheel

blouglas-band - inguiter



GOOD MORROW





*Dear God, 1984*



*Amaai, 1990*



ART  
IS  
A  
TRICK





**NOW**

**IS ALREADY GONE**

**NOW**

**IS ALREADY GONE**





Catafalk, 1985



Try it again, 1985



THIS IS A  
WELL-CONSIDERED  
IDEA  
OF A BELGIAN  
SQUARE METER  
LANDSCAPE

320

*This is a well considered idea of a Belgian square meter landscape, 1985 (zilver)*

THIS IS A  
WELL-CONSIDERED  
IDEA  
OF A BELGIAN  
SQUARE METER  
LANDSCAPE

321

*This is a well considered idea of a Belgian square meter landscape, 1985 (goud)*









*I hate you all, 1991*



*De parafreen, 1986*



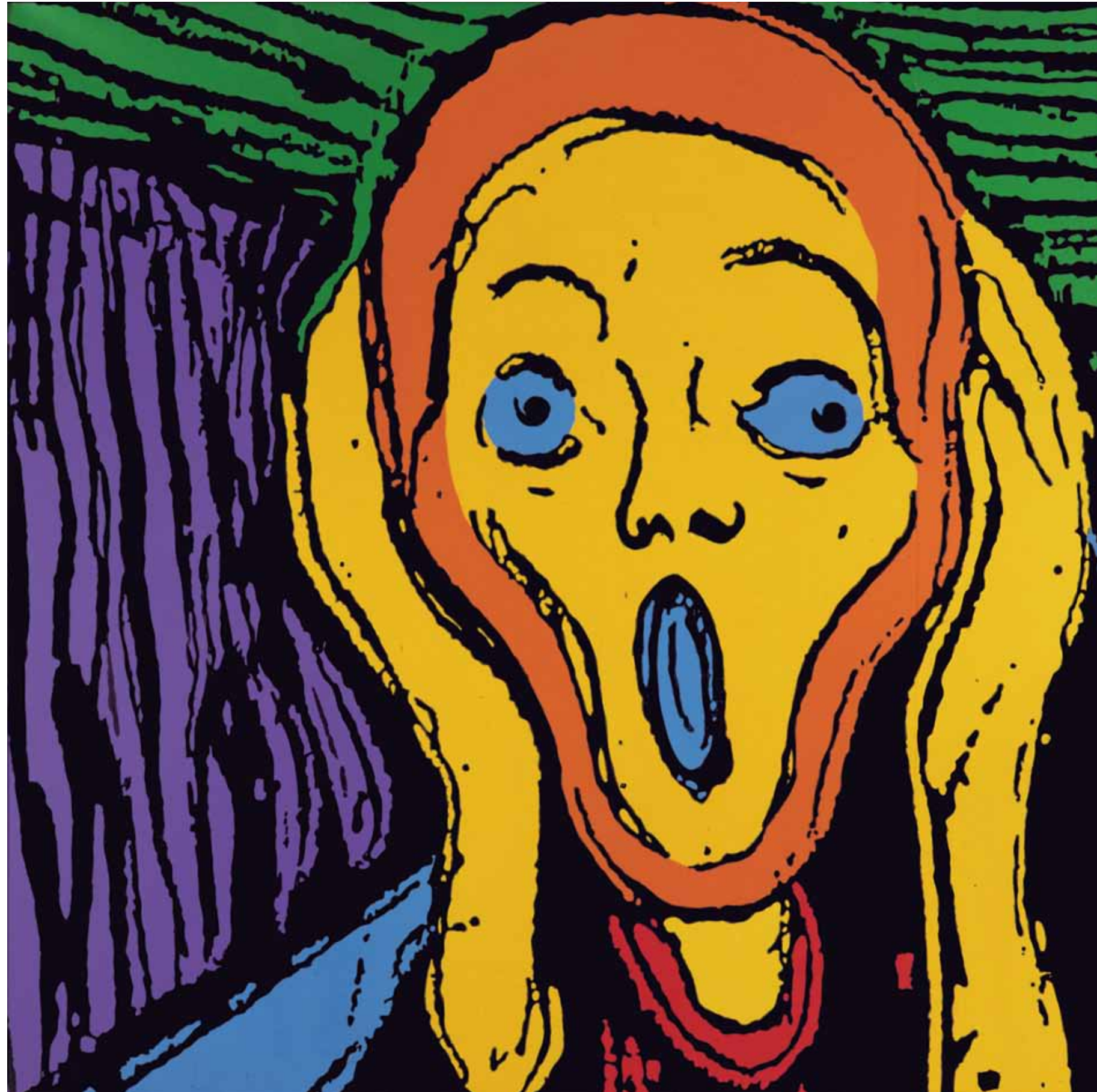


Elk huisje heeft zijn kruisje, 1986

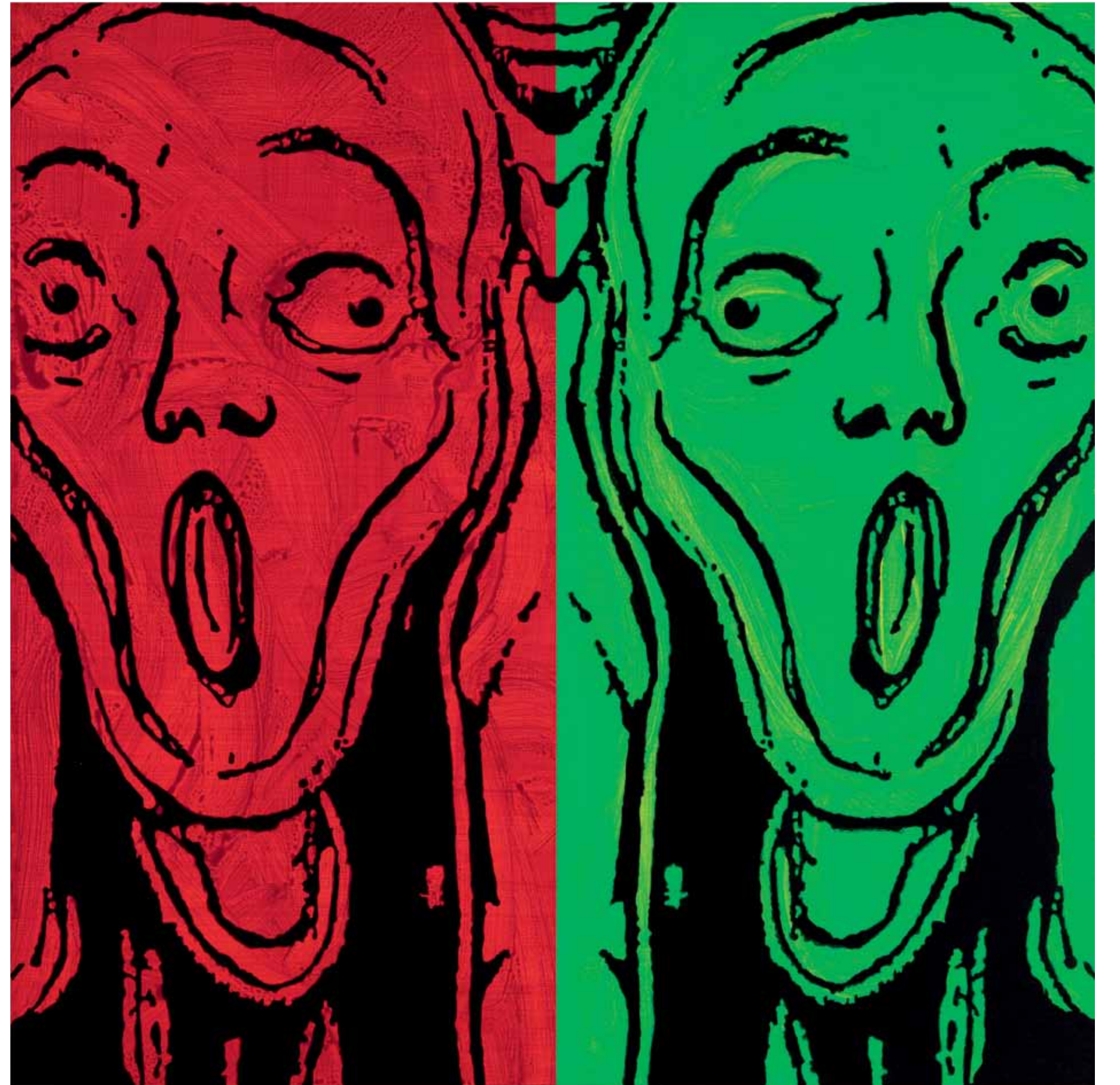


Landschap, 1986



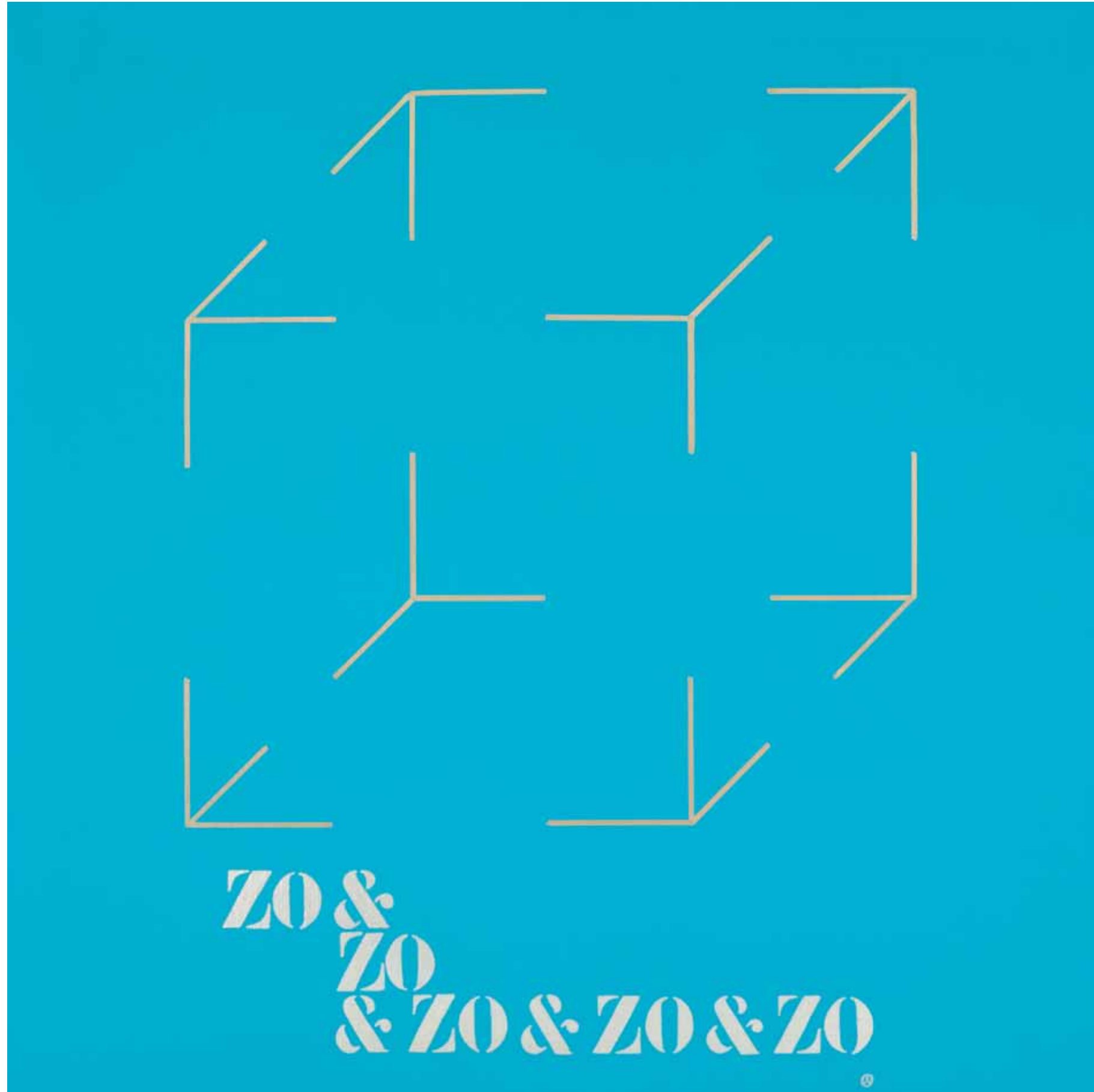


*From E to A back to W, 1986*



*Zonder titel, 1986*









*Kinderdeuntje, 1990 (zwart)*



*Kinderdeuntje, 1990 (geel)*





*Kinderdeuntje, 1990 (rood)*





*Ceci n'est pas cela, 1985*



*Bel ons vóór woensdag, 1993*



**NO**  
SMOKING  
EATING  
READING  
WRITING..

**NO**  
SMOKING  
EATING  
READING  
WRITING..





Zonder titel, 1993



Tableau de chasse, 1993





*Double Mistake, 1988*



*Unbekannte Meister, 1988*



L'ART  
POUR  
L'ARD



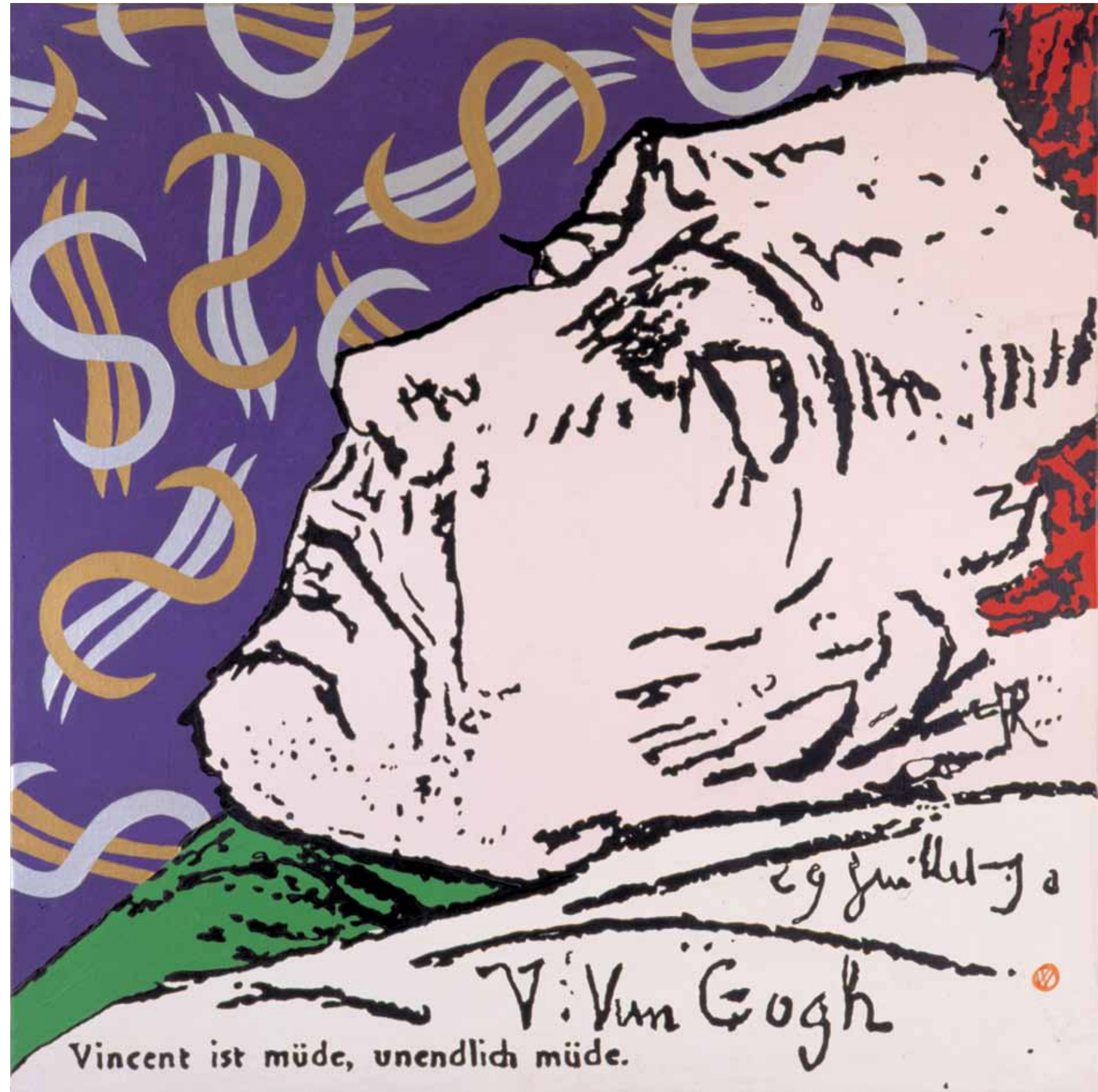


9 - Vincents kamer bij de Ravoux

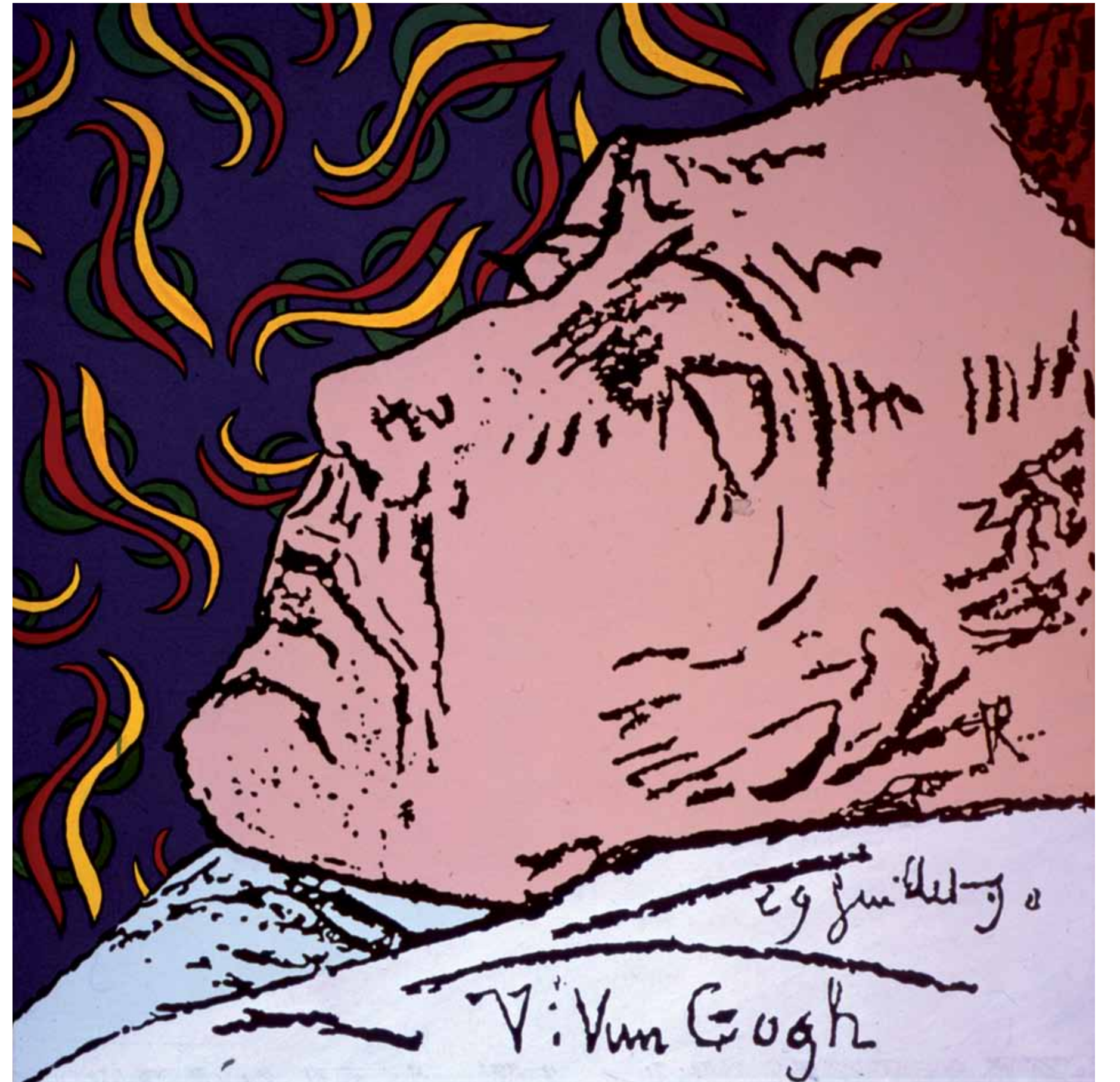


9 - Vincents kamer bij de Ravoux





Vincent ist müde, unendlich müde, 1989



Zonder titel, 1989





*Mimesis*, 1990



*Post Para Neo*, 1975





Et pour les Hollandais la même chose, 1890



L'Inventeur de Dieu, 1890-1892





SSS - S.V.P., 1991

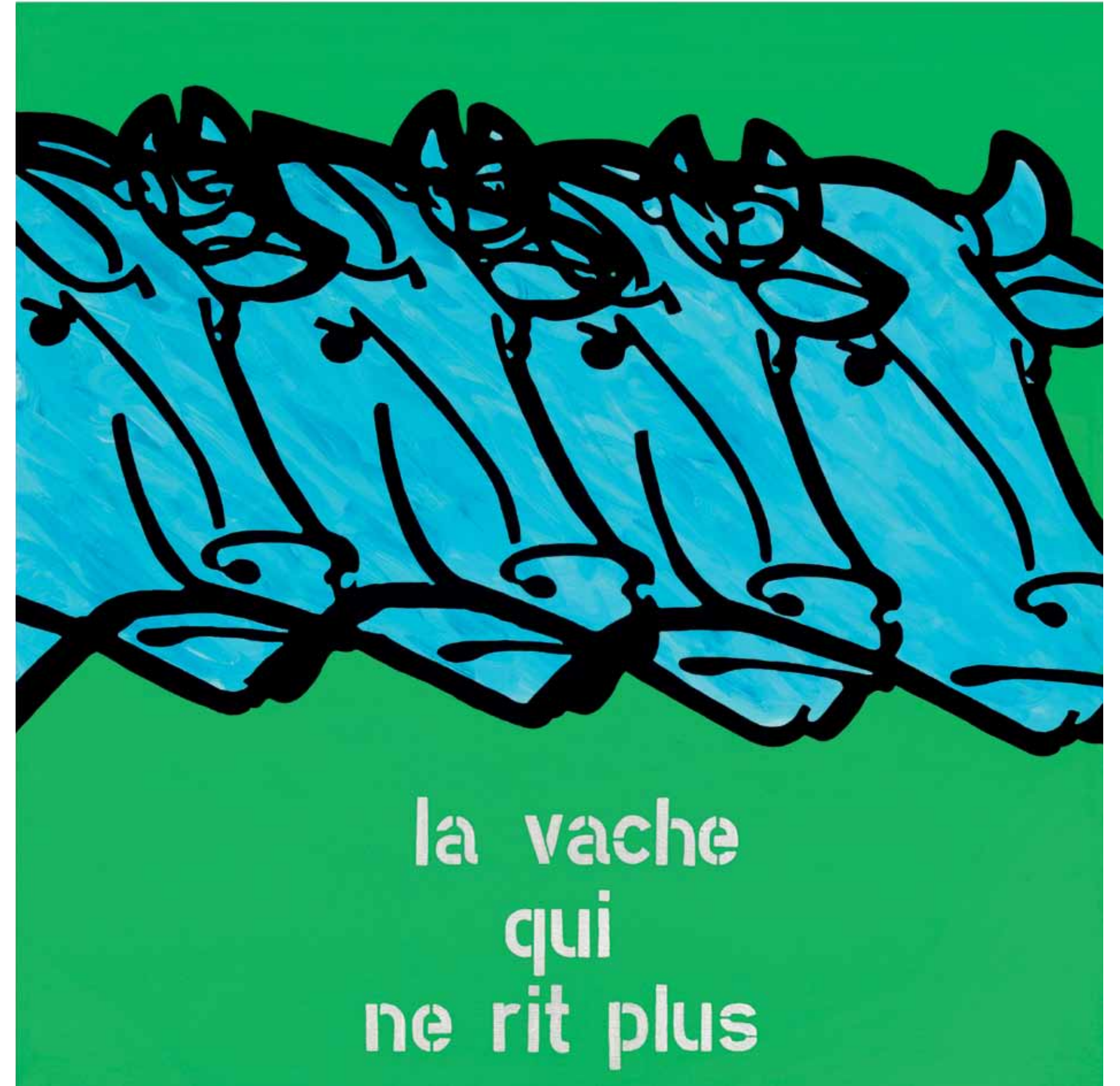


De koning drinkt, 1990





*Problem As Solution, 1990 - 1991*



*La vache qui ne rit plus, 1991*

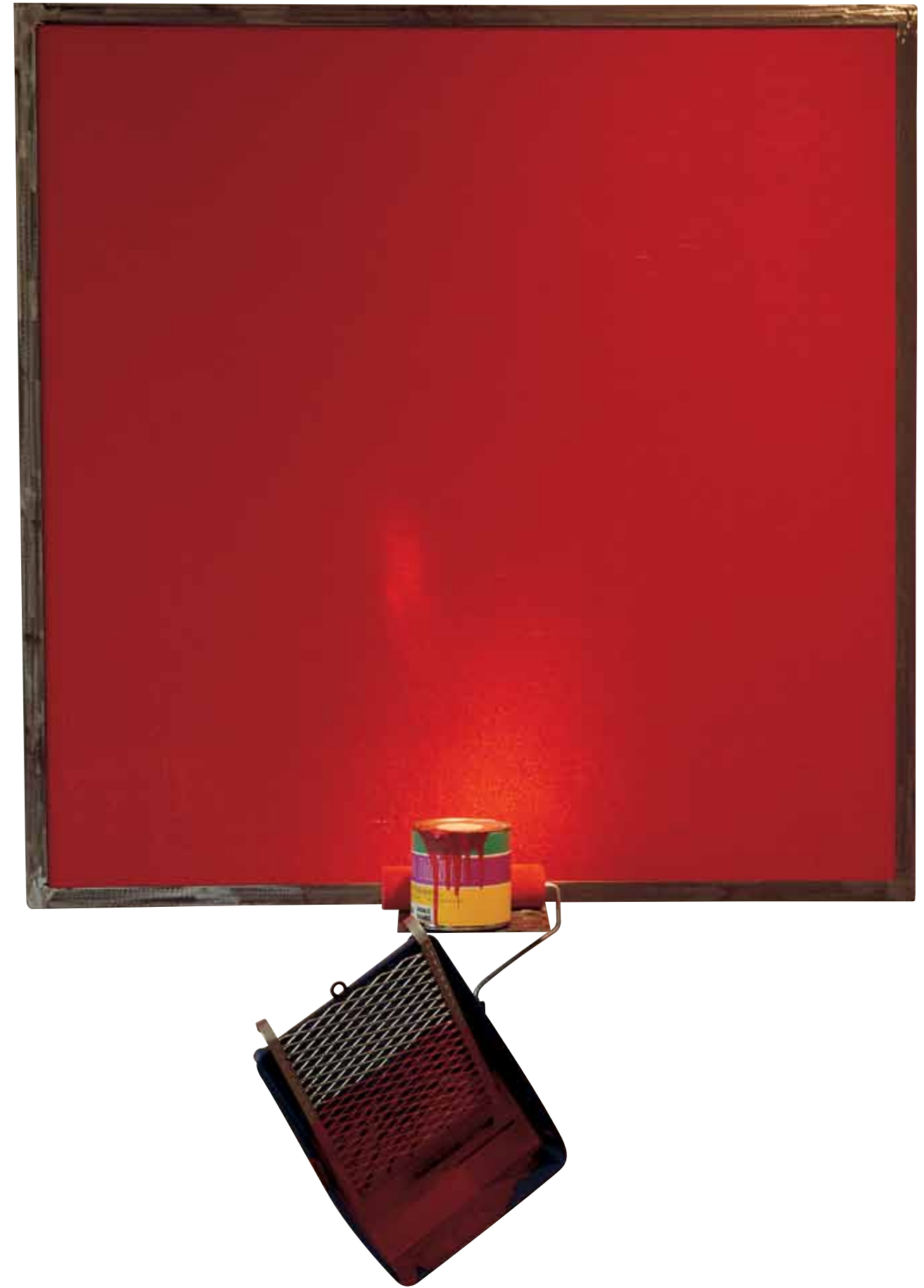


LEGALIZE  
CONSCIOUSNESS<sup>®</sup>  
I with many regards to.....>





Gushe Vercammen in atelier Wout Vercammen



Who's Afraid of Red, 1990





*A hare knot, 1986*



*The conversation, 1986*





Zonder titel, 1984-1994



Wout Vercammen, tricolore hemden door Collete Vervoort, 1987





*Hexapla*, van l. naar r. Walter Daems, Wout Vercammen, Patrick Corillon, Paul De Vylder en Jan Carlier, Brussel, 1992. Foto Fons Brepoels

LIFE  
 IS  
 A  
 FOOL-TIME  
 JOB.

*Life is a fool-time job*, 1995













Wout Vercammen. Foto Fons Brepoels



*De la part de l'état pur, 1986*





*Spa bruis, 1992*



*Art Looks at You, 1993-1996*













ABSURD, *Hyper-Neo-Retro*, 1992.

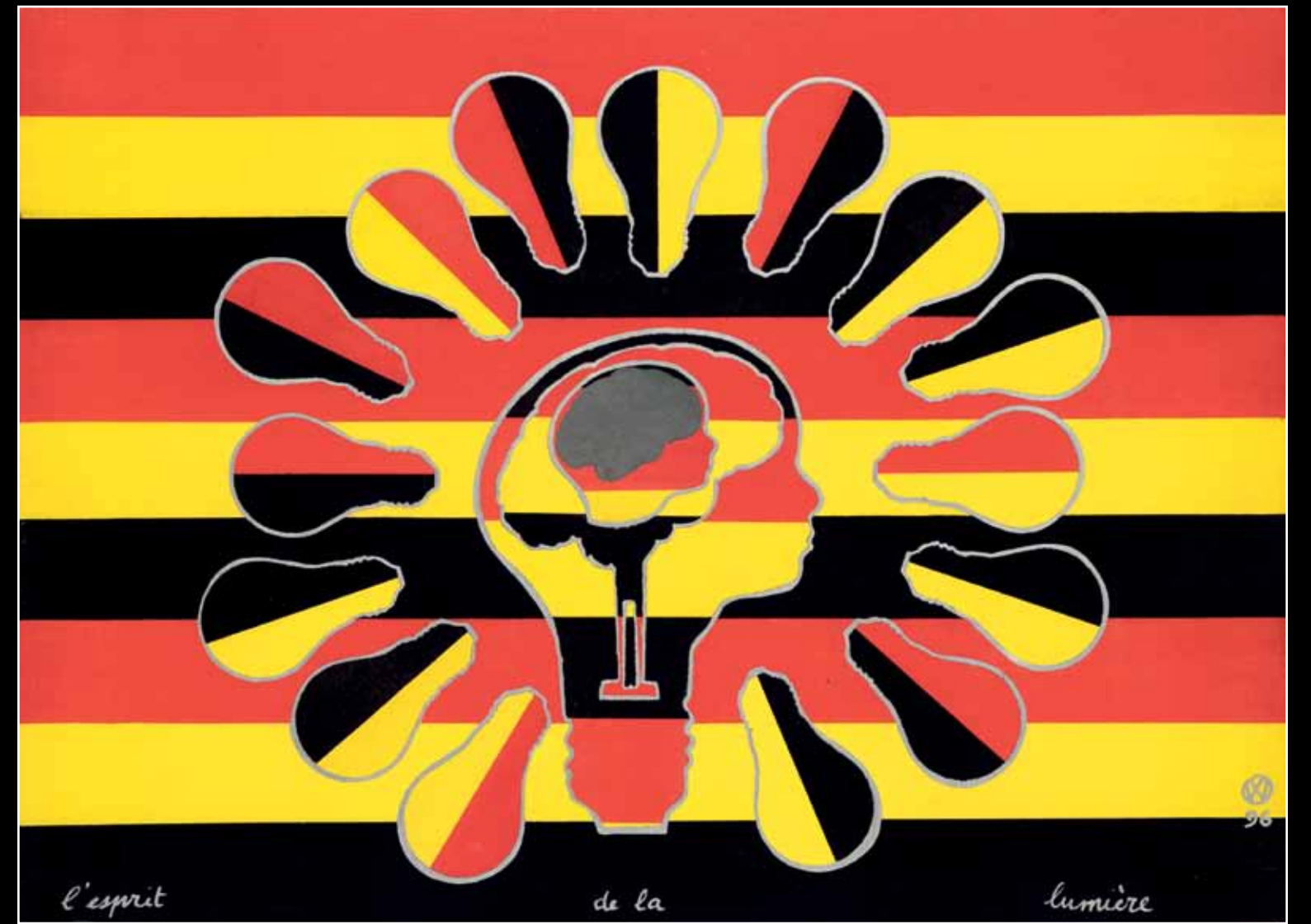


Zonder titel, 1993.



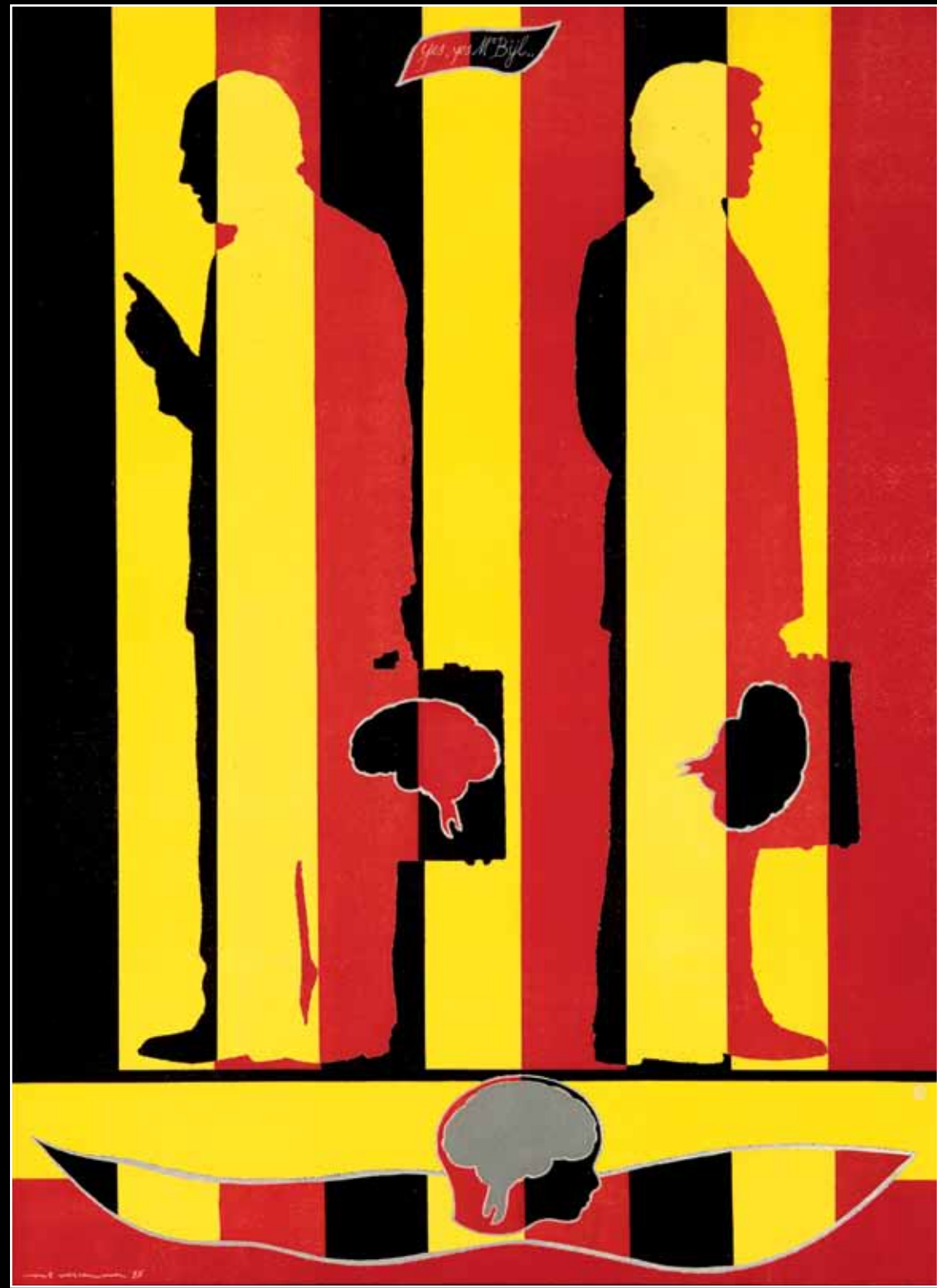


Ceci n'est pas une un, 1993

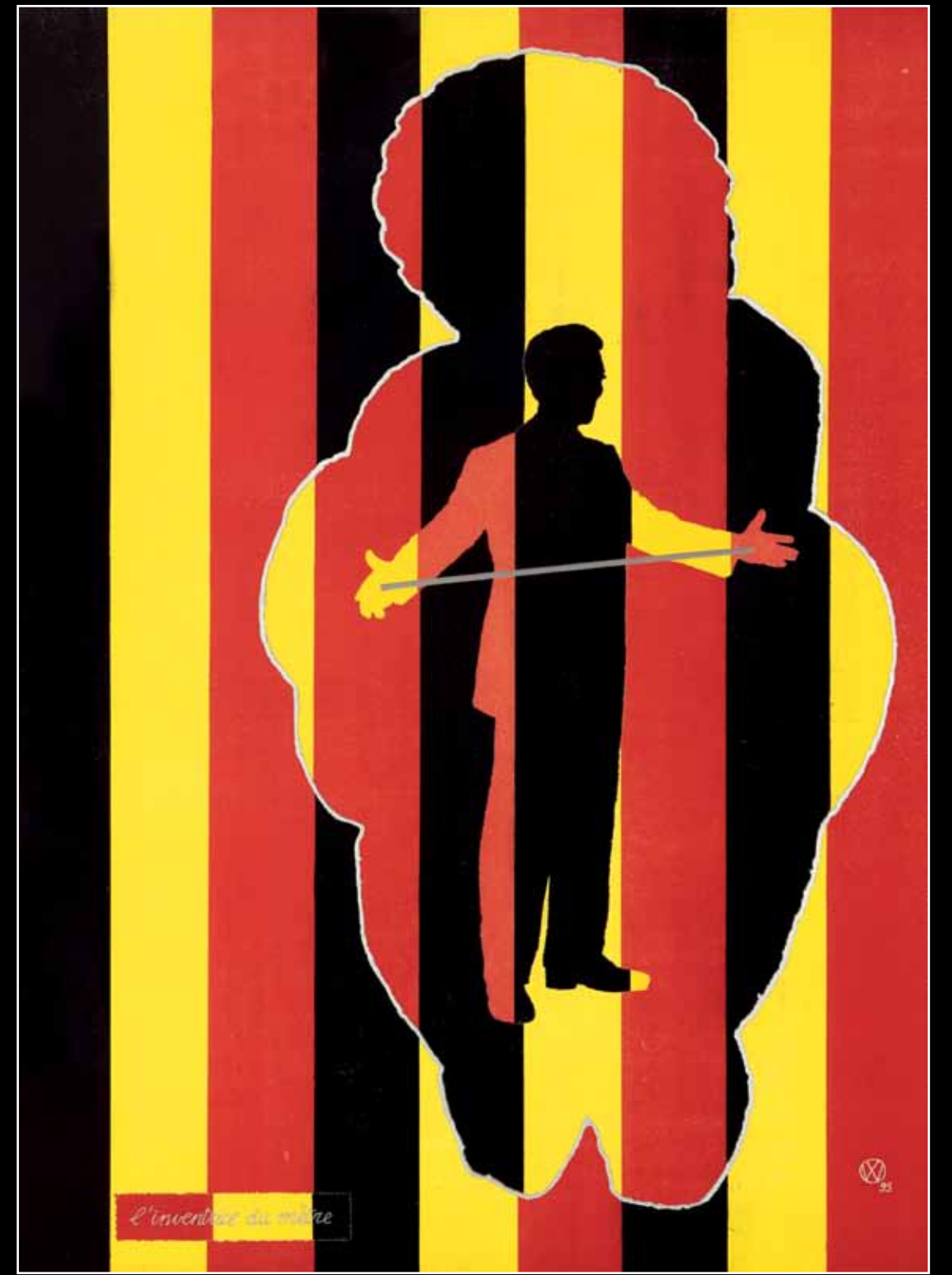


L'esprit de la lumière, 1996



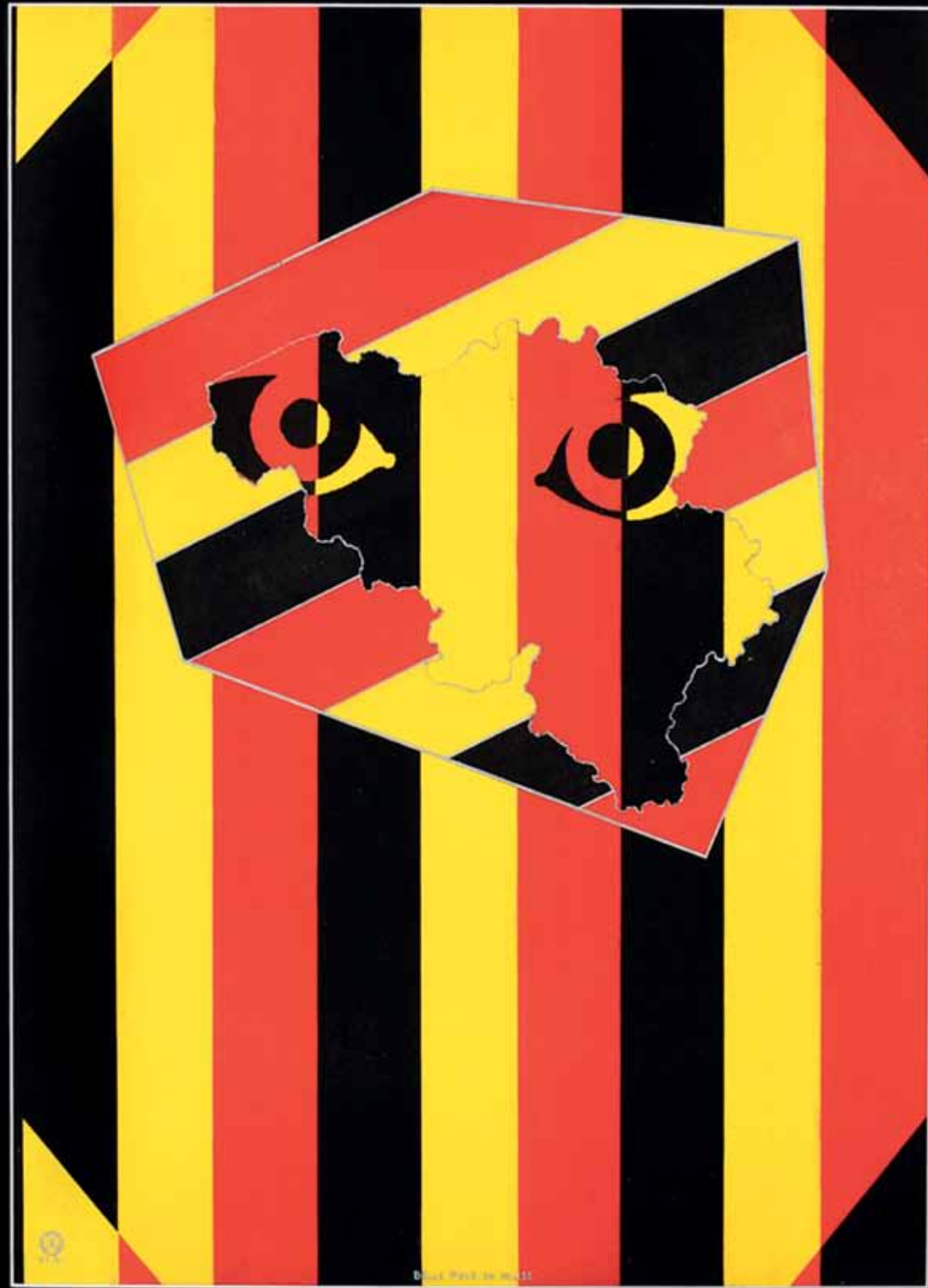


Yes, Yes, M. Bijl..., 1995



L'invention du mètre, 1995





*Belle pièce en valise, I*, 1995



*Try to catch it*, 1997





Large glass descendant de l'escalier, 1997



Département des aigles section équilibriste, 1997





Mère et enfant, 1997



BELGIE, 1991



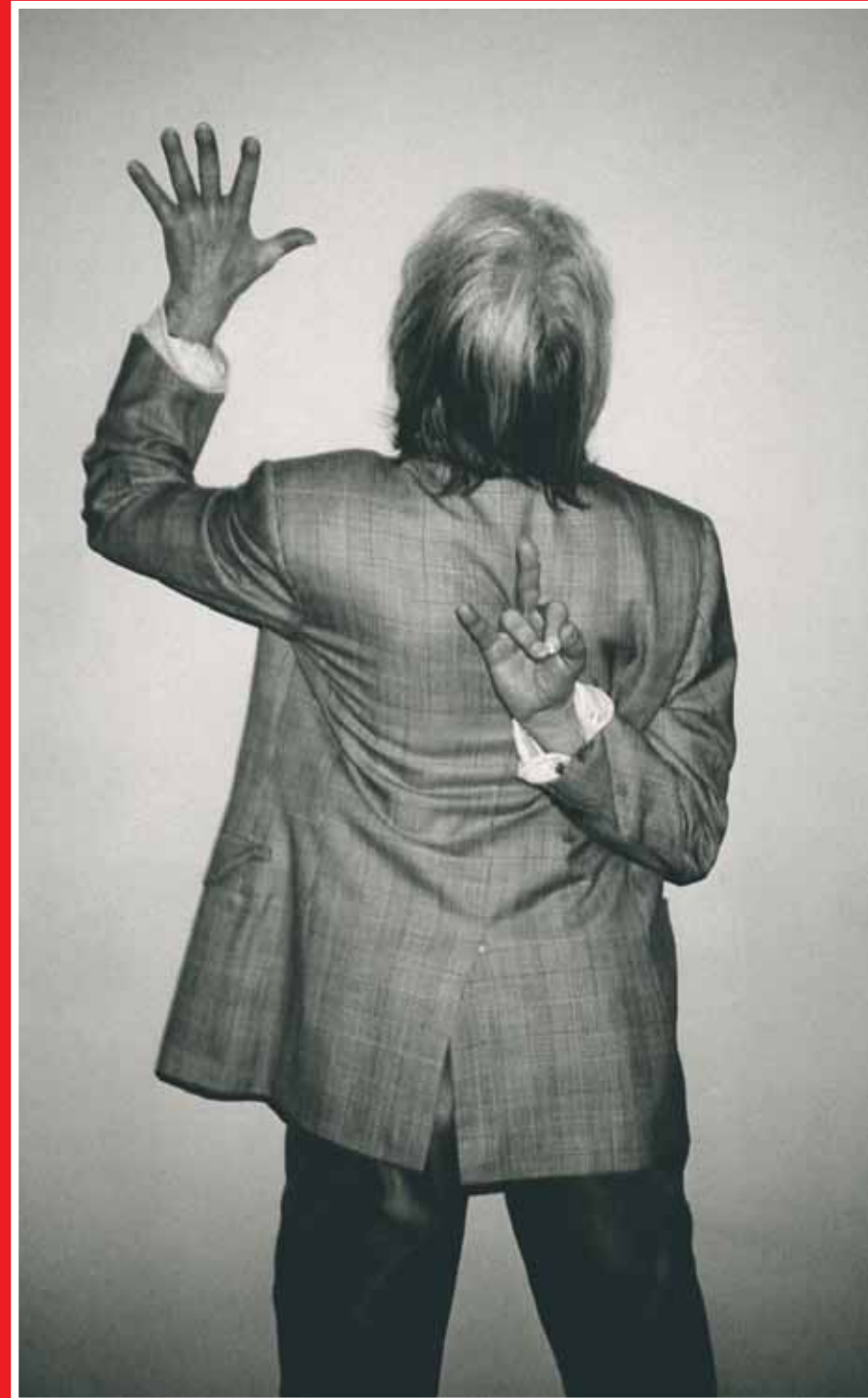
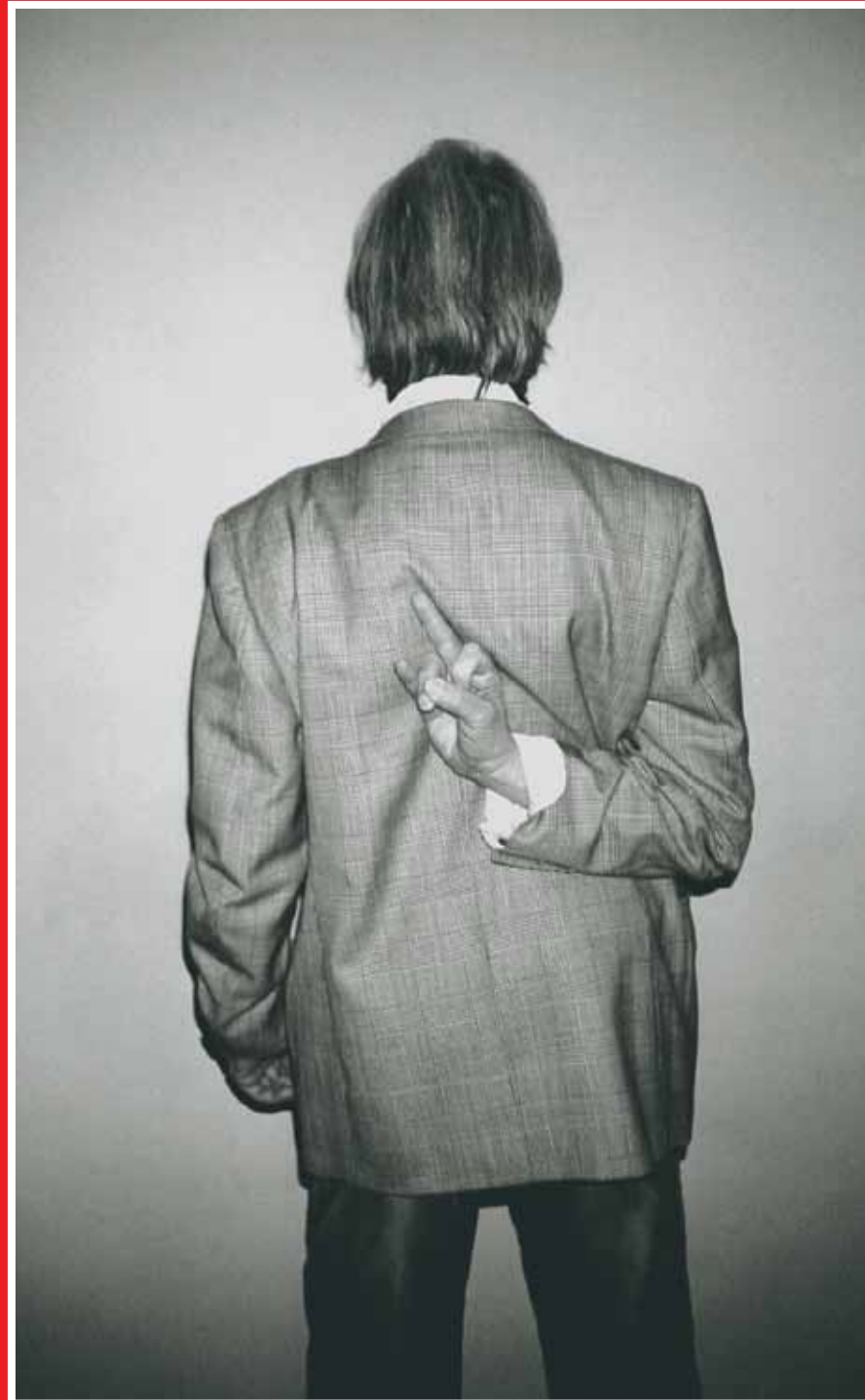


*Jeu de juge, 1998*



*L'après-midi d'une faunasse, 1998*





Installatie tentoonstelling "Wout Vercammen" in Provinciaal Museum, Hasselt, 1995





396



Installatie tentoonstelling "Wout Vercammen" in Provinciaal Museum, Hasselt, 1995



397



Installatie tentoonstelling "Wout Vercammen" in Provinciaal Museum, Hasselt, 1995



# TENTOONSTELLING

17 mei tot en met  
8 juni 1997



## DRUKWERK WOUT VERCAMMEN

Openingsuren: Za., Zo. : van 14 tot 19 uur  
Weekdagen : van 14 tot 17 uur

Gesloten op vrijdagen, 19 & 26 mei



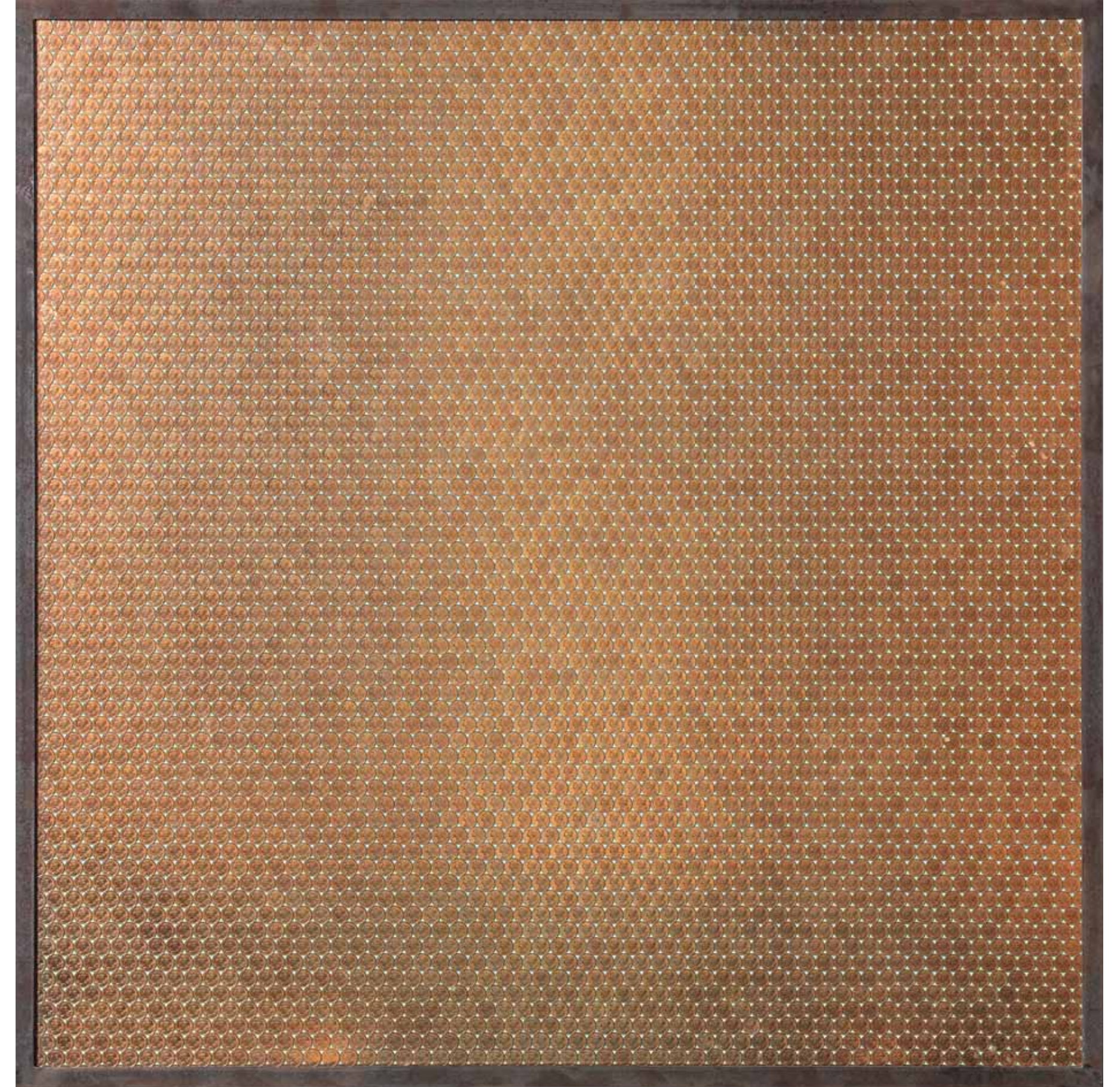
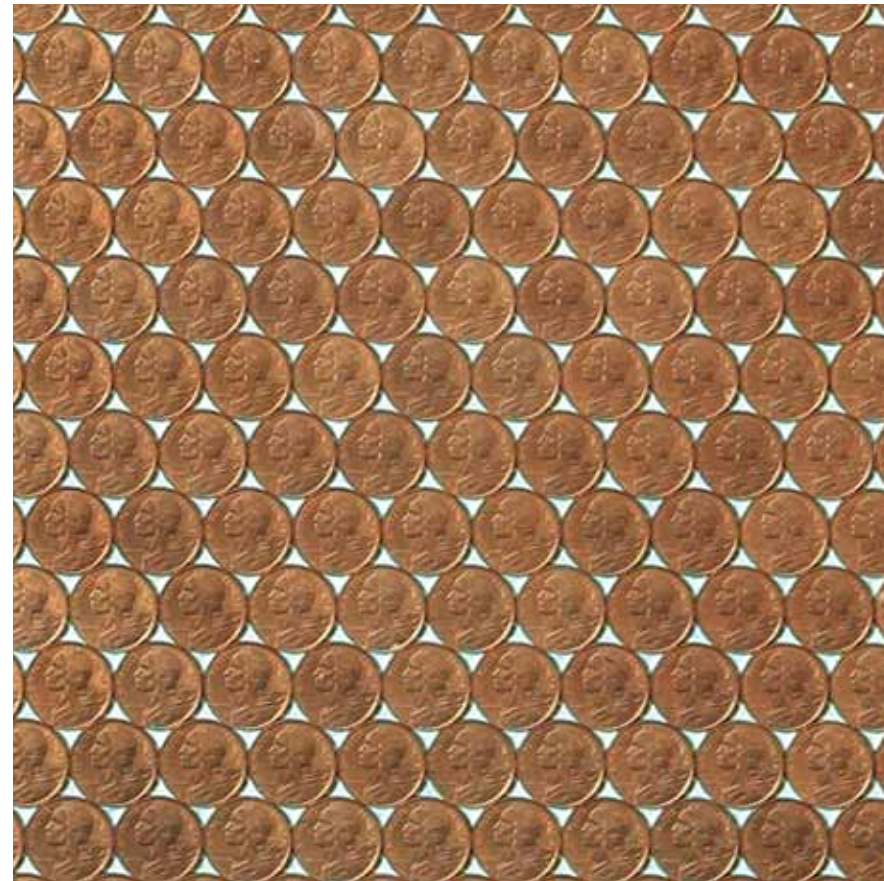
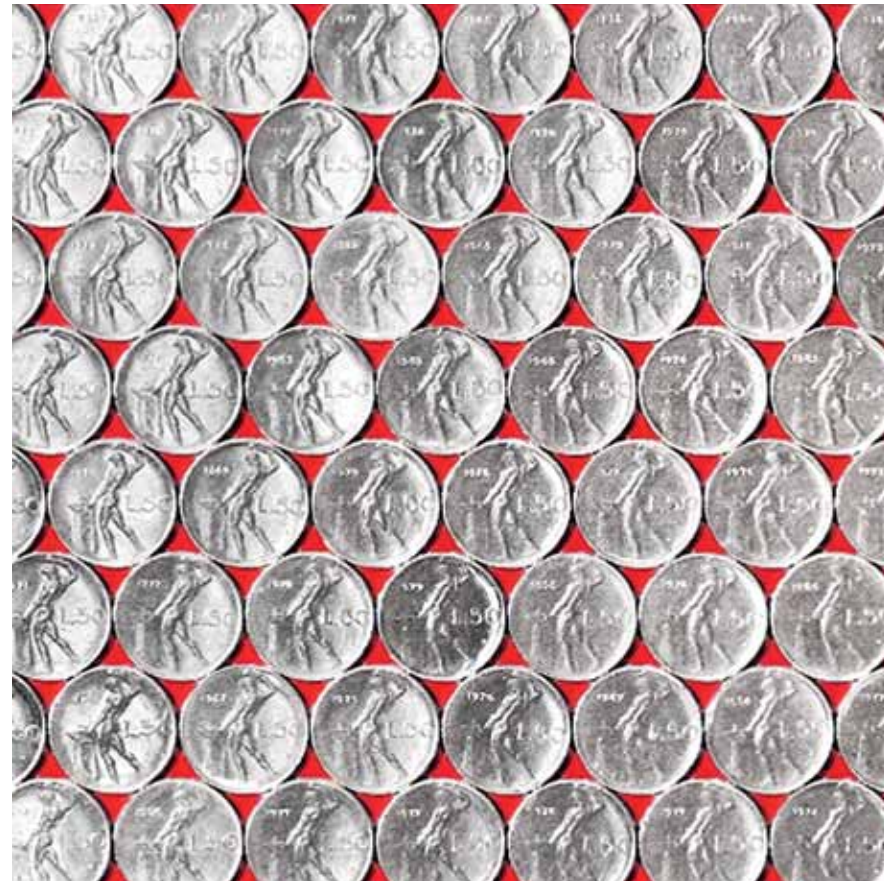
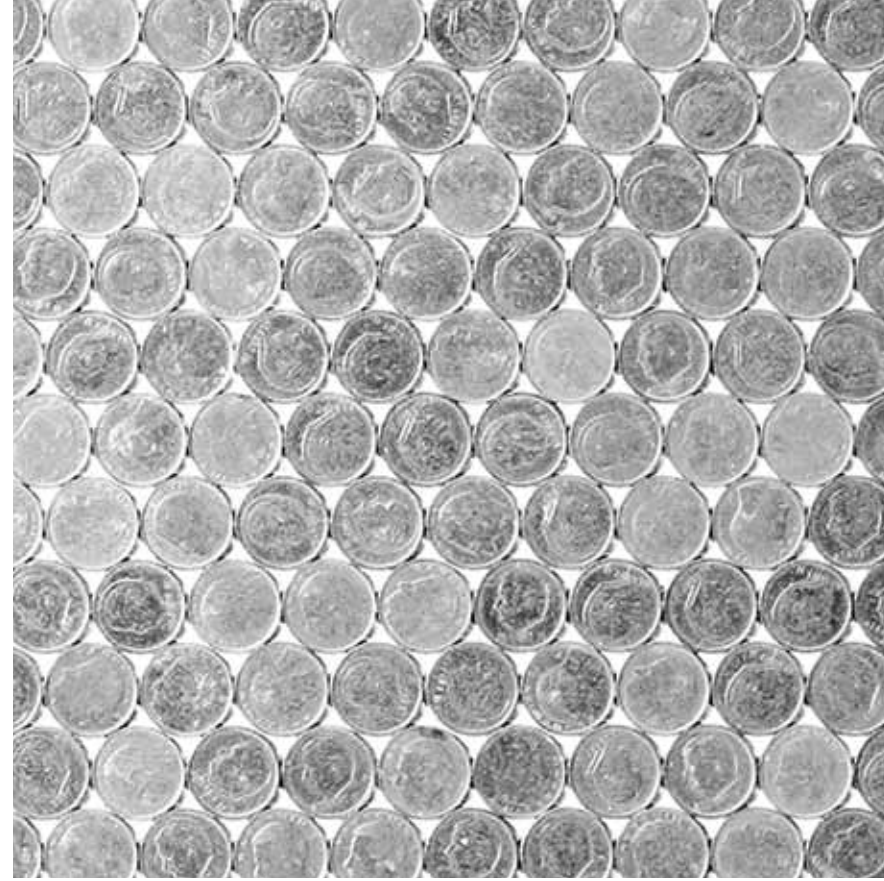
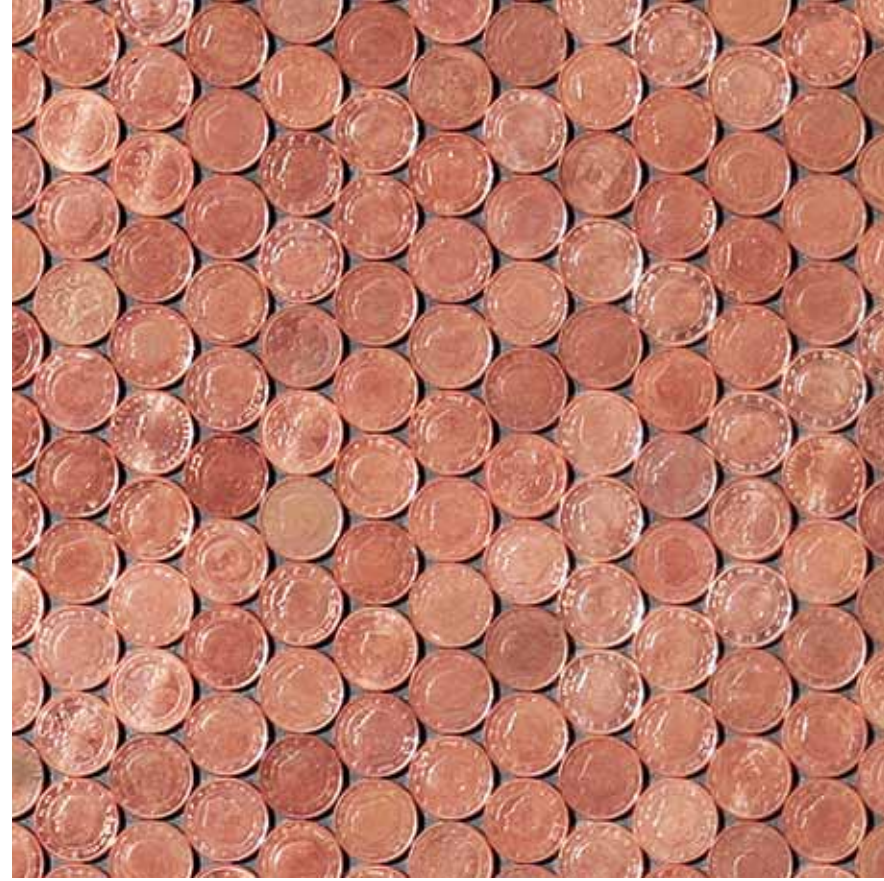
CC. "De Markthallen"

Markt 2  
3540 Herk-de-Stad

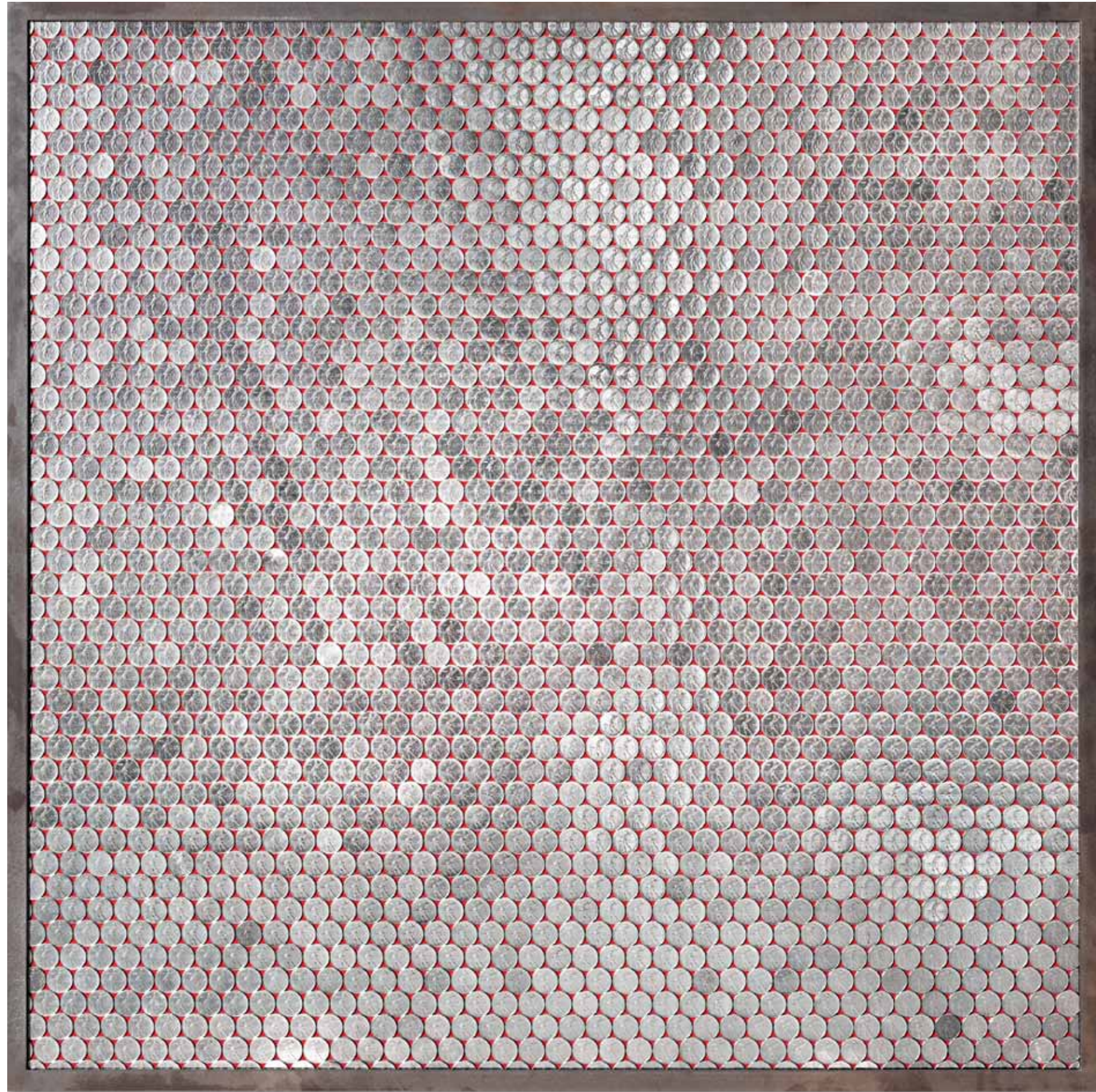
Info: 013/55 41 63



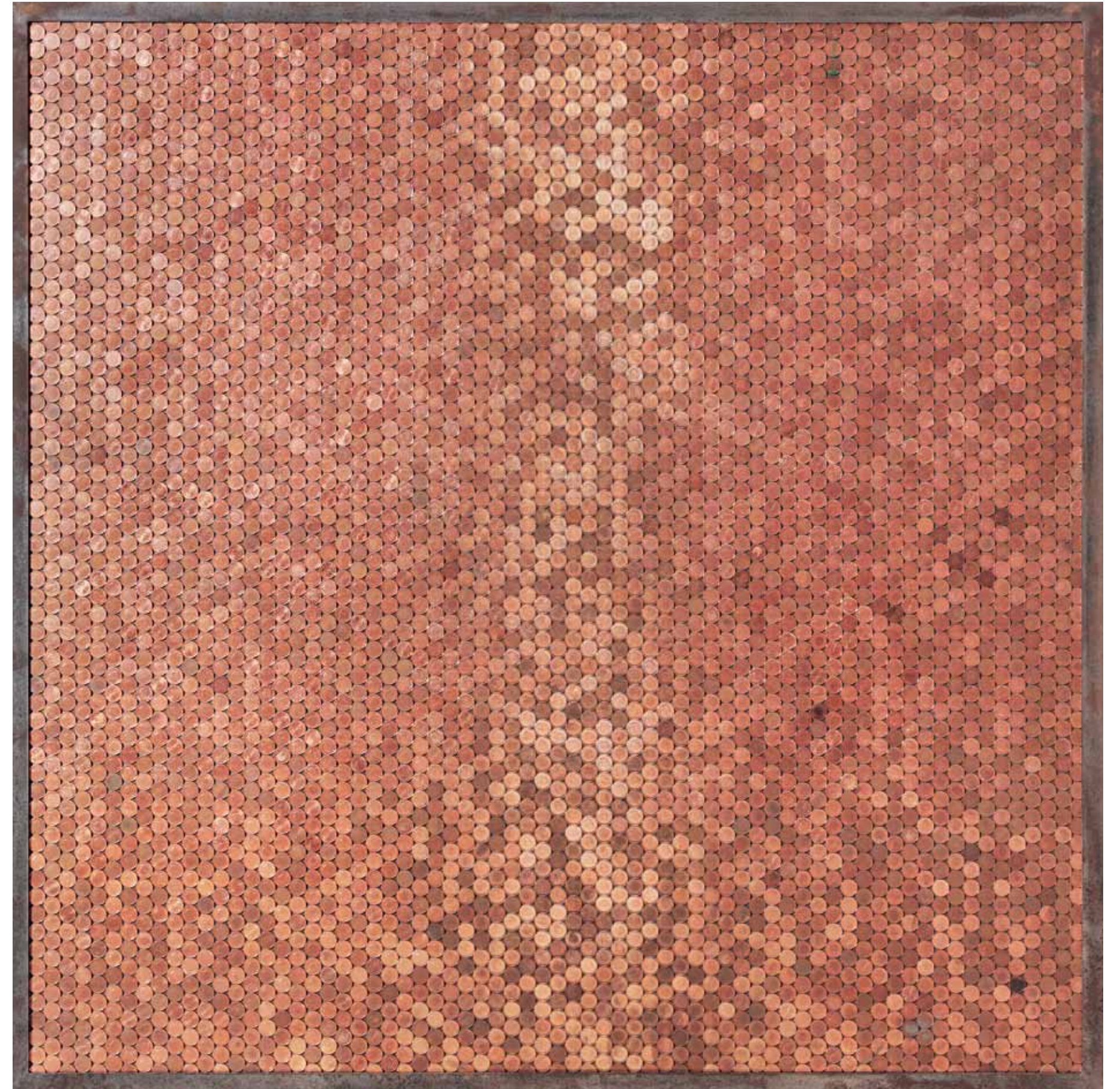






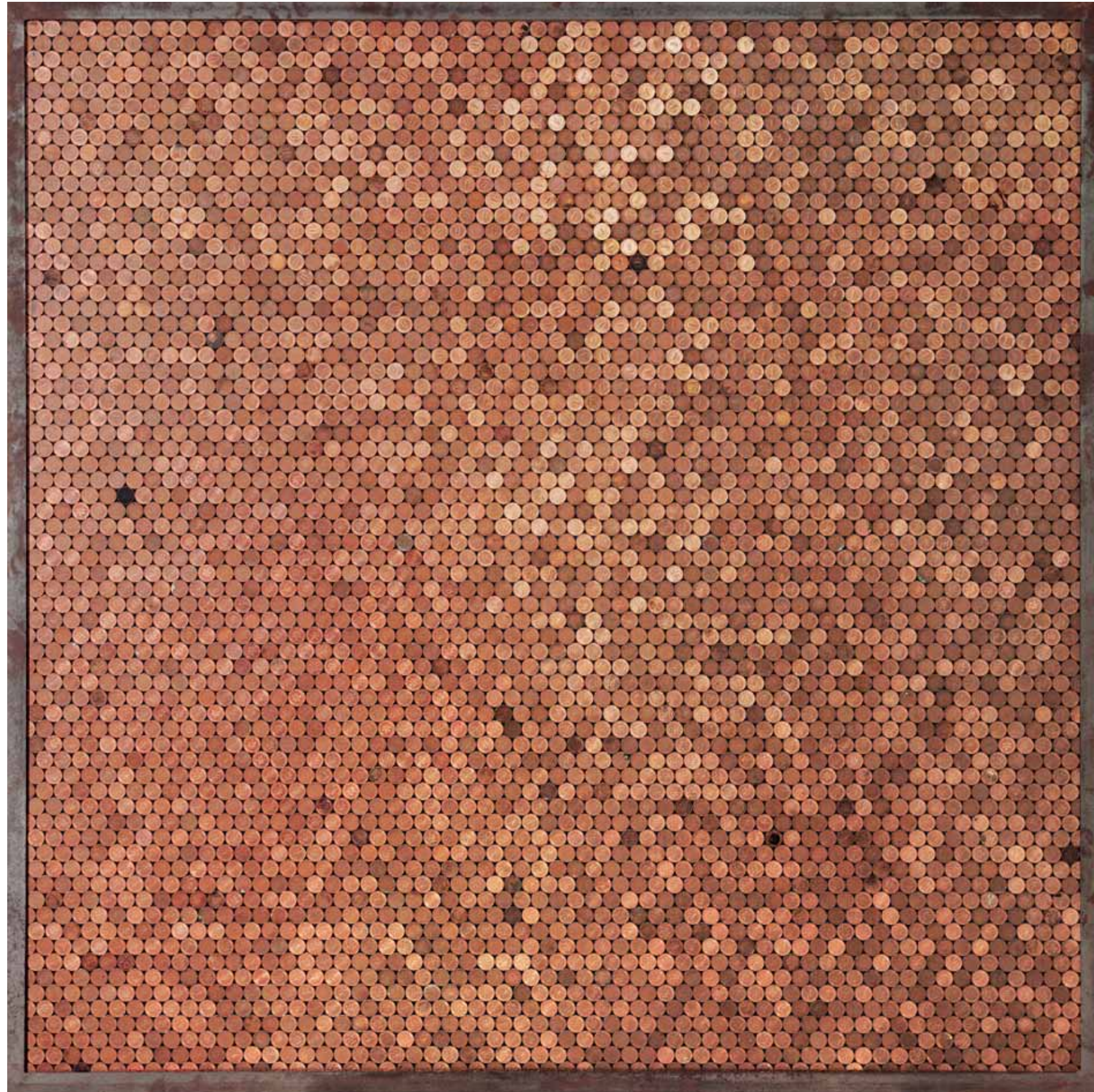


*Italian Life, 2000*

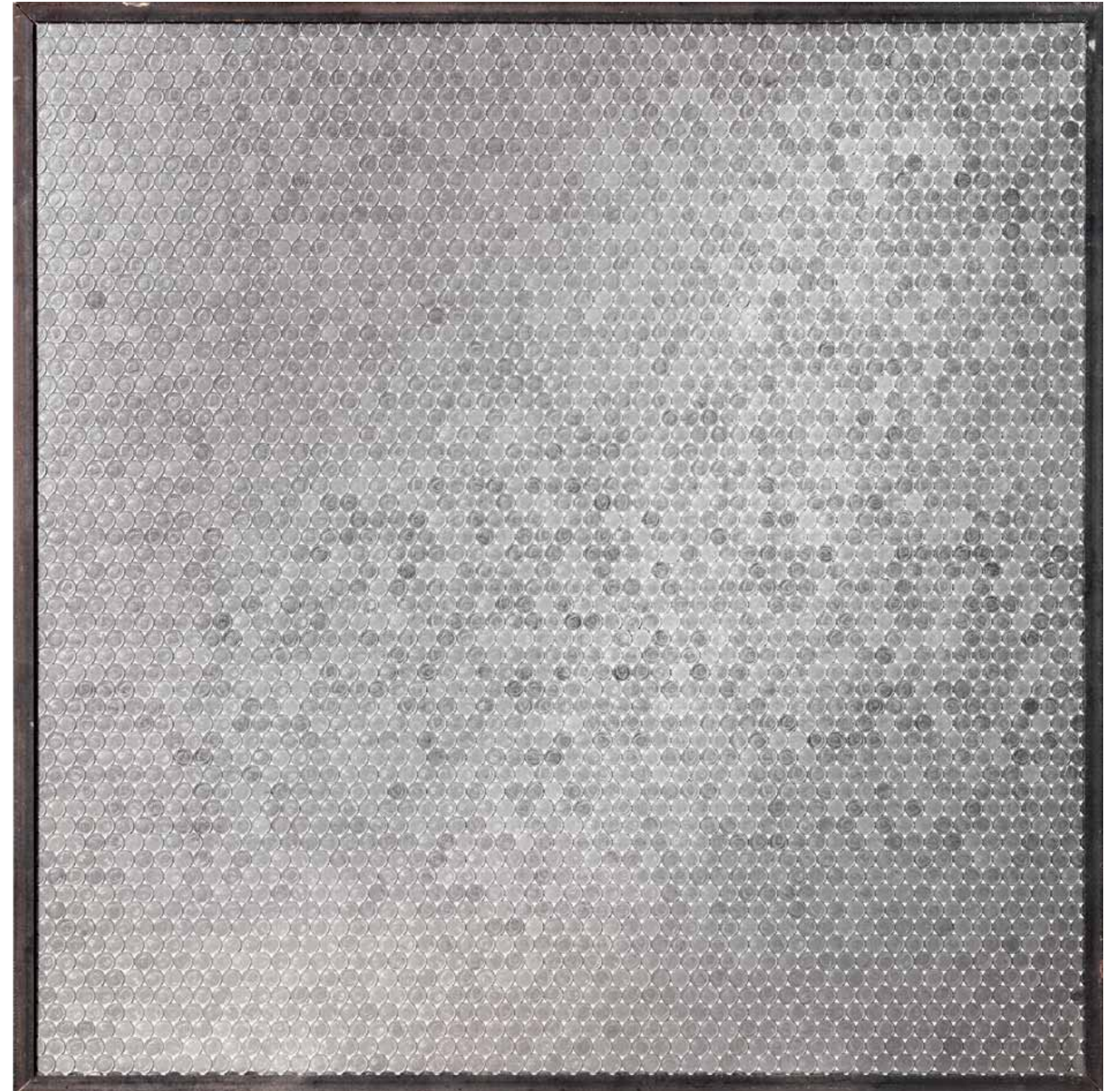


*All together now, 2000*





Glick, 2000

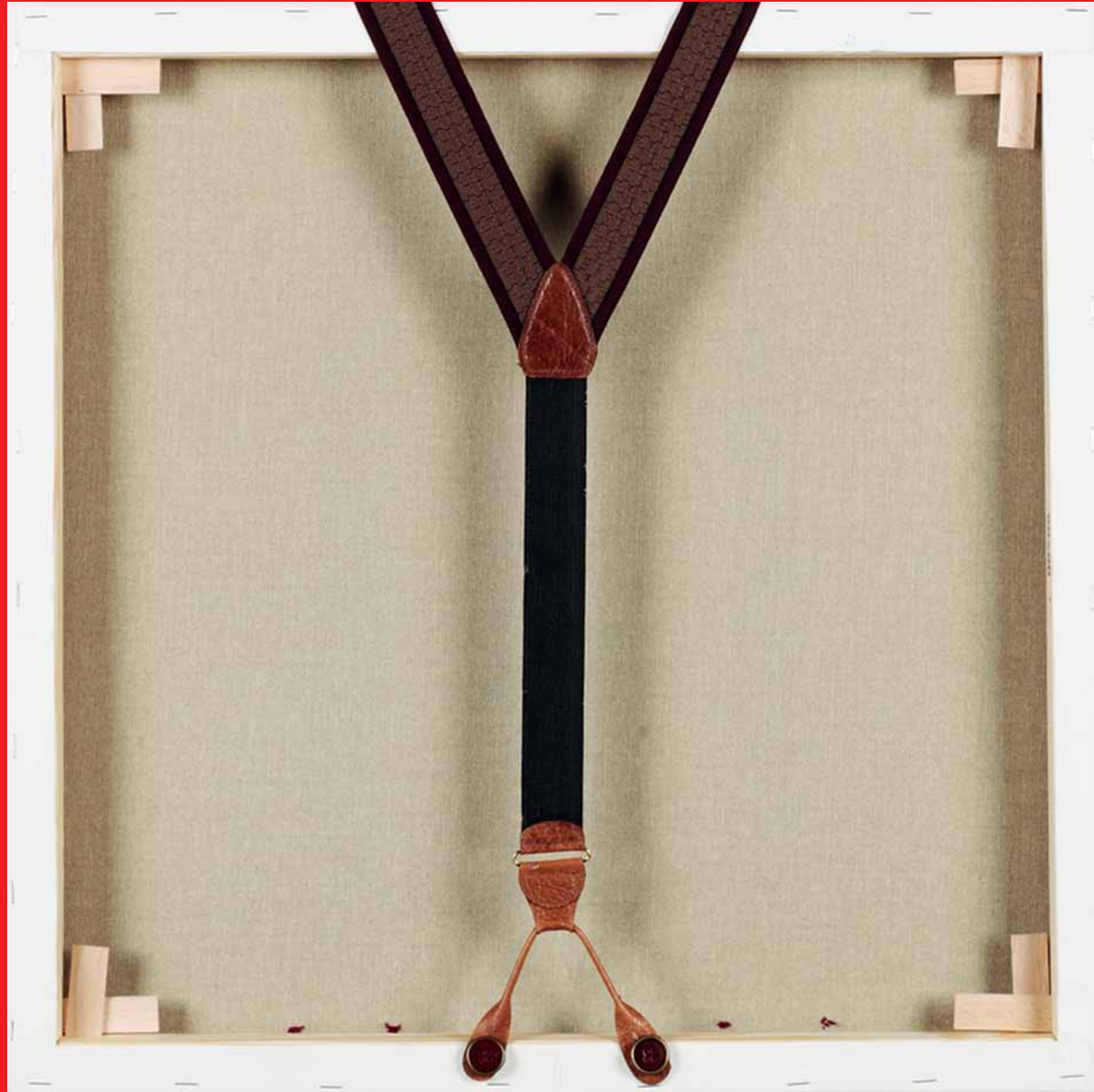


Les alevins et les deux frères, 1999













410

*Fruitschalen en dienblad, 2009*



411

*Hommage aan Madame R. Mutt, 1992 (open)*









414

*Spiegel object, 2009*



415

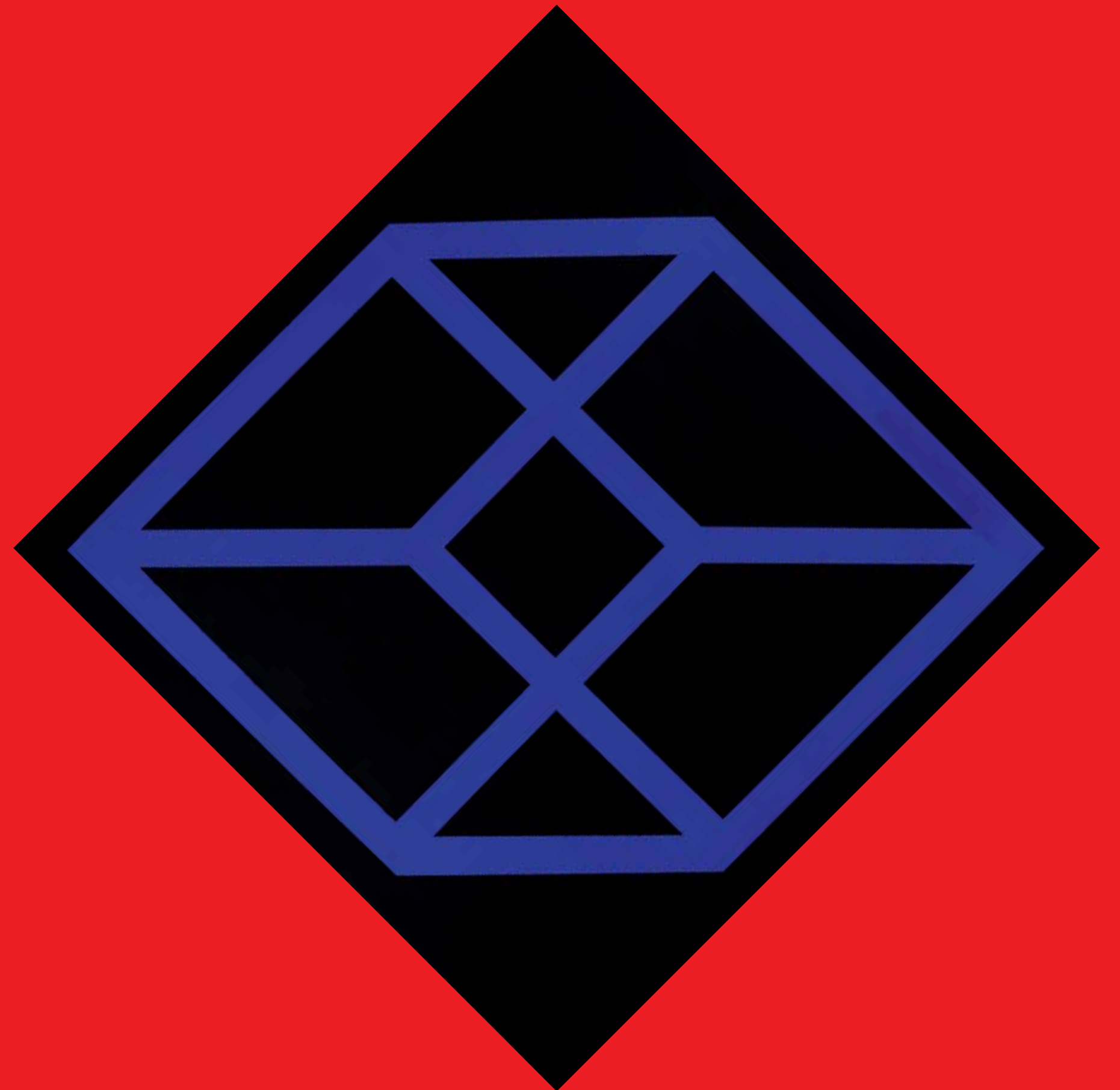
*Zonder titel, 1982-1999*



WIR  
HABEN  
LEBENS  
GEWUSST

no regards.....











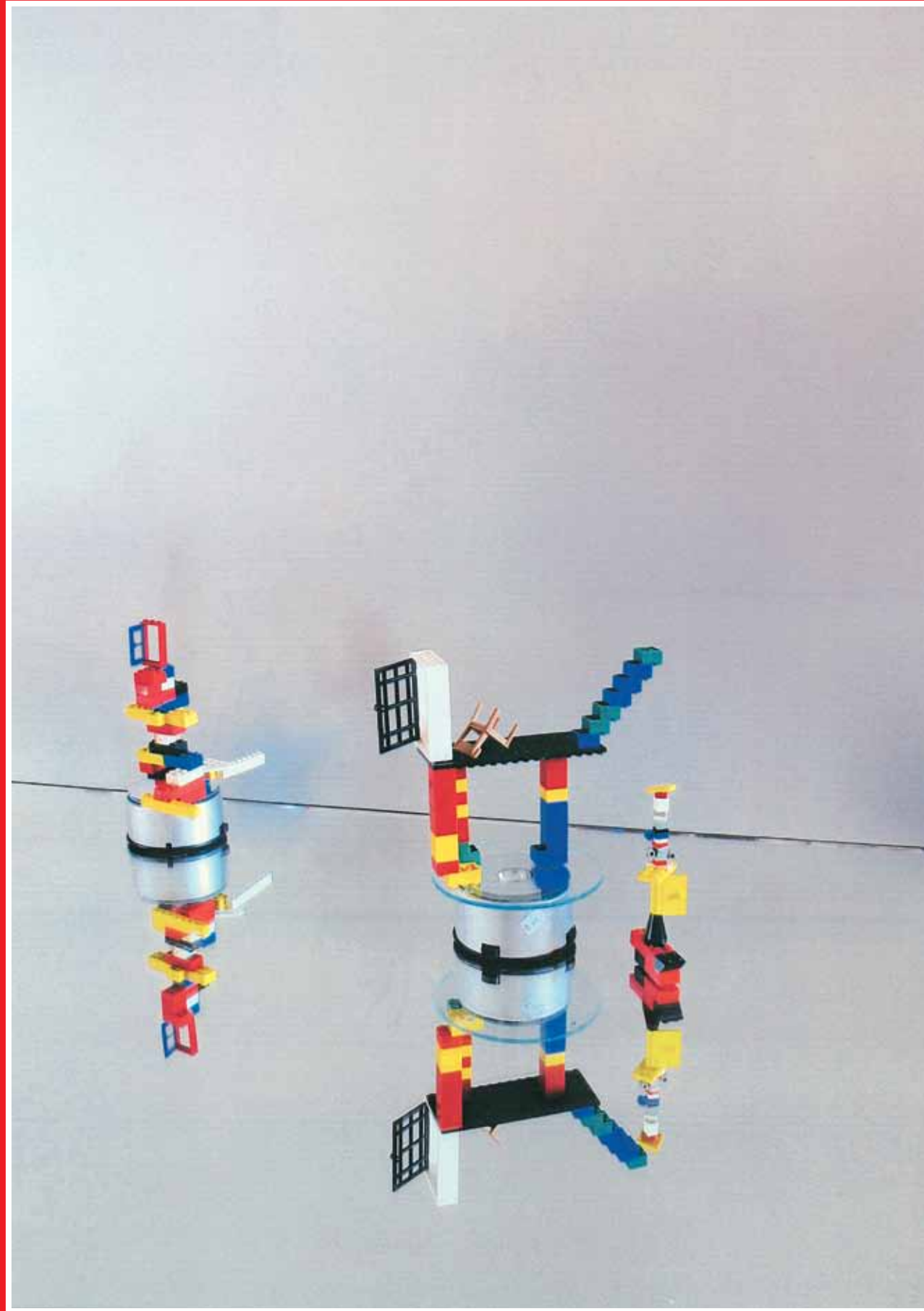


*Pepto Mix*, 2012



*Go-Go-Go-Boy*, 2012



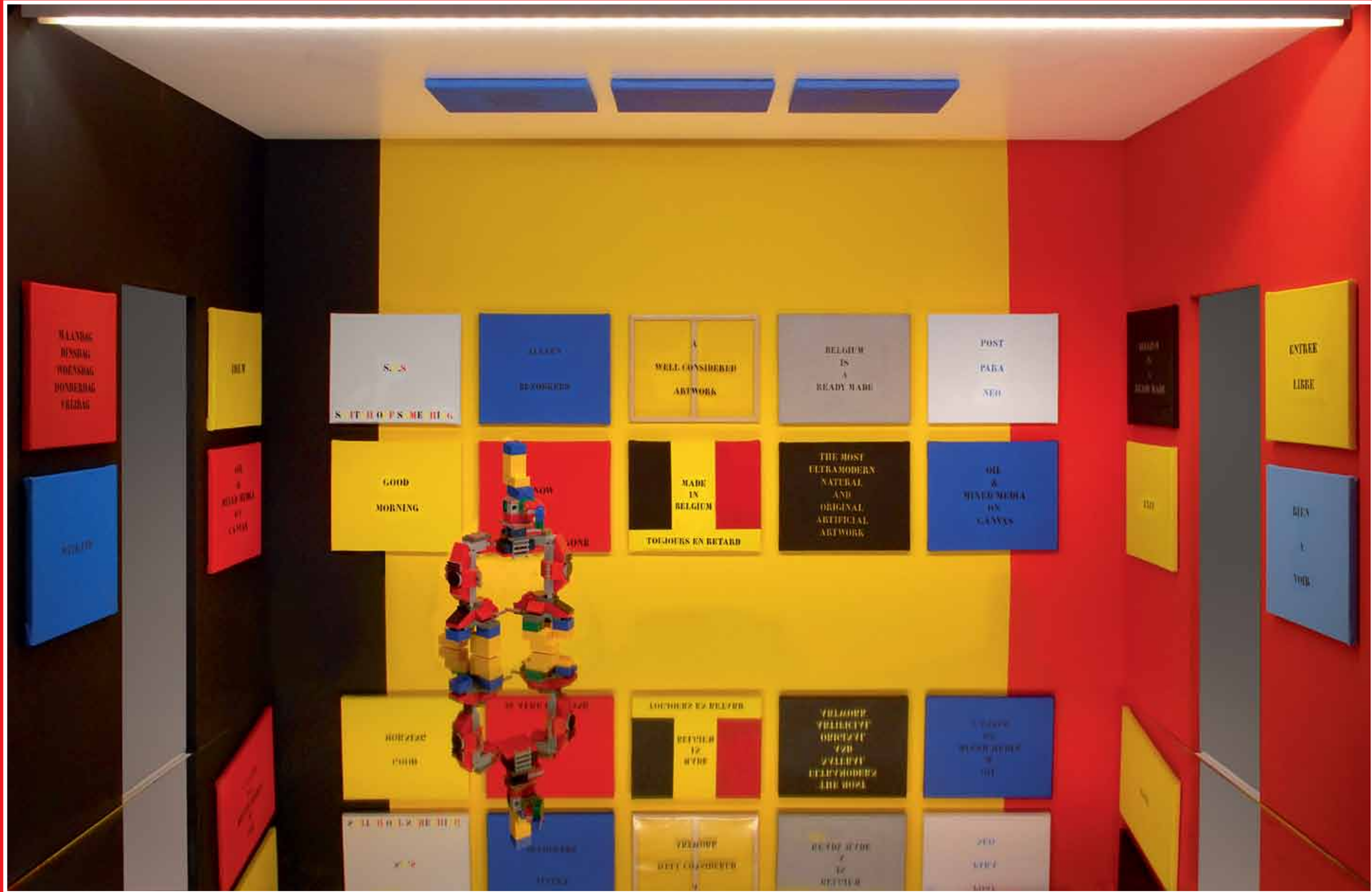


*Suicide landscape, 2012*



*The Accident N°4, 2012*









428

Rein Vercammen, Tor Vercammen, Beer Vercammen



Hella Vercammen, Skiander, Selena en Adinda



429

Wout Vercammen in Factor 44











**CATALOGUS  
1950**



*Compositie*  
1956  
olie op doek  
86 x 106 cm  
privéverzameling



*Compositie*  
1956  
olie op papier  
74 x 53,5 cm  
privéverzameling



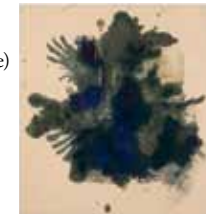
*Compositie*  
1956  
potlood en gouache op  
papier  
32 x 24 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier (monotype)  
65 x 50 cm  
privéverzameling



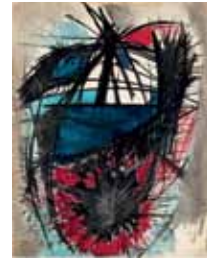
*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier (monotype)  
65 x 50 cm  
privéverzameling



*Compositie*  
1959  
olie en inkt op papier  
46 x 43 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
V.V.I. 1959  
drukinkt op papier  
24,4 x 33,5 cm  
privéverzameling



*Compositie*  
1956  
Gouache op papier  
36 x 28 cm  
privéverzameling



*Wazigheid*  
1956  
potlood op papier  
21,5 x 23,5 cm  
privéverzameling



*Compositie*  
1958  
olie op papier op paneel  
65 x 50 cm  
privéverzameling



*Montagne Scapa*  
1958  
inkt op zijdepapier  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
Olie en inkt op papier  
(monotype)  
20. VI. 1959  
43 x 64 cm  
privéverzameling



*Good night Hello Tokyo*  
1959-1988  
olie en mixed media  
op papier  
privéverzameling

**1960**



*Zonder titel*  
1960  
aquarel op papier  
60 x 42 cm  
privéverzameling



*Reis nr. 2*  
1958  
inkt op zijdepapier  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*Wei*  
1958  
inkt op zijdepapier  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1959  
inkt op zijdepapier  
(monotype)  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*Kuang*  
1958  
inkt op zijdepapier  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1960  
acryl op doek  
100 x 70 cm  
verzameling  
Julie Boschmans



*Zonder titel*  
1961  
inkt op papier  
27,4 x 21,4 cm  
privéverzameling



*Dejung*  
1961  
inkt op papier  
27,4 x 21,4 cm  
privéverzameling



*Woe - Wei*  
1961  
inkt op papier  
55 x 88 cm  
privéverzameling

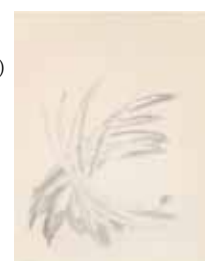
434



*Passage morning*  
1958  
inkt op zijdepapier  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1958  
inkt op papier (monotype)  
63 x 48 cm  
privéverzameling



*Acrobat*  
1958  
inkt op papier (monotype)  
63 x 48 cm  
privéverzameling



*Autonuit*  
1958  
inkt op zijdepapier  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*Tao*  
1961  
acryl op doek  
85 x 70 cm  
privéverzameling



*Dragon*  
1961  
acryl op doek  
70 x 85 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1961  
aquarel op papier  
80 x 50 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1962  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
privéverzameling

435



*Zoem*  
1958  
inkt op zijdepapier  
56 x 44 cm  
privéverzameling



*La mère*  
1958  
aquarel op papier  
58 x 41 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier  
(monotype)  
63 x 48 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier  
(monotype)  
64 x 46 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1962  
gewassen inkt op papier  
27 x 21,5 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1962  
gewassen inkt op papier  
27 x 21,5 cm  
privéverzameling



*Sunny Dragon*  
1962  
aquarel op papier  
80 x 51 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1962  
aquarel op papier  
78 x 48 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier  
(monotype)  
65 x 50 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier (monotype)  
63 x 48 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier (monotype)  
65 x 50 cm  
privéverzameling



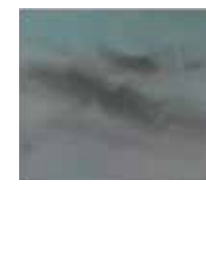
*Zonder titel*  
1959  
inkt op papier (monotype)  
65 x 50 cm  
privéverzameling



*Water - Dragon*  
1962  
aquarel op papier  
80 x 51 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1962  
inkt op papier  
27,4 x 21,4 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1962  
olie op doek  
95 x 110 cm  
verzameling Walter Simons



*Zonder titel*  
1962  
gewassen inkt op papier  
21,5 x 27 cm  
privéverzameling





Zonder titel  
1962  
inkt op papier  
27 x 21,5 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1962  
gewassen inkt op papier  
21,5 x 27 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1962  
gewassen inkt op papier  
21,5 x 27 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1962  
gewassen inkt op papier  
27 x 21,5 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



*Naissance d'un mouvement*  
1965  
olie op doek  
195 x 130 cm  
verzameling  
R & J Van de Velde



Zonder titel  
1965  
olie op doek  
100 x 80 cm  
verzameling  
Walter Simons



Zonder titel  
1962  
gewassen inkt op papier  
27 x 21,5 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1962  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1962  
acryl op doek  
100 x 80 cm  
privéverzameling



*To Kid Parret*  
1962  
olie op doek  
45 x 35 cm  
verzameling  
R & J Van de Velde



*Et vous !*  
1965  
collage  
33,5 x 27 cm  
privéverzameling



*Adam*  
1965  
collage  
33,5 x 27 cm  
privéverzameling



*At the end of a good day ...*  
1965  
collage  
33,5 x 27 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1965  
collage  
33,5 x 27 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1962  
acryl op doek  
85 x 70 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1963  
acryl op doek  
60 x 50 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1963  
olie op doek  
40 x 50 cm  
privéverzameling



*Beweging uit een  
strijkkuartet  
van Bella Bartok  
winter 1963*  
acryl op doek  
70 x 85 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1965  
collage  
33,5 x 27 cm  
privéverzameling



*The U.S.A.'s not all  
skyscrapers, you know*  
1965  
collage  
33,5 x 27 cm  
privéverzameling



*Firestone green monster*  
1965  
collage  
33,5 x 27 cm  
privéverzameling



*Happening*  
Groenplaats, 1965  
Xerox  
30 x 22,5 cm  
privéverzameling



*à Tomio Rivera*  
1963  
olie op doek  
40 x 50 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1963  
81,5 x 101 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1963  
72 x 86,5 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



*Moonscape*  
1965  
object  
hoogte: 30 cm. breedte:  
51 cm  
diepte: 12,5 cm  
verzameling René Franken



Zonder titel  
1966  
gouache op papier  
55 x 75 cm  
privéverzameling



*Out some way*  
1966-1967  
gouache op papier  
55 x 73 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1967  
acryl op doek  
110 x 135 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
33 x 66 cm  
privéverzameling



*Blaza Karanam*  
1965  
inkt op papier  
29,7 x 21 cm  
privéverzameling



*Studie*  
1965  
potlood op mm-papier  
29,5 x 21 cm  
privéverzameling



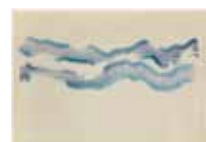
*Tsilihin (Studie)*  
1968  
inkt en potlood op papier  
29,5 x 21 cm  
privéverzameling



*Studie*  
1969  
inkt op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
45 x 66 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



Zonder titel,  
Genève, 1965  
aquarel op papier  
50 x 66 cm  
privéverzameling



*Studie*  
1969  
inkt op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling



*Studie*  
1969-1970  
inkt op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling



*Studie*  
1969  
inkt op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling



*Studie*  
1969  
inkt op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling





*Studie*  
1969  
inkt op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling



*Studie*  
1969  
inkt op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling



*Cirkel-vierkant-driehoek*  
1969  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling Philippe  
Gobert, Antwerpen



*A well considered  
idea of an artwork*  
1970  
acryl op plastic  
66 x 81 cm  
verzameling  
R & J Van de Velde



*Maandag, Dinsdag,  
Woensdag, Donderdag,  
Vrijdag*  
1970  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
verzameling  
Guarese-Francis



*Weekend*  
1970  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
verzameling  
Guarese-Francis



*Lundi, Mardi, Mercredi,  
Jeudi, Vendredi*  
1970  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
privéverzameling



*Toujours en retard*  
1969  
acryl en mixed  
media op doek  
80 x 180 cm  
privéverzameling



*Glitch*  
1969  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
verzameling Luc Deleu



*Left - Right*  
1969  
acryl op doek  
95 x 110 cm  
privéverzameling



*1200 gram*  
1969  
acryl op doek  
70 x 85 cm  
privéverzameling



*Weekend*  
1970  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
privéverzameling



*Good morning*  
1970  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*South Africa is famous  
for its Birds*  
1970  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
privéverzameling



*South Africa is famous  
for its Birds*  
1970-1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
R & J Van de Velde



*Entree libre rein à voir*  
1969  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969  
acryl op doek  
110 x 135 cm  
privéverzameling



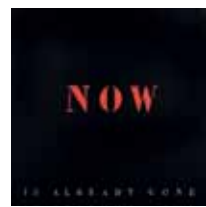
*Zonder titel*  
1969  
gouache op papier  
75 x 55 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969  
gouache op papier  
75 x 55 cm  
privéverzameling



*Now is already gone*  
1970-1985  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Jan Van der Sanden



*Now is already gone*  
1970-2008  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Nilhil*  
1972  
acryl op plastic  
38 x 55 cm  
privéverzameling



*Wide awake*  
1972  
acryl op doek  
80 x 130 cm  
privéverzameling

**1970**



*Oil & Mixed Media  
on Canvas*  
1970  
acryl op doek  
80 x 100 cm  
privéverzameling



*Ontwerp behangpapier*  
1970  
gouache op papier  
(driedelig)  
129 x 59,5 cm (het geheel)  
privéverzameling



*Studie*  
1970  
inkt op papier  
22 x 28 cm  
privéverzameling



*Vlaamsch Landschap*  
1972  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
M HKA, Antwerpen



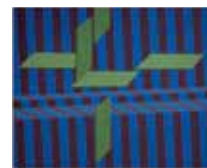
*Made in Belgium  
toujours en retard*  
1973  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Mona Lisa*  
1972-1974  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Painted Object*  
1973  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
acryl op doek  
132 x 162 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
acryl op doek  
110 x 135 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
acryl op doek  
135 x 110 cm  
privéverzameling



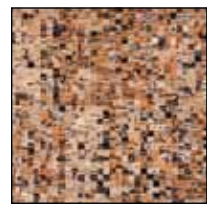
*Zonder titel*  
1969-1970  
acryl op doek  
135 x 110 cm  
privéverzameling



*Art looks at you*  
1973  
acryl op doek  
120 x 150 cm  
privéverzameling



*Made in Belgium*  
1973  
acryl op doek met gordijn  
123 x 153 cm  
privéverzameling



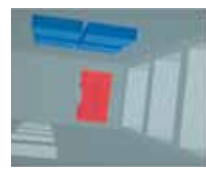
*Registered Trade  
Marks-Black and  
White Avant-Garde*  
1973  
collage en acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Registered Trade  
Marks-Technicoloured  
Avant-Garde*  
1973  
collage en acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
acryl op doek  
110 x 135 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
acryl op doek  
135 x 110 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
gouache op papier  
68 x 52 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1969-1970  
gouache op papier  
68 x 52 cm  
privéverzameling



*Belgian readymade*  
1973  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Antoon & Karoline  
Platteau



*Belgian Stars and Stripes*  
1973  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Black hole target Belgium*  
1973  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*A Belgian Artproduct*  
1973  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling





SOS  
switch off something  
1973-1974  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



SOS  
switch off something  
1973-1974  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1973  
acryl, luciferdoosje  
en asbak op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Verbeke Foundation,  
Kemzeke



Pax  
1974  
acryl op doek  
180 x 180 cm  
privéverzameling



Post Para Neo  
1981  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



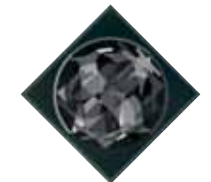
Square Meter  
1981-1991  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Mood  
1983  
acryl, fosfor en  
spuitbus op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Monsieur propre  
1983  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Stress  
1974  
acryl op doek  
180 x 180 cm  
verzameling  
Marc Drieskens



Now  
1974  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



PAX  
1974  
gouache op papier  
70 x 100 cm  
verzameling  
Carla Vercammen



SPACE  
1974  
gouache op papier  
70 x 100 cm  
verzameling  
Carla Vercammen



De schittering van de stilte  
(Dag)  
1983  
acryl en fosfor op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



De schittering van de stilte  
(Nacht)  
1983  
acryl en fosfor op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Les formes et les couleurs  
ne se discutent plus (Dag)  
1983  
acryl en fosfor op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Les formes et les couleurs  
ne se discutent plus (Nacht)  
1983  
acryl en fosfor op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1974  
acryl op doek  
180 x 180 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1974  
acryl op doek  
180 x 90 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1974  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1974  
acryl op doek  
180 x 90 cm  
privéverzameling



Good Night (Dag)  
1983  
acryl en fosfor op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Good Night (Nacht)  
1983  
acryl en fosfor op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Les couleurs et les formes ne  
se discutent pas  
1983  
acryl op doek  
200 x 200 cm  
verzameling  
Jan Van den Berg



The sky is the limit  
1984  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Nils Voorhamme,  
Antwerpen



Art Registered  
1974  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Remember ... Forget  
1974  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Gebod Zero  
1975  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
M HKA, Antwerpen



Point  
1975  
acryl op doek  
85 x 100 cm  
privéverzameling



Studies  
1984  
gouache op papier  
28 x 22 cm  
privéverzameling



Studies  
1984  
Gouache, potlood,  
fosfor en stift op papier  
61 x 43 cm  
privéverzameling



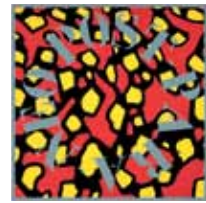
Dear God  
1984  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1984-1994  
acryl en eischal op doek  
200 x 200 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1975  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Post Para Neo  
1978  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Papier maché afdruk  
van stempel  
1975  
privéverzameling



Trade Mark  
1978  
gouache op papier  
50 x 69 cm  
privéverzameling



No style  
1985  
acryl op doek  
200 x 200 cm  
privéverzameling



Square Meter War  
1985  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Try it again  
1985  
acryl en glitter op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



This is a well considered  
idea of a Belgian  
square meter landscape  
1985  
zilververf op plastic  
100 x 100 cm  
privéverzameling



That's all folks  
1978  
acryl en mixed  
media op doek  
65 x 74 cm  
privéverzameling

**1980**



Surabaya Johnny  
1980  
acryl op papier  
100 x 100 cm  
privéverzameling



The Big Mistake  
1981  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



This is a well considered  
idea of a Belgian  
square meter landscape  
1985  
goudverf op plastic  
100 x 100 cm  
privéverzameling



Ceci n'est pas cela  
1985  
acryl op doek  
200 x 200 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1985-1986  
Xerox en acryl op papier  
29,5 x 42 cm  
privéverzameling



Zonder titel  
1985  
gouache  
privéverzameling





*Catafalk*  
1985  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*The noise of silence*  
1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
R & J Van de Velde



*Rose*  
1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*De parafreen*  
1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*De koning drinkt*  
1990  
acryl op doek  
200 x 200 cm  
verzameling  
vlaamse gemeenschap



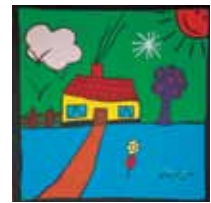
*Problem as Solution*  
1990-1991  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Carla Vercammen



*Who's Afraid of Red*  
1990  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



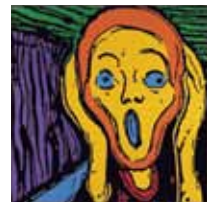
*L'Inventeur de Dieu*  
1990-1992  
acryl op doek  
200 x 200 cm  
privéverzameling



*Elk huisje heeft zijn kruisje*  
1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Landscape*  
1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*From E to A back to W*  
1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1986  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Dirk Schrijvers,  
Antwerpen



*SSS - S.V.P.*  
1991  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



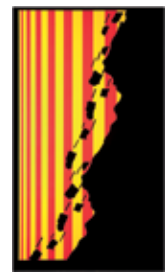
*NRDA*  
1991  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Raskin



*La vache qui ne rit plus*  
1991  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*I hate you all*  
1991  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*De la part de l'état pur*  
1986  
acryl op doek  
200 x 115 cm  
privéverzameling



*A hare knot*  
1986  
gouache op papier  
28,5 x 20,5 cm  
verzameling  
R & J Van de Velde



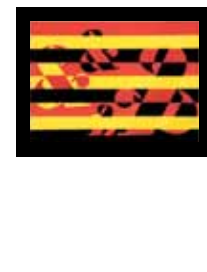
*The conversation*  
1987  
gouache op papier  
72 x 55 cm  
verzameling  
Jef Brouwers



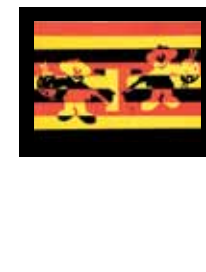
*Wir haben es gewusst*  
1987  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
M KHA, Antwerpen



*Spa bruis*  
1992  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling



*Une promenade typographique à la mere*  
1992  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
55 x 73 cm  
privéverzameling

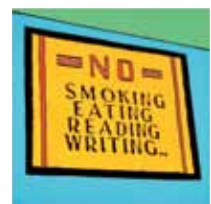


*Left < > Right*  
1992  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
55 x 73 cm  
privéverzameling



*Absurd Hyper-Neo-Retro*  
1992  
collage van gekleurd  
papier, zilverstift  
en spiegel  
73 x 55 cm  
privéverzameling

442



*The Visit Sing-Sing*  
1988  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Dirk Schrijvers,  
Antwerpen



*The Visit Sing-Sing*  
1988  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Kinderdeuntje*  
1988  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Carla Vercammen



*Vincents kamer*  
1989  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Art looks at you*  
1993-1996  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling



*pidoem, pidoem, pidoem*  
1993-1997  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
55 x 73 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1993  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling



*Ceci n'est pas une un*  
1993  
priksel en ballpoint  
52,5 x 72,5 cm  
privéverzameling

443



*Vincents kamer II*  
1989  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1989  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Vincent ist müde, unendlich müde*  
1989  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1982-1999  
munstukken met deur-  
klopper  
102 x 102 cm  
verzameling W. Simons



*Bel ons vóór woensdag*  
1993  
acryl op papier  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Art is a trick*  
1995-2008  
inkjet op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling

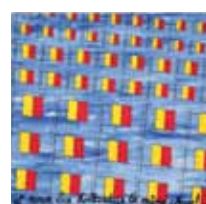


*Zonder titel*  
1993  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling  
Dirk Schrijvers,  
Antwerpen



*Yes, Yes M. Bijl*  
1995  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
72,5 x 52,5 cm  
privéverzameling

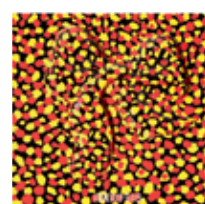
**1990**



*Et pour les Hollandaises la même chose*  
1990  
acryl op doek  
200 x 200 cm  
privéverzameling



*Amaai*  
1990  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
verzameling R & J Van de Velde



*Mimesis*  
1990  
acryl en plastic op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*L'invention du mètre*  
1995  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling



*Belle pièce en valise 1*  
1995  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1996  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
55 x 73 cm  
privéverzameling



*Large glass descendant de l'escalier*  
1997  
collage van gekleurd  
papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling





*Try to catch it*  
1997  
collage van gekleurd papier en zilverstift  
55 x 73 cm  
privéverzameling



*Département des aigles*  
*section équilibrisme*  
1997  
collage van gekleurd papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling



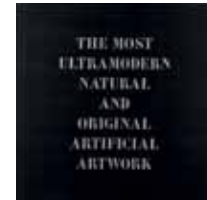
*Mère et enfant*  
1997  
collage van gekleurd papier en zilverstift  
73 x 55 cm  
privéverzameling



*Life is a fool-time job*  
1997  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Spiegel object*  
2009  
Spiegel, hout, verkopend gietijzer  
70 x 40 cm  
privéverzameling



*The most ultramodern natural and original artificial artwork*  
1970-2010  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*The most ultramodern natural and original artificial artwork*  
1970-2010  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Pepto Mix*  
2012  
Lego sculptuur  
privéverzameling



*Alcoholleaguers only*  
1995  
acryl en bladzilver op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Alcoholleaguers only*  
1995  
acryl en bladgoud op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*L'esprit de la lumière*  
1996  
collage van gekleurd papier en zilverstift  
53,5 x 73 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1996  
collage van gekleurd papier en zilverstift  
55 x 73 cm  
privéverzameling



*Go-Go-Go Boy*  
2012  
Lego sculptuur  
privéverzameling



*Suicide Landscape*  
2012  
Lego sculptuur  
privéverzameling



*The Accident Nr. 4*  
2012  
Lego sculptuur  
privéverzameling



*Revisited from "Museum to scale 1/7"*  
2012  
Mixed media  
verzameling  
R & J Van de Velde



*Zonder titel*  
1998  
inkjetprint op doek  
175 x 115 cm  
privéverzameling



*Jeu de jüge*  
1998  
inkjet op doek, uniek  
120 x 150 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1998  
acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*L'après-midi d'une faunesse*  
1998  
inkjet op doek, uniek  
130 x 111 cm  
privéverzameling

**EDITIES**



*Stella Magnolia*  
1963  
6 linosnede  
37 x 27 cm (elk opl. 100 uitgave Stuij)



*Stella Magnolia*  
1963  
linosnede  
37 x 27 cm



*Stella Magnolia*  
1963  
linosnede  
37 x 27 cm

**2000**



*Les aleviers et les deux frères*  
1999  
muntstukken op paneel  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Marianne*  
2000  
muntstukken op paneel  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Italian Life*  
2000  
muntstukken op paneel  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Stella Magnolia*  
1963  
linosnede  
37 x 27 cm



*Stella Magnolia*  
1963  
linosnede  
37 x 27 cm



*Stella Magnolia*  
1963  
linosnede  
37 x 27 cm



*Stella Magnolia*  
1963  
linosnede  
37 x 27 cm



*All together now*  
2000  
muntstukken op paneel  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Glück*  
2000  
muntstukken op paneel  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Escape*  
2008  
acryl op papier  
80 x 120 cm  
privéverzameling



*Panic*  
2008  
acryl op doek  
80 x 120 cm  
privéverzameling



*Zonder titel*  
1965-1969  
zeefdruk  
80 x 65 cm  
druk: Wout Vercammen



*Happening News*  
1965  
Xerox  
30 x 22,5 cm  
Bijdrage, Wout Vercammen



*Happening News*  
1965  
Xerox  
30 x 22,5 cm  
Bijdrage, Wout Vercammen



*Happening News*  
1965  
Xerox op papier  
30 x 22,5 cm  
Bijdrage, Wout Vercammen



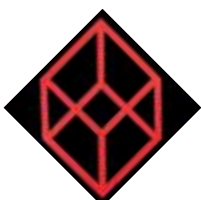
*Zonder titel (verso)*  
2009  
bretellen op doek  
60 x 60 cm  
privéverzameling



*Yes*  
2009  
Acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Maybe*  
2009  
Acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*No*  
2009  
Acryl op doek  
100 x 100 cm  
privéverzameling



*Happening News*  
1965  
Xerox  
35 x 25 cm  
Bijdrage, Wout Vercammen



*Happening News*  
1965  
Xerox  
37,5 x 27 cm  
Bijdrage, Wout Vercammen



*Happening News*  
1966  
Xerox  
37,5 x 27 cm  
Bijdrage, Wout Vercammen



*Met onze visie op de revolutie is er eigenlijk niets aan de hand ... menen wij*  
1970  
ets droge naald  
29,5 x 42,5 cm  
druk: Wout Vercammen





*Artworker Star 1*  
1971  
gezeefdrukt tijdschrift  
61,5 x 43 cm  
Opl. 100  
Bijdrage, Wout Vercammen



*Artworker Star 2*  
1971  
gezeefdrukt tijdschrift  
61,5 x 43 cm  
Opl. 100  
Bijdrage, Wout Vercammen



*Made in Belgium  
toujours en retard*  
1971-1975  
zeefdruk  
55 x 67 cm  
opl. 100 exemplaren  
druk: Wout Vercammen  
uitgave: Frans Masereel-  
centrum



*Oost west*  
1972  
zeefdruk op papier  
76,5 x 59,5 cm  
druk: Wout Vercammen



*Les couleurs et les formes  
ne se discutent pas*  
1987  
fosforzeefdruk  
55 x 75 cm  
opl. 90 exemplaren  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Kinderdeuntje*  
1988  
zeefdruk op papier  
72 x 52 cm  
opl. 25 exemplaren  
uitgave: Wout Vercammen



*Kinderdeuntje*  
1990  
zeefdruk op behangpapier  
43 x 43 cm  
opl. 36 exemplaren



*Kinderdeuntje*  
1990  
zeefdruk op behangpapier  
43 x 43 cm  
opl. 36 exemplaren



*Oost west 2*  
1972  
zeefdruk op papier  
76,5 x 59,5 cm  
druk: Wout Vercammen



*Big Brother*  
1972  
zeefdruk op papier  
83 x 58,2 cm  
druk: Wout Vercammen



*Massa's*  
1972  
zeefdruk op papier  
89 x 58,5 cm  
druk: Wout Vercammen



*Pausmobiel*  
1972  
zeefdruk op papier  
96,5 x 59,5 cm  
druk: Wout Vercammen



*Kinderdeuntje*  
1990  
zeefdruk op behangpapier  
43 x 43 cm  
opl. 36 exemplaren



*Kinderdeuntje*  
1990  
zeefdruk op behangpapier  
43 x 43 cm  
opl. 36 exemplaren



*Kinderdeuntje*  
1990  
zeefdruk op behangpapier  
43 x 43 cm  
opl. 36 exemplaren



*Kinderdeuntje*  
1990  
zeefdruk op behangpapier  
43 x 43 cm  
opl. 36 exemplaren



*Orgasme-strijders*  
1972  
zeefdruk op papier  
98,5 x 59,5 cm  
druk: Wout Vercammen



*Verzetstrijders en kolonels 1*  
1972  
zeefdruk op papier  
87 x 58,5 cm  
druk: Wout Vercammen



*Verzetstrijders en kolonels 2*  
1972  
zeefdruk op papier  
87 x 58,5 cm  
druk: Wout Vercammen



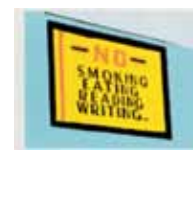
*Angola*  
1972  
zeefdruk op papier  
100 x 120 cm  
druk: Wout Vercammen



*Double Mistake*  
1988  
zeefdruk  
50 x 50 cm  
opl. onbekend  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Uberkante meister*  
1988  
zeefdruk op gouddoek  
69 x 69 cm  
opl. onbekend  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Het bezoek*  
1989  
zeefdruk  
51 x 71 cm  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Voor Vorst & Staat  
(Ici n'est pas là-bas)*  
1991  
zeefdruk op papier  
72 x 92 cm  
opl. 60  
uitgave: Kunstcentrum Il  
Ventuno, Hasselt



*The most ultramodern  
natural and original  
artificial artwork*  
1973  
zeefdruk  
100 x 100 cm  
druk: Wout Vercammen  
uitgave: Frans Masereel-  
centrum



*XX eeuw seponeren &  
gedeponerd*  
1973  
zeefdruk, proef 1/5  
56 x 75 cm  
druk: Wout Vercammen  
uitgave: Frans Masereel-  
centrum



*A landscape in Belgium*  
1973  
zeefdruk  
opl. 75 exemplaren  
druk: Wout Vercammen  
uitgave: Frans Masereel-  
centrum



*XX eeuw seponeren &  
gedeponerd*  
1973  
zeefdruk  
56 x 66 cm  
opl. 85 exemplaren  
druk: Wout Vercammen  
uitgave: Frans Masereel-  
centrum



*BELGIE*  
1991  
zeefdruk op papier  
84 x 96 cm  
opl. 75  
uitgave: Kunstcentrum Il  
Ventuno, Hasselt



*SSS - S.V.P.*  
1993  
zeefdruk  
80 x 60 cm  
opl. 25 exemplaren + e.a  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



*Tableau de chasse*  
1993  
zeefdruk  
80 x 60 cm  
opl. 25 exemplaren + e.a  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



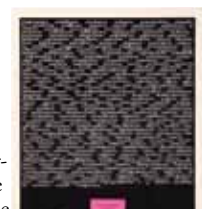
*La Vache qui ne rit plus*  
1991-2001  
zeefdruk  
80 x 60 cm  
opl. 50 exemplaren + e.a  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



*Maar na regen komt  
zonschijn...*  
1975  
Ets, handgekleurd  
40 x 38 cm  
druk: Wout Vercammen



*Woutisme I, fecit G.  
Vercammen, 1987*  
zeefdruk, 75 x 55 cm  
opl. 40  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet (opm: dit is de voor-  
kant van de map waarin de  
eerste 40 exemplaren van de  
6 zeefdrukken samen in zit-  
ten, de andere exemplaren  
werden los verkocht)



*Woutisme II, fecit G.  
Vercammen, 1987*  
zeefdruk  
75 x 55 cm  
opl. 40 exemplaren  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet (opm: achterzijde  
map), Antwerpen



*Made in Belgium  
toujours en retard*  
1984  
zeefdruk  
55 x 75 cm  
opl. 90 exemplaren  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Meditatie I*  
zeefdruk  
80 x 60 cm  
opl. 25 exemplaren + e.a  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



*Meditatie II*  
zeefdruk  
80 x 60 cm  
opl. 25 exemplaren + e.a  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



*Meditatie III*  
zeefdruk  
80 x 60 cm  
opl. 25 exemplaren + e.a  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



*A/I - J/R - S/Z*  
1995  
zeefdruk, boek  
opl. 100 exemplaren  
25 exemplaren met  
2 collages  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



*A landscape in Belgium*  
1987  
zeefdruk  
75 x 55 cm  
opl. 90 exemplaren  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Last work*  
1987  
zeefdruk  
55 x 75 cm  
opl. 90 exemplaren  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Wir haben es gewusst*  
1987  
zeefdruk  
55 x 75 cm  
opl. 90 exemplaren  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*Good night*  
1987  
fosforzeefdruk  
55 x 75 cm  
opl. 90 exemplaren  
druk: Roger Vandaele  
uitgave: Gallery Christ  
Delaet, Antwerpen



*A/I - J/R - S/Z*  
1995  
zeefdruk, boek  
opl. 100 exemplaren  
25 exemplaren met  
2 collages  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen

























*A/I - J/R - S/Z*  
1995  
zeefdruk, boek  
opl. 100 exemplaren  
25 exemplaren met  
2 collages  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



*A/I - J/R - S/Z*  
1995  
zeefdruk, boek  
opl. 100 exemplaren  
25 exemplaren met  
2 collages  
uitgave: Frank JMA  
Castelyns, Antwerpen



	<p><b>INKJET PRINTS 2008</b></p> 	<p><i>Cirkell-vierkant-driehoek</i> 1969-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p>SSS - S.V.P. 1994-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>Made in Belgium</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>
 <p><i>A landscape in Belgium</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>Vlaamsch Landschap</i> 1972-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>XX Eeuw seponeren &amp; gedroogd</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>The most ultramodern natural land original artificial artwork</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	
 <p><i>SOS Switch off something</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>Wir haben es gewusst</i> 1987-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>Belgian Stars and Stripes</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>Belgian Ready - Made</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	
 <p><i>Art is a trick</i> 1995-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>Try it again</i> 1985-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>	 <p><i>Black hole target Belgium</i> 1973-2008 inkjet print op papier 112 x 112 cm opl. 70 exemplaren uitgave Arte Ventuno, Hasselt</p>		
 <p><i>Good morning Mr. Necker</i> 2008 ets 31 x 27 cm opl. 25 + XXV uit box: Xinnix, druk en uitgave: J.P. van Ophem</p>	 <p><i>Neckerfun</i> 2011 ets 28 x 19 cm opl. 25 + XXV uit box: Xinnix, druk en uitgave: J.P. van Ophem</p>	 <p><i>The Pino-Mouse box</i> 2014 ets 27 x 20 cm opl. 25 + XXV uit box: Nak Sella, druk en uitgave: J.P. van Ophem</p>	 <p><i>Fruitschaal</i> 2009 2,5 mm gepoederlakt staal lengte 50 cm opl. 200 uitgave: Thomas Van Lierde</p>	
 <p><i>Fruitschaal</i> 2009 2,5 mm gelakt staal lengte 50 cm opl. 20 uitgave: Thomas Van Lierde</p>	 <p><i>Dienblad</i> 2009 2,5 mm gepoederlakt staal 4 mm glazen tablet 30 x 45 cm opl. 200 uitgave: Thomas Van Lierde</p>	 <p><i>Fruitschaal</i> 2009 2,5 mm gepoederlakt staal lengte 50 cm opl. 200 uitgave: Thomas Van Lierde</p>	 <p><i>Hommage aan Madame R. Mutt</i> 1992 zwarte, gele en rode wc bril lengte 50 cm opl. 4 uitgave: Thomas Van Lierde</p>	

## WOUT VERCAMMEN

°14-8-1938, Antwerpen

- Opleiding**  
Studeerde typografie in Antwerpen aan het Stedelijk Instituut voor Sierkunsten en Ambachten in de Cadixstraat, voor de rest is hij autodidact. Begint te schilderen in 1955. Beëindigt zijn typografische studies in 1956.
- 1958 Eerste monochrome werken.  
1959 Reis naar Italië met Jef Verheyen, contacten met Lucio Fontana en Piero Manzoni.  
1964 Ontmoet Yoshio Nakajima met wie hij de happenings op de Groenplaats in Antwerpen organiseert, in samenwerking met Hugo Heyrman, Bernd Lohaus en Panamarenko. Uitgave van *Happening News*, 6 nummers.
- 1964-65 *Pneumatic Forms* (4m x 4m x 2m).  
1969 Monochrome doeken met gesjablonerde teksten.  
1971 Oprichting van het magazine *Artworker Star*, samen met Hugo Heyrman.

- Happenings**
- 1965 Antwerpen, Meir, 'Nu Happening van een bezette stad III', 09-07-1965. Oostende, casino-kursaal, 'KYRPWWAWAX International Happening news, happening in een heerlijke nieuwe stad IV', 06-08-1965. Antwerpen, Meir, 'Happening 6', 25-09-1965. Antwerpen, Groenplaats, 'Happening 7, Godsdienst, Vorst & Staat', 02-10-1965.

- Individuele Tentoonstellingen**
- 1959 Antwerpen, Gallery Guy Dorekens  
1962 Antwerpen, Gallery Guy Dorekens  
1964 Milaan (I), Galerie La Parete  
1971 Antwerpen, Galerie Het Vacuüm, *Resultaten van de Linksdraaiende Aminozuren*, 08-01/22-01-1971
- 1973 Brussel, Estro Armonico  
1974 Antwerpen, Gallery Spectrum, 21-11/15-12-1974  
1975 Maastricht (NL), Agora Studio, 07-11/20-11-1975  
1978 Antwerpen, Galerie Spectrum, *S.O.S.*, 27-01/27-02-1978  
1982 Schaarbeek, St.-Lucasgalerie, 18-03/01-04-1982  
1985 Antwerpen, Lens Fine Art, 23-05/29-06-1985  
1987 Antwerpen, Monty, 01-04/30-04-1987  
1988 Antwerpen, Gallery Christ Delaet, *Last Work*, 11-09/30-10-1988  
1989 Antwerpen, Gallery Christ Delaet, 05-06/25-06-1989  
1990 Antwerpen, Gallery Christ Delaet, 23-02/08-03-1990  
1991 Hasselt, Kunstcentrum Il Ventuno, *Temidden van dit alles...*, 16-11/29-12-1991  
1994 Antwerpen, Si en La, *Vercammen & Vercammen*, 01-04/22-04-1994  
1995 Hasselt, Provinciaal Museum, organisatie: Il Ventuno, *The Joseph Boys – Wout Vercammen – Paul Joostens*, 03-03/14-05-1995  
Antwerpen, WK 16, *A / I - J / R - S / Z*, 15-09/29-10-1995
- 1996 Leopoldsburg, Cultureel Centrum, *AII - JIR - S/Z*, 29-02/27-03-1996  
1997 Antwerpen, Factor 44, *Scheherazade op Kantoort bij Mr Zanzuela*, (met Jef Lambrecht), 04-04/01-05-1997  
Herk de Stad, Cultureel Centrum, *Drukwerk*, 17-05/08-06-1997  
Antwerpen, Galerie Martin van Blerk, *De uitzichtloze Duidelijkheid*, 19-09/09-10-2004  
2007 Antwerpen, Rode Zeven, *Goede Variaties op een Vervelend Thema*, 24-11-2007/19-01-2008  
2008 Brussel, arteVentuno, *Hyper Neo Retro*, 23-11-2008/25-01-2009

- 2009 Antwerpen, Designcentrum, *La moutarde de Kandinsky*, 31-01/21-02-2009  
2012 Antwerpen, Locus Solus, *Memoires in het souterrain même. Werken 1963-2012*, 02-06/07-2012  
2014 Antwerpen, MUHKA, *Wout Vercammen A well considered idea of an exhibition in 3 parts*, 11-12-2014/15-03-2015

- Groepstentoonstellingen**
- 1962 Antwerpen, Pannenhuis, *Groepstentoonstelling*, met o.m. Fred Bervoets, Guy Mees, Ludo Mich, Albert Szukalski, Wout Vercammen  
1963 Frankfurt am Main (D), Römer Halle, *Zero*  
Frankfurt am Main(D), Galerie d, Schwanenhalle des Römers, *Europäische Avantgarde*, 09-07/11-08-1963  
Gent, Centrum voor Kunst & Cultuur, St. Pietersabdij, *Forum 63*, 01-06/04-08-1963  
1964 Geneve (S), Musée de l'Histoire, *New Flemish Art*  
1965 Antwerpen, De kunstkamer, *exposeren in*, 09-10-1965  
Brussel, Galerie de la Madeleine, *Pneumatic Forms, Emission T.V.*  
Genève, Musée Rath, *Nouvelles recherches flamandes*  
1966 Brussel, Galerie de la Madeleine, *The Henneman & Vercammen Unlimited Coöperation*, 15-04/04-05-1966  
1968 Antwerpen, Galerie De Zwarte Panter  
1969 Nieuwpoort, Toeristisch Paviljoen, *Aquarel en Gouache*, 10-08/31-08-1969  
1970 Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, *Kunstwerken verworven door de Staat 1968-1969*, 13-05/04-06-1970  
Antwerpen, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, *Antwerpen Aktueel*, 01-10/15-11-1970  
Antwerpen, Galerie De Zwarte Panter, 03-10/21-10-1970  
Antwerpen, Galerie Vacuum  
Leuven, Museum van de Halle  
1971 Antwerpen, Galerie Vacuum, (met Filip Francis), 19-03/31-03-1971  
Brugge, Stadshallen, *Tweede Triennale Brugge*, 15-06/15-09-1971  
Antwerpen, Galerie 5 Penta, *Artworker Star 1 - 2*, 12-11/31-12-1971  
Antwerpen, Koninklijke Academie, *Ontmoeting. Beeldende Kunst uit Antwerpen en Eindhoven*  
Antwerpen, White White Space, *Filliou, Köpcke, Panamarenko, Vercammen*, 08-03/20-03-1971  
1972 Antwerpen, Multi-Art Gallery, *Artworker Star 3*, 20-06/01-07-1972  
Kassel (D), Studio Kausch, *Concept-Art*, 21-07/24-08-1972  
Eindhoven (NL), Galerie de Krabbedans  
Eindhoven (NL), Van Abbe Museum, *Derde Triennale der Zuidelijke Nederlanden*  
1973 Antwerpen, I.C.C., *Facetten van de Vlaamse Kunst*, 13-01/18-02-1973  
Antwerpen, Empire Shopping Center, *11 Antwerpse kunstenaars en de groep Ercola*, 15-09/16-10-1973  
Gent, C.I.C., *Fotoschilderijen*, 10-11/1-12-1973  
1974 Brussel, Paleis voor Schone Kunsten, *Kunstwerken verworven door de Staat 1972/1973*, 07-02/27-02-1974  
Antwerpen, I.C.C., *Juicht België juicht*, 23-02/27-02-1974  
Antwerpen, KMSK, *Kunstwerken verworven door de Staat 1972/1973*, 16-03/06-04-1974  
Antwerpen, I.C.C., *Aspekten van de Aktuele Kunst in België*, 13-07/18-08-1974  
Brugge, Beurshalle, *Triennale 3*, 22-06/01-09-1974  
Biënnale van Menton, (F), Palais de L'Europe, *Dixième Biennale Internationale d'Art*, juli/sept. 1974  
Stuttgart (D), Galerie Von Kolczynski, 29-11/20-12-1974



1975	Gent, Galerij Elsa von Honolulu Loringhoven Buenos Aires, Centro de Arte y Comunicación, Agora Studio, <i>Traveling Exposition</i>
1977	Antwerpen, Galerie Spectrum, <i>Fattura</i> , 14-10/31-10-1977 Antwerpen, Huis van Nispen
1978	Bologna (I), Arte Fiera, juni Turnhout, C.C. De Warande, <i>Luc Deleu Filip Francis Wout Vercammen</i> , 15-12-1978/07-01-1979
1979	Gent, Cultureel Informatief Centrum, <i>Denmark, Stroobants, Van Bergen, Vercammen</i> , 03-02/28-02-1979
1980	Antwerpen, Ruimte Z, <i>ABCDEFGHIJKLMNORSTUVWXYZ</i> , 01-02/23-02-1980
1981	Antwerpen, ICC, <i>Naar en in het landschap in de Belgische kunst van het begin van de 19e eeuw tot heden</i> , 13-06/06-09-1981 Ieper, Provinciaal Museum, <i>Kunst in / als Vraag. Negatie-integratie van Dada tot heden in België</i> , 01-08/10-09-1981 Brussel, Plan K, <i>Echelle 1</i>
1983	Antwerpen, Montevideo, <i>Marchandises</i> , 14-04/24-04-1983 Antwerpen, Ruimte Morguen Antwerpen, Montevideo, <i>Diagonale</i> , 11-06/25-09-1983
1984	Antwerpen, Montevideo, <i>De eerste chauvinistische</i> , 07-04/20-05-1984 Antwerpen, Galerij De Zwarte Panter, <i>Vincent '84</i> , 02-06/15-07-1984 Amsterdam, Vlaams Cultureel Centrum de Brakke Grond, <i>Vincent '84</i> , 21-07/19-08-1984 Parijs (F), Terre Des Arts, <i>Vincent '84</i> Auvers Sur Oise (F), Gemeentehuis, <i>Vincent '84</i> , 30-09/28-10-1984
1986	Gent, Vooruit, <i>Initiatief d'Amis</i> , 21-06/07-09-1986
1987	Gent, Lineart, Gallery Chris Delaet, Gallery Ronny van de Velde, Galerie Montevideo, 17-10/25-10-1987 Gent, Magnus Fine Arts, <i>Abstractie na 1945</i> , 01-12-1987/15-01-1988 Antwerpen, Gallery Christ Delaet, <i>Art for Sale</i>
1988	Wilrijk, UIA, <i>Kitsch &amp; Camp</i> , 27-04/23-05-1988 Antwerpen, Hessenhuis, <i>Antwerpen De Jaren Zestig</i> , 17-06/02-10-1988 Hasselt, Kunstcentrum Il Ventuno, <i>XXI and XXI at Il Ventuno</i> , 21-07/21-09-1988
1989	Hasselt, Kunstcentrum Il Ventuno, <i>Tegelijkertijd</i> , 30-09/05-11-1989 Gent, Lineart, Gallery Chris Delaet, Gallery Lawrence, 21-10/29-10-1989 Hasselt, Kunstcentrum Il Ventuno, <i>Grands Maitres D' Art</i> , 09-12/31-12-899
1990	Deinze, Museum van Deinze en Leiestreek, <i>Kunstwerken verworven door de Vlaamse Gemeenschap in 1988-1989</i> , 05-05/10-06-1990 Berchem, Cultureel Centrum, <i>Het Geloof in de Kunst</i> , 11-10/13-11-90 Amsterdam (NL), Kunstrai 90 Antwerpen, I.C.C., <i>Mikpunt Muzentempel. De museumcontestatie omstreeks 1968</i> , 23-11-1990/03-02-1991
1991	Hasselt, Kunstcentrum Il Ventuno, <i>Voor Vorst en Staat</i> , 02-02/24-03-1991 Antwerpen, G. C. Art, <i>Aliens in Paradise</i> , 09-03/07-04-1991 Tienen, PNT, <i>One size, Many views</i> , 24-05/29-06-1991 Aken (D), Galerie Signe, <i>Die Natur geht ihren Weg</i> , 09-06/21-07-1991 Hasselt, Kunstcentrum Il Ventuno, <i>XXI at Il Ventuno</i> (piraatinzending), 03-08/30-10-1991 Berchem, Cultureel Centrum, <i>De Nieuwe Vlaamse Primitieven</i> , 07-11/07-12-1991
1992	Antwerpen, KMSK/I.C.C., <i>De teller-De noemer. Deconstructieve beeldstrategieën</i> , 13-02/12-04-1992 St. Niklaas, Galerie Equilibrist, <i>Hexapla !</i> , 08-03/12-04-1992 Heusden-Zolder, Cultuurcentrum, <i>BeTEKEN</i> , 15-03/03-05-1992 Deinze, Museum van Deinze en Leiestreek, <i>Kunstwerken verworven door de Vlaamse Gemeenschap in 1990-1991</i> , 03-05/14-06-1992 Antwerpen, MUHKA, <i>Woord en Beeld</i> , 27-06/15-11-1992 Turnhout, C.C. De Warande, <i>Stichting Gordon Matta Clark. Een selectie</i> , 19-09/01-11-1992

1993	Neerpelt, Dommelhof, <i>One size, Many views</i> , 09-01/07-02-1993 Antwerpen, Stadsschouwburg, <i>Le Cadavre Repris</i> , 07-05/20-06-1993 Gent, Stedelijk Kunstinstituut, <i>Une histoire Belge</i> , 25-06/26-06-1993 Hasselt, Galerie Il Ventuno, <i>Chez nous</i> , 07-08/31-08-1993 Antwerpen, Hippodroom, <i>Hoe meer kleur, hoe liever</i> , 01-10-1993
1994	Neerpelt, Dommelhof, <i>Collages</i> , 19-03/17-04-1994 Brussel, Les Pyramides, <i>ARTE 94 Art Fair</i> , 11-06/19-06-1994 Tongerren, C.C. De Velinx, <i>Terra Incognita</i> , 01-10/07-11-1994
1995	Antwerpen, Galerie B 1 Antwerpen, Delescluzestraat 59, <i>Quarantaine</i> , 20-05/28-05-1995 Lommel, C.C. De Adelberg, <i>Glashelder</i> , 16-09/27-10-1995 Antwerpen, Het Zuid, <i>Gevelproject</i> , 07-10/8-11-1995 Dusseldorf (D), Messe, <i>Art Multiple</i> , stand Roger Vandaele, 01-11/05-11-1995 Gent, Lineart, Galerie Il Ventuno, 01-12/05-12-1995
1996	Brussel, Koninklijke Bibliotheek van België, <i>In de marge van het boek. Het ongewone boek en het boek als object</i> , 26-03/25-05-1996 Antwerpen, KMSK/ICC, <i>Licht en beweging</i> , 18-04/02-06-1996 Hasselt, Galerie Il Ventuno, <i>Het Geloof in de Kunst. Deel II: Religie aan de vooravond van een nieuw millennium</i> , 09-08/25-08-1996
1997	Antwerpen, 't Pekfabriek, 21-11/07-12-1997
1998	Mechelen, C.C. A. Spinoy, <i>Een kunstgreep omtrent 1968</i> , 03-04/31-05-1998 Diest, Int. Kunstruimte Miche Dejonghe, <i>Goud dat niet blinkt</i> , organisatie Het Vitalisme, 12-06/21-06-1998 Antwerpen, Factor 44, <i>Chien Vierkant / Hond Carré</i> , 20-06/28-06-1998 Antwerpen, Koningin Fabiolazaak, <i>Kunst van het Provinciehuis</i> , 19-07-1998/16-08-1998
1999	Brussel, De Markten, <i>Ink &amp; toner. Grafiek in Hedendaagse Kunst</i> , 15-01/14-02-1999 Turnhout, Nationaal Museum van de Speelkaart, <i>Print Exchange</i> , 10-04/16-05-1999 Genk, Galerie FLACC, <i>Mijn verleden - Ondergronds en Bovenarms</i> , 06-06/31-07-1999 Hasselt, Cultureel Centrum, <i>Print Exchange</i> , 10-08/31-08-1999 Hasselt, Zaal België, <i>Het Samplisme in België</i> , 09-09/10-10-1999 Paal-Beringen, Ontmoetingscentrum De Buiting, <i>Beeld in Beweging. Beweging in Beeld</i> , 12-11-1999 Gent, Flanders Expo, <i>Lineart</i> , 01-12/05-12-1999 Antwerpen, De Branderij, <i>OPEN</i> , 26-12-1999/30-01-2000
2000	Sint-Niklaas, De Passage, <i>Print exchange</i> , 11-03/14-05-2000 Drongen, Abdij van Drongen, <i>Kunst voor Kunst</i> , 04-11/13-11-2000
2001	Paal-Beringen, Ontmoetingscentrum De Buiting, <i>Het Beest</i> , 01-02/18-02-2001 Antwerpen, De Branderij, <i>Under Construction. Indoor Land-Art Program</i> , 25-03/29-04-2001 Rekem, Domein Reckheim, <i>Kennis van Kenis</i> , 28-06/12-08-2001
2002	Houthalen, Mijngebouw, <i>Holy Shit</i> , 30-03/14-04-2002 Genk, FLACC, <i>Casino à la carte. We are Meat</i> , 21-09/21-10-2002
2004	Heusden-Zolder, C.C. De Muze, <i>De Muzen herdacht</i> , 03-09/03-10-2004 Antwerpen, MUHKA, <i>Dear ICC. Aspecten van de actuele kunst in België 1970-1985</i> , 18-12-2004/27-02-2005
2005	Sint-Truiden, Speelhof, <i>Carpe Artem</i> , 26-02/27-02-2005 Antwerpen, Factor 44, <i>The percept of a nilfisk. Trash archive encounter with Wout Vercammen, Vaast Colson &amp; Harry HeirmanS</i> , 30-03/10-04-2005 Antwerpen, France Lejeune Fine Art, <i>Mes amis les animaux</i> , 17-11/17-12-2005
2006	Napels (I), Circolo Artistico Politecnico, <i>Al caro Giorgio Gaber</i> , 13-04/23-04-2006 Milaan (I), Palazzo della Ragione, <i>Al caro Giorgio Gaber</i> , 08-06/18-06-2006 Hasselt, Vormingplus, <i>ECHT?</i> , 01-06/30-06-2006 Mechelen, Erfgoedcentrum Lamot, <i>Stadsgezichten Wouters &gt;&gt; Fabre</i> , 24-06/03-09-2006 Antwerpen, Extra city, <i>Extra (sic)</i> , 11-11/12-11-2006 Antwerpen, Factor 44

2007	Hasselt, arteVentuno, <i>Twenty One, once again</i> , 21-07/21-09-2007 Brussel, arteVentuno, <i>Summer Salon</i> Tianjin (China), Tafa Gallery, <i>Over the Hedge</i> , 13-10/28-10-2007 Brussel, arteVentuno, <i>Winter Salon</i> , 16-12-2007/17-02-2008
2008	Antwerpen, VOKA – Kamer van Koophandel, <i>Xinix</i> , 06-06-2008 Aalst, Stedelijk Museum en CC De Werf, <i>Van Provo tot nu, kunst in een sociaal politieke context</i> , 19-10/23-11-2008 Antwerpen, Galerie Martin van Blerk, <i>Victim Design</i> , 04-12-2008/04-01-2009 2010 Oostende, Galerie Tom Gerits, <i>Groepstentoonstelling</i> , april 2010 Hasselt, Cultureel Centrum, <i>Hommage aan de Monochromie</i> , 25-04/27-06-2010 Bornem, Monumental, <i>Woord in Beeld</i> , 16-05/19-09-2010 Hasselt, arteVentuno, <i>XXI into dAdA</i> , 21-07/21-09-2010
2011	Antwerpen, Van Geertstraat 81, <i>Xinonix</i> , 10-07/31-07-2011
2012	Brussel, Tour & Taxis, <i>BRAFA</i> , stand: Galerie Ronny van de Velde, 21-01/29-01-2012 Brussel, De Loketten Vlaams Parlement, <i>Looking Back</i> , 21-03/11-07-2012 Sint-Niklaas, SteM Zwijgershoek, <i>Schakels en levenslijnen</i> , 06-04/30-06-2013 Antwerpen, Factor 44 (sic), <i>Nemo Tog Podruma 2</i> , 03-05-2013 Hasselt, arteVentuno, <i>LXXV Wout Vercammen a tribute</i> , 15-08/17-08-2013 Hasselt, oud-pand Sodermans, <i>Art Attack – in the heart of the city</i> , 14-09/31-10-2013 Brussel, KMSKB, <i>Museum to Scale 1/7</i> , 12-10-2013/02-02-2014
2014	Naples (Florida), The Baker Museum, <i>Museum to scale 1:7</i> , 15-03/15-06-2014 Borgerhout, Galerie S&S, <i>Made in Belgium/Belgium is Made</i> , 03-05/17-05-2014 Diest, Meubart, <i>Groepstentoonstelling</i> , 30-05/31-08-2014 Antwerpen, La Renaissance, <i>Nak Sella</i> , 22-06-2014 Knokke-Zoute, Galerie Ronny Van de Velde, <i>Conceptual art</i> , 02-08/14-09-2014 Oostende, Art Factor, <i>Conceptual art</i> , 02-08/19-10-2014 Rotterdam, Kunsthal, <i>Museum op schaal 1/7</i> , 13-09/07-12-2014 Maasmechelen, cc. <i>W.A.R.T</i> , 19-09/19-12-2014 Berchem, Brouwerij de Koninck, <i>Project Drei D</i> , 17-10/19-10-2014

## Bibliografie

### Werken

M. SEUPHOR, M. BILCKE, E. LANGUI, LL. SOSST & J. WALRAVENS, <i>De abstracte schilderkunst in Vlaanderen</i> Uitgeverij Arcade, Brussel, 1963
M. EEMANS, <i>Hedendaagse Kunst in België</i> , Uitgeverij Heidelberg Orbis, Hasselt, 1972
K.J. GEIRLANDT, J. DYPREAU, PH. MERTENS & W. VAN MULDER, <i>Kunst in België na '45</i> , Mercatorfonds, Antwerpen, 1983
K. VAN ISACKER & R. VAN UYTEN, <i>Antwerpen! Twaalf eeuwen geschiedenis en cultuur</i> , Mercatorfonds, Antwerpen, 1986
F. BEX, <i>Kunst in België na 1975</i> , Mercatorfonds, Antwerpen, 2001
J. PAS, <i>Beeldenstorm in een Spiegelzaal. Het ICC en de actuele kunst 1970-1990</i> , Lannoo Campus, Leuven, 2005
J. PAS, <i>Van Marcel Broodthaers tot Guillaume Bijl. Conceptualisme, neo-expressionisme en post-modernisme</i> , Lannoo, 2007
H. THEYS, <i>Over vorm</i> , Tornado Editions, Montagne de Miel, 2010

### Tentoonstellingscatalogi

<i>Facetten van de Jonge Vlaamse Kunst</i> , inl. door W. Debrock, Snoeck-Ducaju, Gent, s.d.
<i>Europäische Avant-Garde</i> , Galerie d, Frankfurt am Main, 1963
<i>Forum 63</i> , Gent, 1963

<i>Aquarel en gouache</i> , Ministerie van Nederlandse Cultuur, Brussel, 1969
<i>Kunstwerken verworven door de Staat 1968-1969</i> , Brussel, 1970
<i>Antwerpen actueel</i> , H. Bex-Verschaeren, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten, Antwerpen, 1970
<i>Tweede Triënnale Brugge</i> , met tekst van K.J. Geirlandt, Hallen, Brugge, 1971
<i>Derde Triënnale der Zuidelijke Nederlanden</i> , Van Abbemuseum, Eindhoven, 1972
<i>Kunstwerken verworven door de Staat 1972/1973</i> , Brussel, 1974
<i>Aspecten van de Actuele Kunst in België. Aspects de l'Art Actuel en Belgique</i> , ICC, Antwerpen, 1974
<i>Dixième Biennale Internationale d'Art</i> , Menton, 1974
<i>Agora Studio Traveling exposition</i> , tentoonstellingscatalogus, Buenos Aires/Carrecas/São Paulo, CAYC/Estudio
Actual/Museo de Arte Contemporáneo, Maastricht, 1975
<i>Kunstwerken verworven door de staat 1974-1975</i> , Brussel, 1976
<i>De jaren '60. Kunst in België</i> , Gent, 1979
<i>Provinciaal Museum voor Moderne Kunst: Kataloog</i> , P.M.M.K., Ieper, 1979
<i>Luc Deleu, Filip Francis, Wout Vercammen</i> , De Warande, Turnhout, 1979
<i>Kunst In/Als Vraag. Negatie - integratie an Dada tot heden in België'</i> P.M.M.K., Ieper, 1981
<i>Naar en in het Landschap. In de Belgische kunst van het begin van de 19de eeuw tot heden</i> , ICC, Antwerpen, 1981
<i>Marchandises</i> , Montevideo vzw, Antwerpen, 1983
<i>Diagonale</i> , Montevideo vzw, Antwerpen, 1983
<i>De eerse chauvenistische. La première chauviniste</i> , Montevideo vzw, Antwerpen 1984
<i>Modern and Contemporary Paintings and Sculpture</i> , Antwerpen, 1987
<i>Antwerpen de Jaren Zestig</i> , Hadewijch, Schoten, 1988
<i>Mikpunt Muzentempel. De museumconstestatie omstreeks 1968</i> , KMSK/ICC, Antwerpen, 1990
<i>Kunstwerken verworven door de Vlaamse Gemeenschap in 1988/1989</i> , Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, Administratie voor Kunst, Bestuur voor Schone Kunsten, Dienst Beelden-de Kunst en Musea, Brussel, 1990
<i>De Teller De Noemer</i> , KMSK/ICC, Antwerpen, 1992
<i>BeTEKEN 1992, Belgische TEKENkunst</i> , Cultuurcentrum Heusden-Zolder, 1992
<i>Woord en Beeld in de Belgische Kunst van a tot z</i> , met tekst van F. Bex en J. Kenis, M HKA, Antwerpen, 1992
<i>Stichting Gordon Matta-Clark. Een selectie</i> , Turnhout, 1992
<i>Kunstwerken verworven door de Vlaamse Gemeenschap in 1990/1991</i> , Administratie voor Kunst/ Dienst Beeldende Kunst en Musea, Brussel 1992
<i>Wide White Space</i> , De Vereniging voor Tentoonstellingen van het Paleis voor Schone Kunsten Brussel, Archief Wide White Space: A. De Decker en B. Lohaus, Richter Verlag Düsseldorf, Düsseldorf, 1994
<i>Art is a Trick</i> , tekst van J. Lambrecht en G. Bleus, Il Ventuno, Provincie Limburg, Hasselt, 1995
<i>Licht en beweging. Naoorlogse kinetische experimenten, licht als natuurlijk fenomeen, licht als werktuig, machinerieën als drager van ideeën</i> , KMSK/ICC Antwerpen, 1996
<i>Een kunstgreep omtrent 1968</i> , C.C. A. Spinoy, Mechelen, 1998
<i>Ink &amp; Toner. Grafiek van Hedendaagse Kunst</i> , De Markten, Brussel 1999
<i>Het samplisme in België</i> , Zaal België, Hasselt, 1999
<i>Beeldende Kunst 1996/1997/1998 collectie Vlaamse Gemeenschap Aanwinsten</i> , Brussel, 2001
<i>Chronologie Factor 44 les jours fixes 1996-2006</i> , Antwerpen 2006
<i>Stadsgezichten Wouters &gt;&gt; Fabre</i> , Mechelen 2006
<i>Vacuüm voor nieuwe dimensies 1970-1971</i> , tekst van J. Pas, C. Crabeels en J. Vandersanden, De Rode 7, Antwerpen, 2006
<i>Over the Hedge</i> , Tafa Gallery, Tianjin, 2007
<i>Hyper Neo Retro</i> , tekst van W. Elias, arteVentuno Brussel-Hasselt, 2008
Designcentrum, <i>La moutarde de Kandinsky</i> , ed.Thomas Van Lierde, Antwerpen, 2009
<i>Museum to Scale 1/7</i> , tekst J. Ceuleers en S. van Bellingen, Ronny Van de Velde, Antwerpen, 2013
<i>Conceptual art</i> , Galerie Ronny van de Velde, Knokke-Antwerpen, 2014







## COLOFON

Deze publicatie is verschenen ter gelegenheid van “WOUT VERCAMMEN. A well considered idea of an exhibition in 3 parts”, een reeks van 3 tentoonstellingen, georganiseerd in het M HKA, Antwerpen, van 11 december 2014 tot en met 15 maart 2015.

### TENTOONSTELLINGEN

Curators: Jef Lambrecht, Frank Hendrickx,  
Ronny Van de Velde i.s.m.  
Wout Vercammen

Concept tentoonstellingen: Bart de Baere en Ronny Van de Velde

Coördinatie: Liliane Dewachter

Opbouw: Georges Uittenhout

Bemiddeling: Lot Wens

Communicatie: Ellen Cottyn

Pers: Bert De Vlegelaer

### BOEK

Concept: Ronny Van de Velde

Coördinatie: Jessy Van de Velde

Tekst: Jef Lambrecht

Voorwoord: Bart De Baere

Biografie en bibliografie: Frank Hendrickx

Layout: Ronny Van de Velde

Prepress: Fabienne Peeters, Steurs nv  
graphic solutions, Antwerpen

Eindredactie: Hilde Pauwels

Druk: Graphius Group, Gent

Fotografie: Guy Braeckman ADART, Gent;  
Ahamed Iqbal, Seattle; Raoul Van den  
Boom, Antwerpen; Leo Dohmen, Linda  
Greeve, Antwerpen; Alex Van Rompaey,  
Archive Arte Ventuno; Wide White  
Space Archive; Maria Gilissen, Brussel;  
Lucien Cnudde, Deurne; Fons Brepoels,  
Antwerpen; Frank Philippi

© Wout Vercammen, Jef Lambrecht, Frank Hendrickx, Ronny Van de Velde,  
Leo Dohmen, Raoul Van den Boom, Wide White Space Archives, M HKA,  
Bart De Baere, Maria Gilissen, Linda Greeve, Fons Brepoels, Frank Philippi

Dit boek is een co-editie van

Galerie Ronny Van de Velde

Cogels Osylei 34 – 2600 Berchem

T +32(0)3 216 93 90

ronnyvandevelde@skynet.be / www.ronnyvandevelde.com

en

M HKA

Leuvenstraat 32 – 2000 Antwerpen

T +32(0)3 260 99 99

info@muhka.be / www.muhka.be

We hebben ernaar gestreefd de wettelijke toepassingen betreffende copyright toe te passen. Wie desondanks ten onrechte niet vermeld werd, of wie denkt nog rechten te kunnen doen gelden, wordt verzocht zich tot de uitgever te wenden.

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en of openbaar gemaakt, door middel van druk, fotokopie, microfilm, of op welke andere wijze dan ook, zonder voorafgaandelijke schriftelijke toestemming van de uitgever.

ISBN 9789072828514

D/2014/4828/1

Catalogusnummer M HKA: 182

Het M HKA is een initiatief van de Vlaamse Gemeenschap en wordt gesteund door Provinciebestuur Antwerpen, Stad Antwerpen, Nationale Loterij, Klara, Cobra.be, Bank Degroef en H ART



Met dank aan:

Wout en Guche Vercammen

Frank Hendrickx, zonder hem en zijn jarenlange inzet voor het werk van Wout Vercammen zou dit boek niet mogelijk zijn geweest.

AMVC Antwerpen, Archives Arte Ventuno, Eddy Ausloos,  
Flor Bex, Evi Bert, Jos Bijen, Dhr. en Mevr. Blondeel,  
Matthias Blondeel, Julie Boschmans, Dirk Boyen, Fons Brepoels,  
Jef Brouwers, Steve Brouwers, Erik Boyen, Frank JMA Castelyns,  
Jan Ceuleers, Christine Clinckx, Walter Daems, Boekhandel  
Demian, Leen De Backer, Bart De Baere, Anny De Decker,  
Christ De Laet, Jan De Vree, Luc Deleu, Liliane Dewachter,  
Marc Driessens, Factor 44, Mark Feyaerts, Filip Francis,  
René Franken, Annie Gentils, Maria Gilissen, Edmond Golbert,  
Philippe Golbert, Linda Greeve, Yves Herman, Anita Houtmeyers,  
ICC Archives, Inexistent, Eddy Jambers, Kris Kenis, Simone Leiser,  
Léon Lemahieu, Lukasz Majewski, Ludo Mich, Sébastien Munck,  
Hilde Pauwels, Stephan Peleman, Jan Pincket, Antoon & Karolien  
Platteau-Moens, Dhr en Mevr Raskin, Dirk Schrijvers,  
Dominique Stroobant, Walter Siemons, Erik en Colette Stevens†,  
Chris Straetling, Hans Theys, Dennis Tyfus, Yves Vanpevenaeghe,  
Jo Van Cauwenbergh, Galerie Van Blerck, Raoul Van den Boom,  
Jean Van der Sanden, Rika Vandevenne, Sofie Van de Velde,  
Wouter Van de Velde, Leen Van Dijk, Cis Van Kets,  
Greta Van Krevel, Thomas Van Lierde, Marianne Van Lindt,  
Willy Van Parijs, Adriaan Van Raemdonck, Carla Vercammen,  
Hella Vercammen en kinderen, Rein Vercammen en kinderen,  
Kris Vinck, Wide White Space Archives, Hans Willemse